

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

STGM SİVİL TOPLUM
KAYNAK GELİŞTİRME MERKEZİ
DERNEĞİ

Mobil Medya, Teknoloji ve Toplumsal Cinsiyet

Yeliz Dede Özdemir

alternatif
bilışim

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

STGM SİVİL TOPLUM
KAYNAK GELİŞTİRME MERKEZİ
MERKEZİ DERNEĞİ

MOBİL MEDYA, TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Kasım 2020

ISBN 978-605-80007-9-7

Yazar:
Yeliz Dede Özdemir

Editör:
M. Burak Özdemir

Kapak Tasarım:
Erdem Alper Turan

Hakları yazara aittir.

Tüm içerik
Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License
Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası Lisans
altındadır.

Alternatif Bilişim Derneği
Dikmen Caddesi No:220-B/8 Çankaya/Ankara
+ 90 312 230 1560
bilgi@alternatifbilisim.org
<http://www.alternatifbilisim.org>

Bu yayın Avrupa Birliği'nin maddi desteği ile hazırlanmıştır.
İçerik tamamıyla Alternatif Bilişim'in sorumluluğu altındadır ve
Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

*Gülüşleriyle dünyamı güzelleştiren oğullarım Baran ve Toprak'a
ve hayata karşı her zaman güçlü duruşuyla yoluma ışık olan Annem'e...*

İÇİNDEKİLER

ALTERNATİF BİLİŞİM DERNEĞİ TEZ DİZİSİ BAŞLARKEN.....	vii
ÖNSÖZ	xii

GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM: AKILLI TELEFONLAR VE MOBİL SOSYAL MEDYA 10

Akıllı Telefonların Tarihsel Gelişimi ve Akıllı Telefon Kültürlerinin Oluşumu....	10
<i>Akıllı Telefon Araştırmalarının Kısa Geçmişi .....</i>	20
<i>Türkiye’de Akıllı Telefonların Gelişimi ve Akıllı Telefon Araştırmaları.....</i>	23
Mobil Yeni Medya ve İletişim	26
<i>Yeni Medya Teknolojisi Olarak Akıllı Telefonlar.....</i>	27
<i>Mobil Medya Olarak Akıllı Telefonlar .....</i>	31
Akıllı Telefonlar ve Mobil Sosyal Medya	35
<i>Mobil Sosyal Medyayı Anlamak.....</i>	37
<i>İnternette Mobil Sosyal Medya Tartışmalarına: Sanal Cemaatler, Ağ Toplumu, Ağlaşmış Bireyselleşme, Ağlaşmış Kamular, Güçlü ve Zayıf Bağlar .....</i>	39
<i>Mobil Sosyal Medya ve Toplumsal Cinsiyet .....</i>	43
<i>Mobil Sosyal Medyaya Yeni Bir Bakış: Medya Muhasebesi (Media Accounting) ..</i>	45

İKİNCİ BÖLÜM: AKILLI TELEFONLAR EKSENİNDE TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET TARTIŞMALARI: KURAMSAL YAKLAŞIMLAR 50

Teknolojiye Toplumsal Yaklaşımlar	50
Teknolojiye Feminist Yaklaşımlar	58
<i>Erken Feminist Yaklaşımlar .....</i>	59
<i>Çağdaş (Contemporary) Feminist Yaklaşımlar.....</i>	63
Akıllı Telefonlar ve Toplumsal Cinsiyet	69
<i>Akıllı Telefonlar ve Performatif Toplumsal Cinsiyet .....</i>	73
<i>Toplumsal Cinsiyet, Gündelik Hayat, Ev İçi Alan ve Üretici Emek Bağlamında Akıllı Telefonlar .....</i>	78

Akıllı Telefonların Toplumsal Cinsiyetlenmiş Evcilleştirilmesi.....	80
<i>Evcilleştirme Kuramı</i>	81
<i>Evcilleştirmenin Toplumsal Cinsiyet Boyutu</i>	85
<i>Akıllı Telefonların Evcilleştirilmesi</i>	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE’DE AKILLI TELEFONLARIN TOPLUMSAL CİNSİYETLENMİŞ KULLANIM PRATİKLERİ 92

Bir Bağlantı Teknolojisi Olarak Akıllı Telefonlar.....	92
<i>Akıllı Telefonlarla Bağlantıda Olma: Ulaşılabilirlik/Adreslenebilirlik</i>	93
<i>Whatsapp: Yeni Mesajlaşma Deneyimleri ve Değişen Mikro-koordinasyon Pratikleri</i>	106
<i>Mobil Sosyal Medyada Bağlantıda Olma</i>	118
<i>Çevrimdışı Bağlantıların Çevrimiçiye Taşınması, Sınırların Bulanıklaşması</i>	126
Akıllı telefonların Gündelik Alana ve Duygulara Eklemlenmesi.....	132
<i>Bedenin Uzantısı, Belleğin Bir Parçası Olarak Akıllı Telefonlar</i>	132
<i>Duygu Durumları:</i>	
<i>O yoksa sanki damardan şöyle morfin alması gereken bir hasta gibiyim</i>	142
<i>Güvenlik Duygusu: Ya başıma bir şey gelirse?</i>	149
<i>Kamusalda Özel Alan: “En Mahremim Telefonum”</i>	153
<i>Kamusal ve Özel Alanın Bulanıklaşması</i>	159
Akıllı Telefon Sahipliği ve Kullanım Pratikleri.....	166
<i>Kamera Kullanımı: Kullanıcı Yorumlarında Selfie ve Narsisizm Tartışmaları</i>	166
<i>Akıllı Telefon Sahipliği ve Kişiselleştirme:</i>	
<i>Toplumsal Cinsiyet Rollerin Yeniden İnşası</i>	181
<i>Akıllı Telefonlarla Ebeveynlik: Uzaktan Annelik ve Paralel Mesai</i>	196

SONUÇ VE ÖNERİLER 204

Sonraki Araştırmalar İçin Öneriler.....	211

KAYNAKÇA.....214

ALTERNATİF BİLİŞİM DERNEĞİ TEZ DİZİSİ BAŞLARKEN...

Tarihsel süreç boyunca üniversitelerde sürdürülen akademik araştırmaların toplumla buluşması ve toplumda bir karşılık bulması hep sınırlı olagelmıştır. Bilimsel bilginin topluma yayılması, hem bilimsel dilin karmaşıklığı hem de sınırlı bir hedef kitleye hitap etmesi nedeniyle zor olmuştur. Ancak hem doğada hem dünyada hem de içinde yaşadığımız toplumsal alanda her gün olup bitenleri iyi anlayıp kavrayabilmek için her zaman bilimsel ve sistematik bilgiye ihtiyaç duyulmuştur. Aydınlanma, sanayi devrimi ve modernleşme ile birlikte bilimsel bilginin üretildiği önemli kurumlardan birisi olan üniversitelerin toplumdaki etkisi önemli ölçüde artmıştır. Ancak son yıllarda gerek üniversitelerin tüm bileşenleri bağlamında - eğitim, araştırma, kamusal sorumluluk gibi alanlar- giderek ticarileşmesi gerekse de üretilen bilimsel bilginin değer ölçütünün ekonomik getiri olarak değerlendirilmesi sonucu bu türden akademik üretim sonucu oluşan bilgiye erişim giderek sınırlanmaya, bu bilgiye verilen itibar da giderek azalmaya başlamıştır. Uzunca bir süredir üniversitelerin başarı ölçütlerinde akademik birim başında geliştirilen marka, patent ve faydalı model gibi sorgulama başlıkları üretilen toplumsal fayda veya akademik yazınsal bir üretimden daha belirleyici olabilmektedir.

Üniversitelerde üretilen akademik bilginin en somut çıktılarından birisi de lisansüstü çalışmalar ve bu türün belki de en nitelikli formu olması beklenen doktora tezleridir. Ancak her yıl üretilen nitelikli doktora tezlerinin pek çoğu, gerek Türkiye üniversitelerinde üniversite yayıncılığının hakkıyla yerine getirilememesi ve gelişmemesi gerekse de üniversite dışı yayıncılık sektöründeki öncelikler nedeniyle geniş okuyucu kesimiyle buluşamamaktadır. Kitap yayın sektörünün önceliklerinden oluşan sınırı bir şekilde aşabilen ve kitap olarak piyasaya çıkan doktora tezlerine ise ilgili akademisyen adayları ile genç okuyucular ekonomik nedenlerden dolayı erişmekte güçlük çekmektedir. Bu nedenle bilginin serbest dolaşımı ve akademik özgürlük açısından nitelikli doktora tezlerinin erişime açık şekilde geniş bir okuyucu kitlesine ulaştırılması hayati önem taşımaktadır. Son yıllarda Türkiye kitap piyasasının içinde bulunduğu kriz nedeniyle daha çok geniş okur kitlesini hedefleyen popüler başlıklar ve içerikler taşıdığı düşünülen kitapların basımına daha fazla öncelik verilmeye başlanmıştır. Bu öncelik kaygısı nedeniyle pek çok akademik çalışmanın okurlara ulaştırılması da olanaksız hale gelmiştir.

Bir diğ er önemli engel de yurtdışı akademik yayıncılık kuruluşlarının Türkiye akademiyasını bu anlamda s m rgele tirilebilecek bir alan olarak görmesi ve özel-likle belirli atama yükseltme kriterleri ve doçentlik unvanı için başvurularda şart ko ulan uluslararası yayın koşulu için kişilerin ücret karşılığı çalışmalarını basan salt ticari odaklı birer aktör olarak varlık göstermesidir. Tam da bu noktada Alternatif Bilişim Derneği, bilgiye özgürce erişimi ve bilginin serbest dolaşımını öncelikli hedefleri arasında tutan bir sivil toplum kurulu u olarak nitelikli akademik çalışmaları kolektif emekle geniş okur kitlesiyle bulu turmak için doktora tezleri başlıklı bir diziyi ba latmı tır ve bunun da bu türden bir s m rgele tirme pratiğine yönelik önemli bir müdahale olabileceğini düşünmektedir.

Bu dizinin yukarıda payla tı ımız tarihsel sürecin ve gerekliliğin yanı sıra, Alternatif Bilişim Derneği çatısı altında yayınlanarak daha geniş kitlelere ula tırılmasının daha özel nedenleri ve Alternatif Bilişim Derneği'nin kurulu  amacı, varlık sebebi ve misyonuyla  rt   en önemli gerekçeleri de vardır.

Öncelikli olarak Alternatif Bilişim Derneği, temel olarak dijital haklar,  zg r İnternet ortamı gibi alanlarda hak savunuculu u yapan bir dernek olarak varlık göstermektedir. Resmi olarak kurulduğu 2010 yılından önce çalışmalarına ba layan derneğin temel misyonu ve motivasyonu, söz konusu sorun alanlarında etkinlik gösteren mevcut ve anaakım örgütlenmelere alternatif hem bilişim dünyasından, hem sivil toplum örgütlerinden hem de akademiye farkedilen seslerin bir araya gelmesini sağlayan ve ortak üretimlerini bir çatı altında birleştiren bir yapıyı geliştirmek ve oluşturmaktır. Derneğin ilk dönem kurucuları ve katkı verenler tam da bu kompozisyonun bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kurucu  yelerin bir araya gelmesini ve tanı masını sağlayan aktivite de bir akademik toplantıdır. 2- 4 Temmuz 2009 tarihinde Zonguldak Karaelmas  niversitesi'nin ev sahipliği yaptığı Kültür Araştırmaları Derneği'nin Medya ve Kültür başlıklı Beşinci Sempozyumu aslında hem bilişim dünyasının hem de akademiyanın genel olarak İnternet alanında alternatif konumlanan öznelerini bir araya getiren tesadüfi bir zemin hazırlamıştı. Bu anlamda kurucular ve katkı verenler bağlamında Alternatif Bilişim ilk dönemlerden itibaren araştırmacı ve akademisyenlerin yoğunluklu yer aldığı ve ilgi gösterdiği bir platform/oluşum olageldi. Ancak elbette Alternatif Bilişim'in akademik misyonu sadece dernek ekosisteminin içerisinde yer alan  ye ve katkı verenlerin sayıca önemli bir bölümünün akademisyen olması ile ilgili değildir. Burada bu akademik misyonu oluşturan ve yapılanmasını sağlayan birkaç önemli hususu yeniden ifade etmek ve doktora tezleri serisi sürecinin nasıl i letilece ini de açıklamak gerekir.

Açık erişimin desteklenmesi

Günümüzde internet ve bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasına paralel olarak herhangi bir araştırma verisi ya da bilimsel bilgi zaman ve mekân sınırı olmaksızın dünyanın her yerinden erişilebilir hale gelmiştir. Ancak erişimin önündeki finansal ve yasal engeller, bu bilgiyi edinmek isteyen kişiler arasında da bir eşitsizliğin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Birçok bilimsel araştırmanın yer aldığı geniş veri tabanları, ücretlendirme politikalarıyla kişilerin veriye erişmesini zorlaştırırken, erişim eşitsizliklerini de beraberinde getirmiştir. Bu eşitsizlikler, ancak açık erişim politikalarının desteklenmesi ve bilginin insanlığın ortak faydasına açılması ile ortadan kaldırılabilir. Bilimsel kaynakların, açık erişim yoluyla herkesin kullanımına sunulması, hem akademik faaliyetler gerçekleştiren araştırmacılar hem de herhangi bir konuda temel düzeyde bilgi edinmek isteyen insanlar için oldukça önemli olanaklar sağlayacaktır. Bir araştırma verisinin ya da bilimsel bilginin zaman, mekân ve ücretlendirme engeli olmaksızın erişilebilir hale gelmesi, bu alanda gerçekleştirilecek yeni araştırmaların daha kolay ve kapsamlı bir şekilde yürütülmesinin, araştırmacıların emeklerinin ve araştırmanın çıktılarının daha görünür hale gelmesinin ve böylece daha nitelikli çalışmaların üretilmesinin yolunu açacaktır.

Türkiye dâhil pek çok ülke açık erişimi desteklemek için ulusal düzeyde kararlar almaya başlarken uluslararası düzeyde ise Avrupa Birliği açık erişimle ilgili birçok projeyi destekleyerek bu alanda çeşitli politikalar üretilmesinin yolunu açmıştır. “Bilimsel literatürün internet aracılığıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olması” olarak tanımlanan açık erişim, Avrupa Araştırma Alanı’nın beş önceliğinden biri olarak belirlenmiştir. Bu nedenle, AB fonlarıyla desteklenen tüm çalışmaların ve bu kapsamda elde edilen tüm verilerin kamuya şeffaf ve bedelsiz bir şekilde sunulması, kamusal bir fayda amacı taşıyan açık erişim politikalarının geliştirilmesi açısından oldukça önemli bir adım olarak görülmektedir. Son yıllarda, Avrupa komisyonu tarafından desteklenen açık erişim ve açık bilim politikaları, Türkiye’de de karşılığını bulmuş ve özellikle kamu kaynaklarıyla desteklenen araştırma projelerinin ve bu projelerden elde edilen tüm veri ve bilimsel yayınların şeffaf ve bedelsiz bir şekilde kamuya sunulması, TÜBİTAK Açık Bilim Politikası çerçevesinin oluşturulmasını sağlamıştır. *Böylesi bir bilinç temelinde, Alternatif Bilişim Derneği İnternet ve diğer tüm bilimsel, teknolojik gelişmelerin insanlığın ortak birikimi olduğunu savunurken, bilimsel verilerin bu ortamlarda erişim engeli olmadan yaygınlaştırılmasının da insanlığın ortak birikimini arttıracığını düşünmektedir.*

Genç araştırmacıların desteklenmesi

Genç araştırmacıların, gündelik hayatta her an deneyimlenen, ancak genel olarak görünmez olan yeni eşitsizliklere değindikleri çalışmalarının açık erişimle yaygınlaştırılması, bu tür verilere ulaşmak isteyen diğer kişilerin önündeki ücretlendirme ya da lisanslama gibi engelleri aşarak bilginin özgür dolaşımını sağlamaya hizmet eder. Ayrıca, böyle bir çaba, genç araştırmacıların daha görünür kılınmasının, daha nitelikli araştırmalar gerçekleştirmelerinin ve mevcut toplumsal eşitsizlikleri analiz ederek pratik çözümler üretme konusunda daha aktif rol oynamalarının önünü açar. Bu zeminden hareketle, Derneğimiz, genç araştırmacıların bilişim ve yeni medya alanında yazdıkları emek, toplumsal cinsiyet, yaşlılık ve dijital eşitsizlik gibi toplumsal meselelere odaklanan çalışmalarını elektronik kitap olarak basmayı desteklemekte ve böylece bu nitelikli çalışmaların görünürlüğünü arttırarak, bu alanda faaliyet gösteren çeşitli kişi, kurum ve kuruluşların da bu verilerden yararlanmasını sağlamayı öncelemektedir. Bu bağlamda yayınlanan çalışmalara İnternet üzerinden Alternatif Bilişim Derneği'ne ait <https://ekitap.alternatifbilisim.org> adresinden erişilebilir. Bu çalışmalar hem alanında ilk olma özelliği taşıyan özgün eserlerden hem de araştırmacılara ve konuyla ilgili diğer bireylere rehberlik yapabilecek bazı metinlerin çevirilerinden de oluşmaktadır. Burada ayrıca Alternatif Bilişim Derneği'nin her iki yılda bir düzenlediği Yeni Medya Çalışmaları Ulusal Kongre'sini de anmak gerekir. Bu kongreler yayıncılık bağlamında da Alternatif Bilişim'e önemli bir deneyim kazandırdı, her kongre sonrası tam metinlerin açık erişim için kongre tam metin kitabına dönüştürölmesi süreci bu deneyimin temel sebebidir.

Bu misyon ve amaçla yayınlanması desteklenen doktora tezleri ise bilgi ve iletişim teknolojileri ve yeni medya alanında gerçekleştirilen, özellikle de toplumsal cinsiyet, yaratıcı emek, yaşlılık, etik, dijital gözetim, dijital eşitsizlik ve yeni medya dolayımı dönüşüme uğradığı düşünölen tüm başlık ve konuları kapsayan doktora tezlerinden oluşmaktadır. Bu doktora tezlerinin ve özellikle alan araştırmalarını içeren çalışmaların elektronik kitap olarak basılmasının ve herkesin erişimine sunulmasının, akademik alanla sınırlanmış bilginin, daha geniş toplumsal zemine yayılmasını sağlamak açısından önemli bir çaba olarak görüyoruz. Bu bağlamda elbette gönöl isterdi ki nitelikli tüm doktora tezleri konuları ve alanları her ne olursa olsun bu çatı altında yayına dönüşebilsin. Ancak tematik olarak yeni medya alanındaki tezlerin seçilme nedeni, hem dernek çalışma alanlarıyla uyumu hem de özellikle yeni medya alanında yapılan çalışmaların kimi zaman yeni medyanın hızına denk biçimde geniş kitlelere ulaştırılması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır.

Bu kapsamda çeşitli vesilelerle karşımıza çıkan veya bize ulaştırılarak yayınlanması için önerilen doktora tezleri Alternatif Bilişim Derneği Yayın Kurulu tarafından

bir ön değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Bu ön değerlendirmede öncelikli olan yayınlanmak üzere önerilen tezin derneğin misyonu ve çalışma alanlarıyla uyum içerisinde olmasıdır. Yayın kurulunca ön değerlendirmeyi geçen tezler sonrasında yayın kurulu içerisinden öncelikli olarak konuyla ilgilenen bir yayın kurulu üyesi tarafından yeniden gözden geçirilerek bir editörlük süreci işletilmektedir. Bu editöryal süreç hem çalışmanın doktora tezi olarak enstitüler nezdinde zorunlu uyulması gereken teknik biçimlendirmeden arınmasına hem de bu seri bağlamında ortak bir tarz geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Sözü bitirirken şunu söylemekte yarar görüyoruz: Kimi zaman küresel dünya ve özelde ülke bağlamında dijital haklar ve İnternet ortamına yönelik olumsuz gelişmeler ve düzenlemeler yılgınlık yaşamamıza neden oldu. Bazen aktif eylemlilik, hak savunuculuğu gibi alanlarda derneğimiz bu ve buna benzer nedenlerle yavaşlamak zorunda kaldığı zamanlar yaşadı. Ancak geçtiğimiz süreçte çok önemli bir deneyim elde ettik. Her yerin akademi ve akademik kanı-düşünce paylaşım mekânı olabileceğini deneyimle gördük. Bu özgüven ve şevkle akademik üretimleri sürdürmeye devam ettik. Nitelikli ve ufuk aan tez çalışmalarıyla bu kapsamda buluşmak dileğiyle, iyi okumalar dileriz!

Alternatif Bilişim Derneği adına

Günseli Bayraktutan, Tezcan Durna
ve Yeliz Dede Özdemir

ÖNSÖZ

Akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanım pratiklerini inceleyen bu çalışma, bir kadın, bir emekçi, bir anne ve bir araştırmacı olarak kendi kişisel hikayemi ve deneyimlerimi sorunsallaştırmamla birlikte başladı. Akıllı telefonların ilk çıktığı yıllarda, dokunmatik bir ekranın çok kullanışsız ve korkutucu olacağı düşüncesiyle bu teknolojiye hiç ilgi duymamış, hatta uzun bir süre böylesi bir cihaza sahip olmak istememiştim. Ancak, tuşlu cep telefonumun bozulduğu 2012 yılında, (pek bir seçenek olmadığı için) akıllı bir telefon almak durumunda kaldım. Uzun bir düşünme süresi ve müzakere sonrası aldığım ilk akıllı telefonumu bir yerlere dokunacağım ve yanlış kişileri arayacağım korkusunu belirli bir süre elimde tutamadığımı hatırlıyorum.

Akıllı telefonuma alışmam biraz zor olsa da zamanla onunla yapabildiklerimin ne kadar sınırsız olduğunu fark etmeye başladım. Ancak benim için dönüm noktası anne olduğum ilk gün başladı. 2013 yılının ortalarında ilk oğlumu dünyaya getirdiğimde başka bir ülkede, herkesten uzak, eline aldığı bu küçük canlıya nasıl bakacağını bilmeyen tecrübesiz bir anneydim. O dönem yaşadığım endişe ve aylar süren uykusuz gecelerde akıllı telefonum artık tek arkadaşım olmuştu. Bu uzun gecelerde uyanık kalmak için sürekli telefonumdan bir şeyler izler/dinler, aklıma takılan soruların cevaplarını telefonum aracılığıyla arar ve oğlumun her anını yine telefonumla çekerdim. İşte o günlerde akıllı telefonumun gündelik hayatımın nasıl ayrılmaz bir parçası haline geldiğini net bir şekilde fark etmiştim. Çok geçmeden ülkeye dönüp çalışmaya başladığımda artık telefonu sadece sevdiklerimle bağlantıda kalmak ve annelik deneyiminin bir parçası olarak kullanmak yerine iş için de kullanmaya başlamıştım. Her ne kadar bu teknolojinin hayatımın her alanına dahil olması

fikri beni zaman zaman rahatsız etse de onun varlığı hayatımı oldukça kolaylaştırıyordu. Böylesi ikilemlerle devam eden bir dönemde üzerimde çok emeği olan kıymetli hocam Prof. Dr. Mutlu Binark'ın Yeni Medya Sosyolojisi Dersi'ne katılmaya başlamıştım. Mutlu hocamın alana dair engin bilgisi, ders boyunca verdiği okumalar ve dersteki tartışmalar, gündelik hayatta her gün deneyimlediğimiz şeylerin, kuramsal bilgi ve pratiği bir araya getiren oldukça önemli çalışma alanları sunduğunu fark etmemi sağlamıştı. İşte elinizdeki bu çalışmanın temelleri de bu derste atıldı.

Doktora tezimde akıllı telefonlar üzerine çalışmaya karar verdiğim ilk günden itibaren evde, okulda, sokakta, eylemde, toplu taşımada, arkadaş buluşmalarında ve burada sayamadığım pek çok ortamda akıllı telefonların insanlar tarafından nasıl kullanıldığını incelemeye başladım. Kimi zaman kişilerin ekran görüntülerine, zil seslerine, telefon kılıflarına baktım, kimi zaman da kamusal mekanlarda konuşmalarına, kullanım pratiklerine ve kullanım amaçlarına odaklandım. Daha tez aşamasına geçmeden bu gözlemlerle edindiğim bilgi, alana çıktığımda görüştüğüm insanlardan çok daha detaylı veri almama olanak sağladı. Dolayısıyla bu çalışma, nesnelerin kullanımında toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl performe edildiğine ilişkin merakımdan yola çıkarak yürüttüğüm, uzun bir gözlem ve saha deneyiminin ürünü olarak ortaya çıktı.

Kendimi bildim bileli her okuduğum metinde/araştırmada heyecanımı hep canlı tutmuş ve o kişinin neden bu konuyu yazmaya/incelemeğe değer gördüğünü merak etmişimdir. Bazı “akademiklerin” sadece atama yükseltme kriterlerini yerine getirmek için yazdıkları, amaçsız, önemsiz, dertsiz, sorunsalsız çalışmalarını, bunları basıma değer görenleri ve bu kişileri olduğu konumlara getirenleri dışarıda bırakarak şunu söyleyebilirim ki, iyi bir araştırma hangi alanda olursa olsun topluma dair bir meselesi olan, eşitsiz ve adaletsiz ilişkileri gören, bunu kendine dert eden ve o ya da bu şekilde bu eşitsizliklere ses çıkaran kişilerin yazdıklarından oluşmaktadır. Ne var ki bu kişilerin çok önemli bir kısmı artık hak ettikleri yerlerde değiller, bu nedenle kendi çalışmama bir önsöz yazmayı düşündüğümde içimden geçen tek şey, araştırma, geliştirme, dönüştürme aşkını hep taze tutan, topluma dair bir derdi olan

ve mücadelesinden hiç vazgeçmeyen hocalarım ve arkadaşlarımla özgürce üretebildiğimiz günlerin geleceğine inanmak oldu.

Belki sizlerin bir çırpıda okuyacağı ama benim çok sancılı süreçlerden geçerek, yine de yılmadan, mücadele ederek, her şeye inat direne direne yaptığım bu çalışma, gerçek bir emek ürünüdür ve elbette kusursuz değildir. Ancak şunu söyleyebilirim ki, ben bu kitabı yazarken öğrenmenin ve üretmenin heyecanıyla her satırın tadını çıkarttım, umarım sizler de aynı tadı alırsınız.

Son olarak, içinden geçtiğim/geçtiğimiz zorlu süreçlerde beni hiç yalnız bırakmayan, her zaman ellerini omzumda hissettiğim çok güzel dostlarım ve hocalarım oldu. Onlar kendilerini çok iyi bildikleri için burada isim zikretmeden hepsine hayatıma dokundukları için sonsuz teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Ekim 2020

Yeliz Dede Özdemir

GİRİŞ

Nasıl adlandırılırsa adlandırılın ve nerede kullanılırsa kullanılsın, bu basit ve erişilebilir teknoloji, bireylerin günlük hayatlarını yönetme biçimini değiştirmektedir. Kullanıldığı kültürler ve toplumlar için geniş anlamları vardır; iletişimin doğasını değiştirir, kimlikleri ve ilişkileri etkiler. Toplumsal yapıların ve ekonomik faaliyetlerin gelişimini ve kullanıcılarının kendi dünyaları ve kendileri hakkındaki algılarını önemli ölçüde etkiler (Plant, 2001: 23).

Sadie Plant'ın bundan on sekiz yıl önce, cep telefonlarının yaygınlaşmaya başladığı yıllarda kaleme aldığı bu paragraf, o gün bile cep telefonlarının toplumsal alana ve gündelik hayat pratiklerine nasıl eklemlendiğini göstermektedir. Günümüzde ise cep telefonlarının daha gelişmiş bir uzantısı olarak akıllı telefonlar, tüm diğer teknolojilerden çok daha kısa süre içerisinde, küresel bir varlığa ulaşmıştır. Artık yolda karşılaştığımız herhangi birine, bir akıllı telefonu olup olmadığını sormak bile anlamsız hale gelmiştir. Bu telefonlar, herkesin gündelik hayatının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Her birey bu teknolojiyi, bulunduğu toplumsal alana ve kültürel kodlara bağlı olarak kendi eğitim düzeyi, yaşı, cinsiyeti, edindiği toplumsal rolleri ve kimlikleri üzerinden, iş ve özel hayatında farklı şekillerde deneyimlemektedir. Kişinin bu teknolojilerle kurduğu ilişki, elbette, dünyanın neresinde olduğu ve hangi toplumsal ve kültürel bağlamda bulunduğuyla bağlı olacaktır. Ancak, yadsınamayacak bir gerçek vardır ki; o da bu mobil teknolojilerin gündelik pratiklerimizi, sohbetlerimizi, ilişkilene biçimlerimizi kökten bir şekilde etkilediği ve iletişimsel bir dönüşüme neden olduğudur. Örneğin, 60 yaşında ve hiç okula gönderilmemiş annemin, Van'da yaşayan akrabaları ile iletişim kurmak için bir telefon istemesi ve Whatsapp üzerinden kuracağı iletişim için bu telefonun akıllı olması konusunda ısrar etmesi, bu iletişimsel dönüşümün her birimizin gündelik hayatındaki boyutunu göstermektedir. Artık akıllı telefonların sağladığı iletişim olanakları, günlük sohbetlerin konusu olmuştur; kadın, erkek, eğitilmiş, eğitimsiz, çalışan çalışmayan, çocuklu, çocuksuz, genç yaşlı her birey, bir toplumsal gruba eklemlenme, bağlantıda kalma ve gündelik pratiklerini devam ettirme amacıyla bu teknolojiyi hayatlarına dahil etmektedir.

Akıllı telefonların herkesin hayatına bir şekilde dahil olmasıyla birlikte, 2002 yılında dünyada ortalama bir milyar olan cep telefonu abone sayısı, 2020 yılında

neredeyse 7 milyara ulaşmıştır.¹ Dünyadaki bu hızlı artışa paralel olarak, nüfusu 83 milyondan fazla olan Türkiye’de ise yetişkin nüfusun yüzde 77’si akıllı telefon kullanmaktadır.² Bu rakamlar, akıllı telefonların Türkiye’de ne kadar yaygın kullanılan bir teknoloji olduğunu gösterirken, buna paralel olarak toplumsal alanda yaşanan dönüşümlerin de incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Şimdiye kadar hiçbir teknoloji, akıllı telefonlarda olduğu gibi böylesine hızlı bir şekilde benimsenerek gündelik hayata entegre edilmemiştir. Bugün artık gündelik hayatımızın her alanına girmiş durumdaki akıllı telefonlar, tüm diğer teknolojiler gibi toplumsal deneyimlerin bir parçası haline gelmişlerdir. Akıllı telefonlar üzerinden edinilen deneyimlerin öznesi ne sadece teknolojilerin kendisi ne de onu kullanan kişilerdir. Söz konusu deneyimler esasen teknoloji ve onu kullanan bireylerin etkileşimleri sonucu ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2013: 259). Bu etkileşim süreci, bize teknolojinin farklı coğrafyalarda ve kültürlerde neden farklı ilişkilene biçimleri oluşturduğunu açıklar. Bu nedenle, akıllı telefonların hayatımıza girmesi ile oluşan toplumsal süreçlerdeki, pratiklerdeki, normlardaki ve fikirlerdeki dönüşümleri anlamak, toplumsal deneyim olarak akıllı telefonların farklı kullanım pratiklerine odaklanmayı gerektirmektedir.

Toplumsal cinsiyet, bu farklı kullanım pratiklerinin belirleyici unsurlarından biridir. Yukarıda vurguladığımız araştırma verileri, Türkiye’de akıllı telefonların oldukça yaygın bir teknoloji olarak kullanıldığını göstermesine rağmen, bu teknolojilerin toplumsal cinsiyete dayalı kullanımlarının göz ardı edile geldiğini de söylemektedir. Nüfusunun %49.8’ini kadınların oluşturduğu Türkiye’de, okuma yazma bilmeyen kadınların oranı erkeklerden beş kat daha fazla olmasına rağmen, kadınlar akıllı telefonları neredeyse erkeklerle aynı oranda kullanmaktadırlar.³ Bu açıdan, az da olsa teknolojik bir okuryazarlık gerektiren akıllı telefonların, özellikle kadınlar tarafından, tüm diğer teknolojik araç gereçlerden farklı olarak, neden bu kadar hızlı benimsenerek gündelik hayata entegre edildiğinin, hakim toplumsal cinsiyet ilişkileri temelinde ele alınması önemli gözükmektedir. Teknoloji ediniminde sağlanan bu sayısal eşitliğe rağmen, kadınlar ve erkeklerin akıllı telefon kullanım pratikleri arasında toplumsal cinsiyete bağlı önemli farklılıkların olduğu bilinmektedir (Rakow ve Navarro, 1993, Hjorth, 2009). Bu nedenle, bu kitapta, Türkiye gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin hala derin bir şekilde devam ettiği bir ülkede,

---

¹ <https://www.statista.com/statistics/218984/number-of-global-mobile-users-since-2010/> Erişim Tarihi: 3 Ekim 2020

² [³ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33732> Erişim Tarihi: 3 Ekim 2020](https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/turkiye-nufusunun-yuzde-77si-akilli-telefon-kullaniyor-67006B00640038004B0076003000310059002D00440039007900700046006200610041004F003200370077003200 Erişim Tarihi: 3 Ekim 2020</p></div><div data-bbox=)

böylesine hızlı benimsenen bir teknolojinin toplumsal cinsiyetlenmiş kullanım pratiklerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Mobil medya, uluslararası literatürde son 10 yılda oldukça ivme kazanan bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Alanyazında telefonların toplumsal cinsiyete dayalı geçmişine odaklanan uluslararası nitelikli önemli araştırmalar bulunmaktadır. Yine de özellikle kadınların ve erkeklerin bu teknolojilerle kurdukları ilişki ve toplumsal cinsiyet ve akıllı telefon kullanımı arasındaki bağ, halen daha incelenmeyi hak eden önemli konu başlıkları arasındadır (Hjorth:2009:7). Dünya genelinde en hızlı benimsenen teknolojilerden biri olan akıllı telefonlar, Türkiye’de ihmal edilmiş önemli bir çalışma alanı olarak durmaktadır. Bu anlamda Türkiye’de akıllı telefon kullanımının toplumsal cinsiyet dinamiklerine odaklanan kapsamlı bir araştırmanın bulunmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımlarına odaklanan bu kitap, hem Türkiye’de ihmal edilmiş mobil medya çalışmalarına genel bir katkı sağlamayı hem de mobil medya ve toplumsal cinsiyet arasındaki karşılıklı şekillenme ilişkisini geniş bir toplumsal ve kültürel bağlamda incelemeyi hedeflemektedir.

Gündelik hayatın dönüşümünde önemli bir rol oynayan toplumsal cinsiyet ilişkileri, teknoloji kullanımında somutlaşmaktadır. Başka bir deyişle bireyler, toplumsal cinsiyet kimliğini, günlük olarak nesnelerin kullanımı yoluyla performe etmektedirler (Wajcman, 2009: 7). Akıllı telefonların kadınlar ve erkekler tarafından kullanımı da teknoloji ile kadınlık ve erkeklik arasındaki sembolik ilişkileri keşfetmenin, hâkim toplumsal cinsiyet varsayımlarını sorgulamanın ve yeniden yapılandırmanın gerçekleştirileceği önemli bir zemin sağlamaktadır (Green ve Singleton, 2007: 509). Böylesi bir zeminden hareketle, bu kitapta, akıllı telefonların kadın ve erkekler tarafından diğer teknolojilerden farklı olarak neden bu kadar hızlı benimsendiği; kullanıcıların bu cihazlarla nasıl bir ilişki kurduğu; bu cihazların kullanıcıların gündelik hayatına nasıl eklemlendiği; onları nasıl dönüştürüp onlar tarafından nasıl dönüştürüldüğü; bu cihazların toplumsal cinsiyet performansı sergilemede nasıl bir rol oynadığı; mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden üretip üretmediği ve bu ilişkileri dönüştürmede bir direniş olanağı tanıyıp tanımadığı gibi sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Bu araştırma soruları temelinde, Ankara’da yaşayan farklı sosyo-ekonomik statüde 20 kadın ve 15 erkekle, 2017 Aralık- 2018 Haziran tarihleri arasında ortalama birer saatlik yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kartopu yöntemi kullanılarak belirlenen görüşmecilerin, Türkiye’deki çeşitliliği yansıtmaması açısından yaş, cinsiyet, eğitim durumu, sosyo-ekonomik statü gibi değişkenler

temelinde seçilmesine özen gösterilmiştir. Toplamda dört görüşme hariç⁴ diğerlerinin tamamı, katılımcıların kendilerini en rahat hissettikleri ortamlardan biri olan evlerinde gerçekleştirilmiş ve tüm katılımcıların isimleri anonimleştirilmiştir. Tüm görüşmeler, herhangi bir ses kayıt cihazı kullanılmadan, araştırma nesnesinin kendisiyle, yani bir akıllı telefon ile kayıtlanmıştır. Görüşme sayısında kadın katılımcıların erkeklerden daha çok olması, kadınların bu konuda söyleyecek sözlerinin fazlalığı, görüşmelere daha istekli katılmaları ve özellikle teknoloji karşısında kadınların ikincilleştirilmiş konumlarının akıllı telefon kullanım pratiklerinde nasıl deneyimlendiğinin daha kapsamlı bulgulanması ile ilgilidir.

Sørensen'in vurguladığı gibi (1997: 16), her araştırmacı bir geçmişe sahiptir ve araştırma sürecine kendi bakış açısını getirir. Bu bağlamda, kendi kişisel tecrübelerim ve geçmişim, özellikle yakın çevremın akıllı telefonlarıyla kurdukları ilişkinin toplumsal cinsiyet boyutunu fark etmem, toplumsallaşmış bir teknoloji olarak akıllı telefonları bir inceleme nesnesi olarak ele almamın yolunu açmıştır. Dolayısıyla, akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanım pratiklerine odaklanan bu çalışmada kullanılan materyalin çoğu temelde etnografiktir. Çünkü, bu konuyu çalışmaya karar verdiğim günden itibaren, gündelik hayatta insanların akıllı telefon kullanımının toplumsal cinsiyet dinamiklerine hem kendi kişisel dünyamda ve ilişki-lerimde hem de metroda, otobüste, sokakta, özel ve kamusal alanlarda ayrıntılı olarak odaklandım. Böylece insanların bu teknolojileri nasıl deneyimlediklerini ve onlarla nasıl ilişkilendiklerini, her gün ve her alanda gözlemlene şansı yakalamış oldum. Böylesi bir gözlem ise, veri toplama aracı olarak belirlediğim derinlemesine görüşmelerin, daha ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde yapılandırılmasında oldukça faydalı oldu.

Ling'in belirttiği gibi yöntemler araçlardır ve bir araştırmayı gerçekleştirmek için en uygun aracın ya da araçların ne olduğunun belirlenmesi, o araştırmanın en önemli kısmını oluşturmaktadır (akt. Carneiro, 2017: 38-39). Bu çalışmada da araştırma konusunun kapsamlılığından dolayı niteliksel bir araştırma yöntemi ve veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşmeler benimsemiştir. Mason'ın belirttiği gibi (2002: 63), araştırmacıların araştırmalarına en uygun veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşmeleri seçmelerinin nedeni, "insanların bilgisinin, görüşlerinin, anlayışlarının, yorumlarının, deneyimlerinin ve etkileşimlerinin", toplumsal gerçekliğin inşasının anlamlı bir parçası olduğunu bilmeleridir. Bu temelde, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler, araştırmacının gündelik hayatın temalarını, kullanıcıların bakış açısından anlamlandırmasına olanak tanımaktadır

---

⁴ Bunlardan biri, katılımcının isteği doğrultusunda bir kafede, öteki benim kendi ofisimde ve diğer ikisi de katılımcıların iş yerlerinde gerçekleştirilmiştir.

(Kvale, 2007: 10). Bu çalışmada, niteliksel bir veri toplama aracı olarak derinlemesine görüşmelerin tercih edilmesinin temel nedeni de katılımcıların akıllı telefonlarla ilgili deneyimlerini ve algılarını keşfetmek için en uygun verilerin elde edilmesine olanak tanınmasıdır.

Araştırmanın amacına en uygun verilerin elde edilmesi için gerçekleştirilen bu derinlemesine görüşmeler boyunca, katılımcıların bu teknoloji ile nasıl bir ilişki kurdukları, onu nasıl evcilleştirdikleri (*domestication*), bu teknolojiyi nasıl kişiselleştirerek (*personalization*) kullandıkları, akıllı telefonların onların toplumsal ve gündelik pratiklerine, duygularına hangi şekillerde eklemlendiği ve bu kullanım pratiklerinin toplumsal cinsiyet performansı sergileme ya da mevcut toplumsal cinsiyet kalıplarına direnme süreçlerinde nasıl bir rol oynadığının bulgulanması amaçlanmıştır. Eileen Green'in vurguladığı gibi "sıradan insanların, sıradan teknolojileri gündelik hayatlarına dahil etme yolları hakkında daha fazla şey bilmeye ihtiyacımız vardır" (Green, 2001: 139). Sıradan insanların, sıradan teknolojilerle kurdukları ilişkiye odaklanmak ise toplumsal cinsiyet kimliklerinin, ilişkilerinin ve eşitsizliklerinin gündelik pratiklerde nasıl yeniden üretildiğini sergilemek için önemli bir adımdır.

Kullanıcılar için benliğin, duyguların ve bedeninin bir parçası haline gelen akıllı telefonlar, bir yandan bireylerin toplumsal cinsiyet kimliklerinin perforce edildiği önemli bir alan sağlarken, diğer yandan kullanımları boyunca sembolik bir değer kazanmaktadırlar. Bu bağlamda, günümüzde akıllı telefonların maddi nesneler olduklarını, toplumsal kimliklerin ve ilişkilerin sembolü olduklarını, gündelik hayatı yeniden inşa ettiklerini, kültürel ve toplumsal normları yansıttıklarını ve yeniden ürettiklerini ve de kimlik inşalarının önemli bir aracı olduklarını göz önünde bulundurursak, akıllı telefonların tüm bu farklı alanlara nasıl eklemlendiğini anlamak için öncelikle, teknolojilerin toplumsal hayattaki rolüne odaklanmak gerekmektedir (Green ve Haddon, 2009: 2). Dolayısıyla, kullanıcıların gündelik hayatın tüm alanlarına bu kadar eklemlenmiş bir teknolojiyi tek bir kavramsal ve kuramsal çerçeveden incelemek, oldukça sınırlayıcı olacaktır. Bunun yerine, bu çalışmada, ayrıntılı bir mobil literatür taramasına ek olarak, teknoloji ve toplum ilişkisini sorunsallaştıran teknolojiye toplumsal yaklaşımlar ile, teknoloji ve toplumsal cinsiyetin birbirinin içine geçmiş ve biri diğerinden ayrı olarak düşünülemeyecek alanlar olduğunu vurgulayan teknolojiye feminist yaklaşımlardan yararlanılmaktadır. Bu yaklaşımların sağladığı kuramsal zemin, bir teknolojik yenilik olarak akıllı telefonların gündelik pratiklere eklemlenme biçimlerinin toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından ele alınabilmesine olanak tanımaktadır.

Çalışma kapsamında öncelikle mobil iletişim alanında yapılan çalışmalar incelenmiş, mobil iletişimin hangi temalar altında çalışıldığı tespit edilmiştir. Ardından,

belirlenen çalışma temalarından en önemlileri ve toplumsal cinsiyet ilişkileriyle en bağlantılı olanları temelinde çalışmanın ana hatları oluşturulmuştur. Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde, akıllı telefon teknolojisinin benimsenmesini ve toplumsal kullanımını anlamak için, bu teknolojilerin ne olduğuna, nasıl ortaya çıktıklarına ve tarihsel gelişimlerine odaklanılmıştır. Dünyada ve Türkiye’de akıllı telefonlar üzerine yapılmış çalışmalara kısaca değinildikten sonra, akıllı telefonlar ve sosyal medya ilişkisi, toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınmıştır. Bu bölümde ve çalışma genelinde (birebir değinilmemekle birlikte), kültürel çalışmalar perspektifinden geliştirilen kültür döngüsü (*circuit of culture*) kavramsallaştırmasının, teknolojiyi incelemek için sağladığı teorik imkanlardan yararlanılmıştır. *Doing Cultural Studies: The Story of Sony Walkman* (1997), başlıklı çalışmada, du Gay ve arkadaşları tarafından geliştirilen kültür döngüsü, teknolojilerin nasıl geliştirildiklerini ve toplumda nasıl anlam kazandıklarını incelemek için beş kültürel süreç tanımlanmaktadır. Bunlar, (1) bir teknolojinin nasıl üretildiğini ele alan *üretim* süreci, (2) bir teknolojinin nasıl tüketildiğini ele alan *tüketim* süreci, (3) bir teknolojinin nasıl düzenlendiğini ve yönetildiğini ele alan *düzenleme* süreci, (4) bir teknolojinin nasıl algılandığını ele alan *temsil* süreci ve (5) bir teknolojinin algılanması ve kullanımı yoluyla inşa edilen *kimlik* sürecidir. Belirtilen bu beş süreç, birbiriyle etkileşim içerisinde kültür döngüsünü oluşturmaktadır. Örneğin, akıllı telefonların tüketimi hem bu telefonların reklamcılığını hem de bu cihazlar için düzenlenen tarife ve hizmetleri etkilemektedir. Benzer şekilde, bu cihazların kullanımı, teknoloji ile kurulan ilişki boyunca kimlik inşaları ve temsillerini şekillendirmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada, kültür döngüsünün sağladığı geniş teorik perspektif, akıllı telefon teknolojilerinin kültürel alanda nasıl geliştiğini ve anlam kazandığını anlamak açısından oldukça önemlidir. Bu model, mobil iletişim çalışmalarında oldukça sık kullanılan bir başvuru kaynağı olmasına rağmen (bkz. Goggin, 2006; Green ve Haddon, 2009), bu araştırmanın sınırlılığından dolayı, toplumsallaşmış bir teknoloji olarak akıllı telefonların sadece gündelik hayatta kullanım pratikleri, nasıl temsil edildiği ve kimlik performanslarında nasıl bir rol oynadığına odaklanılmıştır.

Akıllı telefonlar ekseninde teknoloji ve toplumsal cinsiyet tartışmalarını ele alan ikinci bölümde, bir teknolojinin nasıl üretildiğini, geliştirildiğini, düzenlendiğini ve tüketildiğini anlamamıza yardımcı olacak geniş bir kuramsal çerçeveden yararlanılmaktadır. Teknolojiye toplumsal yaklaşımlar başlığı altında toplanan bu yaklaşımlar, Teknolojinin Toplumsal İnşası (*Social Construction of Technology*), Teknolojinin Toplumsal Şekillenmesi (*Social Shaping of Technology*) ve Aktör-Ağ Teorisi (*Actor-Network Theory*) gibi araştırmaların dahil olduğu kuramsal bir temeli ifade etmektedir (Pinch ve Bijker 1984; Latour 1986; Mackenzie and Wajcman 1999). Tüm bu yaklaşımlar, teknolojilerin üretim ve tüketiminin toplumsal yönlerine ve teknolojik

yenilikleri etkileyen toplumsal ve kültürel faktörlere odaklanmaktadır. Bu bakış açısına göre teknolojiler, toplumsal alanı dışardan belirleyen değil, aksine, tam da toplumsal alanı içeriden dönüştüren deneyim ve ürünlerdir (Çelik, vd., 2013: 6). Bir teknolojik yeniliğin toplumsal olarak nasıl şekillendiğine odaklanan bu yaklaşımlar, akıllı telefon teknolojilerinin üretim aşamasındaki temel motivasyonları ele almanın yanı sıra, bu teknolojilerin kullanımları boyunca nasıl anlam kazandıklarını ve şekillendiklerini ele almaktadır. Örneğin, tüm diğer teknolojik yenilikler gibi cep telefonları da belli bir kullanıcı kitlesi ve kullanım amacı hedeflenerek üretilmiş ve dolaşıma sokulmuştur. Ancak, bu ürünler kullanıcıyla buluştukları noktada, tasarlanan ve öngörülenin dışında farklı bir kullanım pratiği edinmiştir. Bu kullanım pratikleri de bir sonraki teknolojik yeniliğin üretimini şekillendirmiştir. Örneğin, Finlandiya’da genç kızların, cep telefonlarının arka kapaklarını boyamaları, bir sonraki cep telefonları için renkli tasarımlara sahip arka kapakların üretilmesini etkilemiştir (Oksman 2002).

Bir teknolojik ürünün kullanım pratikleri, kullanıcıların gündelik hayat deneyimlerinde şekillenmektedir. Bu ürünlerin kullanıcıları, o ürünle kurdukları ilişki-sellik boyunca hem toplumsal alanı şekillendirmekte hem bu teknolojileri dönüştürmekte hem de onlar tarafından dönüştürülmektedir. Dolayısıyla, teknolojiye toplumsal yaklaşımlar, teknoloji ve toplum ilişkisi temelinde, akıllı telefonların kullanım pratiklerini anlamak açısından oldukça yararlı bir perspektif sağlamaktadır. Her ne kadar bu teknolojilerin tasarım, üretim ve dağıtım aşaması bu çalışmanın dışında bırakılmış olsa da bir teknolojinin nasıl toplumsallaştığını, toplumsal alanı nasıl şekillendirdiğini ve onun tarafından nasıl şekillendiğini anlamak açısından bu yaklaşımlar, temel kuramsal dayanaklarımızdan birini oluşturmaktadır.

Teknolojileri toplumsallaşmış ürünler olarak ele aldığımız noktada, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin de bu toplumsallaşmanın önemli bir parçası olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada, toplumsal hayatın kurucu bir parçası olan toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bahsetmeden, teknolojiyi anlamanın imkânsız olduğunu vurgulayan teknolojiye feminist yaklaşımlardan da yararlanılmaktadır (Cockburn, 2005: 29). Teknolojiye feminist yaklaşımlar, teknoloji ve toplumsal cinsiyetin ayrılmaz iki alan olduğunu vurgulayan erken feminist çalışmalar (liberal, radikal ve sosyalist feminizm) ve çağdaş feminist çalışmalar (siberfeminizm ve teknofeminizm) başlığı altında toplanan geniş bir teorik çerçeveyi ifade etmektedir. Teknoloji ve toplumsal cinsiyet, birbirinden ayrı olarak ele alınamayacak iki alan olmasına rağmen, teknolojiye toplumsal yaklaşımlar, bu ilişkisi üzerine neredeyse hiç odaklanmamış ve genellikle toplumsal cinsiyetin teknolojinin gelişimi üzerinde çok az bir etkisi olduğunu varsaymışlardır. Aynı şekilde, mobil telefonlar üzerine yapılan çalışmaların da birçoğu, bu teknolojilerin toplumsal cinsiyet boyutunu ya

tamamen çalışma dışında bırakmış ya da hak ettiği önemi göstermemiştir (Wajcman, vd. 2009a: 14).

Toplumsal cinsiyet ve teknolojinin karşılıklı şekillenmesine odaklanan bu yaklaşımlara göre, teknolojik ürünler, toplumdan bağımsız değil, toplumu bir arada tutan dokunun bir parçası olarak düşünülmelidir. Dolayısıyla, toplumsallaşmış bu ürünlerin kullanımı, “simgelerde, dillerde ve kimliklerde” belirginleşmektedir (Wajcman, 2009: 9). Bu yaklaşımlara göre, toplumsal cinsiyet ilişkileri, teknolojide somutlaşmıştır ve bir teknolojinin toplumsal cinsiyeti, bir aracın tüm yaşam yörüngesini etkilemektedir. Teknolojilerin cinsiyeti, sadece tasarımda şekillendirilmiş değil, aynı zamanda tüketim ve kullanımın birden fazla noktasında şekillendirilmiş veya yeniden yapılandırılmış olarak anlaşılabilir. Örneğin, ev aletleri, geleneksel cinsiyet rolleri açısından belirlenmiş bir alana girmektedir. Temelde bireyler, toplumsal cinsiyet kimliğini, nesnelerin kullanımı yoluyla göstermektedirler (Wajcman, 2009: 7). Dolayısıyla akıllı telefonların kadınlar ve erkekler tarafından kullanımı da bu cihazların toplumsal cinsiyetlenmiş yapısını ve gündelik hayat pratiklerinde bu toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yerini analiz etmenin önemli araçlarından biri olarak ele alınmaktadır.

Bir teknolojinin nasıl toplumsallaştığını ve gündelik hayat pratiklerine eklemendiğini incelememize olanak tanıyacak bir diğer önemli teorik dayanak ise Evcilleştirme Kuramı’dır. Teknolojilerin gündelik hayattaki sembolik boyutlarını inceleyen evcilleştirme kuramı, özellikle bireylerin ve kültürel bağlamların teknolojilere verdiği anlamlara odaklanır ve kullanıcıların bunları nasıl algıladıklarını açıklar (Hjorth, 2009: 241). Evcilleştirme, medya ve iletişim çalışmaları içinde, teknolojilerinin kabulü, reddi ve kullanım sürecini analiz etmek ve tanımlamak için kullanılmaktadır (Berker, vd., 2006: 1). Örneğin, bir akıllı telefonun benimsenmesi, bu cihaza neden ihtiyacımız olduğunu düşünmemize ve ona ihtiyacımız olduğuna karar verdikten sonra hangi cihazın bize daha uygun olacağını belirlememize ilişkin süreçleri kapsar. Dolayısıyla, bir akıllı telefon satın alırken evcilleştirme kuramı, cihazı ne zaman ve nasıl kullanacağımız konusunda karar verme sürecini anlamamıza yardımcı olur, ancak bu süreç cihazın satın alınmasıyla sona ermez; aksine bu teknolojinin gündelik hayatımızın daha geniş bağlamına yerleştirilmesiyle devam eder (Ling ve Donner, 2009: 18). Özellikle, bireylerin ve kültürel bağlamların teknolojilere verdiği anlamlara odaklanan evcilleştirme yaklaşımının en önemli özelliği, sürmekte olan kullanıcı ve teknoloji arasındaki etkileşimi, bir süreç olarak araştırmasının yanı sıra, “cep telefonu gibi teknolojilerin, kullanıcıların beğenilerinin, değerlerinin, kültürel ve toplumsal sermayelerinin göstergesi olarak sembolik bir işlev gördüğü yolları ele almasıdır. Cep telefonu, yalnızca kullanıcının toplumsal sermayesi için sembolik bir depo olmakla kalmaz, aynı zamanda, kullanıcının kimliği ve toplumsal statüsü hakkında ipuçları da verir” (Hjorth,2009:9). Dolayısıyla,

bu çalışmada, akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanım pratiklerini incelemek için evcilleştirme teorisinin gündelik hayatın mikro pratiklerine odaklanmayı sağlayan kuramsal perspektifinden faydalanılmaktadır.

Toplumsallaşmış bir teknoloji olarak akıllı telefonların analizi, teknolojiye toplumsal yaklaşımlardan ve feminist teknoloji çalışmalarından gelen araştırmalara dayanmaktadır. Akıllı telefonları bir bilgi iletişim teknolojisi olarak araştırmak, teknoloji ve toplumsal cinsiyet arasındaki karşılıklı şekillendirme süreçlerinin keşfini mümkün kılmaktadır. Bir teknoloji olarak akıllı telefonların ev içi alanlara, gündelik hayata ve mevcut toplumsal cinsiyet pratiklerine eklemlenmesine odaklanan bu çalışmada, evcilleştirme teorisi toplumsal cinsiyetle olan ilişkisi bakımından ele alınmakta ve feminist teknoloji çalışmalarıyla bağlantılandırılmaktadır.

Çalışmanın Türkiye’de akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanım pratiklerine odaklanan üçüncü ve son bölümünde ise, bu kavramsal ve kuramsal zeminde hareketle bir bağlantı teknolojisi olarak akıllı telefonların kullanım alanlarına, bu teknolojilerin gündelik alana ve duygulara eklemlenme yollarına ve akıllı telefon sahipliği ve kişiselleştirme pratiklerine değinilmiştir. Toplumsallaşmış bir teknoloji olarak akıllı telefonların, toplumsal cinsiyetlenmiş kullanım pratiklerine görüşmeler boyunca çıkan temalar üzerinden odaklanılarak, bu kullanım pratiklerinin ayrıntılı bir analizi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM:

AKILLI TELEFONLAR VE MOBİL SOSYAL MEDYA

Akıllı Telefonların Tarihsel Gelişimi ve Akıllı Telefon Kültürlerinin Oluşumu

Bir teknolojinin benimsenmesini ve toplumsal kullanımını anlamak için, o teknolojinin nasıl ortaya çıktığını, tarihsel gelişimini ve içinde şekillendiği toplumsal çevreyi anlamak gerekmektedir. Akıllı telefonların tarihi, gelişimi ve kullanımı da bu süreçten bağımsız düşünülemez. Akıllı telefonlara giden yol, düz çizgisel bir ilerlemeden ibaret değildir. Tüm diğer teknolojiler gibi, akıllı telefonlar da kendisinden önceki teknolojilerle bir ilişki içerisinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu nedenle, akıllı telefonların tarihin belirli bir anında, aniden belirdiğini söylemek mümkün değildir; ancak, belirli tarihsel momentlerden bahsedilerek, akıllı telefon teknolojisine giden yol kısaca anlatılabilir.

Akıllı telefonları, tüm teknik donanımlarının dışında, gündelik alana ve pratiklere eklenmiş, karmaşık olmayan bir teknoloji olarak ele almak gerekmektedir. Çünkü, teknolojik ürünler sürekli yenilenmekte ve değişmektedir. Sabit hatlar, bilgisayarlar ya da cep telefonlarının tarihinde görüldüğü gibi, her teknolojik yenilik bir öncekinin özelliklerinden beslenmekte ve öncekinin kullanım alanını değiştirmektedir. Dolayısıyla, bu teknolojilerin hepsinin tarihi, sadece teknolojik yeniliklerin tarihi değil, “insanlar ve teknolojiler arasındaki etkileşimin tarihidir” (Ling ve Donner, 2009: 30).

Geleneksel cep telefonları, aslında sabit telefonların bir uzantısı olarak tasarlanmıştır⁵ (Ling ve Donner, 2009: 34). Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında kullanı-

---

⁵ Bu çalışmada, mobil telefonların öncülü sabit telefonlarla ilgili yapılmış araştırmalardan yararlanılmış olmasına rağmen, çalışmanın kapsamından dolayı ayrıntılı olarak değinilmemiştir. Ancak sabit telefon teknolojisi ve sabit telefonların toplumsal kullanımlarına ilişkin temel çalışmalar için bakınız: Ball, D. W., ve Smelser, N. J. (1968). Toward a Sociology of Telephones and Telephoners, içinde *Sociology and Everyday Life*; Aronson, S. H. (1971). *The Sociology of the Telephone*, International Journal of Comparative Sociology; Ithiel de Sola Pool, (1976). *The Social Impact of the Telephone*, Cambridge, MA: MIT Press; Wurtzel, A. H., ve Turner, C. (1977). What Missing the Telephone Means. *Journal of Communication*; Schegloff, E. A. (1979). Identification and Recognition in Telephone Conversation Openings, içinde *Everyday language: Studies in ethnomethodology*; Ithiel de Sola Pool (1982), *Forecasting the Telephone: A Retrospective Technology Assessment of*

masından bu yana sabit telefonlar, dünyanın her yerinde milyarlarca insanın gündelik hayatının önemli bir parçası haline gelmiştir.⁶ Kullanılmaya başlandığı tarihten itibaren sabit telefonlar, uzaktaki yakınlarımızın sesini duymak, aile ve arkadaşlarımızla konuşmak, toplumsal bağlantılarımızı sürdürmek ve iş hayatını organize etmek için aktif olarak gündelik pratiklerimize eklemlenmiştir. Ancak, yirminci yüzyılın başlangıcında, cep telefonlarının ortaya çıkmasıyla birlikte sabit telefonlar popülaritesini yitirmeye başlayarak cep telefonlarının gölgesinde kalmıştır (Hamilton, 2003; Goggin, 2006: 1; Ling ve Donner, 2009: 49; Goggin ve Clark, 2009: 586).⁷

Sabit telefonların zamansal ve mekânsal sınırlılıklarının aksine cep telefonları, kişileri zaman ve mekândan bağımsızlaştırmaktadır. Gerard Goggin, sabit telefonlardan mobil telefonlara giden süreçte, çeşitli karmaşık revizyonların bir araya getirilmesinin önemini vurgulamıştır. Bu süreçleri, “radyo teknolojilerinin ve radyo spektrumunun yeniden işlenmesi; telgrafın iyileştirilmesi, hareketliliğin yeniden canlandırılması ve taşınabilir cihaz için sesli telefonun akustik olarak yeniden hazırlanması” olarak sıralamak mümkündür (2009: 231). Tüm bu yenilikler, 1980’lerde cep telefonlarının oluşturulduğu aşamalara işaret etmektedir; yani bu özellikler, bir cep telefonu standardının geliştirilmesini sağlamıştır. Ancak, 1990’larda ikinci nesil dijital teknolojilerin devreye girmesiyle birlikte cep telefonları daha küçük ve taşınabilir bir şekil almıştır. Böylece, cep telefonları artık daha fazla gündelik hayatın içinde ve herkesin sahip olabileceği, cepte taşınabilir bir teknoloji haline gelmiştir (Goggin, 2009: 231). 1990’lı yılların ortalarında ise üçüncü nesil dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte, geleneksel cep telefonlarının bir uzantısı olan akıllı telefonlar kullanılmaya başlanmıştır. Akıllı telefonlar, klasik cep

---

the Telephone, Praeger; Ithiel de Sola Pool (1990), *Technologies without Boundaries: On Telecommunications in a Global Age*, der. Eli M. Noam, Cambridge, MA: Harvard University Press; Martin, M. (1991), “Hello, Central?” *Gender, Technology, and Culture in the Formation of Telephone Systems*. McGill-Queen’s University Press; Moyal, A. (1992). *The gendered use of the telephone: An Australian case study*, Media, Culture & Society; Pike, R., & Fischer, C. S. (2006). *America Calling: A Social History of the Telephone to 1940*. Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie; Michael Argyle (2013), *Communicating by Telephone*, Burlington, VA: Elsevier.

⁶ Sabit telefonun Türkiye modernleşmesindeki yeri ve toplumsal tarihi hakkında yapılmış oldukça aydınlatıcı bir çalışma için bkz: Çelik, B., Özkaracalar, O. K. ve Gürses Tarbuck, D. (2013), *Telefon ve Türkiye Modernleşmesi: Bir İletişim Teknolojisinin Osmanlı’dan Günümüze Toplumsal Tarihi (1881-2010)*, TÜBİTAK Projesi

⁷ 1990’lı yıllara kadar Türkiye’de neredeyse her evde bulunan sabit telefonlar, akıllı telefonlarla uyumlu (konuşma, mesajlaşma ve internet paketi gibi) paket iletişim seçeneklerinin çok uygun fiyatlara alınmasıyla birlikte, maddi bir külfet haline gelmiş ve çoğu evde var olan sabit hatlar kullanıcıları tarafından iptal ettirilmiştir. Çalışma boyunca gerçekleştirilen görüşmelerde, görüşmecilere evlerinde sabit bir telefonun olup olmadığı sorulduğunda alınan yanıtlar hiç de şaşırtıcı olmamıştır: İstisnasız tüm görüşülen kişiler, sabit telefonlarını artık ihtiyaç duymamaları nedeniyle kapattırdıklarını vurgulamıştır.

telefonlarının sağladığı konuşma, mesajlaşma ve taşınabilirlik gibi temel iletişim işlevlerine ek olarak, özellikle, internete bağlanabilen ve kullanıcılar tarafından indirilebilen bazı uygulamaları destekleyen mobil cihazları tanımlamak için kullanılmıştır (Hinton ve Hjorth, 2013: 123).

Akıllı telefonlara uzanan yolda, Communicator (konuşma aygıtı) olarak adlandırılan ilk cep telefonları, 1973 yılında Motorola için çalışan Martin Cooper ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir.⁸ Ancak, belirtmek gerekir ki, burada tek bir aktörün değil; bireyler, özel şirketler ve devlet kurumlarını da kapsayan pek çok aktörün rol aldığı tarihsel bir süreç vardır (Ling, 2008; Carneiro, 2017). Cooper, bu taşınabilir mobil telefon üzerinden ilk aramasını, Nisan 1973'te gerçekleştirmiştir; ancak bu icat 80'lere kadar ticari bir amaçla kullanılmamıştır (Ling, 2008: 13). 80'lerden sonra ise, sadece iş insanları ve zenginler bu cihazlara sahip olmaya başlamışlardır (Gow ve Smith 2006; Ling, 2008: 13). Cep telefonlarının, icadından yaklaşık on yıl sonra piyasaya sürülmesinin ardındaki ekonomik ve ticari kaygıları vurgulayan görüşlere rağmen (Abrahamson, 2003; Farley, 2005), Gerard Goggin, cep telefonlarının tarihsel gelişimini ve kullanımını şekillendiren toplumsal ve kültürel alanlara odaklanmıştır (2005; 2006). Ona göre, cep telefonlarının gelişim fikri, telgraf ve telefonun ortaya çıktığı 19. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır ve bu tarihten itibaren cep telefonlarının ortaya çıkmasına giden tarihsel süreç şekillenmektedir (Goggin, 2005; 2006). Benzer şekilde Ling ve Donner da cep telefonlarının ortaya çıkmasını, telsiz tabanlı iletişim ve sabit telefonlar arasındaki yakınsama ile bağlantılandırarak açıklamıştır (2009: 31; Ling, 2008: 13). Bu bağlamda, cep telefonlarının tarihi gelişimini ya da hangi teknolojik yeniliğin bir uzantısı olarak geliştiğini, hangi politik ve ekonomik kaygılarla piyasaya sürüldüğünü tek bir yaklaşımla açıklamak mümkün değildir. Ayrıca, Carneiro'nun da belirttiği gibi (2017: 31), genel olarak “mobil iletişimin tarihi tek bir kişi, şirket veya ülkeye atfedilemez. Gelişimi piyasa, düzenleyici sistemler, toplumsal ve kültürel talepler ve her zaman mevcut olmayan teknolojik gelişmelerden etkilenmiştir”.⁹

Bu bölümde, özellikle akıllı telefonların tarihsel gelişimi ele alınacağı için, bu süreçte akıllı telefonları diğer bilgi iletişim teknolojilerinden farklı kılan özelliklere değinmek gerekmektedir. Tarih boyunca insanlar çok sayıda teknolojiyi hayatlarına

---

⁸ Geliştirilen bu prototip 1 kilo 133 gram ağırlığındaydı ve sadece 30 dakika konuşma süresi vardı, yeniden şarj etmek ise tam 10 saat sürüyordu. Bu özelliklerinden dolayı bu ilk cep telefonu, “tuğla telefon” olarak adlandırılmıştır (Green ve Haddon 2009: 20).

⁹ Cep telefonlarının ve akıllı telefonların farklı ülkelerde farklı tarihsel gelişimlerini ayrıntılı bir şekilde ele alan kaynak bir kitap için bkz: Jon Agar (2003, akıllı telefonlar eklenerek genişletilmiş baskı, 2013) “Constant Touch: A Global History of the Mobile Phone”, Icon Books: London.

dahil etmişlerdir. Tüm bu teknolojiler, kullanıcıların gündelik hayatlarını düzenlemek ve kolaylaştırmak amacıyla insanların pratiklerine eklemlenmiştir. Agar'ın (2013) vurguladığı gibi:

Bir kol saati takıyoruz, çünkü ortak bir zaman işleyişine referansla düzenlenen bir toplumda yaşıyoruz. Kişisel görünüşümüzün bizim hakkımızda başkalarına ne söylediğini önemseyerek tarak kullanıyoruz. İlk veya ikinci nesil bir cep telefonu taşıyoruz, çünkü hareket halindeyken bile iletişimi gerekli, hatta cazip görüyoruz. Ama şimdi yeni bir nesneyi taşıyoruz, biri bizi bu nesnelerin sadece bir telefonun genişletilmiş bir uzantısı olduğu konusunda aldatabilir, ama aslında, sanırım bu tamamen yeni bir kişisel cihazdır. İlk 3G telefonlarla başlayan akıllı telefon, sadece bir telefon değildir. Bu bir bilgisayardır. Ve bilgisayarlar eşsizdir—bunlar, başka bir teknolojiden farklı olarak, çok önemlidir ve modern dünyanın tarihinde benzersiz bir öneme sahiptir (s.140)

Akıllı telefonların bir bilgisayara benzetilmesi onun işlevsel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Çalışmanın başında da belirttiğimiz gibi, akıllı telefonları geleneksel cep telefonlarından ayıran temel özellik, onun bir bilgisayarın sahip olduğu tüm işlevselliğe sahip olmasıdır. Üstelik, bir bilgisayardan çok daha küçük ve taşınabilir olması da onun herkesin hayatına eklemlenmesinin önemli bir nedenidir. Gündelik hayatta kullandığımız birçok teknoloji özel amaçlar için üretilmiştir. Örneğin, bir buz dolabı, yiyeceklerin bozulmaması için soğutma işlevine sahiptir. Bir saat, gündelik rutine uymamız için bize zamanı gösterir. Bir araba, ulaşımımızı sağlar ve kolaylaştırır. Bu örnekleri milyonlarca sıralamak mümkündür. Ancak bilgisayarlar, böylesi net bir işlevselliğe sahip değildir. Çok amaçlı teknolojiler olarak bilgisayarlar, iş veya gündelik hayatın her alanında farklı kişiler tarafından farklı amaçlarla kullanılabilirler. Örneğin, bir metin yazarken, bir yandan bütün elektronik kaynakları tarayabilir, aynı zamanda müzik dinleyebilir, diğer yandan da sosyal medya hesaplarınıza bakarak gündelik ilişkilerinizi sürdürebilirsiniz. Elbette ki, bir bilgisayarla yapılabilecekler bu örneklerle sınırlı değildir, iş ve gündelik ihtiyaçlar temelinde daha yüzlerce farklı örnek sıralamak mümkündür. Bu nedenle, bilgisayarlar tek bir teknolojinin yapabileceklerinin çok daha ötesinde bir işlevsellik ve kişisel sağlık sağlamaktadır kullanıcılarına. Ancak, laptoplar, notebooklar ve tabletler öncesi bu teknolojiler, ağır ve hantal oldukları için sadece belirli mekanlarda kullanılabilmekteydiler. Taşınabilir bilgisayarların piyasaya sürülmesinden sonra bu teknolojik ürünler, hareket kabiliyeti kazanmış ve kullanım alanları daha da genişlemiştir.

Taşınabilir bilgisayar türleri, yine de taşınmasında belirli bir efor saf edilmesini gerektirmektedir; ancak akıllı telefonlar hem bilgisayarın çoğu özelliğine sahip olması, hem de bedene en yakın şekilde ve hiçbir efor sarf etmeden taşınabilmesi açısından daha işlevsel ve gündelik hayatta daha kullanışlı hale gelmiştir. Bir akıllı telefonla; bilgisayarda olduğu gibi maillerinizi kontrol edebilir, çeşitli metinler yazabilir, tablolar oluşturabilir, hesaplamalar yapabilir, hava tahminlerine bakabilir, sosyal medyada gezinebilir, fotoğraf paylaşabilir, başkalarının hayatlarını inceleyebilir, web sayfalarında aradığımız her bilgiyi bulabilir, müzik dinleyebilir, sıkıldığımızda telefona yüklediğiniz uygulamalarla yapacak bir şeyler bulabilir, karanlık bir ortamda fener olarak kullanabilir ve hatta bilgisayardan farklı olarak telefon görüşmesi bile yapabilirsiniz. Dolayısıyla akıllı telefonlar, bir bilgisayarın eşsizliğine sahip olmanın yanı sıra, ondan çok daha ileri bir teknolojidir.

Bu ileri teknolojilerin gelişim tarihine bakıldığında, Agar'a göre (2013: 143), bu teknolojilerin günümüzde bu kadar hâkim hale gelmesini sağlayan üç temel aşama söz konusu olmuştur: Bunlardan ilki, mobil ağların geçmişte olduğundan daha fazla veriyi taşıma ve işleme kapasitesine sahip olması için üçüncü nesil (3G) lisanslarının alınması. İkincisi, bu 3G kapasitesini sağlayacak cihazların, yani akıllı telefonların öncüllerinin üretilmesi. Üçüncüsü ise, üretilen bu telefonların, kullanıcılar tarafından keşfedilmesi ve deneyimlenmesidir. Akıllı telefonların günümüzde bu kadar yaygın hale gelmesinin en önemli aşamasını, bu cihazların insanlar tarafından kullanılması oluşturmaktadır. Çünkü, Ağar'ın da belirttiği gibi, bir akıllı telefon kültürünü, ancak akıllı telefon kullanıcıları yaratabilmektedir (2013: 143). Dolayısıyla akıllı telefonların, günümüzde edindiği başarı, bu teknolojilerin kaydettiği bu üç tarihsel aşamayla daha net anlaşılmaktadır.

IBM Simon (1993)

Akıllı telefon kültürlerinin oluşması, gelişmesi ve yayılımı, bu üretim ve kullanım aşamasında ortaya çıkmaktadır. 3G kapasitelerinin kullanılması için tasarlanan ilk telefonlardan biri 1993 yılında piyasaya sürülen IBM Simon'dur (Sager, 2012). Bu telefon, bir cep telefonu olmanın yanı sıra, kişisel bir bilgisayar (PDA) olarak da kabul edilmektedir. Kendi işletim sistemine sahip ve internet erişimine olanak tanıyan bu cihazda hesap

makinesi, e-posta, ajanda ve oyunlar gibi çeşitli uygulamalar da mevcuttur.

Bu ilk akıllı telefon prototipinin ardından Nokia tarafından, 1996 yılında piyasaya sürülen Nokia 9000 Communicator, dünyanın ilk QWERTY klavyeli cep telefonu olarak tanınmaktadır. Bu cihaz, bir cep telefonunun sağladığı temel özelliklere ek olarak, e-posta, fax, web tarayıcı ve GSM modem özelliklerine de sahiptir. Bir mini bilgisayar ve cep telefonu karışımı olarak tasarlanan bu telefondan, 2000 yılına kadar 3 farklı model daha piyasaya sürülmüştür.

Nokia 9000 Communicator (1996)

Ericsson GS88 (1997)

GS88 modelinin ardından Ericsson, R380 modelini üreterek 2000 yılında piyasaya sürmüştür. R380, bir cep telefonunun, PDA'ların ve mobil internet servislerinin tüm özelliklerini barındırmasından dolayı günümüz akıllı telefonlarının ilk öncülü sayılmaktadır. Çünkü, yukarıda sıraladığımız diğer telefonlar, günümüz akıllı telefonlarının bazı özelliklerini taşımalarına rağmen, ağır ve hantal olmaları nedeniyle tam olarak akıllı telefon kategorisinde sayılmamaktaydılar. Ancak, Ericsson R380, kullanıcılarına akıllı telefon özelliklerini normal bir cep telefonu boyutunda sunması ve internet bilgisi sağlayan WAP servisleri ile beş kıtada 120'den fazla ülkede uluslararası dolaşımın birleştirilmesiyle

Ericsson R380 (2000)

¹⁰ <https://ericssoners.wordpress.com/2016/06/13/gs88/> Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019

birlikte, dünyada inanılmaz derecede yenilikçi bir cep telefonu ve İnternet aracı haline gelmiştir.¹¹

Palm Treo serisi (2002)

Yine 2002 yılında Blackberrys 5810 piyasaya sürülmüştür. Bu cihaz, kullanıcılarına özellikle e-posta desteği, mesajlaşma ve internet tarayıcılarını kullanma gibi olanakları tanınmasına rağmen, Blackberry'nin bu ilk modeli, entegre hoparlörü ve mikrofonu olmadığı için diğer modellere göre dezavantajlı olarak değerlendirilmiştir.¹² Ancak firma ilerleyen modellerinde cihazın bu özelliklerini de iyileştirerek yeni serileri üretmeye devam etmiştir.

Blackberrys 5810 (2002)

Apple iPhone (2007)

turmuştur (Goggin, 2009; 2012; Sarwar ve Soomro, 2013: 217). Bu tarihsel gelişim çizgisinden de görüleceği gibi Apple, aslında sanıldığı gibi akıllı telefonların ilk üreticisi değildir; fakat sağladığı özelliklerle akıllı telefon kültürlerinin yaygınlık kazanmasının öncüsüdür. iPhone'u diğer akıllı telefonlardan farklı kılan, kullandığı

Akıllı telefonların bu ilk örnekleri piyasaya sürüldükten sonra büyük başarılar elde etmelerine rağmen, akıllı telefonların günümüzde algılandığı şekliyle piyasaya sürülen ilk örneği, Apple tarafından 2007'de üretilen iPhone'dur. iPhone, tasarımındaki tam dokunmatik ekranı ve bir internet telefonu olarak tasarlanması ile günümüz akıllı telefonlarının bir prototipini oluşturmuştur.

¹¹ <https://ericssoners.wordpress.com> Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019

¹² <https://biztechmagazine.com/article/2016/11/blackberry-5810-kickstarted-mobile-work-era> Erişim Tarihi: 2 Şubat 2019

işletim sistemi, sadece parmak dokunuşlarına duyarlı tam dokunmatik ekranı ve basit menüsü olmuştur. Önceki akıllı telefonların aksine iPhone, bu telefonlarda kullanıcıların yaşadığı sorunları tespit ederek, daha anlaşılabilir, daha basit ve daha kullanışlı bir menü ve işletim sistemi üretmiştir.

iPhone'un diğer büyük yeniliği ise "App Store" olmuştur. Apple kullanıcıları, iTunes aracılığıyla güvenli bir çevrimiçi alanda çeşitli uygulamalara erişme ve indirme olanağına sahip olmuştur¹³ (Agar, 2013: 158) Bununla birlikte, iPhone her yıl ürettiği telefonlarına birkaç yeni özellik ekleyerek yüksek kar getiren satışlarını sürdürmeye devam etmiştir. İlk piyasaya sürüldüğü 2007 yılında dünya genelinde iPhone satışları 1.4 milyon iken, 2017 yılında bu rakam 218 milyonun üstüne çıkmıştır. Buna göre iPhone, 2007 yılından 2017 yılına kadar geçen 10 yıllık süre içinde, toplamda 1,4 milyardan fazla bir satış rakamına ulaşarak en çok satan akıllı telefonlar arasında ilk sıralarda yerini almıştır.¹⁴

2002 yılında dünyada en az bir milyar mobil hat abonesi varken, 2020 yılında bu rakam neredeyse 7 milyara ulaşmıştır.¹⁵ Dünya genelinde tüm ülkelerde bu kadar hızlı pazarlanan ve benimsenen başka hiçbir teknoloji yoktur. Cep telefonları farklı ülkelerde farklı gerekçeler temelinde iç pazara dahil edilmiş ve o ülke içinde farklı kullanım pratikleri edinmiştir. Örneğin, Doğu Avrupa'da cep telefonları ekonomiyi yeniden inşa etmenin bir yolu olarak görülürken, Batı Avrupa'da ise bir tür birleşme aracı olarak algılanmıştır. Benzer şekilde Finlandiya veya Japonya'da daha çok bir moda ifadesi olarak kullanılırken, Amerika Birleşik Devletleri'nde sıradan bir iletişim aracı olarak görülmüştür (Agar, 2013: 204). Türkiye'de ise hem bir Batı tipi modernleşme aracı hem de sosyal statü simgesi olarak değer görmüş ve kullanıma sunulmuştur (Çelik, 2009, 2013).

Akıllı telefonların dünya genelinde bu kadar tutulması, aslında mevcut iletişim biçimindeki araç temelli dönüşümü de ifade etmektedir. Agar, birinci ve ikinci nesil (1G ve 2G) cep telefonlarının en önemli özelliğinin kullanıcılarına "sürekli temas"

---

¹³ İlk piyasaya sürüldüğü tarihten günümüze kadar iPhone en çok tercih edilen akıllı telefonlardan olmuştur. Kullanıcılara sağladığı AppStore olağanüstü bir başarı elde etmiştir. Örneğin, ilk kullanılmaya başlandığı 2008 yılında AppStore'daki uygulama sayısı 500 iken, 2017 yılının ortalarında bu rakam 2,2 milyona yükselmiştir. Bu tarih aralığında indirilen uygulama sayısı ise 178,1 trilyondur. İstatistikler için bkz. <https://www.statista.com/statistics/271644/worldwide-free-and-paid-mobile-app-store-downloads/> Erişim Tarihi: 3 Şubat 2019.

¹⁴ iPhone'un gelişimi ve mobil iletişim alanında yarattığı dönüşümleri ayrıntılı bir şekilde inceleyen önemli bir çalışma için bkz: *Studying mobile media: Cultural technologies, mobile communication, and the iPhone*, (Der.) Larissa Hjorth, Jean Burgess, and Ingrid Richardson New York: Routledge, 2012

¹⁵ <https://www.statista.com/statistics/218984/number-of-global-mobile-users-since-2010/> Erişim Tarihi: 3 Ekim 2020

(*constant touch*) sağlaması olduğunu, bunun da “sürekli iletişimsel bağlantı” anlamına geldiğini söylemiştir. Günümüzde tam dokunmatik akıllı telefonların sağladığı ise bu “sürekli temas”tan çok daha fazlasıdır. Bu telefonlarda “sürekli temas”, “ekranlara dokunmak, verileri taşımak ve sosyal medya üzerinden bağlantıda kalmak” anlamına gelmektedir (Agar, 2013: 208-209). Dolayısıyla, akıllı telefonlar, geleneksel cep telefonlarının yerini aldığı gibi, kullanım şekillerimizi de değiştirmektedir.

Bu değişim, sadece tek bir ülkede değil, tüm ülkelerde benzer şekillerde devam etmektedir. Neredeyse tüm ülkelerde, benzer ürünler benzer şekillerde piyasaya sürülmektedir. Kendi üretimini kendi yapan ülkelerin bazıları dışında, ülkelere özel bir üretim piyasası söz konusu değildir; yani bir ürün, her ülkeye ayrı bir standart sağlayacak şekilde üretilmemektedir. Ülkeler ithal ettikleri mevcut standart teknolojileri, sadece kendi kültürlerinde, kendi kullanım pratikleri içinde deneyimlemektedirler. Küreselleşmenin günümüzde aldığı boyut göz önünde bulundurulduğunda, artık dünyanın her yerinde insanların benzer şeyleri giydiğini, yediğini, içtiğini ve hatta benzer cep telefonlarını kullandığını gözlemek zor değildir.

Bunun Kapitalist pazar mantığı içindeki en can alıcı örneklerinden birine, Jon Agar’ın, “*Constant Touch*” (2013) kitabında değinilmiştir. Kitapta, Apple’ın kurucusu Steve Jobs’ın, İstanbul’da bulunduğu bir sırada, Türkiye’nin tarihi üzerine bir konuşma dinlerken aklına gelenleri söylediği şu sözlerine yer verilmiştir:

“Profesör, kahvenin başka yerlerde nasıl farklı yapıldığını anlattı ve ben de “eee ne var bunda?” diye düşündüm. “Türkiye’de hangi çocuk Türk kahvesini sallıyor ki? Bütün gün İstanbul’da gençlere bakmıştım. Dünyadaki her çocuğun içtiklerini içiyorlardı ve Gap’tan satın alınmış gibi görünen kıyafetler giyiyorlardı ve hepsi de cep telefonu kullanıyorlardı. Başka yerlerdeki çocuklar gibiydiler. Bana öyle geliyor ki, gençler için bu dünya, şu anda aynı. Ürünleri ürettiğimiz zaman, Türkiye’de gençlerin başka bir yerde istenenlerden farklı olmasını istedikleri bir Türk telefonu ya da bir Türk müzik çaları gibi bir şey yok. Artık sadece bir dünyayız (Agar, 2013: 209).

Steve Jobs tarafından söylenen bu sözler hem kapitalist pazar işleyişinin mantığını hem de Kapitalizmin kültürel alana nasıl eklemlendiğini ve onu nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir. Günümüzde akıllı telefonların tüm ülke sınırları içerisinde yaygın kullanımı ve gündelik pratiklerde neden olduğu dönüşüm, Kapitalist Pazar mantığından bağımsız düşünülemez. Ürünlerin üretim ve dağıtım aşamaları, kuşkusuz mevcut kapitalist sisteminin kendini yeniden üretmesi, sermaye sınıfına maksimum faydanın sağlanması ve sistemin devam etmesinin önemli unsurlarından biridir.

Steve Jobs'ın bu açıklaması, günümüz kapitalist toplumlarının aldığı şekli ifade etmesine rağmen, her ülke bu telefonları kullanmanın kendilerine has yollarını bulmaktadır. Çünkü, her ne kadar küresel Pazar kendi standart mantığı içinde işlese de ürünlerin farklı kültürel bağlamlardaki kullanımları, farklı pratikleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin, Amerika'da üretilen telefonların Pakistanlı toptancılar tarafından dönüştürülmesi ve ardından Nijerya'ya satılması; Nijerya'nın da bu telefonları orijinal Amerikan kalıplarından çok daha farklı şekillerde kullanması bunun örneklerinden biridir (Agar, 2013: 209).

Teknolojiye toplumsal yaklaşımlar başlığında ayrıntılandıracağımız gibi, teknolojik ürünler belirli bir amaçla ve belirli bir kullanıcı kitlesi hedeflenilerek üretilmektedir; ancak, bu ürünler kullanıcılarla buluştuğu zaman farklı kültürel bağlamlarda farklı kullanım pratiklerini beraberinde getirmektedir. Kullanıcılar bu ürünleri, öngördüğü gibi ya da tam aksi bir yönde kullanabilirler. Ayrıca kullanıcının hangi ürünü kullanmayı seçtiği veya benimsediği, endüstrinin evrimi üzerinde de bazı etkilere sahiptir (Vincent ve Haddon, 2018: 4-5). Örneğin, sektörün beklentilerinin aksine, Kısa Mesaj Servisi gibi yenilikler ve kontrollü cep telefonları, beklenmedik bir şekilde tüketicinin ilgisini çekmiştir. Benimsedikleri teknolojilerle kullanıcılar, geleceğin ürünlerini şekillendirmeye yardımcı olurken, endüstriler de tüketiciler arasındaki eğilimleri ve hareketleri izleyip yeni ürünler geliştirmişlerdir. Benzer şekilde, Finlandiya'da cep telefonların arkasını boyayan genç kızlar, daha renkli ürünlerin üretilmesine, dekore edilmiş telefon kılıflarına ya da kişiselleştirilmiş zil seslerine yol açmışlardır (Vincent ve Haddon, 2018: 4-5). Dolayısıyla, akıllı telefonla ilişkisi içinde kullanıcıyı, sadece ürünlerin pasif tüketicisi olarak değil, aktif bir içerik üreticisi olarak ve aynı şekilde endüstriyi dolaylı yoldan şekillendirici bir fail olarak da görmek gerekmektedir. Bu bağlamda akıllı telefonları ele alırken, bu tarihsel süreçteki kullanıcıların rolünü göz ardı etmemeliyiz.

Agar'ın belirttiği gibi, bu telefonlarla “hepimiz sürekli temas halinde olabiliriz; ancak bu durum dünyanın düz olduğu anlamına gelmez” (2013: 209). Teknolojiler, belli ekonomik ve politik amaçlar temelinde üretilmelerine rağmen, toplumsal hayattan ve toplumsal kodlardan bağımsız değildirler. Her toplum ve kişi kendi kültürel dinamikleri içerisinde farklı kullanım pratikleri geliştirmektedir ve geliştirecektir. Dolayısıyla, bu çalışmada, geleneksel cep telefonları ya da akıllı telefonların üretim ve dağıtım aşamaları oldukça önemli görülmesine rağmen, akıllı telefonların mevcut ülkelerin pazarına girdikten sonra kullanıcılar tarafından gündelik hayat pratiklerine eklenilerek evcilleştirilmesine ve deneyimlenmesine odaklanılmıştır.

Akıllı Telefon Araştırmalarının Kısa Geçmişi

Cep telefonlarının 90'lı yılların başında artan kullanımlarıyla birlikte ekonomik ve toplumsal alanda yaşanan dönüşümler, bu teknoloji üzerine yapılan akademik çalışmaların da başlangıcı olmuştur. 1990'lı yılların başında, bu alanda yapılan çalışma sayısı oldukça azken, 90'ların sonunda artık cep telefonları bir çalışma alanı haline gelmiştir (Goggin, 2006; Goggin vd., 2015).

Cep telefonlarının satışının ve kullanımının ulusal ve küresel alanda artması sonrası, bu teknolojilerin davranışlarımız, beklentilerimiz, yaşam tarzlarımız ve aynı zamanda telekomünikasyon pazarında nasıl etkilerinin olduğuna ilişkin ilk çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (bkz: Jarrat ve Coates, 1990; Katz, 1991; Lange, 1993). Ardından, daha kapsamlı araştırma projeleri hızlı bir şekilde genişlemeye devam etmiş ve mobil medyaya ayrılan konferans sayısında önemli bir artış olmuştur. Bu tarihlerde, cep telefonlarıyla ilgili Bilim ve Teknolojide Avrupa İş birliği (COST) hibeleri ve çeşitli şirketlerinin desteğiyle uluslararası konferanslar düzenlenmiş, raporlar oluşturulmuş ve bu alanın kavramsal ve kuramsal tartışma zeminine katkı sağlanmıştır (bkz: Haddon, 1997; 1998; 2000, 2001, 2004; Haddon, vd., 2003; 2005; Ling, 1997, 1998, 1999, 2000). Leslie Haddon, Rich Ling, Leopoldina Fortunati ve Enid Mante-Meijer gibi alanın öncü isimlerinin katkılarıyla gerçekleştirilen bu konferanslar ve yapılan projeler, araştırma gündeminin görünürlüğünü sağlamak ve yeni araştırmaları teşvik etmek için önemli mekanizmalar olmuştur. Bu çalışmalar, bir araştırma alanının toplumsal olarak şekillendirildiği başka bir yolu ifade etmektedir (Haddon ve Green, 2009).

90'lı yıllarda başlayan cep telefonu çalışmaları, mobil iletişim alanına daha geniş bir ilgi gösterilmesinin yolunu açmıştır. 1990'ların ortasından sonuna kadar yapılan çalışmalar, ortaya çıkan bu yeni teknolojinin ilk deneyimlerine (bkz: Wood 1993; Rakow ve Navarro 1993; De Gournay vd. 1997), büyüyen cep telefonu pazarına (bkz: Christoff ersen 1992; COST 248 Mobile Workgroup 1997), cep telefonları ile ilgili anlamlar ve onun sembolik boyutuna (bkz: Sussex MTEL 1997), ya da duygusal bağlandığımız bedene odaklanmaktadır (bkz: Fortunati 1997). Kadınların teknolojiyi ve özellikle telefon kullanımını ele alan bir başka araştırma yaklaşımı da oldukça hızlı bir şekilde bu araştırma zincirine katılmıştır. Cep telefonlarını toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alan ilk çalışmalardan biri, 1993 yılında Lana Rakow ve Vija Navarro tarafından kaleme alınan "Remote Mothering and the Parallel Shift: Women Meet the Cellular Telephone" başlıklı makaledir. Bu makalede Rakow ve Navarro (1993), cep telefonlarının toplumsal cinsiyet ideolojisini nasıl yeniden ürettiğini, "paralel mesai" ve "uzaktan annelik" kavramlarıyla açıklamıştır.

Ardından farklı disiplinler, teorik ve metodolojik bakış açıları ile farklı ulusal bağlamlardan araştırmalar yapılmaya devam etmiştir. Yapılan bu çalışmalar, cep

telefonlarının hem kültürel bir teknoloji hem de toplumsallaşmış bir araç olduğunun yaygın olarak kabul edildiğinin akademik bir göstergesi olmuştur. Ancak 1990'ların ortasına kadar yapılan çalışmalar, bazı önemli noktaları vurgulasa da 2000'lerin başlarında çıkan Kopomaa'nın *The City in Your Pocket* (2000), Sadie Plant'ın *On the Mobile* (2002), Katz ve Aakhus'un *Perpetual Contact* (2002), Brown, Green ve Harper'ın *Wireless World* (2002), Rheingold'un *Smart Mobs* (2002) ve Li-coppe'nun *Connected Presence* (2004) isimli çalışmaları, cep telefonu araştırmalarının sistematik bir hale gelmesine büyük ölçüde katkı sağlamışlardır.

Bu çalışmalarla, özellikle cep telefonlarının kültürler arası karşılaştırmalı kullanım pratiklerine ve anlamlarına odaklanılmıştır. Cep telefonları aynı anda birçok farklı ülkede piyasaya sürülmüş ve hızlı bir şekilde benimsenmiştir. Bu nedenle cep telefonu çalışmaları, bu teknolojilerin ulusal, küresel¹⁶ ve toplumsal kullanım pratiklerine ve sembolik boyutlarına odaklanma eğilimi göstermişlerdir. Mobil teknoloji ve toplum ilişkisi, mobil telefon araştırmalarının merkezi ve kalıcı bir teması haline gelmiştir. Örneğin, cep telefonlarının toplumsal boyutlarını ele alan Rich Ling'in *Mobile Connection* (2004), Ito ve arkadaşlarının "*Personal, Portable, Pedestrian: Mobile Phones in Japanese Life* (2005); Höfllich ve Hartmann'ın *Mobile Communication in Everyday Life* (2006); Hartmann ve diğerlerinin *After the Mobile Phone* (2008); Ling and Campbell'ın *Mobile Communication* (2011) başlıklı kitapları mobil telefon literatürüne oldukça önemli katkılar sağlamışlardır.

Cep telefonları araştırmalarına baktığımız zaman, yapılan çalışmaların belirli temalar etrafında gerçekleştirildiği görülmektedir. Örneğin, cep telefonlarının farklı ulusal kültürlerde, kamusal ve özel alanda kullanımlarına bakılmış ve bu kullanım pratiklerinin nasıl iç içe geçtiği analiz edilmiştir (bkz: Katz ve Aakhus 2002; Haddon 2004b; Lasen 2004; Ito, 2005; Ito vd. 2005; Ling ve Pedersen, 2005). Yine benzer şekilde, 2000'li yılların başında cep telefonu kullanımının yaygınlaşması sonucu, çocukların cep telefonu edinmeleri, anne babaların çocuklarının cep telefonu kullanımları üzerine koyduğu sınırlar ve çocukların bu sınırlara diremeleri gibi konular temelinde ebeveyn ve çocuk etkileşimleri ile ilgili çalışmalar artmıştır (bkz: Barbovschi vd., 2013; Bond, 2008, 210, 2011, 2013, 2014). Benzer şekilde, gençlerin cep telefonu almaları, kullanımları ve kendi aralarındaki iletişim biçimleri, gençlerin cep telefonu kullanım pratikleri üzerine çok fazla çalışma yapılmasına yol açmıştır (bkz: Caron ve Caronia 2004, 2007; Donald vd. 2010). Bunun yanı sıra mobil

---

¹⁶ Cep telefonlarını küresel bir yaklaşımla ele alan ilk çalışma, Manuel Castells ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bkz: Manuel Castells, Mireia Fernández-Ardèvol, Jack Linchuan Qiu and Araba Sey, *Mobile Communication and Society: A Global Perspective* (Cambridge, MA: MIT Press, 2007).

medya çalışmaları, kentleşme, göç ve deniz aşırı işçiler gibi büyük ölçekli süreçlerdeki toplumsal dönüşümlerin boyutlarını da vurgulamıştır (bkz: Fortunati, vd., 2012; Madianou ve Miller, 2012; Wallis, 2013). Ayrıca antropolojinin kavramları ve yaklaşımları, mobil tasarımın, kullanımın ve tüketimin yükselişiyle ön plana çıkan tüketimin sorgulanmasında çok etkili olmuştur (bkz: Hine, 2000; Horst ve Miller, 2006; Boellstorff, 2008; Boellstorff, vd. 2012; Dourish ve Bell, 2011) Bir diğer önemli tema da gelişim için cep telefonlarının (*mobile for development*) ele alınmasıdır (bkz: Donner, 2008; 2009; 2016; Jagun, vd. 2008; Ling ve Horst, 2011). Mobil telefonlar üzerine yapılan bu gelişme çalışmaları, daha sonraları cep telefonlarının kamu sağlığı üzerindeki etkilerinin incelenmesine de öncülük etmiştir (bkz: Burgess, 2004; Olsen, 2009) ve cep telefonlarının ve kablosuz iletişimin potansiyelini ele almak ve iyileştirmek artık bir araştırma konusu haline gelmiştir (bkz: Mechael, 2008; Chib, 2010; Chib ve Chen, 2011; Donner ve Mechael, 2013).

Özellikle akıllı telefonların sağladığı video, fotoğraf, müzik, oyunlar, e-kitap formları, sosyal medya platformları ve uygulamaların kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, mobil telefonların araştırma alanları daha da genişlemiş ve yeni çalışma konuları ortaya çıkmıştır. Mobil telefonlarla ilgili farklı disiplinlerden araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle bilim ve teknoloji çalışmalarından önemli isimler mobil telefonlar üzerine yoğunlaşmışlardır (bkz: Wajcman vd. 2008) Araştırmacılar, bu yeni medya biçimlerinin yanı sıra günümüz toplumlarında mobil telefonların aldığı boyutu ve toplumsal konumunu anlamaya çalışmışlar (bkz: Koskinen, 2007; Hjorth, 2009, Goggin ve Hjorth, 2009, Goggin, 2006, 2009; Arceneaux and Kavoori, 2012; Hjorth ve Cumiskey, 2013) ve akıllı telefonların gündelik yaşama dahil edilmesinin yoğun ve kapsamlı yollarını araştırmaya yönelmişlerdir. Akıllı telefonlar, aynı zamanda sanatsal ve yaratıcı alana da eklemlenen bir teknoloji olduğu için, bu alanlarda da çalışmalar yürütülmüştür (bkz: Crow, vd., 2010; Rieser, 2011; Farman, 2013; Berry ve Schleser, 2014; Hjorth, vd., 2014).

Mobil internetin yaygın kullanımıyla birlikte, son yıllarda bu teknolojilerin sosyal medya ile ilişkisine odaklanılmıştır (bkz: Hjorth and Arnold, 2013; Hjorth ve Richardson, 2014; Herman, vd., 2015, Humhreys, 2007, 2010, 2012, 2013, 2018, Humphreys ve Evans, 2017). Mobil internet ve sosyal medya kullanımlarına bağlı olarak konum bazlı mobil teknolojiler de bir inceleme alanı olarak ortaya çıkmıştır (bkz: Farman, 2012; Gordon ve de Souza e Silva, 2011; de Souza e Silva ve Frith, 2012; Wilken ve Goggin, 2015; de Souza e Silva ve Sheller, 2015; Frith, 2015). Ayrıca, son zamanlarda akıllı telefonların sağladığı işlevsellik, gazetecilik pratiklerini de dönüştürmüştür. Dolayısıyla hem yurttaş gazeteciliği için hem de profesyonel gazetecilik için akıllı telefonların rolü oldukça önemli bir çalışma konusu olarak ele alınmıştır (bkz: Oscar, 2013). Ayrıca mobil teknoloji endüstrisi, iş dünyası, yönetim, politika ve ekonomi politik ile ilgili araştırmalar yapılmakla birlikte, sayıları

hala oldukça azdır (bkz: Steinbock 2003; 2005; Curwen, 2002; Curwen ve Whalley, 2008). Sayıca az olan bir diğer çalışma konusu ise, mobil teknolojilerin tarihidir (bkz: Agar, 2003; Goggin, 2006; Balbi ve Prario, 2009; Arceneaux, 2014). Yukarıda sadece belirli bir kısmını sunabildiğimiz tüm bu araştırmalar, bu alanda oldukça yeni ve hızla artan bir çalışma, analiz ve tartışma ortamı olduğunu göstermektedir. Yine de bu teknolojik ürünler geliştikçe ve gündelik hayata daha sıkı yerleştikçe, yeni tartışmalara yol açmaktadır ve açmaya devam edecektir.

Türkiye’de Akıllı Telefonların Gelişimi ve Akıllı Telefon Araştırmaları

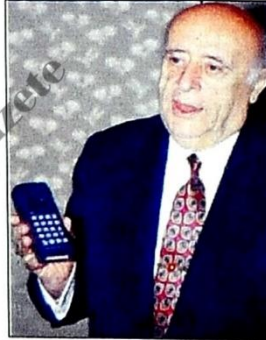
Teknolojik yenilikleri ithal etmekte ve benimsemekte gelişmiş dünya ülkelerinden geri kalmayan Türkiye, cep telefonlarını da oldukça hızlı bir şekilde ithal ederek piyasaya sürmüştür. Türkiye’de ilk cep telefonları, 1986 yılında hizmete sunul-

muştur. Araç telefonları olarak bilinen bu analog cep telefonları, sadece iki büyük şehirde (İstanbul ve Ankara) kullanılmış ve 1994 yılına kadar 93503 abone sayısına ulaşmıştır. 1994 yılında ise GSM standardını kullanan 2. nesil sayısal cep telefonları piyasaya sürülmüştür. Bu sayısal cep telefonlarını destek-

İlk cep telefonu Demirel ile Çiller’e

- Ulaştırma Bakanı Köstepen, ilk cep telefonlarını Demirel ile Çiller’e verdi. Cep telefonları, Demirel’e dün sabah Ankara’da, Çiller’e İstanbul’da teslim edildi.
- Cep telefonunu Bakan’dan alan Çiller, hem Demirel’in numarasını aradı ve ilk konuşmayı Cumhurbaşkanlığı ile yaptı. ● 28. sayfa

24 Şubat 1994 - Hürriyet Gazetesi

leyecek ilk hizmetler ise Turkcell ve Telsim tarafından 1994 yılında verilmeye başlanmıştır (Başaran, 2004: 191-197). Türkiye’de, bu teknolojileri tanıtmak amacıyla, ilk cep telefonu görüşmesi ise 23 Şubat 1994 tarihinde dönemin Başbakanı Tansu Çiller ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından gerçekleştirilmiştir.

Türkiye pazarına girdiği andan itibaren cep telefonları, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de en hızlı benimsenen teknolojilerden biri olmuştur. Cep telefonlarının piyasaya sürüldüğü bu tarihlerde, Türkiye’de ciddi bir ekonomik kriz olmasına rağmen cep telefonu pazarı büyümeye devam etmiştir. Bu tarihten sonra, üretilen her yeni marka ve model, diğer ülkelerle hemen hemen aynı tarihlerde Türkiye pazarına da girmiş ve kullanım oranı oldukça hızlı bir şekilde artmıştır. 1994 yılında, 80 bin olan mobil abone sayısı 2000’li yıllarda 8 milyona kadar yükselerek altı yılda on katına ulaşmıştır (Özcan ve Koçak, 2003: 243). Böylece, 2000’li yıllarda Türkiye, cep telefonu kullanımında dünyada ilk sıralarda yerini almıştır. Günümüzde ise,

nüfusu 80 milyondan fazla olan Türkiye’de ortalama 77 milyon mobil abone bulunmaktadır. Tüm bu sayısal gerçekliğe rağmen en hızlı benimsenen teknolojiler olarak akıllı telefonların Türkiye’de ihmal edilmiş önemli bir çalışma alanı olarak kalmaya devam ettiği de söylenmelidir.

Sayıda az olmakla birlikte Türkiye’de cep telefonları üzerine yapılmış belli başlı çalışmalar vardır. Bunlardan ilki, Yusuf Ziya Özcan ve Ahmet Koçak tarafından 2003 yılında yayınlanan, “Research Note: A Need or a Status Symbol? Use of Cellular Telephones in Turkey” başlıklı makaledir. Bu çalışmada Özcan ve Koçak, Konya’da ikamet eden 630 kişi ile anket yaparak, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı teleminde, cep telefonu kullanım motivasyonlarını incelemişlerdir. Türkiye’de cep telefonu araştırmaların önemli bir kısmı, hem en yoğun kullanan grup olmaları hem de anket ya da görüşmelere daha istekli katılmalarından dolayı özellikle gençler üzerine odaklanmıştır. Bu çalışmalarda, genellikle gençlerin cep telefonu kullanım motivasyonları, amaçları, marka tercihleri, satın alma davranışları ve bağımlılık dereceleri gibi temel bireysel eğilimleri özellikle üniversite ya da lise öğrencileri ile anket ya da görüşmeler yapılarak saptanmaya çalışılmıştır (bkz: Aydın, 2004; Gülmez, 2005; Dünder ve Ecer, 2008; Simay, 2009; Akın ve Divanoğlu, 2009; Torlak vd. 2011; Çemrek ve Filiz, 2011; Türkay 2011; Ömürbek ve Şimşek, 2012; Karaaslan ve Budak, 2012; Uzgören vd., 2012; Özaşçılar, 2012; Tutgun Ünal ve Arslan, 2013; Ergin vd, 2014; Kuyucu, 2017; Minaz ve Çetinkaya Bozkurt, 2017). Benzer şekilde, çocukların cep telefonu kullanımları ve bağımlılık düzeylerini inceleyen çalışmalar da yapılmıştır (bkz: Akyürek, 2011; Bülbül vd., 2018, Şata vd. 2016; Şata ve Karip, 2017). Ayrıca, çocuklar ve gençlerin “bağımlılık düzeyinde” cep telefonu kullanımları, sağlık alanındaki çalışmalarda da ele alınmıştır (bkz: Hüseyinoğlu vd., 2018; Çerezci vd., 2001). Son yıllarda Türkiye’de cep telefonlarının psikolojik ve fizyolojik etkileri ile ilgili çalışmalar artış göstermiştir (bkz: Özen vd., 2002; Ocaktan ve Akdur, 2008; Bor, 2016). Cep telefonları ile ilgili yapılan bu tür çalışmalar fen bilimleri, sağlık bilimleri, eğitim bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında son yıllarda sayıca artmaya başlamış ve bu konularda yapılan tez çalışmaları oldukça ivme kazanmıştır. Bu çalışmalarda, cep telefonları ya da akıllı telefonlar, genellikle sağlık açısından zararları, çocuklar ve gençlerin kullanım amaçları, bağımlılık düzeyleri, cep telefonu etkisi, eğitimde kullanımı, satış ve pazarlama teknikleri ya da kullanıcıların satın alma motivasyonu gibi konular üzerinden çerçevelendirilmiştir. Ancak, cep telefonlarının toplumsal ve kültürel alana eklenmesi, yeni kültürlenme ve kimliklenme pratikleri, kullanıcıların anlam dünyasındaki yeri ya da mevcut sosyoekonomik durumlarının kullanım pratikleriyle nasıl ilişkilendiği, hakim güç iktidar ilişkilerini sürdürmede ya da yerinden etmede bu cihazların işlevi, kısa-

cası cep telefonlarının nasıl toplumsallaştığı ve gündelik hayata eklemlendiği, etnografik alan araştırmalarıyla desteklenen belli başlı birkaç çalışma haricinde genellikle ihmal edilmiş konular arasında kalmıştır.

Türkiye’de cep telefonunu toplumsal bir teknoloji olarak ele alan ve bu cihazların kullanıcıların habituslarına nasıl eklemlendiğini inceleyen önemli çalışmalardan biri Burçe Çelik’in (2007) “*Addicted Bodies: Cellular Telephony, Melancholia And Individual Articulation in Turkey*” başlıklı doktora tezidir. Bu tez çalışmasında Çelik, Türkiye’de cep telefonunun neden ve nasıl popüler hale geldiğine, toplumsal bir teknoloji olarak cep telefonlarının Türkiye’de “evcilleştirilmesini mümkün kılan maddi, toplumsal, kültürel, tarihsel, politik ve duyuşsal bağamların neler olduğuna” odaklanmıştır (2007: 4). *Cellular Telephony in Turkey* (2011) başlıklı bir diğer çalışmasında Çelik, gerçekleştirdiği saha çalışmasından elde edilen verileri kullanarak, cep telefonunun, “tarihsel ve toplu melankoliden uzaklaşacak bir toplumsal benlik üretimi olarak modernite uygulamalarının yaratılması için kolektif mücadeleye nasıl entegre olduğunu” incelemiştir (147). “*Teknoloji ile Kimlik Mücadelesi: Kürt Gençleri ve Cep Telefonu*” başlıklı çalışmasında ise Çelik (2013), Kürt gençlerinin cep telefonlarını nasıl bir kimlik mücadelesi aracı olarak anlamlandırdıklarını ve kullandıklarını inceleyerek, Türkiye’de toplumsallaşmış bir teknoloji olarak cep telefonlarının kullanıcıların gündelik hayatlarına, mücadelelerine, kimliklerine, duygularına nasıl eklemlendiğini açıklamıştır.

“*Yoksulların Günlük Yaşamında Medya: Eskişehir Bağlamında Bir Alan Araştırması*” başlıklı TÜBİTAK projesinde Gökhan Ergül ve arkadaşları, diğer iletişim teknolojilerinin yanı sıra yoksul hanelerin cep telefonu kullanım pratiklerine odaklanmaktadır. 2008- 2009 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu etnografik saha çalışmasında Ergül ve arkadaşları, ciddi yoksulluğun hüküm sürdüğü evlerde 2 ya da 3 tane cep telefonu olduğunu, ancak yoksulluğun cep telefonu satın almaktan ziyade, telefonlarına kontör alamamak olarak nitelendirildiğini vurgulamıştır. Bu kontörsüzlükle paralel olarak, mahalle içinde ya da arkadaşlar arası (çağrı bırakma sayısına göre anlaşmalarını sağlayacak) farklı iletişim stratejileri geliştirdikleri gözlemlenmiştir. Bu çalışmada Ergül ve arkadaşları, özellikle cep telefonlarına odaklanmamasına rağmen, genel olarak medyanın kültürel tüketimini toplumsal cinsiyet değişkenleri açısından ele almışlardır. Dolayısıyla bu saha çalışması, genel olarak medya teknolojileri, özel olarak cep telefonları açısından Türkiye’de yapılmış önemli çalışmalardan biri olarak ele alınmaktadır.

Görüldüğü üzere, Türkiye’de etnografik saha araştırmaları oldukça az olmakla birlikte, yapılan çalışmalar genellikle geleneksel cep telefonu üzerine odaklanmıştır. Ancak, önceki bölümlerde bahsedildiği gibi temel iletişimsel özellikleri açısından

cep telefonları ve akıllı telefonlar aynı işleve sahip olsalar da akıllı telefonlarla sağlanan hızlı internet erişimi, mobil sosyal medya ve mesajlaşma uygulamaları, cep telefonu kullanım pratiklerini oldukça farklılaştırmaktadır. Örneğin, Ergül ve arkadaşlarının değindiği kontörsüzlük durumu, akıllı telefonlarla birlikte yerini “internetsizliğe” ya da cep telefonları ile sağlanan erişilebilirlik, hareketlilik yerini “sürekli bağlantıda olma” haline bırakmıştır. Dolayısıyla, benzer çalışmaların, akıllı telefonlar özelinde de yapılması önem arz etmektedir.

“Akıllı Telefonlarla Bağlantıda Olma Hali ve Yeni Kültürlenme ve Deneyimlerimiz” başlıklı makalesinde Binark (2016) akıllı telefonların neden çalışılması gereken önemli bir alan olduğu, “akıllı telefonlar ile gündelik yaşantımızı nasıl algıladığımız, deneyimlediğimiz ve dünyayı nasıl adlandırdığımız üzerine düşünmek ve farklı yaş grupları, sınıflar ve cinsiyetler temelli etnografik saha çalışmaları” yapmanın neden önemli olduğu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuştur. Bu önem temelinde bir kez daha yinelemek gerekirse bu çalışmada, Türkiye’de akıllı telefonların kullanım pratiklerine, toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından odaklanılması ve kullanıcıların akıllı telefon deneyimlerinin alan araştırmasıyla ayrıntılandırılması amaçlanmıştır.

Mobil Yeni Medya ve İletişim

Akıllı telefonlar gibi işlevsel ve taşınabilir teknolojilerin gündelik hayatımızın her alanına eklenmesiyle birlikte, mobil yeni medya ve iletişim ile ilgili tartışmalarda bir atış gözlemlenmektedir. Günümüzde mobil medyanın giderek artan bir biçimde günlük yaşamın yapısal bir parçası haline gelmesiyle, artık iletişim ve medya çalışmaları içerisinde, mobil medya önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir (Ling ve Typhina, 2017: 45). Mobil medyayı bir alan olarak tanımlamak için öncelikle mobil iletişim teknolojisi ile ne demek istediğimizi tanımlamak yerinde olacaktır. Mobil iletişim teknolojisi, “kullanıcı fiziksel hareket halindeyken aracılıklı sosyal bağlantıyı destekleyen cihazlar ve hizmetler” olarak tanımlanabilir (Campbell, 2013: 9). Buradan hareketle, mobil medyayı, “mobil iletişim teknolojisinin kullanımları ve etkilerine odaklanan araştırma” alanı olarak tanımlamak mümkündür (Boase ve Humphreys, 2018: 154). Mobil iletişim teknolojileri şemsiyesi altında akıllı telefonlar, tabletler, dizüstü bilgisayarlar, akıllı saatler, iPod’lar, walkman’ler, dijital kameralar, son yıllarda drone’lar gibi birçok taşınabilir teknolojik ürün yer almasına rağmen, bu çalışmanın odağında mobil medya ailesinin en çok kullanılan temsilcisi olarak akıllı telefonlar vardır. Akıllı telefonlar günümüzde en hızlı yayılan iletişim teknolojilerinin başında geldiği için, mobil iletişimi akıllı telefonlar üzerinden incelemek önemlidir. Mobil iletişim tartışmalarına geçmeden önce bir yeni

medya teknolojisi olarak ele alınan akıllı telefonların, neden “yeni” tanımı altında değerlendirildiğine değinmek yerinde olacaktır.

Yeni Medya Teknolojisi Olarak Akıllı Telefonlar

Akıllı telefonlar üzerine yapılan birçok çalışma, bu teknolojileri yeni medya tartışmaları ile bağlantılandırmaktadır. Özellikle 1990’lardan sonra internetin gündelik hayatımıza hızla girmesi ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişimle birlikte tartışılmaya başlanan bir kavram olarak yeni medya, “bedenin bir uzantısı/ parçası haline gelen bilgisayarlar, internet ortamı, cep telefonları, oyun konsolları, ipod ve avuç içi veri bankası kayıtlayıcıları” gibi dijital teknolojileri tanımlamak için kullanılmaktadır (Binark, 2007: 21). Yeni medya altında tanımlanan bu iletişim teknolojilerinin ve bu teknolojilerle gerçekleşen iletişim etkinliğinin gündelik hayatta en fazla yer edineni kuşkusuz akıllı telefonlardır. Bu nedenle, akıllı telefonları, yeni medya tartışmaları ile bağlantılandırmak için, yeni medyayı geleneksel medyadan farklı kılan temel özelliklerin neler olduğuna değinmek, başka bir deyişle “yeni medyada yeni olan şey nedir?” ve “neden akıllı telefonlar yeni medya tartışmaları altında değerlendirilmelidir?” sorularına odaklanmak gerekmektedir.

Teknik bakımdan yeni medyayı gelenekselden farklı kılan temel özellikleri, “dijitallik, etkileşimsellik, multimedya biçemselliği, kullanıcı türevli içerik üretimi, hipermetinsellik, yayılım ve sanallık ile ortaya çıkan mevcudiyet hissi” olarak sıralamak mümkündür (Binark, 2007, 2009 ve 2011). Öncelikle tüm verilerin 0 ve 1’den oluşan ikili kodlar halinde sıralanmasını ve böylece paylaşımını ve depolanmasını kolaylaştıran dijitallik, yeni medyayı “yeni” yapan özelliklerin başında gelmektedir. Çünkü, dijitalleşme ile tüm veriler analog medyada hayal edilemeyecek kadar küçük alanlara depolanabilmekte ve çok hızlı bir şekilde paylaşılabilir. Bu durum, medya metinlerinin araçlardan bağımsız bir hale gelmesine öncülük etmiş ve bir haberi okumak için gazeteye ya da birşeyler izlemek için televizyona duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Artık akıllı telefonlar ile bir yandan hareket halindeyken diğer yandan bir metin okuyabilir, bir video kaydedebilir ve bir sosyal medya hesabında istediğimizi anında paylaşabiliriz. Ayrıca, dijital kodlama sistemi sayesinde tüm veriyi USB bellekler gibi çok küçük alanlara sığdırarak taşıyabilir ve bilgiye saniyeler içerisinde ulaşabiliriz (Lister’den akt, Siapera, 2012:3-4). Dijitalleşmenin sağladığı tüm bu olanaklar, yeni medyayı gelenekselden ayıran özelliklerin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, dijital bir mantıkla üretilen akıllı telefonlar, her türlü veriyi depolama, taşıma ve paylaşma kapasitesiyle, gündelik hayatta en yaygın kullanılan dijital teknolojilerden biri olarak ilk sırada yerini almaktadır (Dede Özdemir, 2014).

Dijitalleşme kadar yakınsama da yeni medyayı tartışırken üzerinde durulması gereken temel özelliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü dijitalleşmenin sağladığı sayısal mantıkla, geleneksel medyanın iletişim mantığı arasındaki yakınsama, yeni medyanın ana karakteristiğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, yeni medyanın biricikliği, bu sayısal ve iletişim mantığının yakınsaması temelinde ortaya çıkmaktadır (Manovich'den akt. Siapera, 2012:3-4). Bu bağlamda akıllı telefonlar hem dijitalleşmenin sayısal mantığını hem de iletişimsel mantığı bir arada taşıması noktasında bu yakınsamanın eşsiz örneklerinden birini oluşturmaktadır (Dede Özdemir, 2014).

Dijitallikten beslenen bir diğer özellik ise metin, ses, imge ve sayısal veri gibi çeşitli veri türlerinin bir arada bulunduğu ortamı tanımlamak için kullanılan multimedya biçemselliğidir. Multimedya biçemselliğinin sağladığı bir aradalık özelliği, kullanıcıların da içerik üretimine katıldığı bir sürecin yolunu açmaktadır (Binark, 2007:21, 2011:10-11). Geleneksel medyadan farklı olarak kullanıcıların sadece tüketici olarak değil aynı zamanda üretici olarak da (*türe-tüketici/prosumer*) içerik üretim sürecinin aktif bir eyleyeni olduklarını vurgulayan kullanıcı türevli içerik üretimi (*user generated content*), multimedya biçemselliğinden beslenen önemli yeniliklerin başında gelmektedir (Hinton ve Hjorth, 2013: 2). Günümüzde bu multimedya biçemselliğinin temel araçlarından olan akıllı telefonlar, her zaman her yere taşınabilme özelliğiyle birlikte kullanıcıların hem üretici hem de tüketici olarak dijital ortamlarda varlık göstermelerinin de zemini oluşturmaktadırlar.

Akıllı telefonlar üzerine düşünürken, yeni medyanın en önemli özelliklerinden biri olan etkileşimsellikten bahetmemek olmaz. Etkileşimsellik, insanla insan, insanla arayüz ve insanla teknoloji arasında olmak üzere çok katmanlı bir süreci ifade etmek için kullanılmaktadır (Stromer-Gallery ve Wichowski 2011:171). Etkileşimsellik özelliği, “kullanıcının içerik oluşturmaya, diğerleri tarafından oluşturulan içeriğe yorum yapabilmesine ve kişiler arasında hem eş zamanlı hem de eşzamanlı olamayan bir sohbet oluşmasına olanak tanımaktadır” (Stromer-Gallery ve Wichowski, 2011:170). Günümüzde akıllı telefonlar, “bir yandan uzakları yakın etmesiyle insanlar arası etkileşimi devam ettirirken, diğer yandan da sürekli çevrim içi kalmamıza olanak tanıyarak bu etkileşimin farklı platformlar üzerinden devam etmesinin yolunu açmaktadır” (Dede Özdemir, 2014).

Yeni medyanın sağladığı bu teknik özellikler temelinde akıllı telefonları, bir yeni medya teknolojisi olarak tanımlamak mümkündür; ancak her teknolojinin öncekilerin bir uzantısı olduğunu ve bu “yeni” teknolojilerin sağladığı iletişim biçimlerinin aslında “eski” iletişim biçimlerinin bir devamı olduğunu unutmamak gerekmektedir. Örneğin, “*When Old Technologies Were New*” başlıklı çalışmada Carolyn Marvin (1988), yeni teknolojilerin, aslında tarihsel olarak göreceli olduğunu vurgulamış

ve yeni teknolojilerin dünyayı ve insan ilişkilerini nasıl hızlı bir şekilde dönüştürdüğünü merak eden ya da bu dönüşüm karşısında şaşıran ilk neslin bizler olmadığını ifade etmiştir. Her yeni teknoloji, ortaya çıktığı tarihsel momentte, yeni iletişim dönüştürmelere yol açmakta ve gündelik pratiklere farklı şekillerde eklenmektedir. Ancak, “hem yeni hem de eski medyanın birbirini nasıl barındırdığını ve ortak yaşam biçimlerinde nasıl bir arada var olduğunu” ve bu teknolojilerle kurduğumuz ilişkileri açıklamak da bir o kadar gerekli olmaktadır (Morley, 2006: 29).

Bu alanda yapılan bazı çalışmalar, yeni bilgi iletişim teknolojilerinin mevcut olanları tamamen ortadan kaldırmadığını, aksine eski teknolojilerin kullanımının yeniden düzenlendiğini göstermektedirler (Bolter ve Grushin 1999). Örneğin, televizyonun evlerde kullanılmaya başlanmasıyla sinemanın ortadan kalkacağı ya da cep telefonlarından oyun oynanması ile oyun konsollarının işlevsiz hale geleceği varsayımı, “yeni”nin “eski”nin yerine geçeceği anlayışını ifade etmektedir (Haddon ve Green, 2009). Elbette ki her yeni teknoloji bir öncekinin kullanımını azaltmıştır; ancak başka şekillerde bu teknolojiler varlıklarını devam ettirebilmektedirler. Dolayısıyla, her yeni teknolojinin bir öncekinin yerini alacağı anlayışından ziyade, her yeni teknolojinin önceki teknolojiler tarafından sunulan teknik olanaklara dayandığını vurgulamak daha doğru olacaktır.

Yeni teknolojiler hem teknik olanaklar açısından hem de kullanım pratikleri açısından geçmiş deneyimler üzerinden inşa edilmişlerdir. Örneğin, blogların eski günlüklerin “yeni” bir versiyonu olduğuna (Humphrey, 2018), mesajlaşmanın, sınıf içinde gizlice birbirlerine not göndermenin yeni bir biçimi olduğuna (Ling ve Yttri, 2002), mesaj göndermenin on dokuzuncu yüzyıl mektup yazma geleneklerini yeniden düzenlediğine (Hjorth, 2005) ilişkin çalışmalar, “yeni” pratiklerin aslında “eski”nin bir uzantısı olduğunu ileri sürmektedirler. Başka bir deyişle, Marshall McLuhan’ın (1964) belirttiği gibi, yeni medyanın içeriği, eski medyanın içeriğinden kaynaklanmaktadır. Bu ilişkisel süreç, iyileştirme (*remediation*) olarak kavramsallaştırılır. Bu anlayışa göre, yeni teknolojiler, aslında eski teknolojileri dinamik ve devam eden bir süreç içinde yeniden düzenlerler (Lievrouw ve Livingstone, 2006: 5; Hjorth, 2009: 40-41). Böyle yaparak aslında üretim aşamasında teknolojilerin tüketimleri de güvence altına alınmaktadır. Başka bir deyişle, teknolojik yenilikler, kullanım geleceğinin güvenli hale getirilmesi için alışılmış formatlara, ikonlara ve simgelere dahil edilerek iyileştirilirler (Morley, 2006: 32). Dolayısıyla her yeni teknolojinin, eski kullanım pratiklerine eklenenecek şekilde iyileştirildiği söylenebilir.

Aslında “yeni” olanın “eski” olduğu iddiası, gündelik hayatımızda yeni teknolojilerin kullanım pratiklerini tarihsel olarak konumlandırmamıza olanak tanıyan bir bakış açısı da sağlamaktadır:

Bugün, insanlar yaşamlarını belgelemek ve paylaşmak için sosyal medyayı kullanıyorlar. İnsanlar bir yerlere gittiklerinde veya bir bebek sahibi olduklarında Facebook'ta paylaşıyorlar. Televizyonda gördükleri ya da kahvaltıda ne yedikleri hakkında tweet atıyorlar. İnsanlar işten eve giderken güzel günbatımının veya güzel görünümlü köpeklerinin fotoğraflarını Instagram üzerinden paylaşıyorlar. Beyzbol oyunlarından ya da konserlerden mesaj gönderip ya da check-in yapıyorlar. Bunlar, insanların ne yaptığını belgelemek ve bunu başkalarıyla paylaşmak için sosyal medyayı kullanmalarının yollarıdır. Bunlar, insanların günlükler, fotoğraf albümleri ve not defterleriyle yaptığı ve yapmaya devam ettiği şeylerdir. İnsanların yeni medya kullanımları, eski medyayı kullanmalarına benzerdir (Humphreys, 2018: 2-3).

Tam da bu nedenle, yeni medya her zaman eski medya ile karşılaştırılır. Çünkü, yeni medya kullanım pratikleri, aslında insanların tarih boyunca iletişim kurma pratiklerinin farklı bir biçimini gösterirler. Yani her yeni teknolojinin, bir önceki teknolojinin bir uzantısı olarak ve eski iletişim biçimlerini iyileştirerek devam ettirdiği söylenebilir. Örneğin akıllı telefonların ve sosyal medya platformlarının kullanım pratiklerinin, teknolojilerinin sağladığı olanaklar temelinde yeniden değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen Lee Humphreys (2018) 19. yüzyılda kullanılmaya başlanan cep günlüklerinin eş zamanlı kaydetmeye olanak tanıyacak şekilde küçük ve taşınabilir olmalarını, boyutlarından dolayı az yazmayı teşvik etmelerini, sayfalar üzerine tarihlerin yazılmasıyla kişilerin farkında olmadan o günlere kısa notlar düşmesine imkan vermelerini, akıllı telefonların ya da Twitter'ın sağladığı özelliklere benzetmiştir. Ona göre tıpkı günümüzün akıllı telefonları gibi cep günlükleri de zamanında kişilerin kullanım pratiklerini belirli şekillerde yönlendirmişlerdir. Akıllı telefonlar da mobil sosyal medya uygulamaları da bu tarihsel ilerlemeden muaf değildir.

Benzerlikler yanında, eski ve yeni medya arasındaki farklılıkları karşılaştırmanın yollarından birisi ise teknolojilerin sağladığı özelliklere (*affordances*) daha fazla odaklanmaktır. “Sağlamlık (*affordances*) kavramı, medya teknolojilerinin özelliklerinin bizi medyayı belirli şekillerde kullanmaya nasıl davet edebileceğini görmemize yardımcı olmaktadır” (Humphreys, 2018: 3). Bu nedenle, mobil teknolojilerle ilgili yapılan çalışmaların önemli bir kısmında, teknolojilerin sağlamlığına da odaklanılmıştır. Çünkü her yeni teknoloji eskilerle benzerlikler yanında farklı özellikler de sunmakta ve kullanıcılarına belirli bir kullanım alanı oluşturmaktadır.

Mobil Medya Olarak Akıllı Telefonlar

Mobil medya ve iletişim ilişkisine odaklanırken, öncelikle mobil medyayı diğer iletişim teknolojilerinden farklı kılan en önemli kavrama, hareketliliğe (*mobility*) odaklanmak gerekmektedir. Hareketlilik, geleneksel anlamda “bireyin bedeninin coğrafi olarak mekânda ve konumlar arasında (hareket halindeyken “aradaki” alanları da içeren) hareketini ifade eden bir olgudur” (Green, 2002: 282). Ancak, iletişim teknolojileri söz konusu olduğunda bu hareketlilik, mekânın yanı sıra zamanı da kapsamaktadır. Ayrıca hareketlilik, zamana ve mekâna gönderme yapsa da mobil telefonlar örneğinde ifadesini bulan üç çeşit hareketlilikten bahsedilebilir: “kullanıcının hareketliliği, cihazın hareketliliği ve herhangi bir noktadan erişilebilirlik açısından hizmetlerin hareketliliği” (Cooper, 2002: 24-25). Bu kategoriler, cep telefonu söz konusu olduğunda hareketliliğin sadece insan aktivitelerini kapsamadığını, nesneler ve hizmetleri de kapsadığını göstermektedir.¹⁷

İletişim ve hareketlilik ilişkisine odaklandığımız zaman, iletişim teknolojileri öncesi iletişimin, bir hareketliliği zorunlu kıldığını vurgulamak gerekmektedir. Yani, biriyle iletişim kurmak için fiziksel olarak o kişinin bulunduğu yere gitmek ya da yazdığımız bir mektubu o kişiye iletmek için hareket öncelikli faktördür; ancak günümüzde taşınabilir iletişim cihazlarının varlığı ile hareketlilik ve iletişim arasındaki ilişkinin değiştiğini görmekteyiz. Çünkü, bu cihazlarla birlikte hareketlilik, hareketsizlik ve iletişim, eş zamanlı sağlanabilmektedir. Bu teknolojiler, kişilerin fiziksel olarak bir yere gitmeden uzaktakilerle konuşmalarına, yüz yüze görüşmelerine (facetime), işe gitmeden evden çalışabilmelerine, herhangi bir ülkeye gitmeden orayı gezebilmelerine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla, bu teknolojiler, hareket algısını da farklı bir boyuta taşımaktadır.

Bu hareketlilik algısı, “yeni hareketlilik paradigması” bağlamında ele alınmaktadır (Sheller ve Rendon, 2017). Bu perspektiften hareketlilik, “insanların, nesnelerin ve fikirlerin fiziksel ve / veya sanal hareketi (veya bunların eksikliği) olarak tanımlanır” (Sheller ve Rendon, 2017: 62) Dijital teknolojiler de bu sanal hareketliliğin desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Akıllı telefonlar gibi mobil teknolojilerin yaygın kullanımı, hareketlilik ve hareketsizliklerin ne anlama geldi-

---

¹⁷ Campbell’a göre, “şimdiye kadar, mobil medya ve iletişimin ayırt edici nitelikleri hakkındaki argümanların çoğu, hareketliliğin sağlanmasına odaklanmıştır. Teknolojiyi diğer ağ bağlantılı iletişim biçimlerinden ayıran ve dolayısıyla teorik olarak çalışmak zorunda bırakan bir başka özellik maliyettir..... Mobil altyapı, cihazlar ve hizmetler diğer kablosuz ve sabit ortamlardan daha uygun maliyetlidir ve daha önceden erişilemeyen toplumların geliştirilmesinde bağlantı olanakları sağlar” (Campbell, 2013: 11-12). Dolayısıyla, mobil iletişim ile ilgili çalışmalar, bu teknolojilerin üretim, dağıtım ve kullanım süreçlerinde maliyetin düşüklüğünü de değerlendirmeye almalıdır.

ğini etkilemiştir. Örneğin, bir akıllı telefona sahip olmak artık fiziksel olarak hareket etmeyi zorunlu kılmamaktadır; çünkü sanal bir dünyada fiziksel olarak sabit olmamıza rağmen, dijital olarak hala hareket ediyor olabiliriz (Sheller ve Rendon, 2017: 62)

Fortunati'ye göre (2014: 21-22), akıllı telefonlar gibi mobil teknolojilerin, hareketlilik üzerinden kavramsallaştırılması birçok soruyu da beraberinde getirmektedir. Çünkü, mobil medya uygulamaları, hareketli (*mobile*) ve hareketsiz (*immobile*) alanlara yayılmaktadırlar. İnsanların bedenini takip eden bu cihazlar, onlar hareket ettiklerinde hareket ederler; ancak onlar hareket etmediklerinde hareketsiz hale gelirler. Dolayısıyla, bu teknolojileri hareketlilik üzerinden kavramsallaştırmak tam olarak doğru değildir. Bunun yerine Fortunati, mobil telefonları, hareketlilik üzerinden değil, taşınabilirlik üzerinden tanımlamanın daha doğru bir ifade olacağını belirtmektedir. Ancak, bu cihazlar sadece taşınabilir olmanın çok ötesinde, “insan vücudunun auralarıyla asimile olmaları ve kıyafetlerle uyumlu hale getirilmeleri anlamında da giyilebilir” teknolojilerdir (Fortunati, 2014: 22).

Akıllı telefonlar gibi mobil iletişim teknolojilerinin taşınabilirlik açısından bir diğer önemli özelliği de küçük olmalarıdır. Bu telefonların boyutu, hareketliliğin sağlanmasının önemli mekanizmalarından birini oluşturmaktadır. Çünkü, telefonların küçüklüğü, bireylerin bu teknolojiyi neredeyse her yere kendileriyle birlikte taşıyabilmelerini (Campbell, 2013: 11) ve mobil internet ve sosyal medya gibi hizmetlere her yerde erişilebilmelerini olanaklı hale getirmektedir. Dolayısıyla, bu mobil teknolojilerin, kişiyi zaman ve mekândan bağımsız adreslenebilir hale getirmesi, hareket halindeyken iletişimi mümkün kılması, mobil internet ve mobil sosyal ağlara bağlantı sağlamasıyla kullanıcıyı aynı anda birçok alanda var etmesi gibi özellikleri, temelde sembolik bir öneme de sahiptir. Örneğin, kullanıcıların akıllı telefonlarını sürekli bedenlerine yakın taşımaları, kişiselleştirmeleri, evcilleştirmeleri, bu telefonların kişilerin benliğinin bir uzantısı olarak kavramsallaştırılmasını da beraberinde getirmiştir. Gündelik hayatımızın her alanında her daim bizimle olan bu cihazlar, bize dair çok fazla veriyi barındırmakta ve bizim teknolojik bir ikizimiz haline gelmektedir. Bu nedenle, akıllı telefonlar, bizim kimliğimizin, değerlerimizin, arzu ve isteklerimizin, kısacası benliğimizin bir uzantısı haline gelmesinden dolayı oldukça sembolik bir anlam taşımaktadırlar. Bu cihazların hayatımızın bu kadar merkezine girebilmesinin en önemli nedeni ise tabi ki mobil olması, yani taşınabilir olmasıdır.

Mobil teknolojiler, zaman ve mekânda, bilgi ve iletişim akışını sağladıkları için oldukça esnekler (Campbell, 2013: 10). Bu esneklik, mevcut çalışma pratiklerini (esnek çalışma, evden çalışma, freelance çalışma vb.) değiştirmenin yanı sıra, gelecekteki iletişim biçimlerini de dönüşüme uğratmıştır. Taşınabilir mobil teknolojiler,

kişilere sadece hareket özgürlüğü sağlamamakta, aynı zamanda iletişimi de mümkün kılmaktadır (Sheller ve Rendon, 2017). Örneğin, taşınabilir telefonlar, kullanıcıların kimle nasıl ve nerede iletişim kuracağı, nerede buluşacakları ya da buluşma yeri değişiklikleri gibi gündelik hayatın mikro koordinasyonunda önemli bir iletişim pratiği oluşturmaktadır. Bu özelliği mobil telefonları, diğer iletişim teknolojilerinden farklılaştırmaktadır. Bu taşınabilir cihazlar, bir yerden diğerine taşınırken, kullanıcıya her zaman her yerde ulaşılabilir olma ve bağlantıda kalma özelliği sağlamaktadırlar. Mobil teknolojilerin sağladığı bu özellikler, iletişim çalışmalarında sıklıkla gündeme getirilmiştir. Örneğin, bazı çalışmalarda, bu taşınabilir cihazlar adreslenebilirlik veya mikro koordinasyon üzerinden teorize edilirken (Ling ve Donner, 2009), diğerlerinde bağlantılı varlık (*connected presence*) (Licoppe, 2004), sürekli temas (*perpetual contact*) (Katz ve Aakhus, 2002) ve “telcocoon” (Habuchi, 2005) gibi kavramlar üzerinden teorize edilmiştir. Geliştirilen bu kavramlar, mobil medya olarak akıllı telefonların iletişimsel pratiklerine atıfta bulunmaktadır. Çünkü mobil medya alanında yapılmış araştırmaların büyük bir kısmı, medya ve iletişim çalışmalarıyla ilişkili geniş teorik çerçevelerle bağlantılandırılmaktadır (Fortunati, 2014: 21-23). Dolayısıyla bu çalışmada, mobil medya olarak akıllı telefonlara odaklanırken, medya ve iletişim alanında yapılmış çalışmaların kavramsal ve analitik perspektifinden yararlanılmıştır.

Teknolojinin kendisi gibi, mobil iletişim alanı da bu teknolojinin toplumsal etkilerini ve daha geniş medya ortamı bağlamındaki kullanımlarını anlamak için bütünleştirilmelidir. Bu nedenle, mobil medyayı ve iletişimi birbirinden “bağımsız” bir alan olarak değil, medya ve iletişim çalışmalarına daha geniş bir biçimde bağlanmış bir alan olarak ele almak gerekmektedir (Campbell, 2013: 12). Mobil medya alanında yapılmış araştırmaların büyük bir kısmı, medya ve iletişim çalışmalarıyla ilişkili geniş teorik çerçevelerle bağlantılandırılmaktadır. Bu alanda yapılmış çalışmaların mobil medyaya baktığı temel yolları Fortunati (2014: 21-25) teknolojik eserler, ilişkisel nesneler, kullanım pratikleri ve sosyo-teknik sistemler olarak dört genel başlık altında kategorilendirken¹⁸ mobil medyayı anlamanın üç farklı yolunu

---

¹⁸ **Teknolojik eserler:** Diğer bilgi iletişim teknolojileriyle benzer şekilde mobil medya da teknolojik eserler olarak ele alınmaktadır. Bir teknolojik ürün olarak mobil medyayı ele almak, teknolojiye toplumsal yaklaşımlar başlığı altında ayrıntılı bahsettiğimiz gibi bu ürünün tasarımını, üretimini, dağıtımını, kullanımını ve bu süreçteki aktörler arasındaki müzakereleri de içeren tüm üretim ve tüketim döngüsünü kapsamaktadır. Ayrıca bu teknolojik ürünlerin kullanıcıların günlük pratiklerinde edindikleri işlevsel anlamlar da bu bağlamda ele alınmaktadır. Örneğin, mobil telefonların kullanımında modanın önemini vurgulayan çalışmalarda, cep telefonlarının kadınlar tarafından bir moda ögesi olarak algılandığı, bazen bir aksesuar veya bir mücevher veya süs olarak kullanıldığına vurgu yapılmıştır. **İlişkisel nesneler:** Mobil medyayı anlamanın ikinci yolu, onlara ilişkisel nesneler olarak bakmaktır. Böylece mobil medyanın toplumsal anlamını derinlemesine inceleme olanağı doğacaktır. Bu teknolojilerin gündelik alanda nasıl anlamlandırıldığı iktidar ilişkileri ve

kavramsallaştırmıştır: (1) Bunlardan ilki insanlardan daha fazla güce sahip teknolojiler kavramsallaştırmasıdır. Bu anlayışın temsilcisi, mobil medyayı toplumsal değişimin motoru olarak gören *teknolojik determinizmdir*. (2) İkincisi, insanlardan daha az güce sahip teknolojiler kavramsallaştırmasıdır. Bu anlayışın temsilcisi, teknolojilerin insanların gündelik pratiklerinde kullanımları yoluyla evcilleştirildiğini, gündelik hayata eklemlendiğini ve böylece sembolik bir anlam edindiklerini vurgulayan *evcilleştirme teorisidir*; (3) Üçüncüsü ise, insanlarla eşit güce sahip teknolojiler kavramsallaştırmasıdır. Bu anlayışın temsilcisi, teknoloji ve toplumun karşılıklı şekillenmesine odaklanan *teknolojinin toplumsal şekillenmesi* yaklaşımıdır.

Bu yaklaşımların her biri toplum ve teknoloji ilişkisini anlamaya odaklanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada teknolojiye toplumsal yaklaşımlar başlığı altında teknoloji ve toplum ilişkisini anlamaya odaklanan bu yaklaşımlardan ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir. Çünkü akıllı telefonlar, günümüzde en hızlı yayılan ve benimsenen teknolojilerin başında gelmektedir ve bu teknolojileri anlamak onların toplumsal alanda anlamlandırılmasına odaklanmayı gerektirir. Ancak akıllı telefonlar gibi kapsamlı bir teknolojinin analizi, aslında bu yaklaşımların çeşitli şekillerde bir araya getirilmesini gerektirmektedir. Örneğin, bir yerde veya bağlamda, insanların teknolojilerden daha fazla güce sahip olduğu bir ilişki ya da tam tersi bir ilişki geçerli olabilir. Mobil medya, belirli bir tarihsel anda, belirli bir mekânda veya zamanda o an hâkim veya zamanla değişen bir ilişki türünü kaydetme olanağı tanır. Bu durum, “aynı tarihsel anda ama farklı mekân ve bağlamlarda iki veya üç tür ilişkinin bir arada bulunma olasılığını düşünmemizi sağlar” (Fortunati, 2014: 25-26).

Bu yaklaşımlardan sadece birini benimsemek mobil medyayı anlamak açısından sınırlı kalmaktadır. Çünkü her ne kadar teknolojilerin kullanımında insanlar önemli bir rol oynasa da aynı şekilde teknolojilerin de rolleri vardır. Örneğin, mobil medyanın gündelik hayatta oynadığı rol ya da kullanıcısının ona atfettiği roller değiş-

---

toplumsal normlar üzerinden incelenmeli ve bu teknolojilerin toplumsal, kültürel değerlerle nasıl ilişkilendiği ele alınmaktadır. **Kullanım pratikleri:** Mobil medyayı anlamanın üçüncü yolu, kullanım pratiklerine bakmaktır. İnsanların mobil medyayı gündelik hayatlarında nasıl kullandıklarına, hangi işlevler ve hangi hizmetlerden faydalandıklarına, bu cihazları nerede, nasıl ve hangi amaçlar için kullandıklarına, bu teknolojilerin onlar için ne anlama geldiğini ve gündelik pratiklere nasıl eklemlendiğini inceleyerek, mobil medyayı bireysel ve toplumsal bağlamı içerisinde çok daha iyi anlayabiliriz. **Sosyo-teknik sistemler:** Mobil medyayı anlamanın dördüncü ve son yolu, onlara sosyo-teknik sistemler kavramsallaştırması üzerinden odaklanmaktır. İnsanlar ve makineler arasındaki ilişkiyi anlamak ve ifade etmek için ortaya konan sosyo-teknik sistemler kavramı, teknolojik ürünlerin ve bunların toplumla ilişkilerinin kapsamlı bir şekilde anlaşılması için yararlı bir çerçeve sumaktadır. Özellikle herkesin gündelik hayatında sıklıkla kullandığı bir teknolojik ürün olarak akıllı telefonlar söz konusu olduğunda bu makine ve insan etkileşimini mikro ve makro düzeyde ele almak önemlidir (Fortunati, 2014: 21-23).

mektedir. Ayrıca tüm diğer teknolojiler gibi mobil medya da kendi yaşam döngüsüne sahiptir. Bu döngü bu teknolojik ürünlerin, araştırma, geliştirme, tasarım, üretim, dağıtım ve tanıtımı gibi süreçlerini kapsamaktadır. Bu aşamada ürün, değişim değeri olan bir meta haline gelirken, üretim sürecinin de bir parçası olur. Ancak, bu ürünler insanlar tarafından satın alınarak kullanıldıkları ya da tüketildikleri zaman gerçek bir varoluşa dönüşebilirler (Fortunati, 2014: 26). Dolayısıyla her ne kadar üretim aşamasında teknolojilerin kendilerine özgü bir yaşam döngüsü olsa da kullanım aşamasında bu döngü farklılaşmaktadır. Tam da bu nedenle bu çalışmada, toplumsallaşmış bir teknoloji olarak mobil telefonların kullanım aşamasına odaklanılarak, kullanıcıların bu teknolojilerle ilişkisi, maddi kullanım değerinden ziyade maddi olmayan kullanım değeri üzerinden kavramsallaştırılmaktadır.

Akıllı Telefonlar ve Mobil Sosyal Medya

Bugün artık akıllı telefonlar üzerine yapılacak herhangi bir çalışmanın, mobil internet ve sosyal medya uygulamalarından bağımsız ele alınması mümkün değildir. Öncü olan cep telefonu ve tüm diğer bilgi iletişim teknolojilerinden farklı olarak akıllı telefonların sağladığı en önemli özellik, mobil internet ve mobil sosyal medya erişimine olanak tanımasıdır. Dolayısıyla, artık sosyal medya kullanım pratikleri, akıllı telefonlardan ayrı olarak düşünülemez (Humphreys ve Evans, 2017). Her türlü sosyal medya hesabına -mobil internet aracılığıyla- akıllı telefonlardan bağlanılabilmektedir.

Mobil interneti, bir tarafta cep telefonunun, diğer tarafta internetin bir arada kullanılması gibi basit bir şekilde tanımlamak mümkündür (Goggin, 2009: 243). Mobil internetin ilk kullanılmaya başlandığı dönemde, kullanıcılar sadece belirli web sayfalarına erişme olanağı bulurken, bu cep telefonlarıyla internette gezinmek oldukça yavaş ve sancılı bir süreçti. Günümüzde ise akıllı telefon teknolojisindeki gelişmeler ile internette gezinmek, eskiye kıyaslanamayacak kadar hızlı bir hal almıştır. Ayrıca, akıllı telefonlara entegre wi-fi ile artık hem internet hem de mobil ağlar arasında geçişler yapabilmek de mümkündür (Goggin ve Duarte, 2017: 88). Bugün, internetin çoğunlukla mobil hale geldiğini (Donner, 2015) ve insanların mobil cihazlarından İnternet hizmetlerine ve sosyal medyaya (Facebook, Twitter, Instagram gibi platformlar) giderek daha fazla eriştiğini görmekteyiz. Örneğin, akıllı telefonlarımızdan çektiğimiz bir fotoğrafı mobil internet aracılığıyla sosyal medya platformlarına yüklemek ya da herhangi bir içeriği, duygu durumunu sosyal medyada paylaşmak çok daha kolay ve hızlıdır. Böylece artık sosyal paylaşım ağları, sadece bir internet platformu değil; mobil bir deneyimi ifade etmektedir (Cumiskey

ve Hjorth, 2013: 8; Goggin, 2014; Lambert, 2013; Miller, 2013). Dolayısıyla, sosyal medya da artık sadece sosyal medya değil, mobil bir sosyal medyadır.

“Digital 2020 Global Overview” raporuna göre, 7,75 milyar olan dünya nüfusunun 5 milyardan fazlası cep telefonu kullanırken, bunlardan 3 milyarı, yani dünya nüfusunun üçte birinden fazlası sosyal medya kullanmaktadır.¹⁹ Bu rakamlar bize sosyal medya kullanımlarının dünya genelinde çok hızlı bir şekilde arttığını ve bunun akıllı telefonların ayrılmaz bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla, çalışmanın bu bölümünde, sosyal medyanın ne olduğuna, hangi kuramsal temeller üzerinden çalışıldığına, akıllı telefonlar dolayısıyla sosyal medya kullanımlarına ve bunların toplumsal cinsiyet boyutlarına odaklanılmaktadır.

Akıllı telefonların küresel olarak yayılması ve toplumsal pratiklere eklenmesiyle birlikte sosyal medyanın kullanım alanı da değişmekte ve genişlemektedir. Bir zamanlar sosyal medya sadece bilgisayar kullanabilen genç kesimlerin hizmetindeyken, günümüzde artık çocuk, genç, yaşlı, kadın, erkek herkesin günlük yaşamında önemli bir yer edinmiştir (Hinton ve Hjorth, 2013: 1). Kullanıcıların bu sosyal ağlara bağlanması için artık bir bilgisayara ve bilgisayar okuryazarlığına ihtiyaçları yoktur, neredeyse herkesin elinde olan akıllı telefonlar bu toplumsal ağları kullanmak için yeterli imkanları yaratmaktadır. Üstelik, bir bilgisayarı kullanmanın gerektirdiği temel bilgiye de ihtiyaç duyulmamaktadır.

Mobil sosyal medya üzerine çalışan önemli akademisyenlerden biri olan Lee Humphreys (2012, 2013, 2018), mobil sosyal medya üzerine yaptığı araştırmalarda iki önemli değişikliği ele almaktadır. Bunlardan ilki, akıllı telefonların ve uygulama temelli hizmetlerin bir sonucunda konum temelli verilerin yaygın kullanımı ve böylece çalışmalarda konum (yer belirtme) faktörüne gösterilen ilgidir. İkincisi ise, artık akıllı telefonların, sosyal medyaya erişim için kullanılan birincil bir cihaz olduğu gerçeğidir. Böylece Humphreys, mobil medya ve sosyal medyanın artık farklı kategoriler olarak anlaşılmaması gerektiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda, günümüzde akıllı telefonları, mobil sosyal medya kullanım pratiklerinden bağımsız düşünmek pek mümkün gözükmemektedir. Akıllı telefonlar ve mobil sosyal medya uygulamaları artık yakınsamış iki unsuru ifade etmektedir.

---

¹⁹ <https://wearesocial.com/blog/2020/01/digital-2020-3-8-billion-people-use-social-media> Erişim Tarihi: 5 Ekim 2020

Mobil Sosyal Medyayı Anlamak

Mobil sosyal medya, “kullanıcıların diğer insanlarla iletişim kurmalarına, bilgi, haber ve içerik paylaşımlarına olanak tanıyan mobil aygıtlar aracılığıyla erişilen yazılım, uygulama veya hizmet olarak görülebilir” (Humphreys, 2013: 21).²⁰ Bir başka deyişle, mobil sosyal medya, “insanların sosyal bağlantılarını dile getirmelerini ve bilgileri birbirleriyle paylaşmalarını sağlayan hizmetler veya uygulamaları” ifade etmektedir (Humphreys ve Evans, 2017: 121). Mobil sosyal medya için bir sınır çizmek oldukça zordur, çünkü her sosyal medya platformu farklı amaçlar için kullanılmakta ve farklı içerik paylaşımlarına olanak tanımaktadır. Ancak, Twitter ve Facebook gibi sosyal paylaşım siteleri, YouTube gibi video paylaşım ağları, Instagram ve Flickr gibi fotoğraf paylaşım siteleri ve Foursquare gibi konum paylaşım hizmetleri gibi akıllı telefonlara indirilen birçok uygulama mobil sosyal medya şemsiyesi altında toplanabilirler (Humphreys, 2013: 21). Miller ve arkadaşlarına göre (2016), sosyal medya platformları farklı iletişimsel eylemleri desteklemek için farklı özelliklerle geliştirilmişlerdir. Bu nedenle, sosyal medya platformlarının kendisine odaklanmak yerine, bu platformların neden ve hangi amaçlar için kullanıldığına ve insanların kullanım pratiklerine odaklanmak önemlidir. Bu çerçevede, Madianou ve Miller (2012), kullanıcıların sosyal medyayı ayrı platformların bir alanı olarak değil, iletişimsel bir ilişki ortamı olarak nasıl kullandıklarını incelemek için “polymedia” kavramsallaştırmasını geliştirmişlerdir. Polymedia, sosyal medya platformlarının her birinin kullanımının ve anlamının bir diğeri ile ilişkili olmasından dolayı tek başına ele alınmasının bir anlam ifade etmeyeceğini vurgulayan ve bütünsel bir bakış öneren bir yaklaşımdır (Miller, vd. 2016). Dolayısıyla bu çalışmada, sosyal medya, Miller ve arkadaşlarının vurguladığı gibi, hem bütünsel anlamda tüm sosyal medya platformlarını hem de kullanıcıların bu platformları kullanım amaçlarını ve pratiklerini kapsayacak şekilde geniş bir çerçevede ele alınmaktadır.

Sosyal medya platformlarının temel amacı, kullanıcıların yeni ilişkiler kurmasına ya da varolan ilişkilerini sürdürmesine olanak tanıması, onları sürekli bağlantı halinde ve etkileşimde tutmasıdır. Bu nedenle, sosyal medya platformları öncelikle kullanıcıların isimlerini, ilgi alanlarını, kimlik tanımlarını, iletişim bilgilerini ve fotoğraflarını kapsayan bir profil oluşturulmasını ve ardından kişinin sosyal medya

---

²⁰ Humphreys’e göre (2013), ticari olarak geliştirilen ilk mobil sosyal medya örneği, 1998 yılında Japonya’da kullanılan Lovegety’dir. Aşka çağrı anlamına gelen Lovegety, kişinin elinde taşıyabileceği küçüklükte olup beş metre mesafedeki başka bir cihazla etkileşime geçmeye olanak tanımaktaydı. Hem kadınlar hem de erkekler için ayrı üretilen bu cihazlar, kişilerin ilgi alanları dahilinde konuşmak, şarkı söylemek ya da daha yakın bir ilişki kurmak gibi seçenekler dahilinde birbirleriyle etkileşim kurmalarını sağlamaktaydı. Lovegety örneği, günümüzdeki mobil sosyal medya ile ilgili bazı önemli noktaları vurgulamaktadır.

aracılığıyla bağlantı kurduğu ya da kuracağı iletişim listelerini oluşturmasını gerektirmektedir. Bu liste, kullanıcının çevrimdışı ilişki kurdukları kişileri kapsayacağı gibi, arkadaşlarının arkadaşlarını, ilgilendiği ünlüleri ya da aynı zevkleri paylaştığı başka kişileri de kapsayabilmektedir. Ayrıca, bu sosyal medya platformları, kullanıcıların başkalarıyla iletişim kurmasını sağlayan yorumlar, durum güncellemeleri ya da özel mesajlar ile etkileşim sağlanmasına olanak tanımaktadır (Hinton ve Hjorth, 2013: 34-35).

Sosyal medyayı, kullanıcıların kendi içeriklerini üreterek dolaşıma sokabilmeleri ve böylece katılımcı bir kültür oluşturabilmeleri açısından “iyimser” bir bakış açısıyla ele alan görüşlerin aksine, kullanıcıların bu ağlar aracılığıyla içerik üretimlerini ve tüketimlerini kapitalist sistemin ücretsiz emek sömürüsünün bir parçası olarak değerlendiren daha eleştirel görüşler de vardır (bkz: Kücklich 2005; Andrejevic 2011; Lovink 2016). Bunlara ek olarak, sosyal medya üzerinden mevcut üretim ve tüketim ilişkilerinin değiştiğini ve bu ilişkilerin artık endüstriyel bağlamda düşünülmemesi gerektiğini vurgulayan başka görüşler de bulunmaktadır (bkz: Banks ve Humphreys 2008). Aslında, sosyal medya ile ilgili bahsi geçen farklı görüşler, “içinde bulundukları karmaşık sosyal süreçleri yansıtmaktadırlar” (Hinton ve Hjorth, 2013: 2) Böylece, sosyal medya platformları ve bunları çevreleyen tartışmalar, çok geniş bir kavramsal ve kuramsal alana yayılmaktadır.

Sosyal medyanın bu kadar farklı açılardan değerlendirilmesinin nedenlerinden birisi hem üretim ve tüketimin hem de dağıtımın aynı araçla ve aynı alanda bulunmasına olanak tanınmasındandır. Örneğin, kullanıcılar akıllı telefonlarının sağladığı olanaklarla herhangi bir konuda içerik üreterek bunu sosyal medya platformlarında dolaşıma sokabilirler. Böylece bir kişi hem üretici hem üretilen içeriklerin dağıtıcısı hem de benzer içeriklerin tüketicisi olarak aynı platformda varlık gösterebilir. Kullanıcı türevli içerik üretimi (*user generated content*) olarak adlandırılan bu süreçte, üretilen bireysel bir içerik olabileceği gibi toplumsal da olabilir. Siapera, akıllı telefonların sunduğu bu özelliklerin, temelde politika ve hareket kabiliyetinin (*mobility*) birbirine eklenmesi ile ortaya çıktığını belirtmektedir. Böylece, akıllı telefonlara entegre dijital kameraların bilinen en yaygın politik kullanımının, “şahit olmak” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Günümüzde insanlar, dijital kameralar tarafından kaydedilen herhangi bir politik olayın şahidi olma ayrıcalığına sahiptir (Siapera: 2012: 162). Akıllı telefonlar dolayısıyla kaydedilen ve mobil sosyal medya aracılığıyla dolaşıma sokulan içerikler, sosyal medyanın bir mücadele alanı olarak ele alınmasına katkı sağlamaktadır. Örneğin Arap baharı veya Gezi direnişi, “yeni politika biçimlerini harekete geçirmek için sosyal ve mobil medyanın nasıl kullanılabileceğini” gözlemlemek için önemlidirler (Hinton ve Hjorth, 2013: 23). Ancak bu “iyimser” bakışın aksine, mobil ve sosyal medyanın aynı zamanda kontrol

için de önemli bir alan oluşturduğunu belirtmek gerekmektedir. Öncelikle bu platformlar, iktidarlara yeni gözetleme ve kontrol olanakları sağlama gibi etkilere de sahiptirler²¹ (Timisi, 2003: 228). Buna göre, bu platformlar üzerinden gerçekleştirdiğimiz her bir işlem, servis sağlayıcılar tarafından kaydedilmekte ve tüm etkileşimimiz kayıtlanmaktadır. Kişisel verilerimiz, yine bu platformlara katılırken onaylamak zorunda bırakıldığımız kullanıcı sözleşmeleriyle büyük şirketlere satılmaktadır. Ayrıca akıllı telefonlar ve konum bildiren sosyal medya uygulamaları, coğrafi olarak bulunduğumuz yerin ve kimlerle oturduğumuzun belirlenmesi noktasında bu gözetimin bir parçasını oluşturmaktadırlar (Dede Özdemir, 2014). Kısacası, “mobil sosyal medya ne tam olarak güçlendirici ne de bütünüyle denetleyicidir. Aslında, ikisini de kapsamaktadır” (Hinton ve Hjorth, 2013: 2-3).

İnternette Mobil Sosyal Medya Tartışmalarına: Sanal Cemaatler, Ağ Toplumu, Ağlaşmış Bireyselleşme, Ağlaşmış Kamular, Güçlü ve Zayıf Bağlar

Sosyal medya üzerine yapılmış oldukça kapsamlı çalışmalar bulunmaktadır ve bu çalışmaların önemli bir kısmı sosyal medyayı internet çalışmalarıyla bağlantılı ele alınmaktadır. Çünkü, sosyal medya, kişilerin bu platformlar aracılığıyla ortak ilgi ve amaçları doğrultusunda bir araya gelmelerine, bir tür cemaat oluşturmalarına olanak tanınması özelliğinden dolayı internet çalışmalarındaki temel bulgularla açıklanabilmektedir.

Örneğin, Howard Rheingold (1993) *Virtual Community* isimli çalışmasında, internetin sağladığı sanal toplumsal iletişimin, kamusal tartışmaları canlandırma işlevi görecektir bir “sanal cemaat (*virtual communities*)” yaratma potansiyeline vurgu yapmıştır. Rheingold’a göre internet ile birlikte, sanal ortamda ortak değerler ve çıkarlar etrafında bir araya gelen insanlar bir tür sanal cemaatler oluşturmakta ve bu cemaatler çeşitli maddi ve manevi iş birliklerinin oluşturulmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, sanal ortamları, bireyleri ve toplumları izole eden bir alan olarak algılayan görüşlerin aksine Rheingold, bu online platformlarda oluşturulan toplulukların, yeni bir sosyalleşme ve dayanışma biçimi olarak olumlu yönlerine atıfta bulunmuştur. Ona göre, “teknolojik olarak ağa bağlı iletişim medyası, yeni sosyallik

---

²¹ “5651 sayılı internet yasası ile servis sağlayıcıların tüm kullanıcıların işlemlerini 2 yıl süre ile kaydetmesi ve talep edilmesi durumunda bu verileri ilgili yerlere vermesi, bu gözetlenmenin aldığı boyuta işaret etmektedir. Gözetim, artık varlığını hissettiren gizli bir olgu olmaktan çıkmış, açık ve meşru bir zemine oturtulmuştur” (Dede Özdemir, 2014; 2015).

biçimlerini mümkün kılmak için geleneksel sosyal ağların erişimini geliştirir ve genişletir” (Rheingold, 2012: 192).

Benzer bir şekilde, internet kullanıcılarına ilişkin ilk psikanalitik çalışmalardan birini gerçekleştiren Sherry Turkle (1995), bu sanal ortamlarda kullanıcıların sanal kimlikler inşa ettiklerini ve bu durumun da iletişim kurmak isteyen ve kendini başkalarına ifade etmek isteyen insanlarda bir tür cemaat olma duygusu yaratılmasına neden olduğunu vurgulamıştır. Ona göre bu sanal cemaatler, internet ortamlarında bireylerin yeni kimlik performansları sergilemeleri üzerine düşünmek için önemli bir alan sağlamaktadır.

Bu tartışmalar ışığında Barry Wellman ve arkadaşları, sanal cemaatlerin aslında fiziki cemaatlere karşı olmadığını, modern toplumlarda sanal ortamların olanaklarıyla birlikte ortaya çıkan şeyin aslında kişisel cemaatler olduğunu söylemiş ve çevrimiçi topluluklardaki çevrimdışı faktörlerin önemine dikkat çekmişlerdir. Oluşturulan bu sanal cemaatler, aslında bireylerin, kendi çevrimdışı çevrelerinden oluşan, birebir tanıdıkları güçlü bağlantılarıyla başlayarak, daha zayıf bağlantılarına doğru yayılan bir alanı tanımlamaktadır (Castells, 2008: 478). Wellman ve Gulia'nın (1999: 355) vurguladığı gibi hem sanal cemaatler hem de bireysel cemaatler çevrimiçi ortamlarda olduğu kadar çevrimdışı ortamlarda da devam etmektedir.

Bu toplumsallaşma çalışmalarındaki temel kavramlardan biri, zayıf ve güçlü bağlar ayrımıdır. Güçlü bağlar, kişilerin aile, iş veya diğer ortamlarda edindikleri bağlantıları tanımlamaktadır. Güçlü bağa sahip kişilerin aynı coğrafi ortamda olmaları gerekmemekle birlikte, bir şekilde bu kişiler arasında kuvvetli bir iletişimin olması söz konusudur. Zayıf bağlantılar ise kişilerin çeşitli online platformlarda ortak ilgi ya da bilgi edinmek amaçlı bir araya gelmelerini ifade etmektedir. Burada yüz yüze bir tanışıklıktan söz etmek çok da mümkün değildir. Ancak, sosyal medya birçok zayıf bağın gelişmesi için uygun ortamı sağlar. Çünkü, bu ortamlar aracılığıyla kullanıcılar, farklı mekanlarda ve zamanlarda birçok kişi ile bağlantı kurma olanağı bulurlar. Böylece, bireyler için, kişisel olarak tanıma sınırlarının ötesinde bir tür sosyalleşme olanağı oluşturulmuş hale gelir. Bu tür zayıf bağlar, zamanla güçlü bağların oluşmasıyla da sonuçlanabilmektedir. Çünkü, sosyal medya ile iletişim aslında pek de çekingenlik göstermeden tartışmaya katılmayı teşvik ederek sürece bir samimiyet katabilmektedir (Hinton ve Hjorth, 2013 39-40; Castells, 2008: 478- 479).

Bu ilişkisellik temelinde sosyal medya, kişilere hem çevrimdışı güçlü bağlantılarını devam ettirme hem de zayıf bağlantılar edinme olanağı sağlar. Bu nedenle Wellman (2002), internetin ve sosyal medyanın, insanların toplumsal hayatını yoksullaştıracığı, onları izole bir hayat yaşamaya yönlendireceği yönündeki korkuları yersiz görerek, sanal ortamda kişilerin problemlerine çözüm bulabildikleri ya da destek

alabildikleri ağlar geliştirdiklerini vurgulayarak “ağlaşmış bireysellik (*networked individualism*)” kavramını geliştirmiştir. Ağlaşmış bireyselleştirme, sanal ortamda kişilerin kendi ağlarını, kendi kişisel cemaatlerini kurmasını ve genişletmelerini ifade etmektedir. Aslında ağlaşmış bireysellik, Castells’in (2008) ağ toplumu (*networked society*) kavramsallaştırmasının bir parçasını oluşturur. Grup temelli bir toplumdaki ağlaşmış bir topluma geçişi ifade eden ağ toplumunda insanlar, sınırlı gruplar halinde çalışmak yerine, çeşitli sınırsız ağlar arasında bireyler olarak hareket ederler (Wellman, 2002). Dolayısıyla ağ toplumu ve ağlaşmış bireysellik, bireyin sanal ortamda, bireysel olarak gruplaşma ve sosyalleşme pratiklerini ifade etmektedir. Mekâna bağlı sınırlı sosyalleşme ihtimali olan bireylerin, sınırsız sosyalleşmesine olanak tanınmasını vurgulamaktadır. Boyd ve Ellison’un (2007) belirttiği gibi, sosyal medyayı eşsiz kılan şey, sadece kullanıcıların başkalarıyla tanışmalarına olanak tanınması değil, aynı zamanda onların toplumsal ağlara eklenmesini ve bu bağlantılarını görünür kılmasını sağlamasıdır. Bu anlamda sosyal medya, sadece iletişimi kamusalılaştırmaz, onu bireyselleştirir, kısacası Castells’in tanımıyla bireyselleşmiş kitlesel iletişime (*self-mass communication*) olanak tanır.

Sosyal medyanın yükselmesiyle birlikte, online toplulukların doğası hakkındaki sorular tekrar gündeme gelmiştir. Danah Boyd (2011) sanal cemaatlerin ve ağlaşmış toplulukların bir uzantısı olarak sosyal medyayı, ağlaşmış kamular olarak tanımlamaktadır. Boyd’a göre ağlaşmış kamular:

Ağ teknolojileri tarafından yeniden yapılandırılan kamulardır. Dolayısıyla, eşzamanlı olarak (1) ağ teknolojileri aracılığıyla inşa edilen alan ve (2) teknolojinin, insanların ve pratiklerin kesişmesi sonucu ortaya çıkan hayali toplanmadır (*collective*). Ağlaşmış kamular, diğer kamu türleri ile aynı işleve sahiptir; insanların sosyal, kültürel ve toplumsal amaçlarla toplanmasına izin verir ve insanların yakın arkadaşlarının ve ailelerinin ötesinde bir dünyayla bağlantı kurmalarına yardımcı olur. Ağlaşmış kamular, diğer kamu türleri ile ortaklık paylaşımları da teknoloji yapılarını kullanma biçimleri, insanların bu ortamlarla nasıl etkileşimde olduklarını şekillendiren belirgin ilişkiler sunmaktadır. Bilgi iletişim teknolojilerinin özelliklerinden farklı olarak- etkileşim için yeni olanaklar sunmasıdır. Sonuç olarak, yeni dinamikler bu şekilde katılımı ortaya çıkartır (Boyd, 2011: 39).

Ağlaşmış kamu kavramsallaştırmasındaki kamu, Boyd tarafından “ortak bir dünya anlayışına, paylaşılan bir kimliğe, kapsayıcılık iddiasına, kolektif çıkar ile ilgili bir fikir birliğine sahip bir insan topluluğu” olarak kullanılmaktadır (Boyd, 2011: 40). Dolayısıyla ağlaşmış kamu olarak mobil sosyal medya, toplumsal ilişkilerin, dinamiklerin incelenmesi için önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır.

Akıllı telefonların yaygınlaşması ile mobil internet ve mobil sosyal medya kullanımındaki artış, ağlaşmış bireyselliği yansıtmakta ve daha da arttırmaktadır. Örneğin, bir telefon, artık sabit bir yere değil bir bireye ulaşmak için kullanılmaktadır ya da bir sosyal medya hesabı, bir hanenin değil bireyin kişisel kullanımındadır. Akıllı telefonlar, mobil internet ve mobil sosyal medya tarafından dolayımlanmış bu iletişim biçimi, bireyin mekâna bağlılığını ortadan kaldırmaktadır; birey artık her yerdedir ve her yerden ulaşılabilir. Rheingold'a göre bu dönüşüm, destek, girişkenlik, bilgi, toplumsal kimlikler ve aidiyet duygusu gibi topluluğun esaslarını oluşturan değerleri, her bireye ayrı ayrı sağlayarak kişisel toplulukların oluşumunu kolaylaştırır. Hane halkı veya bir gruptan ziyade birey, birincil bağlantı birimi haline gelir (Rheingold, 2012: 211). Dolayısıyla, ağlaşmış toplumumuzda ağlaşmış bireyselleşme, aslında toplumun temeli haline gelmiştir. Rheingold (2012: 212-213), bir günlük faaliyetlerini sıralayarak ağı bağlı bireyselleşmenin aslında gündelik hayatımızda nasıl işlediğini örneklemiştir:

Kızım Asya'ya seyahat ediyor, bu yüzden, bu sabah kızım ile Skype üzerinden görüntülü görüşme yaptım – bu güçlü bir bağın aracılığıyla yenilenmesidir. Bu bölümün konusuyla ilgili olarak RSS aracılığıyla gece gönderilmiş olabilecek yeni bilgiler için bilgi panomu kontrol ettim. E-postalarımı cevap verdim, Twitter'da gezindim (burada dünyanın başka yerlerinde bulunan, daha önce iletişim kurduğum ya da kurmamış olabileceğim insanlar ağının sorularını cevapladım ve sorular sordum), verdiğim online derste bir tartışma dizisine katıldım, bir düzine kez arama motorlarını kullandım ve bağlantıyı temel bir makaleye gönderen ilk kişiye bir sosyal yer imi etiketinden bağlantı ağacına tırmanarak bir uzman buldum. Karım eve geldi ve diğer odadan anlık bir mesajla dikkatimi çekti. Akşam yemeği için yeni bir yer denemek istedi ve bana bir bağlantı gönderdi, bu yüzden komşularımın yiyecek hakkında ne söylediğini görmek için iki çevrimiçi derecelendirme hizmetini kontrol ettim. Telefonuma restoranın tam adresini ve yol tarifini yollayacağım. Bu eylemlerin hiçbirisi olağanüstü değildi. Rainie ve Wellman'ın iddialarını önemli ampirik verilerle destekleyerek ileri sürdüğü gibi, ağı bağlı bireycilik hayatımıza dokunuyor. Web artık özel bir yer değil, yaptığımızın şeylerin çoğunun bir parçasıdır (Rheingold, 2012: 212-213).

Rheingold'un sıraladığı tüm bu günlük faaliyetler, ağı bağlı yaşamlarımızı ve ağlaşmış bireyselliğin nasıl hayat pratiklerimiz içine eklemlendiğini sergilemektedir. Bugün artık, gündelik aktivitelerimizin büyük bir çoğunluğunu akıllı telefonlar, mobil internet ve mobil sosyal medyadan ve bu ağlar içinde toplumsallaşmamızdan bağımsız düşünemeyiz. Bu nedenle, Rheingold, Castells, Wellman, Boyd ve Rheingold gibi akademisyenler tarafından sanal toplumsallaşma üzerine yapılmış çalış-

maların çoğu, mobil sosyal medya alanına uygulanmaktadır. Bireylerin artık bilgisayarlardan ziyade akıllı telefonlarıyla sosyal medya platformlarına bağlanması, internet alanında çalışan çoğu araştırmacının mobil sosyal medyaya doğru kaymasına neden olmuştur. Mobil sosyal medya üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmı yukarıda değindiğimiz kavramsallaştırmalar zemininde şekillenmektedir.

Mobil Sosyal Medya ve Toplumsal Cinsiyet

Bugün gündelik hayatımız hem akıllı telefonlarla hem de mobil sosyal medya uygulamalarıyla dolayımланmıştır (*mediated*). Gündelik hayat pratikleri, bu araç ve uygulamalar aracılığıyla deneyimlenmektedir. Toplumsal ve kültürel alana bu kadar entegre olan bu teknolojilerin, yine toplumsal ve kültürel alanın ayrılmaz bir parçası olan toplumsal cinsiyet ilişkileriyle bağlantılılığı göz ardı edilemez. Tam da bu nedenle, gündelik pratiklerin kurucu unsurlarından biri olan toplumsal cinsiyet ilişkileri, yine gündelik hayatı dolayımlayan araçlardan bağımsız değildir.

Mobil sosyal medya ve toplumsal cinsiyet ile ilgili tartışmaların izini, internet çalışmalarında görmek mümkündür. İnternetin yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, bu alanın mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürme potansiyeli üzerine odaklanılmıştır. Özellikle, klasik feminist yaklaşımların mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini sürdürme işlevlerinden dolayı teknolojiye ve teknolojik gelişmelere ilişkin karamsar bakış açılarının aksine, bu yeniliklerin toplumsal cinsiyet ilişkilerini kadınlar lehine dönüştürme potansiyeline vurgu yapan siber feministler, internet çalışmalarına iyimser bir bakış açısıyla katkı sağlamıştır. Feminist İnternet araştırmacıları, baskıcı toplumsal cinsiyet normlarından kaçan kadınlar ve erkeklerin, bu yeni çevrimiçi alanda kendileri için seçtikleri benlik ve kimliklerini özgürce performe etme olanakları sağlaması açısından dijital medyanın rolünü vurgulamışlardır (Miller vd., 2016: 114). Örneğin, internetin özgürleştirici potansiyeline odaklanan en önemli isimlerden biri olan Donna Haraway, bu dijital teknolojilerin toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve kimliği dönüştürme gücünü vurgulayanlardandır. Ona göre, dijital teknolojilerin ortaya çıkışı ile kadınlar, kendi biyolojik bedenleri ve kendilerine verilen toplumsal cinsiyet rolleri dışında hareket etme şansı yakalamışlardır. Dolayısıyla Haraway'ın, özellikle kadınlar için, yeni dünyalar, yeni anlamlar ve yeni varlıklar yaratmak adına dijital ortamlarının bir gücü ve potansiyeli olduğuna dair bir inancı bulunmaktadır (MacKenzie ve Wajcman, 1999: 6; Wajcman, 2006a: 13).

İnternetin ve dijital ortamların mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürme ve kadınları özgürleştirme potansiyeline ilişkin bu iyimser bakış açıları, son-

raki araştırmalarda pek fazla desteklenmemiştir. Bu çalışmalarda, özellikle tek başına bu platformların toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürmede yeterli olmadığı ve evrimdişı kimliklerin aslında sosyal medyada var olma biçimlerini etkilediği ve evrimii kimlikleri belirlediği vurgulanmıştır (Miller vd., 2016: 114-115). Dijital ağda cinsiyetçiliğin ve diğer keşişen eşişsizlik biçimlerinin yeniden üretildiğini gösteren kanıtlar bulunmaktadır (Green ve Adam, 1999, van Doorn vd., 2007). Buna göre, bireylerin evrimii kimlikleri çoğunlukla evrimdişı veya gerçek dünyadaki erkeklik ve kadınlık rollerini yansıtmaktadır. (Green ve Singleton, 2013: 37-38). Dolayısıyla, bugün artık ne teknolojinin tek başına özgürleştirdiği ne de tamamen ataerkil bir sisteme hizmet ettiği söylenemez. Teknolojiler, içinde gömülü oldukları bağlamalara göre çeşitli potansiyeller yaratırlar. Son dönem sosyal medya araştırmalarında, bir yandan bu platformların, toplumsal cinsiyet kimliklerinin temsili için yeni bir alan oluşturmasına odaklanılırken, diğer taraftan bu alanda mevcut toplumsal cinsiyet rollerinin ve ilişkilerinin nasıl yeniden üretildiği tartışılmaktadır. Örneğin, Miller ve arkadaşları, Brezilya, in, şili, İngiltere, Hindistan, İtalya, Trinidad ve Türkiye’de sosyal medya kullanımları ile ilgili gerçekleştirdikleri saha çalışmalarında, sosyal medyanın, evrimdişı dünyadaki toplumsal cinsiyet farklılıklarını düzenleyen normları çoğalttığını ve güçlendirdiğini, ancak bunun her ülkede farklı şekillerde ve farklı oranlarda gerçekleştirildiğini bulgulamışlardır. Özellikle, Facebook gibi nispeten herkese daha fazla açık olan sosyal medya platformlarında hâkim olan toplumsal cinsiyet rollerinin ve ilişkilerinin çoğaltılması, tüm bu llerdeki araştırma alanlarında görülen ortak bir tema olmuştur. Bu evrimii ortamların, mevcut toplumsal cinsiyet rollerini güçlendirdiği gözlemlenmiştir (Miller vd., 2016: 115-116). Örneğin, Elisabetta Costa’ın (2016) Mardin’de yaptığı saha çalışmasında görüldüğü gibi, genç kadınlr sosyal medya platformlarında, akrabalarının görmemesi için sahte profil fotoğrafları kullanarak yer almaktadırlar. Bu durum aslında bir yandan kadınlrın kamusal alanda varlık göstermelerini engelleyen hâkim cinsiyet rejiminin yeniden üretilmesine hizmet etse de diğer yandan bu kadınlrın farklı profillerle de olsa ailenin kontrolü dışındaki alanlara girmesi için yeni olanakların varlığına işaret etmektedir. Bu anlamda sosyal medya, evrimdişı alanda kadınlrın kısıtlanan alanını evrimii dünyada genişletmesini sağlayanın bir aracı olarak görülebilir.

Sosyal medya, (her ülkeye ve kültüre göre farklılık gösterecek şekilde) mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sürdürülmesinin, güçlendirilmesinin ve yeniden üretilmesinin önemli bir alanıdır. Ancak, aynı şekilde kullanım pratiklerine göre, mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve toplumsal cinsiyet rollerinin değiştirilmesine yol açan yeni toplumsal ilişkilerin yaratılması fırsatlarına da sahiptir. Miller ve arkadaşlarına göre (2016: 126-127) sosyal medyanın en önemli sonuçlarından biri,

“en kısıtlı koşullarda yaşayan kadınların, belki ilk defa, daha önce karşılaşmaya-
cakları insanlarla kişisel çevrimiçi ilişkiler kurmanın yollarını bulabiliyor olmaları-
dır. Bu durum, sonuç olarak, sosyal medyayı ölçeklenebilir sosyallik olarak anlama-
nın neden önemli olduğunu gösterir: bu kavram, sosyal medyanın çevrimdışı yaşan-
tıdan hem daha muhafazakâr hem de daha özgürleştirici olabildiğini anlamamızı
sağlamaktadır” (Miller vd., 2016: 126-127). Dolayısıyla sosyal medya, bir yandan
toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini sürdürme işlevi görürken, diğer yandan bu ilişki-
leri dönüştürme işlevi de görmektedir ve hiçbir sosyal medya platformu toplumsal
cinsiyet ilişkilerinden bağımsız değildir.

Mobil Sosyal Medyaya Yeni Bir Bakış: Medya Muhasebesi (Media Accounting)

Medya Muhasebesi (*media accounting*) yaklaşımı, Lee Humphreys (2018) tara-
fından *The Qualified Self: Social Media and the Accounting of Everyday Life* başlıklı
kitabında geliştirilmiştir. Bu çalışmada Humphreys (2018:9) medya muhasebesini,
“kendimize ve başkalarına daha sonra sunabileceğimiz yaşamlarımızı ve çevremiz-
deki dünyayı belgelememize olanak tanıyan medya uygulamaları” olarak tanımla-
maktadır. Kullandığımız iletişim araçlarını ve onların kavramsallaştırılmalarını,
kullanımlarını, günlük hayata eklemlenmelerini açıklayan “medya pratiği” (Co-
uldry, 2004) kavramını ele alarak Humphreys, medyaya bir teknoloji olarak odak-
lanmaktan ziyade bir pratik olarak yaklaşmanın önemini vurgulamıştır. Çünkü,
medya teknolojileri gelişebilir ve değişebilir, ancak kullanım pratikleri, teknolojik
farklılıklara rağmen benzerlikleri görmemize olanak sağlamaktadır.

Medya muhasebesi, sadece medya teknolojilerine odaklanmak yerine, insanların
medya ile “ne” yaptıklarına dikkat çekmektedir. Teknolojiye toplumsal yaklaşımlar-
dan temellenen bu anlayış, teknolojiyi önemli görmekle birlikte, asıl dikkate de-
ğer olanın, insanların bu teknolojileri hangi amaçlar doğrultusunda, nasıl kullan-
dıkları ve anlamlandırdıkları; bu teknolojileri nasıl şekillendirdikleri ve onlar tara-
fından nasıl şekillendikleridir. Dolayısıyla medya muhasebesi, bu teknolojilerin
gündelik hayatta kullanımı boyunca yaratılan medya izlerini, bunların dolaşımını
ve tüketimini içerir. Medya izleri, “insanların hayatlarını, yaptıkları şeyleri, nereye
gittiklerini, kim olduklarını belgelemek ve bunu başkalarıyla paylaşmak için insan-
lar tarafından yaratılan metinler, videolar ve resimleri” ifade etmektedir²²

---

²² Bu anlamda medya izleri, insanların interneti kullanımları boyunca bıraktıkları çevrimiçi izleri ifade eden dijital izlerden farklıdır. Çünkü dijital izler, kişilerin IP adresleri, tıklama akışı, çevrimiçi aktivitelerinin bir geçmişini içeren izlerdir. Çoğu kullanıcı bu izlerin farkında bile değildir. Ancak

(Humphreys, 2018: 10). Bu anlamda medya izleri, medya muhasebesi pratiğinin merkezini oluşturmaktadır.

Humphreys'e göre (2018: 10) medya muhasebesinin üç yönü, medya muhasebesi uygulamalarını anlamamıza yardımcı olur. Bunlar; hesap (*an account*), muhasebe (*accounting*) ve hesap verebilirlik (*accountability*) olarak kategorilendirilebilir:

(1) Hesap kavramı, sosyal medya aracılığıyla oluşturulan ve o hesabı bir kimliğe bağlayan medya izlerinin bir bütünü ifade etmektedir. Oluşturulan bu hesaplar, çevrimdışı bir kimlikle ilişkilidir. Çoğu sosyal medya sitesinde, kullanıcıların genellikle bir kullanıcı adı, şifre ve e-posta adresi gerektiren bir hesap oluşturmaları gerekir. Bu, herhangi bir hesabı bir kimliğe bağlama sürecinin parçasıdır. Bu temel bilgilerin yanı sıra, bu hesapların içeriği de kullanıcının kimliğiyle yakından ilişkilidir. Kullanıcılar genellikle kendilerini oluşturdukları medya izlerinin içeriğine dahil ederken, arkadaşları, akrabaları, meslektaşları gibi başkalarını da bu içeriğe dahil ederler. Dolayısıyla, kendi kimliklerinin yanı sıra diğer bağlantılı kimlikler de o kullanıcının medya izleriyle iç içe geçer (2018: 11).

(2) Muhasebe, temel olarak bir şeyi belgeleme, kaydetme ve kataloglamayı ifade eden, hesaplama süreci ya da eylemdir. Muhasebe herhangi bir konuda kanıt ve açıklama sağlar. Bu nedenle medya muhasebesi, “medya aracılığıyla varlığımızın, var olmamızın ve eylemlerimizin bir açıklamasını hesaba katma veya kanıt sağlama süreci” olarak anlaşılabilmektedir (2018: 12) Medya aracılığıyla muhasebe, temelde hayatlarımızın çeşitli yönlerini kaydetmektir. Böylece gelecek zamanlarda hatırlayabileceğimiz, yeniden yaşayacağımız, yeniden anlatacağımız anıları biriktirmiş oluruz. Örneğin “bir fotoğraf albümü, bir günlük, bir Facebook zaman çizelgesi veya bir Twitter akışı, insanların varoluşu, varlığı ve eylemleri hakkında tekil medya izlerinin yaptıklarından çok daha fazla bilgi taşır. Bu şekilde, medya muhasebesi bir hikâye anlatır, bilgi aktarır ve açıklamaları ortaya koyar. Medya muhasebesi hem kendimiz hem de başkaları hakkında süreçleri ve değişiklikleri anlamak için önemli bir yoldur” (2018: 13).

(3) Medya muhasebesi aynı zamanda hesap verebilirliğin önemini de ortaya koymaktadır. “Hesap verebilirlik, temel olarak kişinin davranışını açıklamak ve yanıtlamak yükümlülüğünden kaynaklanmaktadır. Medya muhasebesinde hesap verebilirliği anlamak için üç temel yol vardır. İlk olarak, yarattığımız izler için başkalarına karşı sorumluyuzdur. İkincisi, başkaları tarafından bizim adımıza yaratılan izlerde

bir sorumluluğumuz bulunmaktadır. Üçüncü olarak, onların kendileri hakkında yarattıkları izler için başkalarına karşı sorumluyuzdur” (2018: 14) Aslında kişilerin sosyal medyada yarattıkları izlerden sorumlu olduklarını söylemek, medya muhasebesinin delil niteliğiyle ilgilidir. Kişi yarattığı medya izleri için sadece başkalarına değil, kendine karşı da sorumlu olur. Dolayısıyla, “medya muhasebesi, gelecekteki davranışları, eylemleri ve düşünceleri şekillendirmek, etkilemek ve ikna etmek için de bir araç olabilir” (2018: 15).

Günümüzde sosyal medya kullanım pratiklerini, geçmişte farklı medya türlerinin kullanımıyla karşılaştırarak ilerleyen Humphreys (2018: 6), medyanın “sıradan” hale gelmesine, yani “mobil ve sosyal medya kullanımını çevreleyen toplumsal normların edinilmesine ve ortaya çıkmasına” odaklanmıştır:

Bu kitapla ilgili niyetim, yeni medya pratikleri içinde sıradan olanları, tarihsel medya pratikleriyle karşılaştırarak tanımlamaktır. Her ne kadar yeni ve sıra dışı görünse de insanların kahvaltıda ne yediklerini tweetlemeleri, tarih günlüğü uygulamalarıyla bağlantılandırıldığında, aslında bu eylemin kendisinin sıradanlığını ortaya koyuyor. Zaman içinde medyaya baktığımızda, insanların günlük yaşamlarına nasıl dahil ettiklerinin kalıplarını görüyoruz. Teknolojinin kendisinden ziyade insanların medya ile ne yaptığına odaklanarak, platformun yeniliği tarafından gizlenen diğer benzerlikleri görebiliriz (2018: 7).

Her ne kadar sosyal medya platformlarının kullanım pratiklerine odaklansa da bu platformların maddi koşullarının önemliliğine vurgu yapan Humphreys, aslında medya muhasebesi kavramıyla, temel muhasebe terimlerinden yararlanarak gündelik hayatın içinde sosyal medya kullanımlarını açıklayacak basit ve sistemli bir yol geliştirmiştir. Günlük kullanımlarda, paylaşımlarda ve etkileşimlerdeki temel iletişim pratikler, aslında medya muhasebesi içerisinde oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınabilmektedir. Ayrıca medya muhasebesi, benlik temsilleri için de önemli bir kavramsallaştırmadır. Medya muhasebesinden ortaya çıkan benlik duygusu, nitelikli benlik olarak anlaşılabilir.

Sosyal medya platformlarında kendimizle ilgili medya izleri yaratırken, tüketilmesi için kendimizin temsillerini yaratıyoruz..... Kendimiz ve başkaları hakkında gerçek zamanda fark etmemiş olabileceğimiz medya izlerinde bir şeyler duyabilir ve görebiliriz. Kendimize ait fotoğraflara baktığımızda ya da kendimiz hakkında daha önce yazmış olduğumuz şeyleri okuduğumuzda, kendimizi yaşadığımız deneyimlerimizden farklı bir perspektiften ele alabilir, yeniden kurabilir ve inceleyebiliriz. Nitelikli benlik, medya izleri ile yaratma ve yeniden meşgul olmadan ortaya çıkan kendimize ilişkin anlayıştır (Humphreys, 2018: 17-18).

Nitelikli benlik üç açıdan ele alınabilir: nitelik (*quality*), nitelendirmek (*qualify*) ve yeterlilik (*qualification*). (1) medya muhasebesi genellikle kişinin niteliklerini ifade eder. Nitelikli bir benlik, insanların sahip oldukları vasıf ve nitelikler ve onların medya muhasebesi ile kanıtlanmış deneyimleri ile tanımlanır. (2) Nitelikli benlik aynı zamanda “niteleyici (*qualifying*) olarak da anlaşılabilir. Nitelemek, belirli bir şekilde tanımlamak veya tasarlamak anlamına gelebilir. Nitelikli benlik, bu nedenle, tanımlanmış bir ben, karakterize edilmiş bir benliktir.” Aslında kendimizle ilgili tüm niteliklerin medya izlerini yaratamayız. Bu nedenle, nitelikli benlik, kendimiz ve başkaları tarafından oluşturulan ve yorumlanan medya izlerinde kendiliğinden temsil edilen seçili bir benliği ifade etmektedir. (3) Niteliklerimizden oluşan nitelikli benlik temsilleri aracılığıyla oluşturduğumuz medya izleri, aynı zamanda bizim başarılarımızı da iletir. Herhangi bir konudaki yeterliliklerimizi oluşturduğumuz medya izleri aracılığıyla dolaşıma sokarak nitelikli benliğimizi kendimize ve başkalarına temsil edebiliriz. (Humphreys, 2018: 17-19) Bu bağlamlarda nitelikli benlik, aslında kişinin kendi hakkındaki en iyi özelliklerini ve niteliklerini ortaya koyan ideal bir versiyonundan oluşmaktadır. Sosyal medya aracılığıyla oluşturulan bu benlik temsilleri, kişinin sadece metinsel ve görsel temsillerini değil, kim olduğunu, nelerden hoşlandığını ve ne yaptığını gösteren belgesel kanıtlar sağlar. Bu anlamda nitelikli benlik günlük pratikler dolayısıyla kendimize dair anlam yaratmanın, kendimizi temsil etmenin önemli bir parçasıdır (Humphreys, 2018: 131). Çalışma açısından nitelikli benlik, mobil sosyal medya kullanıcılarının, bu platformları kullanım pratiklerini, kendilerine dair ürettikleri anlamları ve bunların toplumsal cinsiyet normlarıyla olan bağıını incelemek için önemli bir perspektif sağlamaktadır.

Medya muhasebesi yaklaşımının bu çalışma açısından önemli görülmesindeki temel nedenlerden biri, akıllı telefonlar dolayısıyla günün her saati her yerde erişebildiğimiz mobil sosyal medya uygulamalarının, kişinin gündelik hayatını deneyimleme, anlamlandırma, açıklama, kaydetme ve paylaşma pratiklerine etkili bir açıklama sağlama potansiyelini sergilemesindendir. Medya muhasebesinin çalışma açısından bir diğer önemli teması da kimliklere odaklanmasıdır. “Medya muhasebesi bir kimliğe bağlı olduğu için, aynı zamanda rollere ve sorumluluklara da bağlıdır. İyi bir eş, anne, kadın, profesör, arkadaş, vatandaş gibi çeşitli toplumsal rollerle birlikte gelen normatif beklentiler vardır. Medya muhasebemizde aynı sosyal rollere karşı sorumluluk sahibiyizdir. Bu nedenle, bu sosyal rolleri güçlendiren veya yansıtan izler oluşturmayı stratejik olarak seçebiliriz” (2018: 15) ya da tam tersi (Humphreys vurgulamamış olsa da) bu rolleri değiştirmeyi amaçlayan izler de oluşturabiliriz. Sosyal medya aracılığıyla kişiler mevcut toplumsal cinsiyet rollerini performe edebilir ve bunu sergileyebilirler. Örneğin, bir kişi annelik kimliğiyle, sosyal medyada anneliğin ne kadar kutsal olduğunu ve bir çocuğu yetiştirmenin annenin

ulvi görevi olduğunu yazabilir ya da çocuklarının etkinliklerinde elleriyle hazırladığı kurabiyelerin fotoğraflarını paylaşarak ideal annelik anlayışını tanımlayabilir ve daha pek çok farklı şekillerde idealize edilmiş annelik ve kadınlık rollerini yeniden üretebilir. Sosyal medya kişilerin toplumsal cinsiyet kimliklerine bağlı rollerini yeniden üretmeleri ya da bunları ters yüz etmeleri için önemli bir ortam sağlamaktadır. Dolayısıyla, akıllı telefonların toplumsal cinsiyet dinamiklerine odaklanırken, mobil sosyal medyanın gündelik hayatta kullanım pratiklerine odaklanmak gerekmektedir. Çünkü daha önce vurguladığımız gibi mobil sosyal medya artık akıllı telefonlarla bir ve aynı alanı ifade etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM:

AKILLI TELEFONLAR EKSENİNDE TEKNOLOJİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET TARTIŞMALARI: KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Akıllı telefon kullanımının toplumsal cinsiyet dinamiklerini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, öncelikle “teknoloji/toplum” ve teknoloji/toplumsal cinsiyet” arasındaki ilişkiye odaklanmak gerekmektedir. Teknoloji ve toplum ilişkisini ele alırken, teknolojinin toplumsal alanı tek taraflı belirleme gücünü vurgulayan teknolojik belirlenimci yaklaşımlar ile tek bir belirlenimden ziyade karşılıklı şekillenmeye odaklanan toplumsal yaklaşımlara ayrıntılı bir şekilde değinilecektir. Ardından, toplumsal cinsiyet ve teknoloji ilişkisi, öncelikle, teknolojiye toplumsal yaklaşımların sağladığı teorik açılımlar ile feminist çalışmaların öncülük ettiği toplumsal cinsiyet tartışmaları ekseninde ele alınacaktır. Bu iki alanın bir sentezinin sağlanması ile gündelik hayatımızın ayrılmaz bir parçası olan teknolojilerin, toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında değerlendirilmesi için teorik bir zemin sağlanmış olacaktır.

Teknolojiye Toplumsal Yaklaşımlar

Teknoloji, insanlık halinin hayati derecede önemli bir yönüdür. Teknolojiler besler, giydiren ve sığınacak bir yer sağlar; bizi taşır, eğlendirir ve iyileştirirler; zenginlik ve boş zamanların temellerini sağlarlar, ayrıca kirletip, öldürürler. İyi ya da kötü, doğumdan ölüme kadar, evde, okulda, ücretli çalışmalarda hayatımızın içine ayrılmaz bir şekilde dokunurlar. Zengin ya da fakir, çalışan ya da işsiz, kadın ya da erkek, 'siyah' ya da 'beyaz', kuzey ya da güney—hayatımızın tümü, basit aletlerden büyük teknik sistemlere kadar teknolojilerle iç içe geçmiş durumdadır (MacKenzie ve Wajcman, 1999: 3).

Günümüzde teknolojinin dahil olmadığı hiçbir alan yoktur. Gündelik hayatımızın teknolojilerle bu kadar iç içe geçmesiyle birlikte, artık teknoloji dışında meydana gelen neredeyse hiçbir insani faaliyet kalmamıştır (MacKenzie ve Wajcman, 1999: 3). Teknolojiler toplumsal yaşamın her alanında yer almakta, kişiselden kamusal kadar tüm toplumsal pratiklerimizi ve davranışlarımızı şekillendirmektedir. Bu nedenle, teknolojinin toplumsal alandaki rolünü anlamak, bizzat toplumun ken-

disini anlamaktır. Çünkü, toplumsal ilişkiler, teknolojiden bağımsız olarak ele alınamaz ve toplumsal olarak adlandırdığımız şey de toplumsal olduğu kadar teknolojiyle bağlantılı bir şekilde ilerlemektedir (Wajcman vd., 2009: 13).

Günlük hayatta kullanılan her teknoloji, insan hayatında önemli bir rol oynar (Sterne, 2003: 8), insanların toplumsal etkinliğini düzenleyen farklı yollar açar (Cockburn, 2005: 32) ve böylece toplumsal yaşamımızda önemli değişiklikleri beraberinde getirir. Dolayısıyla, teknolojiler bize toplumsal alan ve gündelik pratikler hakkında oldukça fazla bilgi verirler. Teknolojilerin ortaya çıktığı toplumsal ve kültürel alan, bir teknolojinin kullanımları boyunca nasıl toplumsallaştığını göstermektedir. Çünkü teknolojiler içinde anlam kazandıkları toplumların tüm yaşam alanını, ilişki biçimlerini ve kültürel anlamlarını şekillendirmekte ve onlar tarafından şekillenmektedir. Tüm diğer teknolojik ürünler gibi akıllı telefonların da gündelik yaşamın her alanına eklenmesi ve gündelik pratiklerin başat bir unsuru haline gelmesi, bu teknolojinin artık teknik bir ürün olmanın çok ötesinde, toplumsal bir pratik haline geldiğini göstermektedir. Bu nedenle, akıllı telefonların, kullanıcıların gündelik hayatlarına ve anlam dünyalarına nasıl eklemelendiğini ve bu teknolojik ürünlerin kullanımları boyunca nasıl toplumsallaştığını anlamak için teknolojiye toplumsal yaklaşımların sağladığı teorik perspektifi takip etmek gerekmektedir.

Teknoloji ve toplum ilişkisini açıklamaya çalışan ilk yaklaşımlardan birisi, teknolojinin toplum üzerinde belirleyici bir etkisinin olduğunu savunan **teknolojik belirlenimciliktir**. Toplumsal değişimin doğasını anlamaya yönelik en yaygın görüşlerden biri olan teknolojik belirlenimcilik, toplumsal hayatın tüm alanlarındaki değişimi, teknolojik gelişmelerle açıklamaktadır. Teknolojinin toplumsal alanı, toplumun dışından belirlediğini vurgulayan bu yaklaşıma göre, teknolojinin bağımsız bir belirleme gücü ve ilerleyişi vardır (MacKenzie ve Wajcman, 1999: 5; Mutlu, 1999: 57; Başaran, 2000: 34; Timisi, 2003: 35-36, Sterne, 2003: 7-8). Teknolojinin bu görüşü, teknolojiyi topluma etki eden harici ve özerk bir güç olarak konumlandırması noktasında, toplumsal değişime çoğunlukla tek taraflı ve basitleştirilmiş bir cevap vermektedir. Bu nedenle, teknolojik belirlenimci bir bakış açısında, teknoloji ve toplumun karşılıklı ilişkisi ihmal edilmiş bir alan olarak bırakılmış ve teknolojik ürünlerin karşısında, toplumsal ilişkiler ve kullanımlar arka planda tutulmuştur.

Teknolojik belirlenimciliğin, teknolojiye atfettiği belirleyici gücün aksine, teknoloji ve bilim çalışmaları, teknoloji ve toplumsal alanın nasıl birlikte inşa edildiğini araştırarak toplumsal değişimin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Böylesi bir

anlayış temelinde, teknoloji ve toplum ilişkisini ele alan yaklaşımların başında, **Teknolojinin Toplumsal İnşası** gelmektedir.²³ Trevor Pinch ve Wiebe Bijker'in (1984), "The Social Construction of Facts and Artifacts: Or How the Sociology of Science and the Sociology of Technology Might Benefit Each Other" başlıklı makalelerinde ortaya atılmış olan bu yaklaşım, bilim ve teknoloji araştırmalarının, toplumsal inşacı yaklaşımla birlikte ele alınmasını önermektedirler. Bu yaklaşımının başlangıç noktasını, teknolojinin tek başına toplumu şekillendirdiğini savunan teknolojik belirlenimci bir anlayışın reddi oluşturmaktadır (MacKenzie ve Wajcman, 1999: 1). Teknolojik belirlenimin iddia ettiğinin aksine, "teknolojiler, kendilerine ait içsel ve bilimsel bir mantık altında ilerlememektedir, yani kendilerine ait itici bir güce sahip değildirler. Ancak farklı toplumsal kullanımları bağlamında şekillenerek anlam kazanırlar" (Bijker ve Law, 1992: 3-4).

Bu yaklaşım, teknoloji ve toplum arasındaki ilişkinin aralıksız ve yoğun etkileşimli bir tarzda ilerlediğini ve bir teknolojinin asla sadece "teknik" olmadığını aynı zamanda "toplumsal" da olduğunu ifade etmektedir (Faulkner, 2001: 82). Teknolojiler, toplumu oluşturan karmaşık yapıları yansıtır ve bu yapılarla şekillenirler. "Bu süreç dinamik bir şekilde devam eder" (Bijker ve Law, 1992: 3-4). Bu açıdan teknolojiler, oluşturulma ve kullanma koşullarına göre şekillendirilmiş "sosyo-teknik bir ürün" olarak değerlendirilmelidir (Wajcman, 2004: 34). Dolayısıyla, bir teknolojinin kullanım pratikleri, o teknolojinin toplumsal bağlamına bakılmaksızın anlaşılamaz.

Bir teknolojinin toplumsal olarak benimsenmesi ya da reddedilmesini anlamak için o teknolojinin içinde iş gördüğü toplumsal alana odaklanmak gerekmektedir. Çünkü teknolojilerimiz, toplumlarımızı yansıtmaktadır (Pinch ve Bijker, 1984; Bijker ve Law, 1992; MacKenzie ve Wajcman, 1999; Faulkner, 2001; Klein ve Kleinman, 2002; Wajcman, 2004; Cockburn, 2005). Bu yaklaşıma göre, "teknik bir icadın, aletin ya da edevatın teknoloji sayılabilmesi için kabul görmesi ve benimsenmesi gerekmektedir. Bir icadın, belirli bir coğrafya veya dönemde benimsenip benimsenmemesi, kullanım alanlarının ne yönde ve amaçla olduğu ve değiştiği, ne tür anlam ve değer kazandığı toplumsal dinamiklerce belirlenir" (Çelik, vd., 2013:

---

²³ Trevor Pinch ve Wiebe Bijker (1984), bilim ve teknoloji araştırmalarının, toplumsal inşacı yaklaşımla birlikte ele alınmasını önermektedirler. Bu amaçla, Pinch ve Bijker, bilim-sosyolojisi, bilim-teknoloji ilişkisi ve teknoloji çalışmaları ile ilgili literatürü gözden geçirmiş ve bilim sosyolojisinden, göreceliğin ampirik programının (*the empirical programme of relativism*) temel tezlerinden faydalanarak teknolojik ürünlerin toplumsal inşasına ilişkin yeni bir yaklaşım geliştirmişlerdir (Pinch ve Bijker, 1984: 399, Cockburn, 2005: 30). Teknolojinin toplumsal inşası, teknolojik eserlerin salt kullanımları açısından değil, özellikle de tasarım ve teknik içeriği açısından sosyolojik analize açık olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, bu yaklaşım, bilimsel bilgiye sosyolojik bir bakış açısı uygulayan daha önceki çalışmalardan büyük ölçüde yararlanmaktadır (Wajcman, 2000: 450).

6). Bu açıdan, teknolojinin anlamı ve işlevi, temelde teknolojinin nasıl alımlandığı üzerinden oluşmaktadır.

Teknolojinin toplumsal inşasının en önemli bileşenlerinden biri **teknolojinin yorumlayıcı esnekliği** (*interpretive flexibility of technology*) kavramıdır.²⁴ Bu kavram, bir teknolojinin belirli biçiminin, teknik kapasitesinin ve etkilerinin tarihsel ve toplumsal olarak rastlantısal (*contingent*) olduğunu vurgular. Yani bir teknolojik ürünün biçim ve kapasitesi, önceden verili değildir ve bunların kullanım ve toplumsal etkileri ön görülmemiştir. Aksine bunlar, toplumsal inşa süreci boyunca şekillenir ve toplumsal inşa sürecinin sonucu olarak varlık gösterirler. Bu bakış açısına göre, toplumsal inşa boyunca şekillenen teknoloji, başka koşullarda başka türlü de olabilir (Bijker ve Law, 1992: 4; Bijker 1995, 270; Woolgar, 2005:27, Sterne, 2006: 826). Bir diğer deyişle, yorumlayıcı esneklik, bir teknolojinin zaman içinde izleyebileceği farklı gelişim yollarını karakterize etmekle kalmaz, aynı zamanda bu teknolojinin anlaşılması ve kullanımındaki değişiklikleri de anlamamızı sağlar.

Yorumlayıcı esneklik, bir teknolojinin sahip olduğu teknik özellikleriyle ilgili farklı grupların, çok farklı anlayışlara sahip olabilmesine işaret eder. Kullanıcılar, teknolojilerin anlamlarını ve dağıtımını radikal bir şekilde değiştirebilirler (Bijker 1995, 270; Wajcman, 2000: 450-451; Wajcman, 2002: 353). Çünkü, teknolojiler, üretildikleri aşamada sabit değillerdir; ancak uygulama ve kullanım aşamasında gelişirler.

Bir teknolojik ürünün, kullanımı, alımlanması, toplumsal alana entegre olması ve temsiliyle ilgili çok sayıda etnografik çalışmada²⁵ bu yorumlayıcı esneklik anlayışı temel alınmıştır (Woolgar, 2005: 27-28). Teknolojinin yorumlayıcı esnekliği zemininde yapılan çalışmalar, ele alınan yeni teknolojinin hareketli olduğunu; yani bir yandan gelişmekte ve değişmekte olduğunu ön planda tutar. Dolayısıyla, ele alınan teknoloji ile ilgili başlangıçta bilinenler ve ön görülenler, bu teknolojinin

---

²⁴ Teknolojinin toplumsal inşası yaklaşımının kavramsal çerçevesi, **teknolojinin yorumlayıcı esnekliği** (*interpretive flexibility of technology*) **ilgili toplumsal gruplar** (*relevant social groups*), **kapatma ve istikrar** (*closure and stabilization*) ve **daha geniş bağlam** (*wider context*) olarak adlandırılan dört bileşenden oluşmaktadır. Bu dört bileşen, bir teknolojinin tasarımı ve kullanımına kadar devam eden toplumsallaşma sürecini ayrıntılı bir şekilde ifade etmektedir. Tam da bu noktada teknolojinin toplumsal inşası, akıllı telefonlar gibi dünya genelinde oldukça yaygın olarak kullanılan bir teknolojik ürünün, toplumsal olarak nasıl inşa edildiğine ilişkin önemli bir kaynak sağlamaktadır. Ancak, teknolojinin toplumsal inşası yaklaşımının sağladığı bu kavramsal çerçeveden yararlanırken, bu yaklaşımın teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkisini, bir teknolojik ürünün gelişim ve kullanım süreçlerinin dışında bıraktığına ilişkin eleştiriler dikkate alınmalıdır.

²⁵ Steve Wolgar'a (2005: 28) göre, teknolojinin etnografik olarak araştırılması "teknografi" olarak adlandırılır; çünkü bu terim, teknik nesneye karşı ve teknik yeterlilik ve etkinin temsili hakkında şüpheci bir etnografik tutum sürdürülmesi gereğine işaret eder.

toplumsal inşası boyunca değişmekte ve yeniden şekillenmektedir. Cep telefonları örneğinde olduğu gibi bu aletlerin doğası ve etkileri hakkındaki ilk görüşlerin değiştiği bilinmektedir. Önceleri, bu telefonların sadece sesli iletişim için bir araç olarak kullanım şekli hakkında ortaya atılan fikirler, metin mesajlarının yaygın kullanımıyla birlikte değişmiştir (Woolgar, 2005: 28). Aynı şekilde günümüzde akıllı telefonların “yeni” özellikleri ve kullanım amaçları da cep telefonlarının kullanım alanlarından farklılık göstermektedir. Örneğin, herhangi bir teknolojik aletin kullanımı (buzdolabı, çamaşır makinesi vb.) kapasitesi açısından sınırlıdır. Ancak bir akıllı telefon için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çünkü bir akıllı telefon, aynı anda kullanılabilen kısa mesaj, e-posta, web tarayıcı, kamera, çeşitli uygulamalar gibi teknik özellikleri ile öngörülenin çok ötesinde farklı şekillerde gündelik hayata entegre olarak toplumsallaşmıştır. Dolayısıyla, teknolojinin toplumsal inşası, akıllı telefonlarının, kullanıcılar tarafından nasıl kavramsallaştırıldığını, bu teknolojilerin kullanıcıların toplumsal/gündelik alanına nasıl eklemlendiğini ve kullanımları boyunca nasıl toplumsallaştıklarını anlamada yardımcı olan teorik bir çerçeve sunmaktadır (Miller, 2015: 10).

Teknoloji ve toplum ilişkisini açıklamaya yönelik bir diğer yaklaşım da **teknolojinin toplumsal şekillenmesidir**. Bir teknolojik ürünün, toplumsal olarak nasıl şekillendiği; bu süreçteki kararların nasıl ve kimler tarafından verildiği; neyin hesaba katıldığı ve neyin dışarda bırakıldığı gibi temel soruları yanıtlamak amacı taşıyan teknolojinin toplumsal şekillenmesi yaklaşımı, toplumsal olanla, ekonomik ve politik olan arasındaki ilişkiden yola çıkarak teknolojinin toplumsallaşma sürecini ele alır. Böylece, teknolojilerin nasıl üretildiği, geliştirildiği, düzenlendiği ve tüketildiğini anlamamıza yardımcı olan bir çerçeve sunar (Haddon ve Green, 2009: 3). Teknoloji ve toplum ilişkisine odaklanan diğer yaklaşımlar gibi teknolojinin toplumsal şekillendirmesi de teknolojik belirlenimciliğin eleştirisinden ortaya çıkmıştır. Teknolojik ve toplumsal belirlenimin ötesine geçmeye çalışan bu yaklaşım, bazı açılardan sorunlu bulunduğu teknolojinin toplumsal inşası anlayışını da kapsamaktadır.

Bu yaklaşıma göre teknolojiler, işlevleri, etki alanları ve kullanım biçimlerini de kapsayacak şekilde toplumsal olarak şekillenir. Dolayısıyla, bir teknolojik ürünün rolü, önceden verili değildir; hem tasarımcıları hem de kullanıcıları tarafından toplumsal olarak şekillendirilir. İşlevleri, etki alanları ve kullanımlarıyla birlikte toplumsal olarak şekillendirilen teknolojilerin toplumsal alandaki rolü asla sabit olmakla birlikte, zamanla ilgili toplumsal grupların kullanımı ve sağladığı farklı anlamlandırmalarla değişebilir (Stern, 2003: 373). Buna göre, teknolojilerin, nötr bir toplumsal ortamdan geçmesine izin veren kendine has izlekleri yoktur. Aksine, elden ele geçtikçe, kullanım amaçlarına göre şekillendirilir ya da tamamen yok olur-

lar. Başka bir zamanda yeni biçimler alırlar ve de kullanıcılar tarafından, başlangıçta tasarlandıklarından oldukça farklı şekillerde çalıştırılacak hale getirilirler (Bijker ve Law, 1992: 8).

MacKenzie ve Wajcman'a göre, teknolojinin şekillendirilmesi, her zaman doğrudan ve bilinçli bir süreç olarak anlaşılmamalıdır. Aslında teknolojik ürünler, genellikle destekçilerinin ön gördüğü şekilde ortaya çıkmamışlardır. Örneğin, kişisel bilgisayarların kullanımı, aslında toplumsal olarak şekillenmiştir; ancak hiçbir aktör, onun alacağı şekle karar vermemiştir ve sonuç, mevcut bir güç dağılımının basit bir yansıması olmamıştır (1999: 16-17). Cep telefonları örneğinde de benzer bir durum söz konusudur. Bu ürünler, özellikle iş insanlarının kullanımı amacıyla piyasaya sürülmüştür, ancak bu telefonların kullanıcıları ve kullanım amaçları hiç de ön görüldüğü şekilde gelişmemiştir. Günümüzde akıllı telefonların geldiği nokta ise ön görülenin çok ötesindedir. Bu açıdan teknolojinin toplumsal şekillenmesi yaklaşımı, neredeyse her durumda, tek bir hâkim şekillendirme gücünün olmadığı bir sürecin varlığına vurgu yapması açısından önemlidir. Ayrıca, bir teknolojinin üretim aşamasında kadınların karar alıcı mekanizmalarda ya da tasarım süreçlerinde dışarıda tutulduğunu göstermesi açısından teknolojinin toplumsal şekillenmesi, hem kadınların bu dezavantajlı durumlarının bir işareti, hem de bunun bir kaynağı olarak toplumsal cinsiyet ilişkisini ele alan yaklaşımlarla iyi bir uyum içindedir. (Cockburn, 2005: 32). Örneğin, özellikle ev içi alanda kullanım için üretilen mikrodalga fırınların karar ve tasarım aşamasında, hiçbir kadının yer almaması, bu süreçlerde kadınların görünmezliği, ancak teknolojik etki araştırmalarından, toplumsal şekillenme çalışmalarına geçişle gündeme gelmiştir. Çünkü, "teknolojik değişim meselelerinde kadınlar, etkileyen olmaktan çok etkilenen" olarak görülmüştür (Cockburn, 2005: 38). Dolayısıyla, feminist yaklaşımlar, neo-marksist bir zeminden temellenen teknolojinin toplumsal şekillenme yaklaşımına, erkek egemen cinsiyet rejiminin hâkim düşüncelerini ve sömürü ilişkilerini eklemleyerek bir bağlantı oluşturmuşlardır (Cockburn, 2005: 38). Genellikle yeni teknolojilerin seçimi, bu süreçte yer alan erkeklerin, kadın emeğinin sömürüsüne ilişkin hesaplarını yansıtır. Kadınların tasarım sürecindeki konumu da erkek egemen toplumsal ilişkiler tarafından sistemsel olarak zayıflatılır (Glucksmann'dan akt., Cockburn, 2005: 33). Tam da bu nedenle, teknolojik ürünlerin toplumsal şekillendirilmesinde şekillenen şey, sadece bir düşünce değil, toplumsal ilişkileri/eşitsizlikleri de içinde barındıran fiziksel bir gerçekliktir (MacKenzie ve Wajcman, 1999: 18). Şekillenen bu fiziksel gerçeklik, temelde, o teknolojinin toplumsal etkilerini değerlendirmek ve bu etkilere nasıl ulaşıldığını incelemek açısından önemli bir kaynaktır (MacKenzie ve Wajcman, 1999). Bu geniş kapsamıyla toplumsal şekillendirme yaklaşımı, diğer geleneksel yaklaşımların ötesine geçmektedir.

Bu bakış açısına göre, herhangi bir teknolojik ürün, kullanıcıların kullanım pratiklerine göre anlam kazanır ve ancak kullanıcıların hayatlarına eklemlendiği zaman toplumsallaşır. Bu anlamda teknolojiler, teknolojik belirlenimci anlayışın iddia ettiğinin aksine toplumu dışardan değil bizzat içinden karşılıklı olarak şekillendirir. Böyle bakıldığında teknolojik ürünler, kullanıcılarının bu aleti hayatlarına nasıl dahil ettikleri, benimsedikleri, kişiselleştirdikleri ve onları evcilleştirme yollarıyla beraber ele alınmalıdır (Çelik, vd., 2013: 6). Tam da bu nedenle, bir teknoloji olarak akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımlarına odaklanırken, teknolojinin toplumsal şekillenmesi, bu teknolojilerin toplumsallaşma yollarının analiz edilmesinde önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır.

Teknolojinin toplumsal inşası ve teknolojinin toplumsal şekillenmesi, teknoloji ve toplum ilişkisini daha makro bir seviyede açıklarken, bu ilişkiyi mikro düzeyde açıklamaya çalışan bir diğer yaklaşım ise **Aktör-Ağ Teorisi**'dir (*Actor-Network Theory*).²⁶ Michel Callon, Bruno Latour ve John Law tarafından geliştirilen aktör ağ teorisi, teknolojinin sadece teknik bir ürün aracılığıyla değil, aynı zamanda materyal ve materyal olmayan unsurların birleşmesiyle ortaya çıkan ve giderek sabitlenen bir ağ olduğunu belirtmektedir (Latour, 2005:5, Jørgensen, vd., 2009: 83; MacKenzie ve Wajcman, 1999: 24).

Bu yaklaşım, bir aktörün ağ kurma stratejilerini izler ve ağ oluşturma etkileri olarak iktidar, kurumlar, bilgi ve aktörün üretim sürecinde karşılıklı oluşumunu ve dönüşümünü vurgular. Bir aktör ağında aktör (*actant*), hem materyal hem de materyal olmayan hem insan ve hem de insan dışı bir kavram olarak kullanılır. Aktör ağ kavramı, sürece dahil olan aktörlerin, bir parçası oldukları ağı, ilişkileri yoluyla tanımlamaları anlamına gelir. Teknoloji alanında ortaya çıkan ve mevcut uygulamaların, araştırma geliştirme alanındaki öncelik mekanizmalarının ve gelecek uygulamalarla ilgili öngörülerin analizinde yararlı bir yaklaşımdır. Bir teknolojinin çalışmasını sağlayan ya da sağlamayan tüm unsurlara odaklanır. Araştırma ve geliştirme sürecinde yer alan aktörlerin, teknolojinin kendisi ile dahil oldukları ağa odaklanır. (Jørgensen, vd., 2009: 83). Dolayısıyla, bu yaklaşıma göre, toplumsal dünyadaki her şey, bir ilişkiler ağı içinde hareket eder. Bu ağlarda birbirine bağlı olan tüm unsurlar, aynı anda şekillenir ve ağları şekillendirirler. (Bijker ve Law, 1992: 12-13).

---

²⁶ Bu yaklaşımın teori olarak adlandırılmasını Bruno Latour, bir diyalogda şöyle açıklamaktadır: "Bu bir teoridir ve sağlam bir teoridir bence.....fakat bu teori şeyleri nasıl çalışacağımız hakkında ya da hatta onları nasıl çalışmayacağımız hakkındadır. Ya da daha ziyade, aktörlerin kendilerini ifade edecekleri bazı alanlara sahip olmalarına nasıl izin verdiği hakkındadır." (2004:63).

Aktör ağ teorisi, teknolojiyi ve toplumu birbirlerini etkileyen iki ayrı alan olarak gören bilim ve teknoloji çalışmalarından farklı olarak, teknoloji ve toplumun karşılıklı olarak kurucu olduğu bir anlayışı savunur (MacKenzie ve Wajcman, 1999: 23; Wajcman, 2006a: 775). Hem teknoloji hem de toplum aynı şeylerden oluşur ve ağlar insanları ve insan olmayan varlıkları birbirine bağlar. Buna göre teknoloji, toplumdan ayrı bir alan değil, aksine toplumu mümkün kılan şeylerin bir parçası, toplumun kurucu unsurudur (MacKenzie ve Wajcman, 1999: 23). Böylece, teknolojiler, insanların birbirleriyle ve nesnelerle ilişkilerinin çoğunda var olur. Wajcman'a göre, bu yaklaşımın en önemli yanı, teknolojinin toplumsal alanı üretmedeki rolünün daha net anlaşılmasına yardımcı olacak, insan ya da insan dışı unsurların da aktör (*agency*) olabileceği fikridir (Wajcman, 2000: 451; Wajcman, 2002: 354; Wajcman, 2004: 38-39; Sterne, 2006: 826). Bu yaklaşım, insanlar ve nesneler, kullanıcılar ve tasarımcılar arasındaki karşılıklı ilişkileri tanımlar. Kullanıcı, önceden yazılmış eserle etkileşime girer ve eserin anlamlarını ve kullanımlarını sorgular ve yeniden müzakere edebilir. Akıllı telefonların gündelik hayatta bir bağlantı teknolojisi olarak edindiği anlam ve kullanım pratikleri de böylesi bir ilişkisellik içerisinde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, Aktör ağ teorisi, akıllı telefonlar ve kullanıcıları arasındaki etkileşimi ve ilişkiyi anlamada açıklayıcı bir perspektif sunmaktadır. İnsanlar bir yandan kullandıkları teknolojiyi kullanımları boyunca şekillendirirken, diğer yandan onlar tarafından şekillenmektedir. Böylece, bir materyal aktör olarak telefon, materyal olmayan aktörün yani kullanıcının kullanımları boyunca anlam kazanır.

Tüketicilerin/kullanıcıların teknolojik gelişme sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulayan bu yaklaşım, feminist araştırmalar için de önemlidir (Wajcman, 2000: 451). Çünkü bir teknolojik sistem hiçbir zaman sadece teknik değildir, içinde varlık gösterdiği dünyanın ekonomik, politik ve kültürel kodlarını barındırır (Wajcman, 2006b: 776). Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkileri bu ağın bir parçasıdır ve aktör ağ teorisi, kadınları ağ içerisine bir aktör olarak ele almanın yolunu açmasından dolayı önemlidir.²⁷

---

²⁷ Ancak. Cockburn (2005: 34-35), Aktör Ağı Teorisinin feminist çalışmalar için üç şekilde yetersiz kaldığını söylemektedir Bunlardan ilki, bir teknolojik ürünün tasarım ve geliştirme aşamasında kadınların görünmezliği meselesidir. Karar alma mekanizmalarında görünmeyen kadınlar, yine ağ içerisinde üretim ve tasarım aşamasında da en düşük ücreti alanlar ve bir teknolojiyi kullanan ya da reddeden aktörler olarak tanımlanmıştır. İkincisi, aktöre odaklanırken, teknolojinin toplumsal cinsiyet kimliğimize eklenme biçimi ve toplumsal cinsiyete dayalı öznellik sorunları ile ilgili bir kaygı eksikliğinin var olmasıdır. Üçüncüsü ise, teknolojiden bağımsız düşünülemeyecek bir ilişki olarak erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarı gibi her gün karşılaştığımız ve açıklayamadığımız iktidar ilişkilerinin tarihsel boyutlarının eksik bir temsilinin söz konusu olmasıdır.

Teknolojiye Feminist Yaklaşımlar

Teknoloji ve toplumsal cinsiyet hem toplumsal olarak inşa edildiği ve hem de topluma nüfus ettiği için, biri olmaksızın diğeri de tam olarak anlaşılamaz (Lohan ve Faulkner 2004: 319).

Teknolojileri toplumsallaşmış ürünler olarak ele aldığımız noktada, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin de bu toplumsallaşmanın önemli bir parçası olduğunu belirtmek gerekmektedir. Tam da bu nedenle, toplumsal hayatın kurucu bir parçası olan toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bahsetmeden, teknolojiyi anlamak imkânsız gözükmektedir (Cockburn, 2005: 29).

Teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkisi, özellikle 1980'lerin sonunda feminist çalışmalar tarafından daha kapsamlı bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. 1970'lerde kullanılmaya başlanan toplumsal cinsiyet (*gender*) kavramı, kadınlık ve erkeklik tanımlarının ve rollerinin “doğuştan getirilen biyolojik özelliklerden çok, toplumsal birer kurgu” olduğu anlayışı üzerinden temellenir (Bora, 2010: 22). Bu anlamda, toplumsal cinsiyet, biyolojik özelliklere gönderme yapan anlayışın çok ötesinde, erkeklik ve kadınlığı, tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamı içerisinde tanımlayan bir anlayışı ifade etmektedir (Kimmel, 1993: 35; Cockburn, 2005: 35). Kadınlık ve erkeklik rollerinin, toplumsal ve kültürel olarak inşa edildiğini vurgulayan bu kavram, erkek egemen toplumlarda kadınların, erkekler karşısındaki ikincil konumlarına bir karşı duruş olarak ortaya konmuştur (Jackson ve Jones, 1998: 131; Bhasin, 2003: 1). Erkek egemen cinsiyet rejimi içerisinde kadınların ikincil konumu, teknolojik üretim ve kullanım aşamasında da karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, kadınlar, teknik ve bilim alanından dışlanırken ya da bu alandaki varlıkları görmezden gelinirken, erkekler, teknik ve bilime muktedir varlıklar olarak konumlandırılmaktadır. Böylesi bir ikircikli konum, toplumsal alanın her aşamasında üretilir. Tam da bu nedenle, erkek egemen cinsiyet rejiminin önemli bir aracı olan teknolojiler, mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinden ayrı düşünülemez.

Teknoloji ve toplumsal cinsiyet birbirinden ayrı olarak ele alınamayacak iki alan olmasına rağmen, önceki bölümde değindiğimiz teknolojiye toplumsal yaklaşımlar, bu ilişkisi üzerine neredeyse hiç odaklanmamış ve genellikle toplumsal cinsiyetin teknolojinin gelişimi üzerinde çok az bir etkisi olduğunu varsaymışlardır. Aynı şekilde mobil telefonlar üzerine yapılan çalışmaların birçoğu, bu teknolojilerin toplumsal cinsiyet boyutunu ya tamamen çalışma dışında bırakmış ya da hak ettiği önemi göstermemiştir (Wajcman, vd. 2009: 14). Bunun nedeni, hem çoğu araştırmacının toplumsal cinsiyet meselesini sadece kadınlar mevzu bahis olduğu zaman

düşünmesi, hem de teknolojik üretim ve kullanım sürecine katılan aktörlerin, sadece aktörler olarak ele alınması; yani erkek ya da kadın olmalarının önemsiz görülmesidir (Wajcman, 2000: 454).

Wajcman'a göre (2000: 454), teknoloji çalışmalarına toplumsal cinsiyet perspektifini eklemek için kadınların bulunduğu alanların incelenmesi ve kadınların aktörler olarak görünür kılınması iyi bir stratejidir. Ayrıca teknoloji çalışmalarında hem kadınların hem de erkeklerin, toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip olduklarının anlaşılması ile bu iki alanın birbirine tam eklemelenmesi sağlanabilir. Böylece, toplumsal cinsiyetin oluşumunda teknolojinin önemi ya da teknolojinin oluşumunda toplumsal cinsiyetin önemi araştırılmaya başlanabilir. Böylesi bir araştırma, farklı feminist yaklaşımların²⁸ temel argümanlarının kısa bir değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu feminist çalışmalarla birlikte, kadınların bilim ve teknoloji alanındaki yapısal dışlanmışlıklarının incelenmesinin yolu açılırken, bu yapısal dışlanmışlığın yansımaları akıllı telefon teknolojisi kullanımında nasıl ve ne şekilde bulunduğu da temellendirilebilir.

Erken Feminist Yaklaşımlar

Erken feminist yaklaşımlar, bilim ve teknoloji çalışmalarında eksik bırakılan teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkisini ele almaları açısından oldukça önemli bir yere sahiptirler. Yol açııcıdır. Bu yaklaşımlar, farklı ideolojik zeminlerden gelmelerine ve teknoloji ve toplumsal cinsiyet meselesine farklı açılardan yaklaşımlarına rağmen, teknolojilerin erkek egemen cinsiyet rejiminin hâkim değerlerini yeniden üretmede ve kadınları baskılamada oynadıkları kritik rol noktasında ortaklaşmaktadır. Teknolojiyi tarafsız gören Liberal Feminizm dışında kalan bu yaklaşımlar, teknolojiye genel olarak olumsuz bakmaktadır.

Liberal düşünce geleneğinin bir uzantısı olan **liberal feminizm**, kadın ve erkeğin hem kapasite hem de yetenek açısından birbirine eşit olduğunu savunur. Ancak, varolan toplumsal cinsiyet kalıpları aracılığıyla kadınların kapasitelerinin sınırlandırıldığı ve kadınların kendi potansiyellerini gizleyen annelik ve ev hanımlığı gibi belirli toplumsal cinsiyet kalıplarını üstlenmek zorunda bırakıldıklarını vurgular

---

²⁸ Teknolojiye feminist yaklaşımları sınıflandırmak aslında feminist düşüncedeki çeşitlilikleri ve ideolojik eklemelenmeleri açıklamak için yeterli olmasa da, böylesi bir sınıflandırma, feminist çalışmaların teknolojiye yaklaşımlarını daha iyi açıklamak açısından işlevsel gözükmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, farklı ideolojik zeminlerden yararlanan liberal, radikal ve sosyalist feminist yaklaşımların teknolojiye bakışları, aralarındaki farklılıkların daha net ifade edilmesi için ayrı olarak ele alınmıştır.

(Van Zoonen, 2002: 473-475). Toplumsallaşma sürecinde hem kadınlar hem de erkekler belirli alanlarla tanımlanırlar ve davranış kalıpları bu alanlara göre şekillenir. Böylece, kadınlar ev içi alanlarla sınırlandırılırken, erkekler kamusal ve çalışma alanının her aşamasında varlık gösterebilirler. Dolayısıyla, bu anlayışa göre, kadınların teknik ve bilim alanında varlık gösterememelerinin temel nedeni, bu toplumsal cinsiyet kalıpları içinde kendi potansiyellerinin farkına varamamalarıdır (Gill ve Grint, 1995: 6; Timisi, 1996: 3). Buna çözüm olarak liberal feminizm, kadınlara eşit fırsatların tanınmasıyla, kadınların kendi potansiyellerinin farkına varabilecekleri ve geri kaldıkları bu alanlarda ilerleyebileceklerine inanmaktadır. Bunun için de kadınların teknolojik bilgi ve donanım kazanacakları eğitim programlarının hazırlanmasıyla erkeklerle eşit fırsatları yakalayacağı ve böylece sorunun çözüleceğini savunmaktadır (Gill ve Grint, 1995: 6; Timisi, 1996: 4; Van Zoonen, 2002: 473-475; Steeves, 2005:132-133). Ancak, bu anlayış, daha fazla kadının bilim ve teknoloji alanına girmesiyle eşitsizliklerin ortadan kalkacağına inanırken, aslında eril bir alan olarak tasarlanmış teknobilimin kendisini sorgulamaktan uzak durarak, sorunun kaynağını sadece eşit eğitim ve istihdam bağlamına indirgemıştır. Kadınlara eşit fırsatlar verilmesini ve bu erkek egemen alanlara girmeleri konusunda teşvik edilmelerini, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin üstesinden kolayca gelinmesinin bir yöntemi olarak varsaymışlardır (Gill ve Grint, 1995: 6; Van Zoonen, 2002: 484; Wajcman, 2004: 14; Wajcman, 2006a: 9-10).

Bu anlayışa göre, teknolojiler tarafsızdır. Buradaki asıl sorun, kadınlar ve erkeklerin teknoloji ile kurdukları ilişkilerin temelden farklı olmasıdır (Gill ve Grint, 1995: 6). Bir teknolojinin “iyi” ya da “kötü” olmasını, o teknolojinin kullanımı belirlemektedir. Dolayısıyla, daha çok kadının bilim ve teknoloji alanına girmesi, nötr olan bu teknolojilerin kadınlar lehine kullanımının yolunu açacaktır. Ancak, “bu eşit fırsat tavsiyesi, erkekler için benzer bir cinsiyetsizleşme sürecini öngörmeksizin kadınlardan, eril bir versiyon için kendi toplumsal cinsiyet kimliklerinin önemli yönlerini değiştirmesini” istemesi açısından sorunludur (Wajcman, 2004: 14). Liberal feminizmin bu eşit fırsatlar stratejisi, toplumsal cinsiyete dayalı bir iş bölümünü daha geniş bir bağlamda ele almadığı için sınırlı bir başarı elde etmiştir. Kadınların bilim ve teknoloji alanına girme konusundaki isteksizlikleri, bu alanların eril bir etkinlik alanı olarak görülmesi ile ilgilidir (Gill ve Grint, 1995: 6). Bu alanlarda yer edinmek için sadece beceri değil, teknoloji kültürüyle bağlantılı erkeklik kültürünü de benimsemek gerekmektedir. Dolayısıyla, kadınların eril kültürün hâkim olduğu bu alanlara girmeleri için, öncelikle kadınlıklarını bırakmaları gerekmektedir (Van Zoonen, 2002: 484; Wajcman, 2004: 15). Bu açıdan liberal feminizm, toplumsal cinsiyet meselesine, erkek egemen alanlara kadınların girmesi ile dönüşümün kendiliğinden geleceğini varsayan sınırlı bir anlayışla yaklaşır. Bu yaklaşım, hem hâkim toplumsal cinsiyet ilişkilerini birincil önemde görmemesi, hem de teknolojilerin

toplumsal cinsiyetlenmemiş olduğunu, yani nötr olduğunu savunması açısından, var olan toplumsal cinsiyet ilişkilerini açıklamada teorik olarak sınırlı kalmaktadır

Liberal feministlerin toplumsal cinsiyet meselesini, nötr teknolojilerin erkekler tarafından kontrolü üzerinden açıklamasına karşın, **radikal feministler**, bu güç ilişkilerinin, teknoloji ve bilim alanına daha derin bir şekilde yerleştirildiğini savunmaktadırlar. Kadınların toplumsal konumunu ataerki üzerinden açıklayan bu yaklaşım (Van Zoonen, 2002: 476), teknik uzmanlığın toplumsal cinsiyetlenmiş doğasını analiz ederken, özellikle teknolojik ürünleri şekillendiren toplumsal faktörlere ve bu teknolojilerin mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yansıttığı üzerine odaklanmıştır. Bu yaklaşıma göre, temel mesele hem erkeklerin teknoloji üzerindeki hakimiyeti hem de bu teknolojilerin kendi içinde mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerini barındırma şekilleridir (Wajcman, 2010: 146).

Bu anlayışa göre, kadınların çıkar ve ihtiyaçları erkeklerinkinden daha farklıdır ve mevcut teknolojiler varsayıldığı gibi tarafsız olmaktan ziyade erkek egemen sistemin bir parçasıdır (Wajcman, 2010: 146). Dolayısıyla, mevcut sistemin kendisi, ataerki politikalar üzerinden inşa edilmiş ve kurumsallaşmıştır (Binark, 1992: 64-65; Steeves, 2005:127). Teknobilimi özünde ataerki bir alan olarak kabul eden radikal feminist anlayışa göre, teknolojiyi kontrol edenlerin ve kullananların kadın ya da erkek olması hiçbir fark oluşturmaz, çünkü teknoloji zaten kendi başına bir tahakküm aracı olarak işlev görür. Teknolojiler tarafsız değildir ve her zaman kadınların ve doğanın baskı altına alınması ve sömürülmesi için kullanılır (Mies'dan akt. Wajcman, 2004: 21).

Radikal feminizm, toplumsal cinsiyet farkını vurgular; ancak kadınların toplumsal ve kültürel olarak “kadınsı” görülen özelliklerini kutsar. Bu da kadınsı olarak görülen özelliklerin aslında toplumsal olarak üretildiği fikrini dışarıda bırakır. Buna göre, ataerki bir sistemin aracı olan teknoloji, erkekler tarafından kadın bedeninin (özellikle de doğurganlık ve cinselliğin) kontrolünde merkezi bir rol oynar. Dolayısıyla, kadın ve teknoloji ikiliğini aşmanın tek yolu, teknoloji ve doğanın bütünlüğünü bozmayacak üreme teknolojilerinin kullanımıyla, mevcut cinsiyet ayrımcılığının ortadan kalkmasıdır (Wajcman, 2010: 146; Binark, 1999:73-74).

Radikal feminizm, kadınların toplumsal alandaki deneyimlerinin, ihtiyaç ve önceliklerinin farklı bağlamlarda şekillenmesinde kültür ve tarihin rolünü göz ardı etmiş ve kadınları teknobilimin kurbanı olarak tasvir etmiştir. Bu bağlamda, kadınların kendi kaderlerini belirlemesi konusunda kötümser bir anlayışa sahiptir (Wajcman, 2004: 23). Ancak, yine de kadınların özgürleşmesinin yegane yolu, ataerki toplum ile bağlarını tamamen kopartmaları ve kendi topluluklarını oluşturmaları düşüncesinde görülür ve bu toplulukta erkeklere yer yoktur (Van Zoonen, 2002: 476; Steeves, 2005: 127). Buna göre radikal feminist anlayış, toplumsal cinsiyet

eşitliğinin sağlanmasından ziyade, kadınların hâkim olduğu bir sistem kurulmasını arzular gözükmektedir.

Radikal feminizm, kadınların ataerkil toplum ile bağıını tamamen koparmasının yollarına odaklanırken, **sosyalist feminizm**, özellikle çalışma hayatında kadınlar ve teknoloji ilişkisine odaklanmıştır. Teknolojik belirlenimciliğe karşı durarak, teknolojiyi sınıfsal bir analizle ele almaya çalışan bu yaklaşım, yetmişlerin emek süreci tartışmalarının sağladığı bazı teorik temeller üzerine inşa edilmiştir (Wajcman, 1996: 19-20; Wajcman, 2010: 147; Binark, 1992: 65; Steeves, 2005:145)

Teknolojinin kendisinin, sınıfsal üretim ilişkilerinden önemli derecede etkilendiğini vurgulayan sosyalist feminizm, teknolojik devrimin, kapitalist birikim süreçlerinin bir özelliği olduğunu ve kadınların teknolojik alanlardan dışlanmasının da bu kapitalist üretim süreci boyunca değişen toplumsal ilişkiler ve kurumsallaşmış ataerkil sistemin bir sonucu olduğunu savunmaktadır (Gill ve Grint, 1995: 8; Wajcman, 2004: 26; Wajcman, 2010: 147; Timisi, 1997: 5). Bu anlayışa göre, kapitalist sistemde iş bölümü, toplumsal cinsiyet hiyerarşisine bağlıdır ve teknolojinin toplumsal cinsiyetlenmiş doğası da bir tesadüf değildir. Teknolojinin kendisi, erkeklerin ve kapitalist egemenliğin bir yansımasıdır (Wajcman, 2004: 26; Wajcman, 2010: 147). Sosyalist feminizm, eril değerlerin teknolojik araç gereçlerde gömülü olduğunu ve teknolojinin erkek egemen cinsiyet rejiminin önemli bir güç kaynağı olduğunu vurgulaması açısından önemli bir yaklaşımdır (Cockburn, 1985; Wajcman, 1996; Wajcman, 2004; Wajcman, 2010).²⁹

Bu anlamda, teknolojilerin tarafsız olduğu yaklaşımını reddeden sosyalist feminizm, teknolojilerin toplumsal olarak şekillendiğini ve tüm toplumsal güç ilişkilerinin de teknolojiye somutlaştığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım, teknolojinin toplumsal olarak şekillendiğini, ama bu şekillenmenin erkeklerin kadınları baskı altına alması yönünde olduğunu vurgulamaktadır (Wajcman, 2004: 29-30; Wajcman, 2006a: 10; Wajcman, 2010: 147). Teknolojiler, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin sağlanmasının önemli bir aracıdır, çünkü erkeklerin çıkarları³⁰ teknolojiye kurumsallaşmıştır.

---

²⁹ Kapsamlı bir sosyalist feminist çalışma için bkz: Cynthia Cockburn'ın (1991) *Brothers: Male Dominance and Technological Change*, Pluto Press.

³⁰ *Feminism Confronts Technology* (1996) kitabında Judy Wajcman, “erkek çıkarları” derken bunun aslında tüm erkeklerin çıkarları olmadığını, sadece belirli bir teknolojinin tasarımı ve gelişimi üzerinde bazı grupların diğerlerinden daha fazla güç ve kaynağa sahip olduğunu vurgulamak açısından kullanıldığını belirtmiştir.

Sosyalist feminist yaklaşım, kapitalizmin özel ve kamusal alan arasında koyduğu keskin ayrımı reddederek, kadınların hem ev içi/ özel alanda hem de iş /kamusal alandaki konumlarını birlikte ele alır (Timisi, 1997: 5). Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte kadınlar ve erkekler arasında var olan güç ilişkileri, sınıf farklılıkları temelinde yeniden ele alınır. Böylece, kadınların hem ev içi alanlarda hem de (bir işçi olarak) ev dışı alanlarda toplumsal konumu farklılaşır (Gill ve Grint, 1995: 9; Van Zoonen, 2002: 479). Bu durum, emeğin cinsiyetçi bir şekilde ayrılmasını da beraberinde getirmiştir:

Kadın emeğinin öncelikle ev içi üretimle sınırlandırılması, kadını ücretsiz işçi haline getirirken, ev bakımı ve çocuk yetiştirmeyle birlikte aile, kadının toplumsal kimliğinin de parçalarından biri haline gelir. Bu sorumluluklar, maddi bir toplumsal değer taşımadığından kadının bu alanda harcadığı emek görünmez ve değersiz kılınır...Kamusal alanda iş gücüne ihtiyaç duyulduğu anda da kadın emeği yardımcı/destekleyici işgücü olarak nitelenmesi nedeniyle daha az değerli hale gelir (Timisi, 1997:5).

Bu bağlamda, kapitalist üretim süreci boyunca oluşan ilişkiler ve teknolojiler, bir öncekinden çok daha ataerkildir (Timisi, 1997: 5). Kadının hem ev içi üretimde ücretsiz emeği hem de ev dışı üretimde daha az değerli emeği, kadınların tahakküm altına alınmasının anahtarı olarak görülür (Wajcman, 2004: 27-28).

Sosyalist feminizm, kadın ve teknoloji ilişkisinin tarihsel olarak değişkenlik gösterdiğini vurgulamasına karşın, teknolojilerin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için yeniden inşa edilmesi konusunda iyimser değildir (Wajcman, 2004: 29-30; Wajcman, 2010: 147). Ancak, hem teknolojinin toplumsal cinsiyetlenmiş doğasını sergilemesi hem de kadının ücretsiz ev içi emeğinin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin devam etmesinde oynadığı önemli rolü sergilemesi açısından, feminist yaklaşımları oldukça zenginleştirmiştir. Ayrıca, kadınların gündelik hayatta bir teknoloji olarak akıllı telefonlarla kurdukları ilişkiyi ve çalışmanın analiz bölümünde ayrıntılı bir şekilde örneklendireceğimiz akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanım pratiklerini anlamak açısından da oldukça açıklayıcı bir perspektif sunmaktadır.

Çağdaş (Contemporary) Feminist Yaklaşımlar

Erken dönem feminist çalışmaların, teknolojiye kötümser yaklaşımlarına karşın, çağdaş feminist yaklaşımlar, yeni teknolojilerin kadınlar için bir özgürleşme alanı oluşturma potansiyeline odaklanmıştır. Teknolojiyi, erkek egemen cinsiyet rejiminin sürdürülmesinin bir aracı olarak reddetmek ve kadınları teknolojinin pasif kur-

banları olarak görmek yerine, çağdaş feminist yaklaşımlar, mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümü için kadınların daha aktif bir şekilde direndiği yolları irdelemektedir.

Çağdaş feminist yaklaşımların en önemlilerinden biri, teknoloji ve bilim alanlarının temelde ataerkil bir doğası olduğunu vurgulayan feminist yaklaşımların, teknolojiye bu kötümser bakışına bir tepki olarak ortaya çıkmış olan **Siberfeminizmdir**. Kadın öznelliğini arka planda tutan geleneksel feminist yaklaşımların aksine siberfeminizm, kadınların öznelliğini (*subjectivity*) ve failliğini (*agency*) vurgulamaktadır. Siberfeminizm, teknolojinin ataerkil bir yapısı olduğunu kabul etmesine rağmen, gelişen yeni dijital teknolojilerin, kadın eyleyene daha açık bir alan olduğunu ve bunun kadın ve teknoloji arasında yeni bir ilişki biçimi doğurduğunu belirtmektedir (Wajcman, 2004: 63).

1990'lı yıllarda dijital teknolojilerdeki gelişmeler, üreme teknolojileri ve özellikle sanal gerçekliğin ortaya çıkışı, kadınlar ve teknoloji arasındaki ilişkide önemli bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu dijital teknolojilerle birlikte, siberfeminizm, “erillliği teknoloji, dişillliği ise doğa ile yan yana koyan kültürel anlayışları yapıbozuma uğratma fırsatını bulmuştur” (Stevenson, 2008: 338). Böylece siberfeminizm, kadınlar ve erkeklerin teknoloji ile ilişkilerini yeniden üreten kültürel anlatıları sergileyerek, dijital teknolojiler ile kadınların teknolojiye eşit erişimini geliştirme yollarını göstermektedir. Bir başka deyişle Siberfeminizm, “kadınları özünde şefkatli, besleyici ve uysal olarak, teknolojiyi ise hiyerarşik, denetleyici ve dışlayıcı olarak kurmaya çalışan başat kodların tersine çevrilmesi yoluyla başka olanaklar keşfetmeye çalışmıştır” (Stevenson, 2008: 340).

Dijital teknolojilerin gelişimi, teknoloji ve kadın arasındaki ilişkide mevcut kültürel kodları dönüşüme uğratmıştır. Kadınların gündelik hayatları artık dijital teknolojilerle ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiştir. Teknolojinin aslında insanın bir parçası olduğu fikri Donna Haraway’ın Siborg (*Cyborg*) imgesi tarafından dile getirilir (Haraway, 2006: 34-35). Söz konusu yeni teknolojiler, artık bizim kimliğimizin bir parçasıdır ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümünün önemli bir aracı görevi görmektedirler³¹ (Wyatt, 2008: 117-118; Wajcman, 2010: 148). Teknolojiyi,

---

³¹ Bu temelde, Haraway’ın (2006:5), cinsiyeti ortadan kaldıran, “toplumsal cinsiyet sonrası (*post-gender*) dünyanın” bir yaratığı olarak tanımladığı Siborg, kadınları mevcut toplumsal ilişkilerden özgürleştirici bir imge olarak görülür. “Haraway’e göre, bu imgenin özgürleştirici gizil gücü eşitlikçi toplumsal düzenlemelerin olanaklılığını göstermesinden kaynaklanır. Haraway, popüler kültürdeki siborgun erkeksi temsiline aksine, kendi siborg imgesini dişileştirmiş ve feminist bir figür olarak tasavvur etmiştir. Bu melez tür aracılığıyla toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki farklılıklar ortadan

kadınların baskı altına alınması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürdürülmesinin bir aracı olarak gören ve bu nedenle teknolojiyi reddeden yaklaşımları eleştiren Haraway, teknobilimin³² toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürmedeki olumlu potansiyelini benimsememiz gerektiğini vurgulamaktadır. Haraway'ın teknolojiye bu iyimser yaklaşımı, önceki feminist çalışmalarda "karakterize edilen teknofobiye karşı yenileyici bir panzehir" niteliğindedir (Wajcman, 2004: 80).

Haraway (2006: 8-9), yirminci yüzyılda doğal ile yapay, zihin ile beden, tasarlanan ile kendiliğinden gelişen şeyler arasındaki toplumsal ikiliklerin bulanıklaştığını belirterek, bu ikiliklerin aşılmasında önemli bir rol oynayan insan melezi olan bir siborg imgesi geliştirmiştir³³. Haraway'e göre "siborg, bir sibernetik organizma, makine ile organizmanın oluşturduğu bir melez, kurgusal bir yaratık olmanın yanı sıra toplumsal gerçekliğe ait bir yaratıktır" (2006: 2). Özellikle, toplumsal gerçeklik temelinde kültürel ve tarihsel pratikler içinde oluşmuş insan-makine karışımı bu melez organizma, "toplumsal ve bedensel gerçekliğimizin haritasını çıkaran bir kurgu", hayali bir kaynaktır (Haraway, 2006: 3). Dijital teknolojilerin ortaya çıkışı ile kadınlar, "biyolojik bedenini aşma ve kendilerini tarihsel kategorilerdeki kadın, öteki nesne dışında yeniden tanımlama gücünü kazanırlar. Cinsiyet farkı ve eşitsizlik için temel oluşturan doğa ve biyoloji kanunları, sonunda yetkilerini kaybetmiştir" (Wajcman, 2004: 88). Aslında Haraway'ın siborg imgesi, günümüz akıllı telefonlarının insan bedeniyle bütünleşmiş tanımlarında imgesel açıdan vücut bulmaktadır. Akıllı telefonun gündelik hayatın tüm pratiklerine eklemlenmesi, kullanıcıların bedenlerinin bir uzantısı olarak görülmesi, onların duygularının bir parçası haline gelmesi ve onlar için düşünmesi, insan ve makine karışımı bir siborg imgesi ile eşleşmiş gözükmektedir.

Özellikle, 1990'lı yılların sonunda, internetin gündelik hayata dahil olmasıyla birlikte siberfeminizm, oldukça ilgi çekici bir feminist perspektif haline gelmiştir.

---

kalkacaktır" (Binark, 1999:82-83). Bu zeminde Haraway siborg imgesini, toplumsal cinsiyetin olmadığı bir dünya hayal eden ütöpik bir geleneğe katkıda bulunma çabası olarak ifade etmektedir (Haraway, 2006: 4).

³² Haraway (1999:41) "teknoloji ve bilim" alanlarının birbirinden ayrılmaz olduğunu, dolayısıyla bu alanların ayrı bir şekilde ifade edilmesi yerine birlikte kullanılmasını sağlayan "teknobilim" kavramını kullanmayı tercih etmektedir.

³³ Siborg terimi, Astronautics (1960)'de Manfred Clynes ve Nathan Kline tarafından dünya dışı çevrede hayatta kalabilen, gelişmiş insanlara işaret etmek için oluşturulmuştur. Clynes ve Kline'a göre, insan ve makine melezi olarak oluşturulan bu siborglara, gelecek büyük uzay savaşlarında ihtiyaç duyulabilecektir (Haraway,1999: 43; Wajcman, 2004: 89). Siborgun bu tasarımı, siborgun cinsiyeti olduğu gibi bırakılmıştır, ancak Haraway, siborgu kadınların özgürleşmesini sağlayacak daha dişil bir imge olarak tasarlamıştır.

Siberfeminizmin bir diğerk önemli figürü olan Sadie Plant'e göre, dijital teknolojilerin sağladığı olanaklarla siber ortamda kadınlar ve erkekler, makineler ve kullanıcılar arasındaki sınırlar bulanıklaşmıştır. Bu ortamlar, kadınlar ve erkeklerin toplumsal cinsiyet kalıplarının dışında alternatif kimliklerle varlık göstermelerinin yolunu açmıştır. Dolayısıyla analog teknolojiler ataerkil olabilir; ancak hiyerarşilerden ziyade şebekelere dayanan dijital teknolojiler dışıldır ve kadınlar ve makineler arasında daha özgürleştirici yeni bir toplumun temelini oluştururlar (Wajcman, 2006a: 12; Green ve Singleton, 2013: 37).

Plant'a göre, dijital teknolojilerin yaygınlık kazanmasıyla, mevcut toplumsal cinsiyet konularında köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. Bütün eski beklentiler, kimlik duyguları, stereotipler, kadınların ekonomik fırsatlar, teknik beceriler ve kültürel güçler kazanmasıyla birlikte altüst edilmiştir (1998: 37-38). Artık kadınlar, siber ortamda tüm bedensel ipuçlarını iletişimden kaldırarak, cinsiyet, yaş, ırk, ses ve görüntü gibi ayırıcı unsurları dışarda bırakarak farklı bir iletişim kurabilir ve böylece, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini değiştirebilirler (Wajcman, 2006a: 12). Bu anlamıyla siberuzam, kadınlar için eski toplumsal ilişkilerin ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin dışına çıkarak özgürleşmenin bir alanı haline gelmiştir. Wajcman bu anlayışı şöyle ifade etmektedir:

Siber feministler, siber kafelerde kahvelerini içerler, internette gezinirler ve siberuzamda cinsiyetsiz bir gelecek hayal ederler. Elektronik ağlar, kadınlara küresel bilgi alışverişi ve katılımcı demokrasi için yeni imkanlar sunmaktadır (Wajcman, 2004: 3).

Teknolojiyi eril olarak cinsiyetlenmiş gören feminist yaklaşımlardan farklı olarak Plant, dijital teknolojileri -özellikle de ağları-, dişil bir zeminde cinsiyetlenmiş olarak tanımlar. Bu dişil ve doğası gereği hiyerarşik olmayan teknolojiler, mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüşüme uğratar, hegemonik ataerkilliği içeriden istikrarsızlaştırır ve kadınlar için sonsuz sanal imkanlar sunar (Green ve Singleton, 2013: 37-38). Bu sanal ortamlar erkeklerin denetimi dışındadır ve özellikle erkeğin kimliğini yok etmektedir. Böylece erkekler "kendi güvenliği için kurduğu sistemle karşı karşıya gelmekte ve onun kadın olduğunu ve tehlikeli olduğunu anlamaktadırlar" (Stevenson, 2008: 341). Bu anlayışa göre, teknolojinin kendisi kadınları özgürleştirici bir unsur olarak görülmektedir (Wajcman, 2004: 7; Siapera, 2012: 182). Ancak burada belirtmek gerekir ki Plant, toplumsal cinsiyet farklarını ortadan kaldırmaktan ziyade, kadınların cinsel farklılıklarını ve kadınsı niteliklerini olumlu bir şekilde sunduğu için özcü olarak nitelendirilmektedir. (Wajcman, 2004: 73).

Siberfeminizmin önemli isimlerinden olan Haraway ve Plant'in teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkisine yönelik fikirleri, özellikle dijital teknolojilerin hem kulla-

nıcılara mevcut bedenlerinden kurtulma imkânı verebilir bir potansiyele sahip olması hem de toplumsal cinsiyetleriyle ilgili davranış kalıplarından sıyrılma ve farklı toplumsal cinsiyet kimlikleri performe edebilmelerinin yolunu açma potansiyelini vurgulaması açısından, bir önceki feminist yaklaşımlardan oldukça farklıdır. Ayrıca bu yaklaşım, akıllı telefonlar ve mobil sosyal medyanın toplumsal cinsiyetlenmiş kullanım pratiklerinin değerlendirilmesinde önemli bir perspektif sağlamaktadır.

Teknolojiye feminist yaklaşımlar içinde bir diğer önemli anlayış da “siberfeminizmi, toplumsal inşacı bir teknoloji yaklaşımıyla birleştiren” **teknofeminizmdir** (Wajcman, 2004: 103; Green ve Singleton, 2013: 38). Teknofeminizm, siberfeminist bir anlayış üzerine inşa edilmesine rağmen, onu, teknolojinin toplumsal çalışmaları bağlamında materyalist bir yaklaşıma dayandırmaktadır. Bu geniş çerçevesiyle tekno-feminizm, ana akım bilim ve teknoloji çalışmalarının daha kapsamlı bir eleştirisini sunarken hem toplumsal cinsiyet özcülüğünden hem de teknolojiyi mutlak olarak ataerkil gören bir anlayıştan kaçınmaktadır (Wajcman, 2004: 103).

Wajcman’a göre teknoloji, ne sadece teknik ne de sadece toplumsaldır. Teknoloji toplumu bir arada tutan toplumsal dokunun bir parçasıdır ve bu anlamda sosyo-teknik bir üründür. Bu sosyo-teknik ürün, üretimden dağıtım, yaygınlaşmadan kullanıma kadar hem teknolojik hem de toplumsal olarak şekillenmektedir (2004: 106). Teknoloji ve toplumun karşılıklı şekillenmesi anlayışı, teknolojinin asla bitmiş olmayan bir süreç olduğunu vurgulamak açısından önemlidir. Bir teknolojik ürün, teknik anlamda nihai halini alarak kullanıma sunulduğunda, o ürün kişilerin günlük kullanım pratiklerinde gelişmeye devam eder. Dolayısıyla, toplum ve teknoloji birlikte üretilir. “Eğer toplum teknoloji ile üretiliyorsa, toplumsal cinsiyet güç ilişkilerinin tasarımı ve yenilik üzerindeki etkilerinin yanı sıra, teknolojik değişimin toplumsal cinsiyetler üzerindeki etkisini de araştırmak” gerekmektedir (Wajcman, 2004: 107). Başka bir deyişle, toplumsal cinsiyet teknolojinin kurucu unsurudur ve “toplumsal cinsiyete dayalı kimlikler ve söylemler, teknolojilerle aynı anda üretilirler” (Wajcman, 2006a: 15).

Teknolojiyi, insanların onları kullanma şekilleri bağlamında faydalı ya da zararlı gören anlayış, teknoloji ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi anlamak için yeterli değildir (Wajcman, 1996: 166). Bu yetersiz anlayışa karşı çıkan tekno-feminizm, teknolojiyi, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin hem kaynağı hem de sonucu olarak görür (Wajcman, 2004: 7). Böylece, teknolojik değişimi daha geniş toplumsal bir bağlama oturtturmakta ve bu değişim sürecinde kadın eyleyene (agency) bir mücadele alanı açmaktadır. Buna göre, teknolojiler insanların dünyalarını yansıtmakta ve bunu dönüştürme mücadelesi de toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümünü gerektirmektedir (Wajcman, 1996: 166).

Teknofeminist yaklaşıma göre, mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileri teknolojiye somutlaşmış olarak düşünülür ve bu ilişkiler, bir teknolojik üründe gömülü olarak karakterini kazanır. Bir teknolojinin toplumsal cinsiyetlenmesi, o ürünün tüm süreçlerini etkiler ve tam da bu nedenle feminist araştırmalar, üretimden tüketime, kullanımdan tasarıma bir teknolojik ürünün tüm gelişim aşamalarını teknolojinin toplumsal çalışmalarının sağladığı analitik perspektiften yararlanarak ele almalıdır. Çünkü bir teknolojinin şekillenmesi sadece tasarım aşamasında gerçekleşmez, o teknolojinin kullanımı boyunca farklı aşamalarda devam eder (Wajcman, 2010: 149). Bu bağlamda, teknofeminizm, teknolojilerin gömülü olduğu toplumsal ilişkilere ve teknolojilerin bu ilişkileri nasıl dönüştürdüğüne odaklanmaktadır (Wajcman, 2004: 108). Tam da bu nedenle akıllı telefonlar gibi gündelik hayatın her alanına eklenmiş bir teknolojinin toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımının incelenmesinde teknofeminist bir anlayış önemli bir perspektif sağlamaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve teknolojinin karşılıklı şekillendirilmesine odaklanan bu anlayış, teknolojinin toplumsal cinsiyet ilişkilerinin hem kaynağı hem de sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre teknolojik ürünler, toplumdan bağımsız değil, toplumu bir arada tutan dokunun bir parçası olarak sosyoteknik ürünlerdir. Sosyo-teknik ilişkiler de yalnızca fiziksel nesnelerde ve kurumlarda değil, simgelerde, dillerde ve kimliklerde belirginleşmektedir. Toplumsal cinsiyet de bu sosyoteknik sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Kadın kimlikleri, ihtiyaçları ve öncelikleri bu sosyoteknik süreç içerisinde dijital teknolojilerle birlikte yapılandırılmıştır (Wajcman, 2009: 9). Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet ve teknolojinin karmaşık bir şekilde iç içe geçmiş halini, birçok alanda karşılıklı şekillendirme süreci olarak ele alan teknofeminist yaklaşım, mevcut toplumsal cinsiyet dinamiklerini kadınlar ve teknoloji ilişkisi bağlamında incelemek için önemli bir kaynak sağlamaktadır.

Bu yaklaşıma göre, toplumsal cinsiyet ilişkileri, teknolojiye somutlaşmış olarak düşünülmelidir. Teknolojinin cinsiyeti bir aracın tüm yaşam yörüngesini etkilemektedir. Teknolojilerin cinsiyeti, sadece tasarımda şekillendirilmiş değil, aynı zamanda tüketim ve kullanımın birden fazla noktasında şekillendirilmiş veya yeniden yapılandırılmış olarak anlaşılabilir. Örneğin ev aletleri, geleneksel cinsiyet rolleri açısından belirlenmiş bir alana girmektedir. Temelde bireyler, toplumsal cinsiyet kimliğini, nesnelerin kullanımı yoluyla kısmen göstermektedirler (Wajcman, 2009: 7). Akıllı telefonların kadınlar ve erkekler tarafından kullanım pratikleri de mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinin analiz edilmesinin önemli araçlarından biri olarak ele alınmaktadır.

Butler'ın belirttiği gibi toplumsal cinsiyet, performatif olarak tanımlanan bir dizi kültürel düzenlemeler ve ritüeller vasıtasıyla inşa edilir ve doğallaştırılır (Hjorth, 2009: 7). Mevcut kültürel yapı içerisinde inşa edilen toplumsal cinsiyet rolleri, yine

toplumsal cinsiyete dayalı mobil medya kullanım pratikleriyle yeniden üretilmektedir (Lemish ve Cohen ,2005: 191). Hem sembolik hem de maddi temsil olarak akıllı telefonlar, toplumsal cinsiyete dayalı normları ortaya çıkarma, güçlendirme ya da alt edebilme işlevi görür (Hjorth, 2009: 7). Dolayısıyla gündelik hayatta kullanıcıların habituslarına eklenmiş akıllı telefonların kullanım pratikleri, bize kadınların mevcut toplumsal cinsiyet rollerini nasıl deneyimlediklerinin, içselleştirdiklerinin ya da direndiklerinin bilgisini verecek önemli bir kaynaktır. Ayrıca, akıllı telefon kullanımının toplumsal cinsiyet dinamiklerini analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada, özellikle bir teknolojinin tasarımından kullanımına kadar olan sürecini incelemenin önemini vurgulayan teknolojiye toplumsal yaklaşımlardan ve teknoloji ve toplumsal cinsiyet arasındaki karşılıklı şekillenmeye odaklanan feminist teknoloji çalışmalarının sağladığı kuramsal açılımlardan faydalanılmalıdır. Böylesi geniş bir teorik çerçevede, gündelik alanın mikro-pratiklerine odaklanmak, toplumsal cinsiyet “yaratmanın” (*doing gender*), yani gündelik hayatta süreç olarak toplumsal cinsiyetin oluşturulduğu ve yeniden üretildiği yolları görünür kılmak önemli bir adımını oluşturmaktadır (Green, 2001, Green ve Singleton, 2013: 38).

Akıllı Telefonlar ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet farklılıklarının iletişim teknolojilerinde nasıl gerçekleştirildiğini öğrenmeye gerçekten ilgi duyuyorsak, açıkça telefonun kullanımlarını incelemeliyiz. Ayrıca, diğer teknolojilerden daha fazlası anlamında telefon, birlikte sahip olduğu insan ağına göre incelenmelidir (Rakow, 1992: 5).

Çalışmanın bu bölümünde, bir önceki bölümde ayrıntılı bir şekilde değindiğimiz teknolojiye toplumsal yaklaşımlar ve teknolojiye feminist yaklaşımlar ışığında, akıllı telefonların toplumsal cinsiyet boyutlarından bahsedilecektir. Dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler, çağdaş toplumsal ilişkileri dönüştürmede, kimlik ve topluluğu yeniden inşa etmede ve toplumsallık biçimlerini şekillendirmede oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Teknolojiye toplumsal yaklaşımlar, teknolojilerin toplumsal alanda yeniden inşa edildiğini, tasarımlarının, geliştirilmesinin, kullanımının, evcilleştirilmesinin ve reddinin, yine çağdaş toplumsal ilişkiler tarafından şekillendirildiğini göstermiştir (Silverstone ve Hirsch, 1992; MacKenzie and Wajcman, 1999). Ancak, bu çalışmalarda çoğunlukla gözden kaçırılan şey, teknoloji ve toplum arasındaki bu ilişkilerin de aynı zamanda toplumsal cinsiyete dayalı olduğudur. Burada teknolojiye feminist yaklaşımlar, teknolojinin erkek egemen değer

sistemine dayandığını, kadınların tarih boyunca aktif içerik oluşturmaları ve yenilikçiler olduğunu, teknolojinin kadın emeği üzerinde derin bir etkisi olduğunu ve teknolojinin kamu ve özel alanın inşasında etkili olduğunu ve aynı zamanda teknolojik gelişmelerin, teknolojiyi edinmenin ve teknoloji kullanımına özgü toplumsal süreçlerin, temelde toplumsal cinsiyete dayandığını göstermişlerdir (Rakow, 1988, 57; Green and Adam, 1998). Teknoloji ve toplum ilişkisine bu feminist bakış, gündelik toplumsal ilişkilerde toplumsal cinsiyetlenmiş kimliğin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, nasıl teknoloji dolayımıyla yeniden şekillendiğini sergilemesi açısından oldukça önemlidir (Green ve Singleton, 2013: 37). Elbette ki, tüm diğer toplumsallaşmış teknolojiler gibi, akıllı telefonlar da toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız değildir. Tam da bu nedenle, bu çalışmada akıllı telefon kullanımının toplumsal cinsiyet dinamiklerine ve akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmesine odaklanılmıştır.

Önceki bölümde bahsettiğimiz gibi, toplumsal cinsiyet ve teknoloji üzerine, feminist araştırmacıların katkılarıyla, büyük teorik ve ampirik çalışmalar ortaya çıkmıştır (Haraway, 1994, 1999, 2006; Plant, 1998, 2002, Wajcman, 2004, 2007; Wyatt, 2008). Bu çalışmalar, toplumsal cinsiyet ve teknolojinin karşılıklı şekillenmesine ve özellikle bu ilişkide kadının failliğine ve teknoloji kullanımına odaklanarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için politik gündemleri öne çıkarmışlardır (Green ve Singleton, 2013: 34). Ancak, tüm bu katkılara rağmen, toplumsal cinsiyet ve teknoloji ilişkisi, günümüz akıllı telefon teknolojilerin aldığı kapsayıcı boyut ve çeşitlilik açısından hala yeteri kadar incelenmemiştir. Dolayısıyla bu çalışmada, günümüzde akıllı telefonların, gündelik hayatta toplumsal cinsiyete dayalı kullanımlarının hangi şekillerde ortaya çıktığı, bu kullanım pratiklerinin karmaşıklığı ve çelişkilerinin nasıl ele alınacağı, neden akıllı telefonlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin görünmez olduğu ve bu telefonların kullanımının mevcut toplumsal cinsiyet rejimini ne şekilde dönüştürebileceğini tartışmayı amaçlamaktayız.

Öncelikle, bu teknolojilerin yeniden şekillendirdikleri, toplumsal cinsiyete dayalı ev içi bakım, ev içi ücretsiz emek, duygusal emek, aile, arkadaşlık, eğlence vb. gibi gündelik hayatın temel alanların yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü, akıllı telefonlar, gündelik hayatlarımızı şekillendirmekte ve onlar tarafından şekillenmektedir. Başka bir deyişle, tüm kültürel alanlarımız, bu teknolojilerin kullanımı dolayımıyla yeniden inşa edilmektedir. Dolayısıyla, önceki feminist çalışmalarda ele alınan cinsiyete dayalı iş bölümü, ev ve çocuk bakımı, iş yerindeki eşitsizlikler gibi birçok toplumsal cinsiyete dayalı konular, akıllı telefon çağında da aynı önemi taşımaktadır. Bu anlamda akıllı telefonlar, toplumsal cinsiyete dayalı davranışlar ve bağlamlar da dahil olmak üzere, günlük yaşamın doğasını analiz etmemize olanak tanıyan önemli bir alan olarak kavramsallaştırılmalıdır (Green ve Singleton, 2013: 36).

Akıllı telefonların gündelik hayatımızdaki merkeziliğine rağmen, bu alanda yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğunda, akıllı telefonların toplumsal cinsiyet boyutu genellikle göz ardı edilmiştir. Mobil telefonların öncülü olarak kabul edilen sabit telefonlarla ilgili yapılan çalışmalarda da benzer bir durum söz konusu olmuştur (Moyal 1992; van Zoonen 1992; Frissen 1995). Özellikle, ev içi alanda bilgi iletişim teknolojilerine ilişkin yapılan çalışmalar, televizyon (Morley, 1986), uzaktan kumanda (Walker, 1996), video kaydedici (Gray, 1992) ve bilgisayar (van Zoonen, 1992) gibi evcil teknolojilerin kullanımında hâkim toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl belirleyici olduğunu göstermiştir. Sabit telefonlar ve toplumsal cinsiyet üzerine yapılan belli başlı birkaç çalışmada bu cihazların toplumsal cinsiyet boyutuna dikkat çekilmiştir (Marvin 1988; Moyal 1992; Fischer 1992; Rakow 1992; Lemish & Cohen 2005). Lana Rakow (1992), kadınların telefon kullanımlarının toplumsal bağların kurulmasındaki önemine değinirken, bu konuşmaların erkekler tarafından nasıl gereksiz, uzun ve değersiz olarak eleştirildiğini göstermiştir. Ann Moyal (1992) da kadınların günlük olarak yaptıkları konuşmaların toplumsal bağları kurmak ve sürdürmek için çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Benzer şekilde, Rakow ve Navarro (1993) cep telefonlarının, özellikle kadınlar tarafından nasıl ev içi sorumlulukları ve iş hayatındaki sorumlulukları aynı anda yerine getirmek için etkili bir şekilde kullanıldığını toplumsal cinsiyet ideolojisi bağlamında değerlendirmiştir. Bu çalışmalarda ortak olan nokta, kadınlar ve erkeklerin bu evcil teknolojileri kullanımlarında sergiledikleri farklı davranışların, tamamen kadın ve erkeklerin ev içi toplumsal cinsiyet ilişkileriyle bağlantılı olduğudur (Morley, 1986; Rakow, 1992; Moyal, 1992; Rakow ve Navarro, 1993). Bu kullanım pratiklerinin temelde erkek egemen toplumsal cinsiyet ideolojisiyle olan ilişkisini vurgulayan Rakow ve Navarro'a göre, "kadın ve erkeklerin cep telefonlarını farklı kullanmalarını gerektiren hiçbir şey yoktur. Belirli bir politik ve ekonomik bağlamda işleyen toplumsal cinsiyet ideolojisi, kadın ve erkeklerin farklı hayatlar yaşamalarına ve teknolojiyi farklı şekillerde kullanmalarına yol açar" (1993: 155).

Bu öncül çalışmaların ardından, cep telefonlarının geliştirilmelerinin ve kullanımının toplumsal cinsiyet dinamiklerini vurgulayan başka önemli çalışmalar da yapılmıştır (Bkz: Green 2002; Lacohe'e vd. 2003; Hjorth ve Kim 2005; Lee 2005; Shade 2007, Green ve Singleton, 2007; Hjorth, 2009). Bunlar, cep telefonlarının geliştirilmesinde toplumsal cinsiyetin önemini vurgulamakla birlikte, bu teknolojilerin kullanıcıların gündelik hayat pratiklerini nasıl şekillendirdiğini ve onlar tarafından nasıl şekillendirildiklerini incelemiştir.

Günümüzde mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinin akıllı telefon kullanımı ile nasıl yeniden inşa edildiğinin veya dönüştürüldüğünün değerlendirilmesi önemlidir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyetin inşa edildiği ev içi alanlar, toplumsal ilişkiler, aile ve benzeri kategoriler, akıllı telefonlar üzerinden sorunsallaştırılmalı ve mobil

medya çalışmalarının sağladığı teorik bakış açısı temelinde analiz edilmelidir. Fortunati'nin dediği gibi, “kadınların yaşam koşullarından başlayarak mobil telefon kullanım pratiklerini, modellerini, temsillerini, anlamlarını ve rollerini çalışmak için özellikle tasarlanmış araştırmalar geliştirmenin tam zamanıdır” (2009: 23). Çünkü, mobil telefonlar ya da akıllı telefonlar üzerine yapılmış çalışmaların önemli bir kısmında toplumsal cinsiyet boyutu ya tamamen gözden kaçırılmış ya da çalışmanın dışında bırakılmıştır. Oysa, yukarıda da değindiğimiz gibi, bir teknolojinin toplumsallaşması, toplumsal cinsiyetten ayrı düşünülemez. Benzer şekilde, toplumsal cinsiyet ve akıllı telefon üzerine yapılan ampirik çalışmaların belirli bir kısmında ise araştırma yöntemleri genellikle eril bir bakış açısından ele alınmaktadır. “Toplumsal cinsiyet performansı analiz edildiği zaman, genellikle erillik terminolojisinden tanımlanmış dişillik üzerinden karşılaştırmalar” yapılmaktadır (Fortunati, 2009: 23). Ya da kadınların ve erkeklerin davranışları arasında önemli bir fark olmadığı vurgulanmaktadır; ancak aralarında neden bir farkın olmadığı, bu çalışmalarda nadiren tartışılmaktadır. Eğer kadınlar ve erkeklerin cep telefonu kullanımları arasında bir fark yoksa, bu tam olarak ne anlama gelmektedir? Yani mevcut farklar ortadan mı kalkmıştır yoksa bu çalışmada farklılıklara değinilmemiş midir? (Fortunati, 2009: 23). Bu ikiliği düzeltmek için Fortunati, öncelikle araştırma yönünün dönüştürülmesini ve aşağıdaki soruların sorularak araştırmaya yön verilmesini önermektedir:

- Mobil telefonlar, kadınlara ne tür tecrübeler ve faillikler sağlar?
- Mobil telefonlar iki işte çalışmakla (hem ev işi hem de ücretli bir işte çalışmakla) ilgili ücret, yorgunluk ve zamanı azaltmaya hizmet eder mi ya da etmez mi?
- Mobil telefonlar kadınların toplumsal koşullarını düzeltmeye hizmet eder mi ya da etmez mi? (Fortunati, 2009: 23-24)

Mobil telefonlar ve toplumsal cinsiyet ilişkisini temel alan bu çalışmada, Fortunati'nin belirttiği bu sorular önemli bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Mobil telefonlar ve toplumsal cinsiyet ilişkisini ele alan çalışmaların çoğunda farklı metodolojik yöntemler benimsenmiştir. Böylesi kapsayıcı bir konu üzerine çalışmak, farklı metodolojik yaklaşımların sağladığı araştırma araçlarının, kavramların, tekniklerin ve göstergelerin yeniden kavramsallaştırmasını gerektirir (Fortunati, 2009: 24). Ancak, böylesi bir yöntem karması ve spesifik araştırma sorularıyla, akıllı telefonlar gibi toplumsal cinsiyetle bağlantılı toplumsallaşmış bir aracı inceleyebilecek sağlam bir çalışma gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla, çalışmanın bu bölümünde, mobil telefon kullanımlarının toplumsal cinsiyetle ilişkili alanlarından bahsedilecektir. Öncelikle bir performans olarak toplumsal cinsiyet kavramsallaştırılması, akıllı telefon kullanım pratikleri ile ilişkisi açısından değerlendirilecektir. İkinci olarak,

akıllı telefonların girdiği önemli yerlerden biri olan ev içi alan ve bu alanda yaşanan dönüşüm yine toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınacaktır.

Akıllı Telefonlar ve Performatif Toplumsal Cinsiyet

Mobil telefon üzerine yapılmış ilk araştırmalar, kadınlar ve erkeklerin toplumsal rollerine bakarken, bugün algıladığımız şekliyle toplumsal cinsiyet kategorisini nâdiren sorunsallaştırmışlardır. Bu çalışmalarda, erkekler gibi kadınlar da basitçe çalışmaya katılan kişilerin kendi öz-tanımları tarafından karakterize edilen işlevsel bir kategori olarak düşünülmüştür (Fortunati, 2009: 24). Ancak, toplumsal cinsiyet kategorisi kesinlikle bundan daha kapsamlı ve karmaşıktır.

Benzer şekilde bu erken araştırmalar, mobil telefonların gündelik hayatta ve ev içi alanda benimsenmesine ve kullanılmasına odaklanmalarına rağmen, toplumsal cinsiyet ve evcilleştirme kavramlarını neredeyse hiç sorunsallaştırmamışlardır. Ancak, sonraki araştırmalarda, mobil telefon ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiye yönelik bu sınırlı bakış açıları genişletilmiş ve toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, ele alınmaya başlanmıştır. Böylece kadınlar ve erkeklerin mobil telefon kullanımları da toplumsal olarak inşa edilmiş bir kavram olarak toplumsal cinsiyet kategorisi üzerinden değerlendirilmiştir (Fortunati, 2009: 24-25) Özellikle mobil telefon çalışmalarında toplumsal cinsiyetin bu kavramsallaştırılması, post yapısalcı feminist teorisyenlerin ve önceki başlıkta ayrıntılı değindiğimiz teknolojiye feminist yaklaşımların sağladığı teorik ve analitik açılımlarla bağlantılıdır.

Judith Butler'a göre, toplumsal cinsiyet, performatif (*performative*) olarak tanımlanan bir dizi kültürel düzenlemeler ve ritüeller vasıtasıyla inşa edilir ve doğallaştırılır (akt. Hjorth, 2009: 7). Bu nedenle toplumsal cinsiyet, sabit ve önceden verili değildir. Yani, toplumsal etkileşim öncesi herhangi bir toplumsal cinsiyet yoktur, ancak toplumsal etkileşim ile toplumsal cinsiyet meydana gelmektedir (Butler, 2014: 54; Butler, 1988: 526-528; Wajcman, 2004: 53, Salih, 2002: 62). Bu anlamda toplumsal cinsiyet, var olan bir şey değil, birinin meydana getirdiği bir şeydir: bir eylemdir, bir “varlık” olmaktan ziyade bir “yapma” biçimdir.

Butler’a göre, toplumsal cinsiyet, “ne tam olarak birinin “olduğu” şey ne de eşsiz şekilde “sahip olduğu” şeydir. Toplumsal cinsiyet, hormonal, kromozomal, psikik ve performatif olan ara formlar boyunca meydana gelen eril ve dişilin üretildiği ve normalleştirildiği bir aygıttır” (Butler, 2004: 42). Bu perspektif temelinde Butler, Simon de Beauvoir’un, “*kadın doğulmaz, kadın olunur*” ifadesinden hareketle, toplumsal cinsiyet kimliklerinin, toplumsal bir performans olduğunu belirtmektedir (Butler, 2014: 54). Bazı tür eylemler, genellikle toplumsal cinsiyet kimliğinin bir

ifadesi olarak yorumlanır. Bu eylemler, ya beklenen bir toplumsal cinsiyet kimliğiyle (kadınlık ve erkeklik gibi) uyuşur ya da bu beklentiyi tersyüz eder. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet nitelikleri ifade edici (*expressive*) değil, performatiftir (*performative*). Bu nitelikler, ifade ettiği söylenen kimlikleri aslında oluştururlar. Butler'a göre, eğer toplumsal cinsiyet nitelikleri ve eylemleri performatifse, eylem ya da niteliklerin ölçülebilebileceği, önceden var olan bir kimlik yok demektir. Buna göre, doğru ya da yanlış, gerçek ya da çarpıtılmış toplumsal cinsiyet eylemleri olmaz ve gerçek bir toplumsal cinsiyet kimliği varsayımı, bir kurgu olarak ortaya çıkar (Butler, 1988: 528; Butler, 2014: 231).

Bir kurgu olarak toplumsal cinsiyet ise, devam eden toplumsal performanslarla oluşturulur (Fortunati, 2009: 25). Butler'a göre toplumsal bir eylem ve bir performans olarak toplumsal cinsiyet, bireysel tercihleri yansıtan bir seçim değildir ve bireylere önceden verilmiş veya dayatılmamıştır. Bireyler toplumsal cinsiyet kimliklerini sahnelerler. Ancak Butler'ın belirttiği gibi, özne sahnelemek istediği toplumsal cinsiyeti seçme konusunda pek de özgür değildir. "Sahne her zaman düzenleyici bir çerçeve içinde belirlenmiştir ve özne toplumsal cinsiyet tarzlarının zoraki bir seçimini yapmak için sınırlı sayıda kostüme sahiptir" (Salih, 2002: 63). Buna göre, toplumsal cinsiyet kimlikleri, bedenlerimize önceden yazılmış olmasa da bizden beklenen, öğrenilmiş ve toplumsal cinsiyet açısından kabul edilebilir olan şeyleri sürekli tekrar ederek üretilir (Siapera, 2012: 180).

Performatiflik (*performativite*) olarak adlandırılan bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet kimliklerinin üretildiği, tekrarlanan bir süreci ifade eder. Buna göre toplumsal cinsiyet, çeşitli eylemlerle devam eden sabit bir kimlik değildir, aksine zaman içinde tekrar eden eylemlerle kurulmuş bir kimliktir (Butler, 1988, 519; Butler, 2014: 20). Dil ve söylem de bu kimliğin kurucu unsurlarındandır. Toplumsal cinsiyet kimliklerinin dil ve söylem içinde olduğu süreçleri izleyen Butler'a göre, "toplumsal cinsiyet kimlikleri dil tarafından oluşturulur ve inşa edilir, yani dil öncesinde toplumsal cinsiyet kimliği yoktur. Kimlik, söylem ya da dili oluşturmaz, tam aksine dil ve söylem, toplumsal cinsiyeti oluşturur" (akt. Salih, 2002: 64; Butler, 2014: 52-53). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, "söylemsellik öncesi bir anatomik oluşallık olarak kavranamaz" (Butler, 2014: 54). Toplumsal cinsiyet kimlikleri de ancak söylemsel alanda varlık ve anlam kazanır (Butler, 2014: 196). Bu perspektiften, gündelik hayatta akıllı telefon kullanım pratiklerine odaklanmak, bu pratiklerin kullanıcılar tarafından hangi söylemsel stratejilerle dile getirildiğine bakmak, bu cihazların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımlarını sergilemek açısından önemli gözükmektedir.

Kadınlık ve erkeklik, eril ve dişil gibi toplumsal cinsiyet ilişkilerinin doğallaştırılmasına hizmet eden bu kısıtlayıcı söylemler, mevcut toplumsal cinsiyet alanını

anlamanın ayrılmaz bir unsurudur. Bu söylemler, aynı zamanda, “toplumsal cinsiyetin performatif yönünün gizlenme stratejinin” önemli bir parçasıdır (Butler, 1988: 528; Butler, 2014: 231). Ancak, farklı bağlamlardaki toplumsal cinsiyet performansları, toplumsal cinsiyet üzerine var olan baskın söylemleri yıkmak veya değiştirmek için bazı olanakları da içinde barındırır (Butler, 1988: 520). Başka bir deyişle, toplumsal cinsiyet, erkeklik veya kadınlığın üretildiği ve doğallaştırıldığı bir mekânizma olmakla birlikte, aynı zamanda, bu kavramların bozulduğu ve doğallığının yıkıldığı bir aygıt da olabilir (Butler, 2004: 42). Bu anlamda Butler, kişilerin bir özne olarak kendi konumlarını belirleme süreçlerine odaklanırken, sergilenen toplumsal cinsiyet performanslarının mevcut olanı pekiştirmesinin yanı sıra dönüşümüne de yol açabileceğini belirterek, öznenin toplumsal cinsiyet anlayışları üzerindeki dönüşüm kapasitesini vurgulamıştır. Butler’a göre toplumsal cinsiyet dönüşümü, mevcut toplumsal cinsiyet kimliklerinin sürekli tekrarında bir başarısızlığa uğrama olasılığının gösterilmesi yoluyla sağlanabilir (Butler, 2014: 231).

Butler’ın zihin açıcı çalışmalarıyla birlikte, toplumsal cinsiyet kavramının kendisi artık etkileşim içinde oluşturulan bir performans olarak anlaşılmaktadır. Wajcman’a göre (2010: 150; 2004: 54), artık toplumsal cinsiyete sabit ve teknolojiye bağımsız bir alan olarak bakmak yerine, performans olarak toplumsal cinsiyet (*gender as a performance*) kavramsallaştırması üzerinden bakmak, toplumsal cinsiyet kimliklerinin teknoloji ile nasıl şekillendiğini görmemizi sağlar. “Hem teknoloji hem de toplumsal cinsiyet, toplu ve bireysel yorumlama eylemlerinden ortaya çıkan hareketli bir ilişkisel sürecin ürünüdür. Buradan, toplumsal cinsiyetlenmiş kullanıcı kavramlarının akıcı olduğu ve aynı ürünün çeşitli yorum ve anlamlara tabi olduğu görülür” (Wajcman, 2010: 150).

Butler, toplumsal cinsiyet kimliğinin bir performans olduğunu söylerken, bu performansı gerçekleştiren bir öznenin veya bir aktörün varlığını varsaymaktadır. Bu anlamda, teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkisine performatif bir yaklaşımla bakmak, teknolojinin toplumsal inşasının eylem yönelimli yaklaşımlarıyla ve “aktör-ağ teorisinin toplumu bir varlık (*being*) olmaktan ziyade bir oluşturma (*doing*) olarak gören bakış açısıyla” oldukça uyumludur (Wajcman, 2004: 54). Teknoloji ve toplumsal cinsiyet artık akışkan, ilişkisel süreçler olarak kavramsallaştırılmaktadır. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet kimlikleri, teknolojilerin üretimi ve tüketimiyle eş zamanlı olarak oluşturulmaktadır ve teknolojiyle olan ilişkimiz, toplumsal cinsiyet ikilikleri ve toplumsal cinsiyet farkı söylemi için odak noktasını oluşturmaktadır (Wajcman, 2002: 358; Wajcman, 2006a: 15).

Performatiflik kavramsallaştırılması, dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte farklı yorumlara da olanak tanımaktadır. Çünkü, dijital teknolojiler toplumsal cin-

siyet performanslarının gerçekleştirilmesinde farklı bir bağlam sunmaktadır. Örneğin, dijital ortamlarda herhangi biri, kadın, erkek, anne, baba vb. olarak performans sergilerken, bu toplumsal cinsiyet temelli kimliklerin yeniden üretilmesine ya da bu rollerin tersyüz edilmesine katkı sağlayabilir. Benzer şekilde, bu dijital ortamlar, kişilere mevcut toplumsal cinsiyet kimliklerine bağlı kalmadan farklı toplumsal cinsiyet performansları sergileme olanağı da tanıyabilirler (Siapera, 2012: 180).

Benzer şekilde, mevcut kültürel yapı içerisinde inşa edilen toplumsal cinsiyet rolleri, yine toplumsal cinsiyete dayalı akıllı telefon kullanım pratikleriyle yeniden üretilmektedir (Lemish ve Cohen, 2005: 191). Hem sembolik hem de maddi bir temsil olarak akıllı telefonlar, toplumsal cinsiyete dayalı normları ortaya çıkarma, güçlendirme ya da alt edebilme işlevi görür (Hjorth, 2009: 7). Dolayısıyla gündelik hayatta akıllı telefonların kullanım pratikleri, bize kadınların mevcut toplumsal cinsiyet rollerini nasıl deneyimlediklerinin, içselleştirdiklerinin ya da direndiklerinin bilgisini verecek önemli bir kaynaktır. Bu nedenle, araştırmamız içinde toplumsal cinsiyet rollerinin, sosyo kültürel kuvvetlere tabi olduğunu ve oldukça dinamik bir alan olduğunu akılda tutmalıyız. Özellikle toplumsal cinsiyetin bu kavramsallaştırılması, mobil telefon çalışmalarında, teknolojiye feminist yaklaşımlar bağlamında aydınlatılmıştır (Fortunati, 2009: 25).

Toplumsal cinsiyetin bu şekilde ele alınması, teknolojinin toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımı etrafında oluşan stereotiplerin bir açıklamasına olanak tanır. Üstelik, toplumsal cinsiyetin bu algılanışıyla, toplumsal cinsiyetlenmiş oluşumların (*formations*) akıllı telefonlarla yükselen bağına daha iyi anlama becerisi kazanabiliriz (Fortunati, 2009). Fortunati'ye göre, mobil medya kültürü içinde işleyen, kadınlık kavramları ve toplumsal cinsiyet rollerinde çeşitli aşamalar vardır: İlk olarak, kadınlık rolü, herhangi bir ürünün tasarım sürecine dahildir. Tüm diğer bilgi iletişim teknolojileri gibi ilk mobil telefonlar da "yuppies" olarak tanımlanan genç ve varlıklı erkeklerin kullanımı için tasarlanmıştır; kadınlar potansiyel kullanıcı olarak planlanmamıştır. İkinci olarak, bir teknolojinin kullanımı zamana bağlıdır. Her ne kadar belirli bir kesim için tasarlansa da bu teknolojileri alacak potansiyel kullanıcılar, zamanla bu teknolojileri kendi ihtiyaçlarına ve beklentilerine göre yeniden yapılandırmışlardır. Örneğin, kadın cep telefonu kullanıcılarının bu teknolojileri kendi gündelik pratiklerine dahil etmeleri ya da bu teknolojileri çeşitli şekillerde özelleştirmeleri ve dişileştirmeleri, ürünün kullanımının toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkisini göstermektedir.³⁴ Son olarak, bu durum kadınların demografik özelliklerine

---

³⁴ Telefon teknolojisi ve tasarımı, stilist eğilimler (renkler), tasarım (Prenses telefon) ve teknolojik yenilikler (portatif basma düğmesi) dahil olmak üzere vazgeçilmez bir iç mekân olarak statüsünü yansıtan kadın tüketicilere hitap edecek şekilde önemli ölçüde değişmiştir (Lupton, 1993). Cep telefonu giderek kadınlara ve genç kızlara hitap edecek şekilde tasarlanmakta ve pazarlanmaktadır.

bağlıdır. Özellikle yaş, bu konuda belirleyici bir faktördür. Yaş, kadınların cep telefonu kullanımının erkeklerden ne derece farklılaştığını tahmin etmede önemli bir değişkendir. Örneğin, kadınların, toplumdaki mevcut ikincil konumlarından dolayı daha düşük beklentiler içinde olmaları nedeniyle, mobil telefon pratiklerinde, erkek yaşlılarına kıyaslandıklarında dezavantajlı bir konumda oldukları ifade edilir (Fortunati, 2009: 25).

Fortunati'ye göre (2009: 26), aslında mobil telefonlara yöneltlen bu bakış açıları, “kitle medyası ve eski iletişim teknolojileri boyunca ifade edilenden farklı bir yolda geliştirilmemiştir. Şema her zaman aynıdır: erkekler yolu açar ve ardından kadınlar yavaşça takip eder.” Kadınlar için özel tasarlanmış ev içi ürünler haricinde, kadınlar pazardaki yeni teknolojileri, ilgileri ve ihtiyaçları temelinde benimsemeyi denerler. Ancak, mobil telefonlar gibi bir teknoloji kullanılmaya başladıktan sonra, kadınlar ve erkeklerin bu teknolojileri nasıl inşa ettiklerini anlamak için, kadınların konumlarının ve rollerinin bir analizini geliştirmek çok önemlidir. Örneğin, kadınlar mobil telefonların işlevselliği ve fizikselliğine odaklanma eğilimindedir. Kadınların erkekler için üretilen cep telefonlarını kullanım pratikleri, üretim süreçlerini de şekillendirmiş ve cep telefonları daha renkli, sevimli ve moda uygun bir hale getirilmiştir. Akıllı telefonlara eklenen dişil servislerin (*feminine service*) ve uygulamaların tanıtımı, kameralı telefonların türleri, kalori hesapları, adet dönemi takvimi gibi uygulamalar vasıtasıyla, toplumsal cinsiyet performansının olası biçimleri artmıştır (Fortunati, 2009: 26).

Mobil telefonlara hem tasarımda hem de kullanımda yapılan bu tür eklemeler, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin teknolojiye somutlaşması olarak görülebilir. Teknolojilerin cinsiyeti, sadece tasarımda şekillendirilmiş değil, aynı zamanda tüketim ve kullanımın birden fazla noktasında şekillendirilmiş veya yeniden yapılandırılmış olarak anlaşılabilir. Toplumsal cinsiyetlenmiş teknoloji kavramı ve mobil telefonlar üzerine yapılan son araştırmalar, akıllı telefonların, toplumsal cinsiyet ayrımlarının bir uzantısı olarak işlev gördüğünü ve evin dışında da toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün devam etmesine olanak tanıdığını vurgulamışlardır (Green ve Singleton, 2007: 508; Shade, 2007: 181). Buna göre kadınların mobil medya kullanımları, hem eş zamanlı olarak ücretli bir işte ve ev içi ücretsiz işte çalışma açısından paralel mesai (*parallel shift*) kavramını; hem de evin dışındayken bile ev içi “görevlerini” yerine getirmelerini ifade eden uzaktan annelik (*remote mothering*) kavramını açığa

---

İster özelliklerin ve aksesuarların (zil sesleri, duvar kâğıdı, ön kapaklar, kameralı cep telefonları, kablosuz sinerjiler), ister üst düzey moda tasarımcılarının markalı telefonları aracılığıyla olsun, cep telefonu tasarımı kendine özgü bir dişileştirmeyi yansıtmaktadır. Bu, medya şirketlerinin ve girişimcilerin, kadınların tüketimini ayrıcalıklı ve teşvik eden popüler içeriklerin yaratılması yoluyla İnternet'i körleştirdiği 1990'lardaki çabalarını taklit etmektedir (Shade, 2002, 2007: 179).

çıkartmıştır (Rakow, 1993). Bu bağlamda, kadınlık performansı ve cep telefonu kullanımı arasındaki ilişki araştırılması gereken önemli bir alandır. Mobil telefonların toplumsal cinsiyete dayalı kullanımı, teknoloji ile kadınlık ve erkeklik arasındaki sembolik ilişkileri keşfetmenin, hâkim toplumsal cinsiyet varsayımlarını sorgulamanın ve yeniden yapılandırmanın gerçekleştirileceği önemli bir zemin sağlar (Green ve Singleton, 2007: 509).

Toplumsal Cinsiyet, Gündelik Hayat, Ev İçi Alan ve Üretici Emek Bağlamında Akıllı Telefonlar

Mobil telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımları incelenirken dikkate alınması gereken diğer kavramlar ise gündelik hayat ve ev içi alandır. Günümüzde birçok mobil telefon çalışması artık bu alana odaklanmaktadır. Feminist araştırmalarda, toplumsal cinsiyetlenmiş mekân ve emek eşitsizlikleri hakkında oldukça fazla çalışma yapılmıştır. Klasik feminist düşünce geleneğinde gündelik hayat, “aile, ev, ev işleri, evlilik, doğum, yaşam, ölüm ve topluluk için değerli malların üretildiği yer, emek gücü, insanlar tarafından oluşturulan alanlar olarak betimlenmiş ve analiz edilmiştir” (Fortunati, 2009: 28). Bu feminist araştırmalardan hareketle, günümüzde bilgi iletişim teknolojilerinin de dahil olduğu gündelik hayat ve ev içi alan nasıl şekillenmektedir ve akıllı telefonların dahil olduğu bu alanlar, toplumsal cinsiyet açısından nasıl kavramsallaştırılmalıdır gibi soruları sormak gerekmektedir.

Öncelikle Henri Lefebvre ve Michel de Certeau gibi teorisyenler, gündelik hayata odaklanmış ve bu alanı ayrıntılı bir şekilde kavramsallaştırıp analiz etmişlerdir (bkz., Lefebvre, 2007,2010a, 2010b; Certeau, 2009, 2010). Günümüzde ise bilgi iletişim teknolojilerinin dahil olduğu gündelik hayat, Roger Silverstone tarafından analiz edilmiştir. Silverstone, gündelik hayatı yöneten mantığı anlamak için “ahlaki ekonomi (*moral economy*)” kavramını önermiş ve gündelik hayata teknolojilerin nasıl dahil olduklarının anlaşılması için de “evcilleştirme teorisini” geliştirmiştir. Tüm bu kavramları feminist bir bakış açısıyla birleştirerek, gündelik hayatta ve ev içi alanda, toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve eşitsizliklerini sürdürmenin bir aracı olarak akıllı telefonlara odaklanabiliriz.

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden üretildiği araçlar olarak akıllı telefonlar, gündelik hayat ve ev içi alanın tam ortasında yer almaktadırlar. Akıllı telefonlar, bu geniş kültürel alana, “üretici emek çatısı altında yer alabilecek çeşitli aktiviteleri desteklemek için dahil edilen cihazlar olarak” girerler (Fortunati, 2009: 31). Bu üretici emek, bir yandan yemek yapmak, temizlik yapmak, alışveriş yapmak, çamaşırları ütülemek ve yıkamak gibi kadınların ev içi alanda üstlendikleri “maddi emeği”, diğer yandan yakın çevre ile ilişkilerin kurulması, iletişimin sağlanması,

toplantıların düzenlenmesi, eğlence ve eğitim gibi yine ev içi alanlarda kadınların üstlendiği “maddi olmayan emeği” kapsamaktadır. Maddi ve maddi olmayan emeğin birleşmesi ise, somutlaşan bir değer, yani artı değer yaratılmasını sağlamaktadır. Fortunati’ye göre, değişken sermayenin diğer tarafı tam olarak budur: evcil sermayenin yeniden üretimi (Fortunati, 2009: 31).

Teknolojilerin, kadınların ücretsiz emeği (ev işçiliği) ve ücretli emeği (iş) üzerindeki tarihsel etkileri, teknolojinin tarihini inceleyen araştırmacılar tarafından incelenen bir konu olmuştur. Özellikle, feminist çalışmalarda, teknoloji ile kadın emeği arasındaki ilişkinin, temelde baskıcı toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapılandırılmasının ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmıştır (Rakow, 1988: 64). Teknolojik gelişimlerle birlikte kadının ev içi ücretsiz emeğinin azalacağına ilişkin görüşlerin aksine (Cowan, 1976; Strasser, 1982; Gershuny, 2000), ev içi alanda kadın emeğinin doğasının değiştiğini belirten çalışmalar yapılmıştır (McGaw; 1982; Bittman vd., 2004; Wajcman, 2006a).

Evcil teknolojiler, “kadınlarla erkekler arasında ev içi emek ayrımındaki geleneksel rolleri kuvvetlendirmekte ve kadınları kendi geleneksel rollerine daha fazla bağlamaktadır. Çünkü evcil teknolojiler özelleştirilmiş işler için kullanılmakta ve böylece eviçi emeğin yeniden dağıtımını bütünüyle engellemektedir” (Wajcman, 1996: 87). Dolayısıyla, evcil teknolojiler ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin karşılıklı şekillenmesi, ev içi emek üzerinden ele alınmalıdır. Her ne kadar mobil telefonlar maddi olmayan emeğin bir uzantısı olarak ele alınsa da aslında kadınların, erkek egemen cinsiyet rejimi içerisinde “kadınlık görevlerini” yerine getirmelerinin ve eviçi maddi emeği yeniden üretmelerinin etkili araçları olarak kavramsallaştırılmaktadır. Kadınlar bu toplumsallaşmış teknolojiler aracılığıyla eviçi “sorumlulukları” temelinde maddi ve maddi olmayan emeği yeniden üretmektedirler. Örneğin, çalışma boyunca görüşme yapılan kadınların neredeyse tamamı, akıllı telefonlarını ev içi işlerinin gerçekleştirilmesinin bir aracı olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Bazı kadınlar, eşlerinin beğenmesi için akıllı telefonu aracılığıyla yemek tarifleri aldığını söylerken, diğerleri çocuk bakımı, çamaşır yıkama ve ütü yapmanın incelikleri gibi evde yaptıkları temel işlerle ilgili bilgileri telefonları aracılığıyla edindiklerini vurgulamışlardır. Benzer şekilde, anne olan kadınların neredeyse hepsi, akıllı telefonlarını çocuklarının bakımı ve eğitim faaliyetlerinin takibi için kullandıklarını ve veli Whatsapp gruplarında anneliklerini devam ettirdiklerini söylemişlerdir. Kadınların akıllı telefonları ile gerçekleştirdikleri tüm bu faaliyetler, ev içi maddi ve duygusal emeğin yeniden üretimine aracılık etmektedir.

Bu çerçevede akıllı telefonlar, diğer bilgi iletişim teknolojileri gibi maddi olmayan emeğin yeniden üretilmesine aracılık eder ve bu teknolojiler, gündelik alanda

maddi olmayan emeğin o ya da bu şekilde desteklenmesini sağlar.³⁵ Bu telefonların yayılımı Fortunati'ye göre (2009: 31), "Karl Marx'ın sabit sermaye dediği şeyin, yani makinelerin bir artışı olarak görülebilir. Öncelikle, fabrikaların belirli alanlarına biriktirilmiş makineler şimdi yayılır ve eviçi alana alınır. Bu nedenle, sabit sermayenin tipik kullanıcısı bir fabrika ya da firmadaki klasik işçi değildir, aksine ev içi alanlardaki kadınlar ya da sıradan vatandaşlardır." Bu açıdan akıllı telefonlar, bu geniş üretim döngüsü içerisinde maddi olmayan emeğin yeniden üretimini destekleyen bir araç olarak işlev görürler. Bir diğer ifadeyle akıllı telefonlar, bu üretim döngüsü içerisinde maddi olmayan emeğin üretimini arttırmaya ve bu süreci sistematik bir hale getirmeye hizmet eder. Dolayısıyla, akıllı telefonların sosyo-ekonomik yönünü anlamak için feminist tartışmaları yeniden gözden geçirmemiz gerekmektedir. Sadece bu çerçevede mobil telefonlar, gündelik hayatı yöneten toplumsal süreçler içinde maddi olmayan üretici emek için bir çalışma aracı olarak oluşturulan ve kullanılan bir makine olarak onların kimliklerini gösterir (Fortunati, 2009: 32).

Akıllı Telefonların Toplumsal Cinsiyetlenmiş Evcilleştirilmesi

Akıllı telefon kültürlerini inceleme alanındaki hâkim ve son derece başarılı yaklaşımlardan birisi teknolojilerin gündelik yaşamdaki sembolik boyutlarına odaklanan **evcilleştirme kuramı**dır (*domestication theory*) (Silverstone ve diğ. 1992; Silverstone 1994; Silverstone ve Haddon 1996; Haddon, 2003; Hjorth, 2009; Wajcman, 2010: 150). Bu yaklaşım, özellikle bireylerin ve kültürel bağlamların teknolojilere verdiği anlamlara odaklanır ve kullanıcıların bunları nasıl deneyimlediklerini ve algıladıklarını açıklar (Silverstone ve diğ. 1992; Silverstone 1994; Silverstone ve Haddon, 1996; Berg 1996; Lie ve Sørensen 1996; Mansell ve Silverstone 1996; Frissen 1997; Mackay, 1997; Hjorth, 2009; Haddon, 2011). Dolayısıyla bu çalışmada, evcilleştirme kuramı, akıllı telefonların kullanıcıların sembolik evrenine nasıl eklemlendiğine ve onlar tarafından nasıl algılandığına odaklanmamızı sağlayacak bir çerçeve sunmaktadır.

---

³⁵ Bu telefonların, ayrıca, maddi emeğin yeniden üretimine ve mevcut eşitsiz güç ilişkilerinin sürdürülmesine aracılık ettiğini belirten bir çalışma için bkz. Cara Wallis, *Mobile Phones without Guardians*, NewYork University Press. Wallis bu çalışmada, Pekin'deki düşük gelirli hizmet sektöründe çalışan genç göçmen kadınların iş ilişkilerine entegre olmalarını mobil telefonlar üzerinden incelemiştir.

Evcilleştirme Kuramı

Evcilleştirme, geleneksel anlamda hayvanların eve ya da insanlara alıştırılma sürecini ifade ederken, metaforik anlamda ise kullanıcıların yeni teknolojilerle karşılaştıkları ve onları kullanmaya başladıkları süreci ifade etmektedir. Evcilleştirme süreci, sembolik anlamda, teknolojiyi evin bir parçası olan evcil bir hayvan olarak görür ve “bu yabancı ve vahşi teknolojilerin” kullanıcılarının değerlerine, günlük rutinlerine, çevrelerine ve toplumsal yapılarına entegre olmalarıyla ilgilenir (Silverstone vd. 1992; Lie ve Sørensen 1996; Berker, vd., 2006; Ward, 2006; Haddon, 2011). Bu bağlamda, evcilleştirme kavramı, medya ve iletişim çalışmaları içinde, ev içi teknolojilerinin “kabulü, reddi ve kullanım sürecini analiz etmek ve tanımlamak için kullanılmaktadır” (Berker, vd., 2005: 1). Teknolojinin toplumu dönüştürücü gücünü tek taraflı olarak gören belirlenimci yaklaşımlardan uzaklaşan evcilleştirme, “gündelik hayatın karmaşıklığı, onun kuralları, ritüelleri, rutinleri ve dinamikleri içinde teknolojinin yerini kapsayan araştırma yaklaşımı ve teorik çerçeveyi temsil etmektedir” (Berker, vd.,2005: 2).

Evcilleştirme kuramı, özellikle 1980'lerden sonra, çeşitli eşyaların hayatımıza nasıl girdiğini ele alan antropoloji (Douglas ve Isherwood, 1980), tüketim çalışmaları (McCracken, 1990) ve özellikle kültürel çalışmalarda medyaya sadece içerik ve türler olarak değil teknoloji olarak odaklanan görüşlerden ortaya çıkmıştır (Pierson, 2005; Berker vd., 2006; Bakardjieva, 2006; Ward, 2006, Morley, 2006). Teorik çerçevesi, Roger Silverstone, David Morley, Leslie Haddon ve Eric Hirsch tarafından çizilmiş olan evcilleştirme kuramı (Silverstone ve Haddon 1996; Silverstone, Hirsch ve Morley 1990), İngiliz kültürel çalışmalarının metin temelli yaklaşımlarının aksine, medya ve teknoloji kullanımını, gündelik hayat rutinleri, toplumsallıklar ve medya tüketimi gibi benzer konuları da kapsayacak şekilde toplumsal bağlamı içinde araştırmayı önermiştir (Berker, vd.,2006; Bakardjieva, 2006; Ward, 2006, Morley, 2006). Buna göre, içerik ve teknoloji elbette birbirinden ayrılmaz iki unsurdur, ancak bu çalışmalar içinde odak noktası farklılık göstermektedir. Bu durum, kültürel çalışmalarda metin ve tür yönelimli araştırmalarından, medya teknolojisinin kullanımındaki kalıp ve rutin eylemlerin araştırılmasına geçiş anlamına gelmektedir (Pierson, 2005: 209).

1980'lerde ivme kazanan teknolojinin toplumsal inşasına ilişkin pek çok çalışma, teknolojinin tasarımı, dağıtımı ve kullanımına ilişkin bir çerçeve çizerken, bu çalışmalardan temellenen evcilleştirme kuramı ise, aktif olarak kullanıcılara ve teknolojilerin tüketimine odaklanmıştır. Böylece evcilleştirme kuramı, kullanıcı pratiklerinde teknolojinin edindiği anlama vurgu yaparak, teknolojinin kullanıcılar tarafından şekillendirilmesini kavramsallaştırmaktadır (Haddon, 2003: 45; Berker vd.,

2006; Wajcman, vd., 2009; Wajcman, 2010; Haddon, 2011). Bu anlamda evcilleştirme süreci, hem kullanıcının kendi bireysel alanı içinde teknolojilerle kurduğu ilişki hem de bir teknolojinin ev içi alana girdikten sonra o evde farklı kurallar ve rutinler oluşturma biçimlerini ifade etmektedir.

Teknolojilerin insanların gündelik hayatlarında oynadığı rol ve onlara ifade ettiği anlamlar, bu teknolojik ürünlerin işlevleri veya kamusal temsilleri tarafından önceden belirlenmiş değildir. Teknolojiye toplumsal yaklaşımlar başlığı altında daha önce bahsettiğimiz gibi, bir teknolojik ürünün tasarım, üretim ve dağıtım aşamasında, o ürünün hedef kullanıcı kitlesi ve kullanım amaçları önceden belirlenerek yapılandırılmıştır. Ancak, bu teknolojinin gündelik hayatımıza girişi ve kullanıcılarla etkileşimi boyunca edindiği anlamlar ve kullanım pratikleri farklılık göstermektedir. Her kullanıcı gündelik hayatına dahil ettiği teknolojik ürünlerle benzer, farklı ya da eşsiz bir ilişkilene biçimi geliştirmektedir. Bu ürünler gündelik hayatımıza dahil olurken üretim idealinden farklı olarak, kullanıcıların gündelik pratiklerine eklenmekte, bu pratikleri dönüştürmekte ve onlar tarafından dönüşmektedir. Tam da bu aşamada, evcilleştirme kuramı, bir teknolojik ürünün üretiminden ziyade tüketim aşamasına³⁶ odaklanmaktadır. Bu açıdan evcilleştirme, ne teknolojik determinizmin vurguladığı gibi teknolojilerin hayatlarımızı otomatik olarak yeniden formüle ettiği düşüncesini ne de teknolojinin toplumsal şekillenmesi yaklaşımlarının vurguladığı gibi teknolojilerin kullanım biçimine göre aşırı derecede esnek olduğu düşüncesini benimsemez; daha ziyade, bu iki yaklaşımın ortasında bir yerde durur (Ling ve Donner, 2009: 18). Evcilleştirme kuramı, teknolojiyi ihtiyaçlarımız doğrultusunda yeniden tanımlamamızı ve uyarlamamızı ifade eder. Dolayısıyla bir teknolojik ürün, bireylerin o teknolojiyi gündelik hayatlarındaki kullanım pratikleri ve ona yükledikleri sembolik değer üzerinden değerlendirilmelidir.

Evcilleştirme teorisi, bir yandan teknolojinin evcilleştirilmesinin toplumsal sonuçlarına odaklanırken, diğer yandan mikro sosyolojik bir perspektiften teknolojinin günlük hayatta benimsenmesine, nesneleştirilmesine ve dönüştürülmesine

---

³⁶ Evcilleştirme, bir tüketim süreci olarak görülür (Haddon, 2003: 43; Silverstone ve Hirsch, 2005; Haddon, 2011: 312). Bu süreçte tüketim, bir sembolik değer ve arzu nesnesi olarak teknolojilerin kullanımına bağlıdır (Ward, 2006: 232; Hynes ve Rommes, 2006: 126). Ancak burada tüketimin sadece pasif değil aynı zamanda aktif olduğunu vurgulayan çalışmalarından temellenen bir tüketim süreci ifade edilmektedir (Baudrillard, 1988, de Certeau, 2009,2010). Geçmişte de günümüzde de gerçek olan şey, tüketimin de bir üretim olduğu gerçeğidir (Ward, 2006: 232). Örneğin, bir nesnenin tüketim sürecinde özne ve nesne bir etkileşim içerisinde. Bu etkileşimde nesneler, kullanıcıların kimliğinin inşa edilmesinde önemli bir rol oynarken, özneler de nesnelere etkileşimi boyunca farklı anlam ve değerler yükleyerek nesneleri dönüştürmektedir. Böylece, tüketim sembolik bir üretimi beraberinde getirmektedir.

odaklanır (Silverstone vd., 1992). Evcilleştirme, sadece teknolojik bir ürünün kullanımına değil, aynı zamanda insanların bu teknolojiyi nasıl kullandığına, bu teknolojilerin kendileri için ne anlam ifade ettiğine ve günlük hayatlarında nasıl bir rol oynadığına odaklanarak (Haddon, 2003) konuya yorumlayıcı bir yaklaşımla yaklaşır ve genellikle etnografi ve nitel görüşmeler gibi niteliksel yöntemlerle birleştirilir (Bakardjieva, 2011; Bertel, 2013: 15).

Teknolojilerin kişilerin gündelik hayatında nasıl bir rol oynadığını ve hangi sembolik anlama sahip olduğunu anlayabilmek için evcilleştirme sürecinin dört temel boyutunu ele almak gerekmektedir (Silverstone ve diğ., 1990; Silverstone ve diğ. 1992; Silverstone ve Hirsch 1992; Silverstone 1994; Silverstone ve Haddon 1996; Berg 1996; Lie ve Sørensen 1996; Haddon, 2003; Ward, 2006; Haddon, 2011). Bu süreçlerden birincisi, bir teknolojik ürünün kişinin gündelik hayatına girmesini, yani o teknolojinin satın alınmasını ifade eden “**edinme**”dir (*appropriation*). İkincisi, edinilen teknolojinin fiziksel alana dahil edilerek kullanılmaya başlanması ve temel işlevlerinin keşfedilmesi ile o teknolojinin “**nesnelleştirilme**”sidir (*objectification*). Üçüncüsü, bu teknolojinin gündelik hayatımıza ve rutinlerimize eklenmesi, yani gündelik hayatımızla “**bütünleşme**”sidir (*incorporation*). Dördüncüsü de hayatımıza dahil olan bu teknolojinin artık dış dünyada sergilenmesi, yani kamusal alanda kullanıcıyı temsil etmesini ifade eden “**dönüştürme**”dir (*conversion*). Evcilleştirmenin boyutlarından olan edinme ve nesneleştirme, nesnenin fiziki kullanımında ifade edilirken, bütünleşme, nesnenin gündelik hayatta kullanıldığı çeşitli yolları ifade eder. Dönüşüm ise ev ve dış dünya arasındaki ilişkiyi tanımlar. Dolayısıyla, edinme ve dönüşüm, hane ile dış dünya arasındaki sınırlarla ilişkiliyken, nesneleştirme ve bütünleşme belirli bir teknolojinin, ev ortamına ve gündelik pratiklerimize nasıl eklendiği ile ilgilendirir. (Berker ve diğ., 2006: 5). Edinme ve dönüşüm evresinde vurgu, bir teknolojinin sahip olduğu sembolik anlam üzerinde dururken, nesneleştirme ve dahil etme boyutunda teknolojinin sembolik anlamının maddi ifadesi yer alır (Hynes ve Rommes, 2006: 127). Bu tür terimler, sadece teknolojinin farklı insanlar için yarattığı anlamları anlamak için değil, aynı zamanda kullanıcıların teknolojiyi nasıl değerlendirdiklerini anlamak için araştırmacılara sistematik bir düşünce çerçevesi sunmakta ve evcilleştirme analizini karakterize etmektedir (Haddon, 2011: 312-313). Bu açıdan evcilleştirmenin bu boyutları, akıllı telefonların edinilmesi ve kullanıcıların gündelik pratiklerine eklenmesinin incelenmesi için sistematik bir çerçeve sağlar.

Evcilleştirme çalışmaları, öncelikle teknolojinin eviçi alana girmesini ele aldığı için, kavram ve yaklaşım çoğu zaman hane halkı bağlamıyla ilişkilendirilmiştir. Evcilleştirmenin yukarıda bahsedilen dört boyutuna ek olarak, hane halkının “ahlaki ekonomisi (*moral economy of the household*)” ve medya teknolojilerinin “çift eklem-

lenmesi (*double articulation of ICT*)” de önemli kavramsal dayanaklarını oluşturmaktadır. Hane halkının “ahlaki ekonomisi” kavramı, bir hanenin “değerleri ve çıkarlarına” göre teknolojilerin bütünleşmesini ve yeniden tanımlanmasını açıklamak için kullanılmaktadır (Silverstone vd., 1992: 16). Bu kavram, hane halklarının hem ekonomik hem de ahlaki üretim ve tüketim birimleri olduğu gerçeğini göstermeyi amaçlamaktadır. Ahlaki ekonomi, kısmen anlatılan ve hane içinde üretilen öykülerden aktarılır. En belirgin ifadesi ise, hanehalkının gündelik uygulamalarıdır (Bakardjieva, 2006: 84). Örneğin, bir hanede aile ilişkilerini sürdürmek ve arttırmak, mevcut toplumsal cinsiyet kalıpları içinde kadınların rutin olarak yaptıkları maddi olmayan emeğin önemli bir parçasıdır. Kadınlar bu ilişkileri sürdürmek için kısmen bilgi iletişim teknolojilerini kullanmaktadırlar; ancak çoğu zaman bu teknolojilerin satın alınmasında ve kullanımında söz sahibi değildirler. Hane içinde kullanıcıların teknolojileri şekillendirmedeki aktif rolü göz önünde bulundurulduğunda, belirli ailelerde “ahlak dışı bir ekonominin” çalışmakta olduğunu görürüz (Green, 2001: 143). Dolayısıyla evcilleştirme süreçlerinde ahlaki ekonomilerin nasıl işlediğinin incelenmesi teknolojilerin kullanım pratiklerine ışık tutması açısından önemlidir. Çünkü ahlaki ekonomiler, teknolojilerin satın alınmasını ve yerleştirilmesini ve kullanılmasını etkilemektedir (Green, 2001: 143). Bu nedenle, hane halkının ahlaki ekonomisi, kesinlikle toplumsal cinsiyetlenmiş bir evin yaratılmasına odaklanmaktadır.

Evcilleştirme kuramı içerisinde değinilen bir diğer önemli kavram ise teknolojilerin “çifte eklemlenmesi” dir (Boczkowski ve Lievrouw 2008; Livingstone, 2007; Silverstone, 1994). Bu çifte eklemlenme, bilgi iletişim teknolojilerini diğer tüm nesnelerden ayıran özelliğe gönderme yapmaktadır (Boczkowski ve Lievrouw, 2008). Buna göre medya teknolojileri hem maddi hem de sembolik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla, diğer teknolojilerden farklı olarak medya hem maddi hem de sembolik olarak kişilerin gündelik hayatlarına eklemlenmektedir. Teknolojilerin gündelik hayattaki sembolik boyutlarına odaklanan evcilleştirme çalışmaları açısından çifte eklemlenme önemli bir analiz noktasını oluşturmaktadır.

Evcilleştirme kavramı, diğer literatür ve çalışmalarda paylaşıldığı için kendi varsayımlarında benzersiz değildir. Ancak, belirli çalışmaların ardında yatan anlayışların toplu “bir paketini” sağladığı için oldukça işlevseldir (Haddon 2003: 52). Berker ve diğerlerine göre evcilleştirme, teknolojilere ve onların gündelik hayattaki rolüne ilişkin bütüncül bir teorik yaklaşım; aynı zamanda teknolojilerin gündelik hayata nasıl girdiğini araştıran bir yöntem, bir araştırma aracı olarak da görülebilir (2006: 9). Bu teorik çerçeve temelinde evcilleştirme, ampirik araştırmalarda uygulanabilirliği açısından hem medya ve iletişim çalışmalarında hem de bilim ve teknoloji çalışmalarında bir boşluğu doldurmaktadır (Berker vd., 2006: 4-5).

Teknoloji dolayımı günümüz toplumunda evde, sokakta, hastanede, okulda iş yerlerinde, kısacası gündelik hayatımızın her alanında teknolojiyle etkileşimimizi anlamamız büyük önem taşımaktadır. Bu süreç, sadece insanların bu teknolojiyi benimsemesiyle ilgili değil, aynı zamanda insanların bu teknoloji ile dolayımlanan bir çevre oluşturmalarıyla ilgilidir (Berker, vd., 2006). Bu bakımdan kullanıcıların bu cihazlarla kurdukları dinamik ilişki ve anlam üretme süreçlerinin araştırılması, geniş bir yöntemsel çerçeve gerektirmektedir. Evcilleştirme kuramı da hem gündelik hayatın mikro pratiklerine hem de makro ilişkilere odaklandığı için akıllı telefonlar gibi kapsamlı bir teknolojik cihazın incelenmesi için geniş bir yöntemsel çerçeve sunmaktadır. Ayrıca, evcilleştirme sürecinin toplumsal, kültürel ve bireysel alandan bağımsız düşünülmemesi, onun toplumsal cinsiyet boyutunun da ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Evcilleştirmenin Toplumsal Cinsiyet Boyutu

Toplumsallaşmış bir teknoloji olarak akıllı telefonların analizi, teknolojiye toplumsal yaklaşımlardan ve feminist teknoloji çalışmalarından gelen araştırmalara dayanmaktadır. Akıllı telefonları bir bilgi iletişim teknolojisi olarak araştırmak, teknoloji ve toplumsal cinsiyet arasındaki karşılıklı şekillendirme süreçlerinin keşfini mümkün kılmaktadır. Bir teknoloji olarak akıllı telefonların ev içi alanlara, gündelik hayata ve mevcut toplumsal cinsiyet pratiklerine eklemelenmesine odaklanan bu çalışmada, evcilleştirme teorisi toplumsal cinsiyetle olan ilişkisi bakımından ele alınmakta ve feminist teknoloji çalışmalarıyla bağlantılandırılmaktadır.

Evcilleştirme perspektifi, teknoloji kullanımlarının anlaşılmasında teknolojinin toplumsal inşanın önemini vurgulamakla birlikte, teknolojilerin gündelik hayata eklemelenme stratejilerini araştırmak için geniş bir teorik çerçeve sunmaktadır. Feminist teknoloji çalışmaları ise, bir teknolojinin evcilleştirilmesinde toplumsal cinsiyetin tek taraflı belirleniminden ziyade, teknoloji ve toplumsal cinsiyetin karşılıklı şekillenmesine odaklanmıştır. Dolayısıyla, evcilleştirme çalışmalarında kullanıcıların aktif olarak o teknolojilere verdikleri anlamlar sorgulanırken, feminist teknoloji çalışmaları teknoloji ve toplumsal cinsiyetin bu kullanım pratikleri boyunca nasıl karşılıklı bir şekillenme süreci içinde olduklarını anlamaya olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, teknolojinin toplumsal şekillenmesi şemsiyesi altında evcilleştirme kuramı ve feminist yaklaşımların birleştirilmesi, toplumsal cinsiyet ve teknoloji ilişkilerini yakından ele almamıza olanak tanımaktadır (Wajcman, 2009).

Evcilleştirme çalışmalarında kullanıcıların, ev içi teknolojileri kullanım pratikleri boyunca anlam ürettikleri vurgulanmaktadır (Silverstone ve Hirsch, 1992). Belirli bir teknolojik ürünün kullanımı yoluyla bireyler kendi kimlikleri ve pratikleri

hakkında anlam üretmektedirler (Wajcman, 2009). Bu açıdan, bir teknolojinin kullanımı, o kişinin ya da hanenin toplumsal konumlanmasıyla, ahlaki ekonomisiyle bağlantılıdır, yani bir teknolojinin kullanıldığı yollar, o kişi ya da hanenin kendi toplumsal konumlarını yeniden üretmelerini mümkün kılmaktadır (Silverstone vd., 1992). Toplumsal cinsiyete dayalı ilişkiler de bu yeniden üretimin tam merkezinde yer almaktadır.

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden üretildiği alanların en başında “ev” gelmektedir. Bu çalışma açısından “ev”, fiziksel bir alanı ifade etmenin çok ötesinde, toplumsal değerleri, normları, mücadeleleri, toplumsal cinsiyeti ve daha birçok değeri içeren toplumsal ve kültürel bir alandır. Dahası, “ev statik bir varlık değildir, aksine değerler, normlar ve güç üzerinden devam eden mücadeleler boyunca sürekli olarak yeniden” inşa edilmektedir (Morley’den akt. Dobashi, 2005: 220). Bu nedenle evcilleştirme kuramı, ev içi alana odaklanmakta ve mevcut toplumsal dinamiklerin, teknolojilerin benimsenmesi üzerindeki etkilerine bakmaktadır. Çünkü kamusal alanda üretilip anlam verilen teknolojiler, ev içi alana olduğu gibi girmektedir. Bu teknolojiler, “her bir eve ve evin değerlerine, normlarına ve kurallarına uyacak şekilde yeniden tanımlanır. Başka bir deyişle, insanların yaşam tarzları yeni teknolojilerden önemli ölçüde etkilenirken, teknolojiler, “evi” yaratmanın ve korumanın bir parçası olarak kullanılmaktadır” (Dobashi, 2005: 220-221). Dolayısıyla, akıllı telefonların ev içi alanda nasıl kullanıldıkları ve algılandıkları, hane halkının ahlaki ekonomisi içinde nasıl şekillendiği, ancak kullanıcıların ev içi alanına ve gündelik pratiklerine yönelik bir odak geliştirilmesiyle anlaşılabilir. Eviçi alanda üretilen toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri de bu odağın merkezini oluşturmaktadır.

Birçok toplumda olduğu gibi Türkiye’de de toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri hala derin bir şekilde devam etmektedir. Bu eşitsizlikler ekonomik, politik ve kültürel alanda yeniden üretilmekte ve doğallaştırılmaktadır. Bu yeniden üretimin en mikro ama aynı zamanda en makro ayağını ise aile oluşturmaktadır. Hane içinde kadınların üstlendikleri roller ve sorumluluklar, bir yandan makro toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bir yansıması olurken diğer, yandan bu ilişkilerin hane içinde yeniden üretilmesinin önemli bir göstergesidir. Kadınların ev içi alanda yaptıkları yemek, temizlik, bakım, çocuk yetiştirme ve toplumsal bağlantıların kurulması gibi birçok iş, hane içinde mevcut toplumsal cinsiyet rollerinin eşitsiz dağılımını göstermektedir. Bu nedenle kadınların gündelik hayatta ve özellikle eviçi alanda akıllı telefon kullanım pratiklerini ve onlara verdikleri anlamları incelemek, mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini sergilemek açısından önemlidir.

Bilgi iletişim teknolojilerinin ev içi alana dahil olmasıyla birlikte aile içinde bu teknolojilerin kullanımının toplumsal cinsiyet boyutuna odaklanan çalışmalar ya-

pılmıştır (Aune, 1996; Bakardjieva, 2005; Lally, 2002; Hynes, 2004). Örneğin Morley (1986), hane içinde televizyon kullanımına odaklandığı çalışmasında, televizyonun ve uzaktan kumandanın öncelikle evin babasına, yani erkeğin kullanımına tahsis edildiğini, pek çok kadının televizyon izlerken aynı zamanda başka işlerle uğraştığını ve sadece televizyon izledikleri zaman bir tür suçluluk duygusu yaşadıklarını bulgulararak, teknolojilerinin kullanımı aracılığıyla hâkim toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl yeniden üretildiğini sergilemiştir. Çünkü evcil teknolojilerin anlamı ve önemi, hane halklarının “ahlaki ekonomileri” bağlamında hane halklarının toplumsal ilişkilerine tabidir. Bu ahlaki ekonomi içinde teknolojilere erişim, onların kontrol edilmesi ya da onlara verilen anlamları etkileyen toplumsal cinsiyet boyutları göz ardı edilmemelidir (Green, 2000: 226).

İnsanların eviçi teknolojilerin gündelik hayatlarındaki rolüne ilişkin anlatımları ve açıklamaları, toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve aile dinamiklerini yansıtmaktadır (Livingstone, 2005: 104). Gündelik hayatta kullanılan teknolojik nesneler, benliğin bir uzantısı olarak işlev görürler, bu nedenle insanların bu teknolojileri tartıştıkları dil, kullanıcıların kimliklerini, ihtiyaçlarını, isteklerini ve dünyayı yorumlama yollarını gösterir (Lunt ve Livingstone, 1992). Buna göre hem kadınlar hem de erkekler benzer teknolojileri kullanmalarına rağmen o teknolojiye ilişkin kurdukları sembolik anlamlar ve söylemsel pratikler farklılık göstermektedir. Örneğin, Livingstone’a göre (2005: 108), “her ikisi de televizyon izler, ancak günün farklı zamanlarında ve farklı programlar izleyerek bunu yapabilirler; her ikisi de telefonu kullanırlar, ancak genellikle farklı türden aramalar yaparlar; her ikisi de radyoyu dinlerler, ancak farklı etkinliklere eşlik ederler.” Tam da bu nedenle, bu teknolojilerin kullanım pratikleri ve anlamlandırılma biçimlerine toplumsal cinsiyet boyutundan bakmak önemlidir. Kadın ve erkeklerin teknolojilerle kurdukları ilişkiler, onlara verdikleri anlam ve bu anlamları açıklama biçimlerinin erkeklerle farklılık göstermesinin altındaki temel nedene odaklanmak ve bunu mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileriyle bağlantısı üzerinden açıklamak gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, akıllı telefonların kişilerin gündelik alanına eklenmesi, kullanım pratikleri ve anlamlandırma süreçlerine evcilleştirme kuramı temelinde yaklaşılırken, teknolojiye feminist yaklaşımların sağladığı geniş teorik çerçeve ile bu araçların toplumsal cinsiyet ile karşılıklı şekillenme süreçleri birlikte ele alınmaktadır. Evcilleştirme kuramı ve teknolojiye feminist yaklaşımların birleştirilmesi, akıllı telefonların evcilleştirildiği yolları toplumsal cinsiyet boyutundan ele almayı mümkün kılmaktadır.

Akıllı Telefonların Evcilleştirilmesi

Evcilleştirme çalışmalarının ilk örnekleri ev içi alanlara odaklanmasına rağmen (Silverstone vd., 1992), günümüzde taşınabilir teknolojilerle birlikte evcilleştirme

süreci artık sadece ev içi alanı kapsamamaktadır (Haddon, 1998: 12, 2003: 46, 2006, 2011: 314-315, Ling, 1998, 2002). Cep telefonları ve evcilleştirme ile ilgili yapılmış ilk çalışmalar evcilleştirme çalışmalarının koşullar değiştikçe yeniden değerlendirilmesi ve uyarlanması gerektiğini vurgulamıştır (Haddon, 1998, 2001, 2003). Böylelikle, günümüzde evcilleştirme kuramı cep telefonları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Cep telefonları, televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi gibi diğer evcil teknolojilerden farklı olarak kullanıcılar tarafından ev dışı alanlara taşınabilirler. Ancak, her ne kadar fiziksel anlamda evden ayrılrsa da duygusal olarak kullanıcılarını bir ev hissine bağlamaktadır (Bell 2005; Hjorth, 2009). Başka bir deyişle, cep telefonları söz konusu olduğunda evcilleştirme evden dışarıya doğru hareket etmiş olabilir; ancak ev ve mekân hissi hala kalıcıdır (Hjorth, 2009:59). Dahası, evcilleştirilmiş cep telefonları, sadece ev içi alanın değil, her zaman bizimle olmaları açısından çalışma, eğitim ve kamusal alanın da bir parçası haline gelmiştir (Berker vd., 2006; Hynes ve Rommes, 2006: 126).

Evcilleştirme kuramında radyo, TV ve cep telefonu gibi evcil teknolojiler, günümüz çağdaş yaşamındaki döngüsel ve sürmekte olan tüketim sürecinin bir parçası olarak görülmektedir. Bu nedenle, cep telefonlarını analiz eden araştırmaların çoğu, teknolojilerin benimsenmesini ve uyarlanmasını tanımlamak için evcil teknolojiler yaklaşımını benimsemiş, ama bu süreci her zaman olduğu gibi tamamlanmamış olarak kullanmışlardır. Çünkü, içinde yer aldıkları kültürler gibi evcil teknolojiler de her zaman akmaya devam etmektedir (Hjorth, 2009:246-247). Başka bir deyişle evcilleştirme, her zaman devam eden, dinamik bir süreci ifade etmektedir. Akıllı telefonlar söz konusu olduğunda, bu durum sembolizmdeki değişimleri, kamusal alanlardaki düzenlemeleri ve insanların günlük uygulamalarına entegrasyonun doğasını ve derecesindeki değişimleri ifade etmektedir (Haddon, 1998: 12). Teknolojiler ve kullanım pratikleri değiştikçe, evcilleştirme süreçleri de değişmekte ve farklı boyutlar kazanmaktadır.

Erken dönemlerinde sadece ev içi teknolojileri ve özellikle televizyonu inceleyen evcilleştirme kuramının, cep telefonlarını da kapsayacak şekilde nasıl genişletilebileceğini açıklayan ve tartışan ilk çalışmalardan biri, Leslie Haddon (2001, 2003) tarafından yapılmıştır.³⁷ Ancak Haddon, bu çalışmalarında, cep telefonlarıyla ilgili

---

³⁷ bkz. Haddon, Leslie (2001) *Domestication and Mobile Telephony*, Rutgers Üniversitesinde 18-19 Nisan 2001 tarihinde düzenlenen “Machines that Become Us” başlıklı konferansta sunulmuş bildiri metni: https://www.researchgate.net/publication/243783202_Domestication_and_Mobile_Telephony Erişim Tarihi: 10 Eylül 2018

Haddon, Leslie (2003) *Domestication and Mobile Telephony*, içinde *Machines that Become Us: The Social Context of Personal Communication Technology*, Katz, James, (ed.), Transaction Publishers, New Brunswick, USA, s. 43-56.

daha önce yapılan diğer araştırmaların, aslında evcilleştirmenin temel unsurlarına değindiğini vurgulamıştır.³⁸ Bu anlamda evcilleştirme kuramının diğer çalışmalarda da yer aldığını belirten Haddon’a göre (2003: 52), “evcilleştirme kavramı, kendi varsayımları içinde benzersiz değildir- bu varsayımların çoğu diğer literatür ve çalışmalarda da paylaşılmaktadır”. Ancak, bu yaklaşımı önemli kılan, belirli çalışmaların ardında yatan anlayışları toplu halde bir araya getirmesi açısından kullanışlı bir yol sunmasıdır. Dolayısıyla, cep telefonları ve günümüzde artık akıllı telefonlarla ilgili yapılan çalışmaların çoğu için evcilleştirme kuramı, önemli bir ortak referans noktası haline gelmektedir. Çünkü, cep telefonları evcil teknolojilerin en iyi örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Morley, 2003; 2007).

Cep telefonları, evcilleştirme süreçlerinin analiz edilmesi için geniş bir alan sunmaktadır; çünkü bu teknolojiler kullanılmaya başlandıklarından beri hem küresel hem de bölgesel olarak dünyada en hızlı yayılan ve benimsenen teknolojilerin başında gelmektedir ve bu da önemli kültürel değişimleri beraberinde getirmektedir. Ancak, cep telefonlarının evcilleştirilmesi ile ilgili çok çalışma gerçekleştirilmiş olmasına rağmen (Haddon, 2003; Ling, 2004; Glotz, vd. 2005; Ishii, 2006; Katz, 2008; Green & Haddon, 2009), akıllı telefonların evcilleştirilmesiyle ilgili henüz yeteri kadar çalışma yapılmamıştır (de Reuver vd., 2016: 348). Akıllı telefonlar her ne

---

³⁸ Evcil teknolojiler yaklaşımının daha önceki bir versiyonu, kültürel çalışmalar araştırmalarında görülebilir (Hjorth, 2009:) Günümüzde akıllı telefonlara uygulanabilecek olan ve evcil teknolojiler yaklaşımının daha önceki bir versiyonu sayılabilecek olan *The Story of the Walkman* (1997) bu çalışma açısından çok önemlidir. Bu çalışmada Paul du Gay ve arkadaşları, cep telefonu öncesi ilk taşınabilir teknolojilerden biri olan “Walkman”i incelemiş ve “kültür döngüsü” (*circuit of culture*) olarak adlandırdıkları çeşitli aşamalardan oluşan bir tüketim modeli taslağı çizmişlerdir (Du Gay, 1997). Bu modelde, temsil (representation), kimlik (identity), üretim (production), tüketim (consumption) ve düzenleme (regulation) olarak kategorilendirilen beş temel kültürel süreçten bahsedilmiştir. Bu süreçler birlikte ele alındığında bir teknolojik ürün ya da metni her yönüyle çalışabil-memize olanak tanıyacak bir kültür döngüsünü tanımlamaktadır. Dolayısıyla bu kitapta, du Gay ve arkadaşları (1997), kültürel olarak Walkman’ı incelemek için, en azından onun “nasıl temsil edildiğini, hangi toplumsal kimliklerin onunla ilişkili olduğunu, nasıl üretildiğini ve tüketildiğini ve hangi mekanizmaların dağıtımını ve kullanımını düzenlediğini” araştırmak için kültür döngüsü modelini geliştirmişlerdir. Bu model bir teknolojik ürünün toplumsal bağlamı içerisinde, makro (ekonomik ve kültürel bağlam) ve mikro ilişkileri (gündelik pratikleri) de kapsayabilecek bir şekilde değerlendirilebilmesine olanak tanımaktadır. Bu anlamda evcilleştirme yaklaşımının öncüllerinden birini oluşturmaktadır. Bu model toplumsal teknolojilerin doğasını anlamak için özellikle yararlanılan bir kaynak haline gelmiştir (Hjorth, 2009: 10). Cep telefonu araştırmalarında özellikle, Gerard Goggin (2006) “kültür döngüsü” modelini kullanarak “cep telefonu kültürleri”ni kapsamlı bir şekilde değerlendirmiş ve cep telefonlarının sadece küçük tüketim kültürleri içinde değil aynı zamanda daha büyük kültürel ortamlarda kavranması ve tartışılmasını gerektiğini vurgulamıştır. Cep telefonlarının tarihsel gelişiminden, günümüzde kazandığı sembolik anlama kadar uzanan cep telefonu kültürlerinden bahseden Goggin’in bu çalışması cep telefonu incelemeleri açısından oldukça önemli bir noktada durmaktadır.

kadar cep telefonlarına benzer temel iletişim işlevlerine sahip olsa da bir bilgisayarın sahip olduğu çoğu özelliği de bünyesinde barındırmaktadır. Dahası, akıllı telefonlarla her zaman her yerde erişilen sosyal medya uygulamaları, teknolojiyi, geleneksel telefonlarla mümkün olmayan şekillerde dış dünyaya açmaktadır. Bu nedenle, akıllı telefonların evcilleştirilmesinin, cep telefonlarından farklı olması muhtemeldir, çünkü tüketiciler çok çeşitli uygulamaları kurarak akıllı telefonlarının işlevselliğini günlük rutinlerinde daha aktif olarak kullanmaktadır (de Reuver vd., 2016: 348-351). Akıllı telefonların sağladığı internet erişimi, uygulamalar, kamera, ses kaydı, müzik, arama seçenekleri ve daha yüzlerce farklı özellikten dolayı, akıllı telefonlar artık bir “platform” olarak ele alınmaktadır. Haddon’a göre (2011: 316), artık bir araştırmacı, akıllı telefonların işlevlerinin (dijital kameralar veya Mp3 çalarlar gibi) diğer teknolojilerden daha fazla kullanılma nedenini araştırabilir ya da cep telefonu kullanımının (örneğin kamera kullanımı, metin mesajlaşmaları ya da sosyal medya kullanımı gibi) belirli yönlerine odaklanabilir. Tam da bu nedenle, akıllı telefonların evcilleştirilmesini, artık tek bir boyuttan incelemek mümkün değildir.

Bireylerin ve kültürel bağlamların teknolojilere verdiği anlamlara odaklanan evcilleştirme kuramı, kullanıcı ve teknoloji arasındaki etkileşimi bir süreç olarak araştırmasının yanı sıra, akıllı telefon gibi teknolojilerin, “kullanıcıların beğenilerinin, değerlerinin, kültürel ve toplumsal sermayelerinin göstergesi olarak sembolik bir işlev gördüğü yolları da ele almaktadır. Bu telefonlar, yalnızca kullanıcının toplumsal sermayesi için sembolik bir depo olmakla kalmaz, aynı zamanda, kullanıcının kimliği ve toplumsal statüsü hakkında ipuçları da verir” (Hjorth, 2009: 9). Dolayısıyla bu çalışmada, evcilleştirmenin sağladığı teorik ve analitik perspektife dayanarak akıllı telefon kullanımının, kişilerin günlük pratiklerine, rutinlerine, algılarına nasıl dahil olduğuna, bu teknolojilerin benimsenmesi ve kullanımını çevreleyen toplumsal dinamiklerin neler olduğuna, kişilerin bu cihazlar aracılığıyla kendilerini nasıl temsil ettiklerine ve bu kişilerin sembolik evrenine nasıl eklemlendiğine toplumsal cinsiyet ilişkileri temelinde odaklanılacaktır.

Evcilleştirme süreçleri bu anlamda basit ya da nihai olmaktan uzak gözükmektedir. Çünkü hem toplumsal hem de bireysel alanda bu kültürel ürünler farklı şekillerde kullanılabilir ve uyarlanabilir. Akıllı telefonların yükselişi cep telefonlarıyla kurulan sembolizm, kullanım ve uyarlamaları da değiştirmiştir. Kullanıcıya sundukları teknik donanımın farklılığından dolayı cep telefonlarının evcilleştirilmesiyle akıllı telefonların evcilleştirilmesi arasında da hem yerel hem de küresel bağlamda farklılıklar bulmak mümkündür. Bu farklılıklar aynı zamanda kullanıcıların içinde yer aldığı makro ve mikro kültürel bağlamlarda da gözlemlenebilir. Dolayısıyla, akıllı telefonların evcilleştirilmesi incelenirken, kişinin içinde bulunduğu kültürel alanın mevcut kodları ve kişinin kimliğinin akıllı telefon kullanımıyla nasıl per-

forme edildiğinin incelenmesi gerekmektedir. Böylesi bir inceleme, akıllı telefonların toplumsal cinsiyete dayalı kullanımlarını da görme olanağı tanıyacaktır. Çünkü akıllı telefonların, artık günümüzde en toplumsal cinsiyetlenmiş evcil teknolojilerden biri olduğu kuşkusuzdur.

Bu teknolojiler kullanımları yoluyla anlam kazanmakta ve toplumsallaşmaktadır, farklı insanlara farklı anlamlar ifade etmekte ve bu anlamlar zamanla değişebilmektedir (Haddon ve Silverstone, 2000: 251). Bu nedenle, evcilleştirme süreçlerini anlamlandırmak ve analiz etmek, teknolojilerin günlük pratiklerde konumlanmasının ve yorumlanmasının incelenmesini gerektirir. Örneğin, akıllı telefonların kullanıcıları tarafından yorumlanması, bu kişilerin teknoloji deneyimlerine ve hikayelerine erişim sağlayabilecek niteliksel bir yaklaşımla başarılı bir şekilde analiz edilebilir. Dolayısıyla bu araştırmada, görüşme yapılan kişilere akıllı telefonlarının kendileri için ne anlam ifade ettiği ve onları gündelik hayatta nasıl kullandıkları, yani nasıl evcilleştirdikleri ayrıntılı bir şekilde sorulmuş ve çalışma boyunca yapılan görüşmelerde aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

- Akıllı telefonları edinmeden önce insanlar, bu teknolojilerin hayatlarında oynayacağı rolü nasıl hayal etmişlerdir, yani bu teknolojilere ilişkin görüşleri cihazı satın aldıktan sonra (olumlu ya da olumsuz) değişmiş midir?
- Hane halkı üyeleri arasında, akıllı telefonların alınıp alınmaması veya nasıl kullanılması gerektiği konusunda ne tür müzakereler yapılmıştır? (Akıllı telefonlar her ne kadar bireysel kullanıma açık teknolojiler olsa da bu cihazların alımında karar verici kişi yine çoğunlukla evin “erkeği”dir)
- Bir akıllı telefon edindikten sonra, kişiler bunu nasıl ve hangi amaçlarla kullanmaktadırlar?
- Bu teknolojiler kullanıcıların gündelik hayat pratiklerine ve rutinlerine nasıl eklenmektedir?
- Bu teknolojiler ev içi alanda hangi yerlerde kullanılmaktadır ve neden bu alanlarda kullanılması tercih edilmektedir?
- Bu teknolojiler dolayısıyla, kullanıcılar kendilerini nasıl ifade etmekte ve başkalarına nasıl temsil etmektedirler?

Çalışma boyunca gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde akıllı telefonların kullanıcıların gündelik hayatlarına nasıl eklenildiği ve onlara ne anlam ifade ettiğini bulgulamak için sorulan bu sorular, her ne kadar genel evcilleştirme analizleriyle bağlantılı olsa da akıllı telefonlar gibi özel bir kullanım alanı olan cihazlar için de bir analiz birimi oluşturmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

TÜRKİYE’DE AKILLI TELEFONLARIN TOPLUMSAL CİNSİYETLEN- MİŞ KULLANIM PRATİKLERİ

Bir Bağlantı Teknolojisi Olarak Akıllı Telefonlar

Akıllı telefonlar, sunduğu birçok özelliğinin yanı sıra, her zaman her yerde aile ve arkadaşlarla iletişim kurmamızı sağlayan bir bağlantı teknolojisi olarak da kavramsallaştırılmıştır (Ling, 2004; Campbell, 2006). Gündelik kişisel ilişkilerin sürdürülmesinde teknolojik gelişmelerin yeri uzun bir tarihe sahiptir. Yazılan kartpostalardan çekilen telgraflara, eski günlüklerden, sosyal medya paylaşımlarına, sabit hatlardan mobil telefonlara kadar iletişimsel alandaki her teknolojik gelişme, bağlantının sağlanmasını kolaylaştırmaktadır. Günümüzde ise artık akıllı telefonlar sayesinde uzak mesafeler arasındaki ilişki kısılmakta, daha ucuz, daha hızlı ve daha kolay hale gelmektedir (Adams, 1998; Marvin, 1988). Böylece kişiler, akıllı telefon teknolojisi aracılığıyla daha fazla bağlantılanmış bir dünyada yaşamaktadırlar. Bu nedenle, akıllı telefonlar ve mobil sosyal medyaya odaklanırken, özellikle yeni medyanın en önemli özelliklerinden biri olan bağlantılılık (*connectivity*), yani sürekli bağlantıda (*always on touch*) olma haline değinmek gerekmektedir. Çünkü, geleneksel cep telefonları, kullanıcılarına hareketliliği/mobillliği sağlarken, akıllı telefonlar bundan daha fazlasını başarırlar: bağlantılı olma hali. Bu bağlantılılık bir yandan direkt ulaşılabilirliği, yani adreslenebilirliği ifade ederken, diğer yandan çeşitli uygulamalar aracılığıyla bireysel ya da kitlesel etkileşimi, yani bağlantıda olma halini ifade etmektedir.

Cep telefonları aracılığıyla yapılan aramalar, gönderilen e-postalar ya da anlık mesajlaşma gibi iletişim pratikleri “sürekli temas (*constant touch*)” anlayışının gelişmesine yol açmıştır (Katz ve Aakhus, 2002; Wellman, 2001). Bu teknolojilerle birlikte artan bağlantılı olma haline rağmen, bu teknolojilerin yüz yüze iletişimi azaltacağına ve insanların toplumsallaşmadan kaçınmasına neden olacağına dair tartışmalar da artmıştır (bkz: Banjo vd. 2006; Gergen, 2002; Puro, 2002). Buna karşın cep telefonu ile kurulan iletişimin etkilerini araştırmıştır (bkz: Ito, vd. 2005; Katz ve Aakhus, 2002; Ling, 2004; Spencer ve Pahl, 2006). Örneğin, Lasen’in 2002 ve 2004 yılları arasında Londra, Madrid ve Paris’te cep telefonlarının kamuya açık yerlerde kullanılmasına ilişkin gerçekleştirdiği araştırması, özellikle cep telefonlarının toplumsal bağları sağlamadaki önemini ortaya koymaktadır. Lasen’in çalışmasında, cep

telefonlarının her zaman kişilerin yanında olması ve onları ulaşılabilir kılması, aile ve arkadaşlarla sürekli bağlantıda kalmalarını sağlaması, tüm telefon numaralarını tek bir yerde saklayabilmesi ve doğumgünlerini hatırlatması gibi ilişkileri geliştirme ve sürdürmeye olanak tanınması açısından, insanların hayatında çok önemli bir rol oynadığı bulgulanmıştır (2004: 3). Dolayısıyla, cep telefonlarının insanların hayatlarına girme biçimleri ve kullanım pratikleri, diğer teknolojik ürünlerle kurulan ilişkiden farklılık göstermektedir. Özellikle, cep telefonlarıyla kurulan ilişki, onun her zaman yanımızda, elimizin altında ve bedenimize yakın bir yerlerde olmasıyla yakından alakalıdır.

Akıllı Telefonlarla Bağlantıda Olma: Ulaşılabilirlik/Adreslenebilirlik

Cep telefonlarının bağlantı kurma aracı olmasına, bir araya gelemeyen kişileri bir araya getirme işlevine, kişiler ya da gruplar arasındaki iletişimin sağlanmasına ve sürdürülmesine dikkat çeken çalışmalar yapılmıştır (bkz: Lasen, 2004; Katz 2005, Ito 2005, Green & Singleton 2009). Buna göre cep telefonları, kullanıcıların sık görmedikleri kişilerle iletişim halinde olmalarına ve bu bağlantılarını korumalarına yardımcı olan bir bağlantı aygıtı olarak tanımlanmaktadır (Horst ve Miller 2006; Wei 2006). Heather Horst ve Daniel Miller (2006) tarafından Jamaika'da yapılan cep telefonu kullanım etnografisi, cep telefonlarının kentsel ve kırsal Jamaikalılar arasında toplumsal ağların korunmasına yardımcı olduğunu göstermektedir. Jamaika'daki düşük gelirli ailelerle belirli bir süre yaşayan araştırmacılar bu kişilerin cep telefonlarını nasıl kullandıklarını inceleyerek, her kullanıcının telefonlarında çok sayıda kişi listesine sahip olduklarını, diğerleriyle bağlantılarını sürdürmek için “selam!”, “nasılsın?” gibi yüzeysel denetleme mesajları gönderdiklerini ve böylece bağlantılarını koruduklarını bulgulanmıştır.

Licoppe da (2004), mobil telefonun yakın aile ve arkadaşlar arasındaki etkileşimin sıklığını değiştirmesini incelemiş ve bunu açıklamak için “bağlantılı varlık (*connected presence*)” kavramını geliştirmiştir. Fransa'da ev telefonu, cep telefonu ve mobil mesajlaşma temelinde gerçekleştirilen bu çalışmada Licoppe, modern iletişim teknolojilerinin kişiler arasındaki ilişkileri fiziksel varlığı gerektirmeyecek şekilde yeniden inşa ettiğini vurgulamıştır. Böylece, herhangi bir kişi—telefonlar tarafından dolayımlanmış bir iletişim süreci boyunca—fiziksel alana dahil olmadan da varlık alanında mevcudiyetini sürdürebilmektedir. Mevcut olmayan varlık (*absent presence*) olarak tanımlanan bu fiziksel yokluk durumu, aynı zamanda mevcut ağlarda bağlantısını sürdüren bir varlık durumunu ifade etmektedir. Yani kişi fiziksel alandan uzak olmasına rağmen, toplumsal ağlarda varlık göstermekte ve bağlantılı varlık olarak mevcudiyetini devam ettirmektedir. Dolayısıyla Licoppe, modern ile-

tişim teknolojilerinin bağlantılı olma durumunu yeniden inşa ettiğini, hatta kişilerarası iletişimde bir dönüşüme neden olduğunu vurgulamıştır. Örneğin, cep telefonu öncesi yakın arkadaşlar ve aile ile kurulan iletişim uzun ve farklı temaları kapsayan sohbetleri içerirken, cep telefonları sonrası bu iletişim nispeten daha amaçsal ve kısa çağrışmaları içermektedir:

Bunlardan biri, insanların konuşmaya zaman ayırdıkları, açık ve sıklıkla uzun konuşmalardan oluşur. Bu çağrılar uygun zamanlarda yapılır. Telefonla konuşmaya zaman ayırmak katılımcılar tarafından konuşmaya karşılıklı katılımlarının bir işareti olarak okunur. Diğer iletişim düzenlemesi ise, içeriği bazen arama gerçeğine ikincil olan, daha kısa ve sık aramalardan oluşur. Bu düzensiz etkileşim akışının sürekli doğası, kalıcı bir bağlantı hissinin sürdürmeye yardımcı olur, bağlantının herhangi bir zamanda etkinleştirilebileceği ve birinin diğerinin ilişkiye girmesini istediği zaman deneyimleyebileceği izlenimini verir (Licoppe, 2004: 141).

Her ne kadar iletişim içerikleri nispeten değişmiş gözüксе de mevcut iletişim teknolojilerinin sürekli bağlantıyı sağlaması açısından önemi, tartışma götürmez bir gerçektir. Özellikle günümüz modern toplumlarında, kırdan kente göçmüş ya da farklı nedenlerle başka şehirlere taşınmış insanlar için bu iletişim teknolojileri, bağlantıda kalmanın temel enstrümanı olarak önemli bir işlev görmektedir. Örneğin, katılımcılardan Feyza (44), eşinden kısa bir süre önce ayrıldıktan sonra çocuklarıyla birlikte abisinin yanına Ankara'ya taşınmıştır. Abisinin yanına taşınma nedenini ise, iki erkek çocuğa tek başına hem babalık hem de annelik yapmanın zor olduğunu, hatta onlara zaman zaman söz geçiremediğini, dolayısıyla çocuklarında eksik olan baba otoritesini abisinin sağlayacağına olan inancıyla açıklamaktadır. Akıllı telefonlarla arasının hiç iyi olmadığını, insanların ona bağımlı hale geldiğini, yani onu yanlış kullanılan bir teknoloji olarak gördüğünü görüşme esnasında sıkça vurgulamasına rağmen Feyza, ailesinin bir kısmından ve çevresinden uzakta olmasından dolayı telefonu özellikle tanıdıklarıyla bağlantı kurmanın önemli bir aracı olarak gördüğünü söylemektedir:

İyi bir özelliği var telefonun, o da hani her zaman her yede ulaşılabilmek ya da istediğine ulaşmak. İlişkini devam ettirmek, çocuklarıyla her zaman görüşmek. Güzel bir şey, telefonun en iyi yönü bu bence.

Bir diğer görüşmeci Asiye de (52), yıllar önce yurt dışında kısa bir süre yaşadktan sonra Türkiye'ye geri dönmüş ilkökul mezunu bir kadındır. Yurt dışında yaşadığı sürelerde edindiği arkadaşlıklarını önceleri mektup göndererek, şimdilerde ise akıllı telefonu ile nasıl hala devam ettirdiğini, o insanlarla Türkiye'ye geldiklerinde ailece görüştüklerini, akıllı telefonların uzak mesafeleri aşarak güçlü bağlantıları desteklediğini anlatmaktadır:

Akıllı telefonlar her yerde var şimdi. Amerika'da var, Kanada'da var, Almanya'da var, Belçika'da var, Hollanda'da var. Her yerden mesaj geliyor yani. Resim atıyorlar bakıyorsun. Mahalle gibi şimdi orası. Benim buralarda arkadaşlarım var. İstanbul'da var, köyde var, kentte var. Olmayan yer yok. Kayseri'de var. Dünya elinin altında yani. Her taraf ile görüşürüm konuşurum.

Cep telefonları, kullanıcılarının hem yakın hem de uzaktaki insanlarla iletişim halinde olmalarını sağlayarak, bağlantıların sürdürülmesine hizmet etmektedir (Abbott, 2004; Miller, 2015). Dünyanın akıllı telefonlarla birlikte artık bir mahalle gibi olduğunu söyleyen Asiy'e'nin deneyimine benzer şekilde Esma'da (56) iki kızı yurt dışında yaşayan ve çocuklarını yıllarca tek başına yetiştirmiş, okutmuş bir annedir. Kızlarıyla her zaman bağlantıda kalabilmenin, hatta geleneksel cep telefonlarının aksine hem ses hem görüntü olarak kızına her zaman ulaşmanın konforundan bahsetmektedir:

Yani çocuğum kilometrelerce uzakta yaşıyor mesela ben onu görebiliyorum. Onunla görüntülü olarak konuşabiliyorum. Anı paylaşılabiliyorum. Yani aynı anda ona ulaşp görüntülü olarak konuşup anı paylaşabiliyorum. Bu harika bir şey...

Bu üç kadın görüşmeci de ulaşılabilir olmayı, aileleriyle ya da arkadaşlarıyla bağlantıda kalmayı sağlamanın en etkili aracı olarak telefonlarını görmektedirler. Aslında gündelik hayatın bir parçası haline gelmiş bu mobil teknolojilerle sürekli bağlantıda olma hali, toplumsal cinsiyete dayalı toplumsal ilişkilerin sürdürülmesine de hizmet etmektedir (Green ve Singleton, 2013: 43). Her ne kadar akıllı telefonların, zaman ve mekândan bağımsız bireysel olarak bir toplumsallaşma (ağlaşmış bireysellik) tarzı sunduğu (Castells, 2003: 132) söylene de aslında bu alanlarda kişiler, yine mevcut toplumsal cinsiyet kalıpları içinde toplumsallaşmaktadırlar. Örneğin, maddi olmayan emek olarak toplumsal bağlantılar, yine kadınlar tarafından sürdürülmektedir. Yapılan araştırmalar hem sabit hatların hem de cep telefonlarının, özellikle aile ve arkadaşlık ilişkileri ve kişilerarası ilişkilerin sürdürülmesinde erkeklerden daha çok kadınlar tarafından kullanıldığını göstermiştir (Rakow ve Navarro, 1993; Charles ve Davies, 2005; Wajcman vd., 2008; Green ve Singleton, 2013: 43). Bu çalışmada da görüşme yapılan erkek katılımcılarının büyük bir çoğunluğu akıllı telefonlarını daha kısa görüşmeler için amaca yönelik kullandıklarını ve arayıp uzun uzun konuşmaktan hoşlanmadıklarını anlatmışlardır. Dolayısıyla, genişleyen teknoloji erişimine rağmen, teknolojinin aracılık ettiği toplumsallığın, toplumsal cinsiyet dinamikleri büyük ölçüde aynı kalmaktadır (Green ve Singleton, 2013: 43).

Neden telefonum kapalıyken ben de sosyal olarak ölmüş gibi oluyorum?..

Yapılan çalışmalar cep telefonlarının mevcut bağlantıların kurulması ve sürdürülmesini sağlamasının yanı sıra, mevcut toplumsal ilişkileri değiştirdiğini de göstermiştir (Licoppe, 2004; Ito 2005; Katz 2005; de Souza ve Silva 2006; Gordon 2006; Ling ve Donner, 2009; Ling, 2012; Miller, 2015). Örneğin, çoğu kullanıcı kendileriyle bağlantıya geçebilecek kişiler için her zaman ulaşılabilir olmaları baskısını oldukça sık hissetmektedirler (Levinson 2006; Ito 2005; Gordon 2006; Green & Singleton 2009, Ling, 2012). Örneğin, bir firmada satış elemanı olarak çalışan Erkan (39), akıllı telefonların iletişimi kolaylaştırdığını, yakın bağlantıları sağlamak açısından çok faydalı olduğunu belirtmesine rağmen, bunun başka toplumsal bağlantılar açısından doğurduğu olumsuz sonuçları şöyle ifade etmiştir:

Akıllı telefonlar iletişimi çok kolaylaştırıyor. Şu yönden kolaylaştırıyor, anında ulaşabiliyorsun istediğin kişiye, telefon kapalı değilse. Daha hızlı hareket edebiliyorsun. Bu açıdan çok önemli bir araç hayatımda. Ama bunun yanında zorlaştırdığı yönler de çok. Bazen ulaşılma istemesen bile telefon olduğu için ulaşılıyorsun işin açıkçası. Bu beni zaman zaman rahatsız ediyor. Ama tabi iş anlamında rahatsız ediyor. Bazen ulaşılmamak istiyorum, ama dediğim gibi onun haricinde isterim tabi bana eşimin dostumun ulaşmasını.

Benzer bir şekilde, evli ve çocuksuz genç bir kadın olan Ela (33) da Erkan'ın özellikle iş hayatı açısından vurguladığı ulaşılabilir olma rahatsızlığını, kişisel ilişkilerdeki rahatsızlığa taşımıştır. Ela her zaman ulaşılabilir ya da bağlantıda olmanın kişisel ilişkileri bozucu ya da baskılayıcı bir durumu beraberinde getirdiğini ifade etmiştir:

Akıllı telefon beni çok geriyor. Onu taşıma zorunluluğum, başkalarının bana sadece onun ile ulaşma ve hani kapanınca öldüm gibi düşünmesi. Hayır! Yani ne oluyor! Bunu istemiyorum. Eşim biliyor, kapalı ise eğer, gerçi olumsuz bir şey ama başıma çok kötü bir şey gelmedikten sonra mutlaka eve gideceğim ya da hani kendime ayırdığım bir zamanı yaşıyorumdur. Ama neden telefonum kapalıyken ben de sosyal olarak ölmüş gibi oluyorum..... Çok garip bir şey söyleyeyim, bir arkadaşım bana Cuma gününden beri mesaj yazmış, telefonum açılıp kapanıyor ya, yani hiç şey olmuyor, sonra da mail atmış, biraz açıldığında mail yazabildim ama tamamen geri kapandı telefon, hiç şey yapamıyorum. Merak ediyorum seni ne oldu, nasılsın iyi misin, WhatsApp'tan cevap veremediğim için. Ne oluyoruz! İyiyim tabi ki. Kötü de olabilirim ama sadece 2-3 gün WhatsApp'tan cevap veremediğim için insanlar bana nasılsın, iyi misin, neredesin, ne yapıyorsun, merak ediyorum yazıyordu. Belki de tepki veriyor beni sallamadı diye. Telefon ilişkilerin bozulmasına sebep oluyor aslında. Çok net ilişki bozan bir şey....

Ela'nın vurguladığı iletişimde kalma hali ve beklentisi, ebeveyn ve çocuk ilişkilerinde de başka sorunları beraberinde getirmektedir. Örneğin, 49 yaşında iki çocuk babası Kenan, sürekli erişilebilir olmanın kişilerin psikolojileri üzerinde neden olduğu dönüşümü bir yandan faydalı olması açısından, diğer yandan da yarattığı psikolojik tahribat açısından değerlendirmiştir:

Eskiden bu kadar değildi, ama şimdi herkes arayabiliyor. Kesinlikle o konuda biraz rahatsızlık çekiyorum. Özellikle işlerimin yoğun olduğu zamanlar sürekli telefon gelince. O da aksilik ya gerçekten. Diyelim bir iş ile uğraşırken sürekli telefon geliyor. Hiç aramayan kişi arar. Bazen diyorum ki, bu cep telefonları çıkmadan önce insanlar nasıl iletişime geçiyordu. Helal olsun. Bir de bunun kötü bir şeyi oldu üzerimizde. O zaman demek ki bizim sabrımız daha çoktu. Diyelim ki aradım seni, sen yoksun, not bıraktım, sen 5-6 saat sonra eve geliyorsun beni arıyorsun, ben sabredebiliyorum. Şimdi telefon açıyorum, kızımın telefonu meşgulse 10-15 saniye sonra tekrar arıyorum. Sabırda bırakmadı bizde. O yönden kötü. Hemen ulaşmak istiyorsun.

Kenan'ın belirttiği gibi cep telefonları, bir yandan sürekli aranarak rahatsız edilmeyi beraberinde getirirken, diğer yandan da istediğimiz zaman istediğimiz kişiye hemen ulaşma kaygısını da tetiklemektedir. Dolayısıyla, yakınlarımızı (ya da çocuklarımızı)³⁹, her zaman kontrol etme aracı olarak telefonlar, aynı şekilde karşı tarafa ulaşamadığı zamanlarda kişinin psikolojik beklentilerini ya da ilişkilerini etkileyen bir duruma da yol açmaktadır. Cep telefonları ve akıllı telefonlar, geçmişteki bağlantısızlığı ya da bağlantı kopukluklarını gidermek, sürekli bağlantıda kalmak için çok önemli araçlar olarak görülmesine rağmen, bu araçların ulaşılabilirlik açısından doğurduğu bazı sıkıntılar da vardır.

Haber verme gibi başka bir baskı da oluşturuyor bana...

Cep telefonlarının sağladığı bu erişilebilirlik derecesi, kullanıcıların başkalarıyla temas halinde olmaları gerektiği kaygısını yaratabilir. Bu cihazlar ile sağlanan her zaman açık olan bağlantı, beraberinde kullanıcılarına, diğerlerinin de her zaman eşit şekilde erişilebilir olması beklentisini sağlar (Miller, 2015). Aranan kişi için de

---

³⁹ Ulaşamama kaygısı özellikle kız çocukları mevrubahis olduğu zaman daha yoğun bir şekilde dile getirilmektedir. Örneğin, Kenan'ın yaşları birbirine yakın bir kız bir erkek çocuğu olmasına rağmen görüşme boyunca ulaşamama kaygısını özellikle kız çocuğu ile bağlantılı durumlarla örneklendirerek açıklamıştır. Bu durum tabi ki baba olmakla ilgili bir koruma kaygısından gelmekle birlikte, korunacak olan kız çocuğu oldu mu bu kaygı iki kat artmaktadır.

aramaya cevap verme zorunluluğunu ya da hesap verme zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. 27 yaşında yüksek lisans öğrencisi Derya da Ela'ya benzer bir kaygıyı dile getirmiştir. Cep telefonu ile arasına bazen bir mesafe koyma ihtiyacı hisseden Derya, özellikle yakın çevresinin bu duruma alışık olduklarını söylemesine rağmen, yine de bunun kendisinde bir hesap verme baskısı hissettirdiğini dile getirmiştir:

Arada yaptığım bir şey aslında. Ayda bir falan, telefonumu tamamen evde bırakmak, internetimi kapatmak, tek başıma gidip dolaşmak gibi bir özelliğim var. O gün mesela ruhum duymaz. Ne olursa olsun, çok acil bir durum da olsa. Aslında bunu ben evde bırakıyorum ve şey yapıyorum, arama bir mesafe koyduğum zamanlar oluyor. Bir de şimdi tabi, telefonu çok kullanmanın kendisi yine seni telefonu çok kullanan bir insan olarak damgaladığı için sen o telefonu bir biçimde kullanmayınca, insanlar sana ulaşamayınca, aslında o insanlar ile arandaki ilişkinin kendisi de değişmiş oluyor.....insanlar bana şu açıdan, özellikle yakın çevrem alışık. Açmıyorsa açmıyordur, tekrar ulaşmanın bir manası yok, onun ruh hali böyledir. Bugün arasına bir mesafe koymuştur, sonra dönecektir gibi bir algıları var. Ama bunun bende böyle bir durumu da var, haber verme gibi, yani “evet ben bugün telefonum ile ilgilenmeyeceğim” şeklinde haber verme gibi başka bir baskı da oluşturuyor bana.

Ling ve Typhina'nın (2017: 34) vurguladığı gibi, cep telefonları artık insanların günlük hayatlarını yapılandırmıştır. Dolayısıyla, bir cep telefonunuz yoksa ya da ulaşılabilir değilseniz çevrenizdeki kişiler için sorunlu bir hale gelirsiniz. Cep telefonları bizi bir arada tutan şeyin bir parçasıdır. Bu telefonları gündelik hayatında sıklıkla kullanan kişiler, başkalarının da aynı şekilde erişilebilir olması beklentisini yaşamaktadır, yani bu teknolojilerin kullanımıyla ilgili karşılıklı bir beklenti oluşturmaktadırlar. Ela'nın ya da Derya'nın verdiği örnekler, cep telefonları ya da akıllı telefonlarla birlikte ortaya çıkan ulaşılabilir olma “beklentisini” ifade etmektedir. Bu bir yandan gündelik kişisel ilişkilerde mevcut bir beklentiye ifade ederken, diğer yandan da Erkan'ın belirttiği gibi, iş ve çalışma hayatında da üstlerin tarafından her zaman her saatte aranabilme kaygısını ifade etmektedir. Bu durum Christian Lycoppe'nun (2004) “bağlantılı varlık” (*connected presence*) olarak adlandırdığı şeyi açıklamaktadır. Buna göre, telefonlar aracılığıyla her zaman bağlantıda kalarak gündelik olayları beklemeden birbirimize aktarabiliriz, ama asla gerçek anlamda iletişim kuramayız. Ayrıca bu iletişim pratiğinde karşı tarafında günün her saati bizim için orada olmasını bekleriz ve onlara ulaşamadığımız zamanlarda da bir şeylerin yanlış olduğu endişesini yaşarız. (Ling, 2012: xi; Hjorth ve Cumiskey, 2013: 7). Hatta bu durum, bağlantılı olmanın rutininden dolayı aranan taraf için bir tür hesap verme baskısına dönüşerek kişilerin gün içindeki huzurunu kaçırabilir. 40

yaşında, 2 çocuk annesi Şeyda da ulaşılabilir olma beklentisinin insanın rahatlık hissini baskılayan bir durum olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

Her zaman ulaşılabilir olmak sorumluluk yüklüyor bir yandan. O anda konuşmak istemiyorsun, dönmek istemiyorsun ya da telefon bekliyorlar o saatte aramıyorsun, müsait olmuyorsun. Bu da bir rahatsızlık oluşturuyor, insanı baskılıyor. Yani insanın rahat rahat hareket etmesini değil, ama rahatlık hissini baskılıyor.

Akıllı telefonlar, bağlantılı olma beklentisine iyi bir şekilde uyarlanmış teknolojilerdir. Dolayısıyla, bir yandan bağlantıyı kolaylaştırırken, diğer yandan da gündelik hayat içinde bağlantılı olmanın sorunlu bir hale gelmesine öncülük etmektedir. Akıllı telefonlar aracılığıyla, bağlantılı olduğumuz kişileri her zaman direkt aramak yerine daha esnek bir şekilde mesaj gönderebilir ya da sosyal medyada durum belirterek insanların bizden haberdar olmalarını sağlayabiliriz. Örneğin, sosyal medyada çok sık karşılaştığımız “telefonum bozuldu, bana ulaşmak isteyenler buradan yazabilirler” ya da “telefonumun rehberi silindi. Benimle bağlantı kurmak isteyen arkadaşlar bana şu numaradan mesaj atabilirler” şeklinde oluşturulan iletiler bir yandan ulaşılabilir olmamaktan kaynaklanacak sorunları en aza indirmeyi, diğer yandan da ulaşılabilir olma beklentisini ifade etmektedir. Bu anlamda, akıllı telefonlar, nerede olursak olalım, yakın aile ve arkadaşlarla iletişimizi sürdürmenin, ortak etkileşimimizi artırmanın yanı sıra, gündelik ilişkileri düzenleyen, iletişim pratiklerini değiştiren ve bazen de baskılayan bir mekanizma işlevi görmektedir. Bu tür bağlantıda olma kaygıları, özellikle kadın görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Gündelik hayatta ilişkilerin sürdürülmesi rolünü kadınların üstlenmesiyle bağlantılı olarak, bu tür ulaşılama ya da hesap verme hissinden en çok rahatsızlık duyanlar da kadınlar olmuştur. Erkek görüşmecilerin neredeyse hiçbiri (Erkan’ın verdiği çalışma/iş ilişkileri örneği haricinde), her zaman ulaşılabilir olma beklentisinden dolayı herhangi bir baskı hissetmediklerinden bahsetmişlerdir. Hatta, bir şirkette güvenlik olarak çalışan evli ve 1 çocuk babası Veysel (28), bu konuda kimseye hesap vermeyeceğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Ne yani şimdi her dakika yanınızda taşıyoruz diye her arayana da anında cevap verecek değiliz. Ailemde bilir arkadaşlarımda. İşimiz gücümüz oluyor sonuçta çalışan insanlarız, evde oturmuyoruz ki. Zaten biz erkekler arasında öyle aradı aramadı muhabbeti de olmaz pek. Kadınlar böyle şeyleri mesele eder gelinde.

Veysel’in açıklamaları aslında Türkiye’deki hâkim toplumsal cinsiyet normlarını ifade etmektedir. Çünkü, aramalara cevap verme ya da ulaşamadığı zaman merak edilme durumu özellikle karşı taraf kadın olduğu zaman daha çok gündeme gelmektedir. Öncelikle, kadınların sürekli kontrol altında tutulması gerektiği ve hesap

vermeye yönelik yetiştirilmesi, bu toplumsal normların cep telefonu kullanım pratiklerine de yansımaya neden olmaktadır. Karşıdakinin yaşına, eğitimine, anne, eş ya da sevgili olmasına bakılmaksızın, erkek egemen cinsiyet rejiminin hâkim olduğu ülkelerde kadınlar, bir şekilde nerede olduklarını, ne yaptıklarını, neden orada olduklarını karşı tarafa bildirme sorumluluğu hissetmekte ve öyle bir toplumsal beklenti içinde yetiştirilmektedirler. Kadına yönelik mevcut toplumsal baskıların yanı sıra, bunun bir diğer nedeni de güvenlik kaygısıdır. Ancak, güvenlik kaygısının da bu tür toplumlarda özellikle kadınlar söz konusu olduğunda yaşanması ve bunun da nedeninin yine erkek egemen toplumsal cinsiyet rejimi olduğunun akılda tutulması gerekmektedir. Dolayısıyla, kadınların mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileri içindeki konumu, ulaşamadığında hesap verme ya da rahatsızlık hissetme duygusunu beraberinde getirmektedir.

Akıllı telefonlar “nimet” mi, “lanet” mi?...

Eileen Green ve Carrie Singleton'un (2007, 2009) genç Pakistanlı-İngiliz kadın ve erkekler arasındaki arkadaşlık ilişkilerini inceledikleri çalışmaları da böylesi bir ulaşılabilir olma baskısını bulgulamıştır. Örneğin, çalışmaya katılan gençler, diğer grup üyeleri tarafından yaptırım uygulanmasından endişe ettikleri için arkadaşlarıyla ve aileleriyle cep telefonları aracılığıyla bağlantı ağlarına katılmak için baskı hissettiklerini belirtmişlerdir. Paul Levinson (2006), cep telefonları aracılığıyla oluşturulan böylesi bir durumun, yani neden aramadığımız, neden 7/24 hazır bir şekilde aramaları beklemediğimiz ya da neden o an ulaşılabilir olmadığımızı açıklamak zorunda kalmanın, cep telefonları kullanımı tarafından oluşturulan en büyük evrensel sorun olduğunu vurgulamıştır.

Miller'a göre oluşturulan bu sürekli bağlantıda olma hali ve beklentisi cep telefonu kullanıcısı için hem bir “nimet” hem de bir “lanet” haline gelmiştir. Bu anlamda cep telefonları “çift taraflı bir kılıç olarak düşünülebilir” (2015: 12-13). Kimileri için bu telefonlar zor zamanlarda ya da konuşma ihtiyacı hissedilen durumlarda karşı tarafa ulaşmak açısından bir nimetken, başkaları için istenmeyen bağlantılara eklenme zorunluluğu veren bir lanet olarak kavramsallaştırılabilir. Yukarıda değindiğimiz örnekler bu iki yaklaşımı özetlemektedir. Aslında, görüşmeler boyunca ulaşılabilir olmak ile ilgili üç bakış açısı dikkat çekmektedir, bunlardan ilki aranan tarafın ulaşılabilir olmasından duyulan memnuniyet, ikincisi ulaşılabilir olmaktan hissedilen mutluluk ya da rahatsızlık, üçüncüsü ise istenmeyen kişilerin engellenmesi yoluyla kurulan denge durumudur.

Genelde cep telefonlarının, özelde de akıllı telefonların en önemli işlevi, kişiye bireysel bir adreslenebilirlik sağlamasıdır (Ling, 2012), yani nerede olursa olsun,

saat kaç olursa olsun karşı tarafa ulaşma özgürlüğü sağlamasıdır. Telefonların bu özellikleri, her ne kadar ilişkilerin sürdürülmesi açısından devrimci bir rol oynasa da aranan tarafın iletişim için her zaman müsait olmasının beklenmesi ciddi sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Ulaşılabilir olma beklentisinin sağladığı bu handikaplar, yukarıda verdiğimiz örnekler üzerinden açıklanmıştır. Ancak, burada değinmek istediğimiz nokta ulaşılabilir olmanın kendisi değil, karşı tarafın ulaşılabilir olmasından duyulan memnuniyettir. Bu memnuniyeti ücretli bir işte çalışan 2 çocuk annesi Yelda (40) şöyle açıklamaktadır:

Gündüzleri işte olduğum için ve akşamları da yemek, temizlik, çocuklar falan derken telefonu elime pek alamıyorum, ama ben başkasını aradığımda hemen açarsa sevinirim. Vaktim az zaten ve o sırada o kişiyle konuşmak istediğim için sanki açmadığında bir hayal kırıklığı oluyor. Sonra o geri dönüyor ben açamıyorum, ben dönüyorum o açamıyor böyle gidiyor işte.

Kişilerin kendi ulaşılama durumlarına rağmen, karşı tarafın her zaman ulaşılabilir olması beklentisinin, tüm diğer iletişim pratikleri gibi toplumsal cinsiyete dayalı bir boyutu vardır. Örneğin, Yelda'nın karşısındaki kişiye hemen ulaşma beklentisi, aslında üstlendiği mevcut toplumsal cinsiyet rolleriyle yakından ilişkilidir, çünkü Yelda gün içinde hem ücretli emeğin hem de ev içi ücretsiz emeğin üretilmesinde aktif bir rol oynamaktadır, ancak toplumsal bağlantıları sürdürmek, yani maddi olmayan emeği yeniden üretmek için yeteri kadar esnek zamanı bulunmamaktadır. Mevcut toplumsal cinsiyet rolleri, kişilerin iletişim pratiklerini etkilemekte ve sınırlı zamanlarda değerli bağlantılar oluşturma arzusunu tetiklemektedir. Çünkü toplumsal bağlantıları sürdürmek yine mevcut toplumsal cinsiyet rejimi içerisinde kadına atfedilmiş rollerin başında gelmektedir. Örneğin, Green ve Singleton (2007, 2009, 2013), yaptıkları araştırmalarda, erkeklerin mobil telefonlarını iş ile ilgili bağlantıların kurulması için bir "ihtiyaç" olarak tanımladıklarını ve "erkekliği yaratmanın" bir parçası olarak gördüklerini; kadınların ise bu telefonları aile ve arkadaşlık ilişkilerinin devamını sağlamak için kullanma eğiliminde olduklarını bulgulamıştır. Bu bulgular, aslında erkeklerin cep telefonu kullanımlarını iş ile ilgili olarak maddi emeğin yeniden üretimi ile bağlantılandırırken, kadınların kullanımlarını maddi olmayan emeğin yeniden üretimi ile bağlantılandırmaktadır.

Mobil telefonlar üzerine yapılan bu araştırmalar, sabit telefonlara yönelik çalışmalarla benzer bulgulara ulaşmışlardır. Bu bulgu benzerlikleri de temelde, telefon teknolojisinin toplumsal cinsiyet açısından nasıl algılandığını ifade edici bir nitelik taşımaktadır (Green ve Singleton, 2013: 44). Alanda yapılan ilk çalışmalar, telefonu toplumsal cinsiyete dayalı bir teknoloji olarak kavramsallaştırmış ve özellikle kadınlar için arkadaşlık ve yakın ilişkilerin sürdürülmesinde sabit hatlı telefonların öneminin altını çizmiştir (Frissen, 1995). Örneğin Ann Moyal (1992), telefonların

dinamik, dişil kültürünü tanımlayarak, bu araçların kültürel şekillendirme sürecinin bir parçası olduklarını vurgulamıştır. Bu telefonlar, toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşturulduğu söylemlerin bir parçasıdır. Böylelikle kadınlar hem aile hem de kadın arkadaşlarıyla sadece sık sık konuşulan konuşmacılar değil, aynı zamanda telefon kullanımı ile sürdürülen toplumsal bağlantıların da önemli aktörleridir. Buna ek olarak, Rakow (1992: 87), kadınların telefonlarla, maddi olmayan emek olarak toplumsal bağlantıları sürdürmelerinin, genellikle “sohbet” veya “dedikodu” olarak değersizleştirildiğini bulgulamıştır. Örneğin, 68 yaşında emekli mimar Rıza, benzer bir toplumsal algıyı cep telefonları özelinde şöyle ifade etmiştir:

şimdi, bir yere gidiyoruz, mesela örneğin hastanededin, poliklinikte bekliyoruz, kadınların telefonları da çalıyor konuşuyorlar, erkeklerin de. Ama kadınlar lüzumsuz yere çok konuşuyorlar. Yok yemek pişirdi, şunu pişirdi, şöyle oldu, ka-yınvalide şunu dedi, bilmem ne şunu dedi vesaire. Dedikoduyu çok yapıyorlar ve uzun süre.

Sabit telefonlar üzerine yapılan nc çalışmalarda belirtildiği gibi, kadınların telefonla olan ilişkileri ve kullanım pratiklerine ilişkin toplumsal algılar, cep telefonları özelinde de devam etmektedir. Görüşmeler boyunca hem kadın hem de erkek katılımcılara akıllı telefon kullanım pratikleri açısından kadınlar ve erkekler arasında bir fark görüp görmedikleri sorulmuştur. Bu soruya verilen cevapların yüzde doksanı kadınların telefonları daha “sohbet” ve “dedikodu” amaçlı kullandıkları, erkeklerin ise daha işlevsel ve iş amaçlı kullandıkları yönünde olmuştur. Rıza’nın açıklaması da toplumsal cinsiyet ilişkilerine dayalı bu algıyı desteklemektedir. Ancak, her ne kadar kadınların telefon davranışları bu tür söylemlerle önem-sizleştirilse de toplumsal bağlantıların kurulması ve ev içi işlerin uzaktan da idare edilmesi açısından iletişimin omurgasını oluşturmaktadır.

Ayrıca, kadınların akıllı telefonlarla olan ilişkileri temelinde evlilik ya da ebe-veynlik gibi yaşam geçişleri, bu teknolojilerin kullanımlarını yeniden şekillendir-mektedir. Örneğin, Green ve Singleton’un (2009) alışmalarında bir grup geç evli anne ile yaptıkları görüşmeler, bu kişilerin evlilik ve annelik dönemine girerken cep telefonları ile değişen ilişkilerini ortaya koymuştur. Cep telefonu geç evli kadınlar için iletişim kurmak açısından hala önemli bir araç olurken, annelik durumundan dolayı değişen toplumsallık biçimleriyle bağlantılı olarak farklı şekillerde de kulla-nılmaya başlanmıştır. Çünkü, bu geç kadınların evdeki yeni rolü, ev işlerine ve bakım faaliyetlerine harcanan önemli miktarda bir zamanı gerektirmektedir. Dola-yısıyla, bu geç kadınların aile ve ailevi sorumlulukları, arkadaşlarıyla sosyalleşme-leri için daha az zamanlarının kalmasına neden olmaktadır. Buna göre, mobil tele-fonların ev içinde sınırlı olan anneler için özellikle toplumsal bağlantıları sürdür-mek açısından yararlı bir teknoloji olarak görülmesine rağmen, bu kadınların ev içi

sınırlar ve rutinlere sıkıştıklarını da göstermektedir. Örneğin, 2 çocuk annesi Elçin de (30), ev içi alandan telefonuyla dışarı açılan genç bir kadındır. Konuşma boyunca telefonunun her zaman ulaşılabilir olmasına özen gösterdiğini, hatta arandığı zaman bundan oldukça memnun olduğunu ifade etmiştir:

Arandığım zaman çok memnun oluyorum. Hatta demek ki sevenlerim var ki aranılıyorum diyorum kendi kendime. Biz bu telefonları ne için tutuyoruz ki zaten?

Elçin'in ulaşılabilir olmaktan duyduğu memnuniyetin, aslında toplumsal cinsiyet ilişkilerine dayalı bir boyutu vardır. Çünkü, görüşme boyunca Elçin çocuk sahibi olmadan önce çalıştığını, o zamanlar edindiği arkadaşlarıyla dışarda vakit geçirdiğini, ancak evlenip kısa bir süre içinde çocuk sahibi olduktan sonra, ev işlerinden ve çocukların bakımından dolayı arkadaşlarıyla eskisi gibi görüşemediğini sıklıkla vurgulamıştır. Dolayısıyla telefon, Elçin için dış dünyaya açılmanın bir aracı haline gelmektedir ve tam da bu nedenle ulaşılabilir olmak onun için fiziki olarak görüşmese bile, hala bir yerlerde ona değer veren insanların varlığını göstermesi açısından mutluluk vericidir. Çünkü, akıllı telefonların sağladığı sürekli bağlantıda olma vaadine rağmen, annelik ve ebeveynlik gibi yaşam koşullarında olan değişimler, yüz yüze iletişimde kısıtlamalara neden olmaktadır. Bu durum, bazı kişisel ilişki türlerinin dayanıklılığının zayıflamasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla, sürekli bağlantıda kalma hali aslında kişinin ebeveynlik durumuna bağlı olarak yeniden şekillenmektedir.

Aslında araçların da saatleri var...

Cep telefonlarının ya da akıllı telefonların en önemli işlevi, kişiyi bireysel olarak ulaşılabilir/adreslenebilir kılması ve zaman ve mekân engeline takılmadan sürekli bağlantı sağlamasıdır. Yukarıda değindiğimiz gibi bu ulaşılabilirliğin hem olumlu hem de olumsuz yanları bulunmaktadır. Dolayısıyla bazı görüşmeciler, bu araçların kullanım yerlerine ya da kullanım saatlerine bireysel anlamda bir sınırlama getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Örneğin, eşini kaybettikten sonra tek başına yaşayan Rıza (68) için ulaşılabilir olmak oldukça önemlidir, ama acil durumlar dışında bunun da bir saatinin olması gerekmektedir:

Yani bizim yaşlardaki insanların, ani bir hastalık, sağlık, birtakım şeyleri olduğu için aranmak önemli. Ama onun dışında uygun olmayan saatlerde yanlış arayanlar ya da bir sohbet için arayanlara kızarız gerçekten. Mesela uyku saati diyelim ki biz genelde 12 veya yarımı buluyoruz, o saate kadar ararlar ederler, ama herhangi bir şey olacak olur veyahut da bir şey olur diye ben kapatmam telefonu. Çocuklarım da ona göre ararlar.

Rıza'nın ulaşılabilir olmanın saatlerine ilişkin yaptığı bu vurgu önemlidir. Çünkü, cep telefonları ilk kullanılmaya başlandığı dönemlerden beri, kullanım alanlarına ve kurallarına ilişkin oldukça fazla tartışma yapılmıştır. Cep telefonları gündelik hayata entegre olurken, bir yandan da gündelik alanın pratiklerinde, ritüellerinde, örf ve adetlerinde de bir tür karşılıklı dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu, kamusal alanda cep telefonu kullanım kurallarının yeniden tanımlamasından, gençlerin yine bu alanlardaki konuşma pratiklerine kadar tartışılır bir alan haline gelmiştir. Dolayısıyla, gündelik hayatımıza aldığımız bu cihazların, ev içi ya da ev dışında nasıl evcilleştirildikleri, rutinlere nasıl eklemelendikleri önemlidir. Örneğin, Rıza'nın telefonunu ulaşılabilir olma endişesinden dolayı kapatmaması ve acil durum harici aranmak için belirlediği saatler, cep telefonunun gündelik alanın ritüellerine eklemelmesini ifade etmektedir. Benzer şekilde daha genç yaşlarda (38) bir akademisyen olan Atiye de bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

Bence aslında araçların da saatleri var. En azından benim için öyle. Çünkü kimin ile konuşabileceğin, hangi saatte kullanabileceğin gibi bazı kriterleri var. Mesela ben çok geç saatte bir insana yazmak ya da aramak istemem. Geçen gün bende öyle bir şey oldu, işte Baran'a (sevgilisi) erişemedim, o yüzden de arkadaşına sormak istedim, ama saat gece 02:00'ydi, soramazdım. O yüzden Instagram'a yazdım mesajı. Çünkü şey diye düşündüm, eğer uyumuyorsa ve Instagram'ı karıştırıyorsa görebileceği şekilde yazdım, cevap gelmeyince anlıyorsunuz ki o insan uyuyor. Yani o saatte, çok sıkıştığım bir zamanda kullanacağım araç o olabilir. WhatsApp'tan yazmam. Aslında bir de kimin ile ne kadar yakın olduğunuza göre, araçların dereceleri var bence. O yüzden mesela iş arkadaşlarımla WhatsApp'ı uygunsuz saatlerde ve günlerde kullanması ya da telefon ile araması bana hoş gelmiyor. Mesela pazar günü iş arkadaşımın aramasını istemem telefon ile ya da WhatsApp'tan yazmasını istemem. Onun için uygun araç bana göre maildir. Mail atabilir, maile dönersem dönerim, dönmemek de benim tercihimdir.

Bu telefonların kullanım saatleri olmasının yanı sıra Atiye'nin vurguladığı bir diğer önemli nokta da ulaşılabilir olmanın derecelerine ilişkin ifadedir. Aslında yapılan görüşmelerde gözlemlenen en önemli şeylerden biri de ulaşılabilir ya da bağlantıda olmanın en önemli etkeninin sizi arayan ya da sizin aradığınız kişi ile olan çevrimdışı ilişkinizin boyutudur. Her ne kadar akıllı telefonlar güçlü bağların yanında zayıf bağlar edinmeye ve bunları zamanla kuvvetlendirmeye yardımcı olsa da aslında görüşmeler boyunca kişilerin, yine güçlü bağları olduğu kişilerle yoğunluklu olarak etkileşim halinde kaldıkları gözlemlenmiştir. Örneğin, bir inşaat firmasında sahada çalışan lise mezunu Bahadır (40), bilinmeyen bir numaradan cep telefonuna gelen aramaları açmadığını vurgulamıştır:

*Şöyle diyeyim, zaten benim bir huyum vardır yıllardır, kayıtlı olmayan numara-
raya hiçbir zaman cevap vermem. Beni tanıyanlar zaten bilir, şöyle bir huyum
vardır mesela, bana yeni bir numaradan dönecekseniz, önceliğinde bana bir me-
saj atın ki sizi tanıyayım. Ona göre sizi kayda alıp telefonunuza cevap vereyim.
Açmam kesinlikle. Yıllardır da öyledir, açmam yani.*

Bahadır, erkek görüşmeciler arasında bilmediği numaraları açmayan tek görüş-
mecidir. Bunu da “gereksiz insanlarla gereksiz muhabbete girmek” istememesi ile
açıklamaktadır. Diğer görüşmecilerin önemli bir kısmı ise erkeklerin aranmakla il-
gili bir sıkıntısının olmayacağını, o nedenle kim ararsa arasın açmakta bir sakınca
görmediklerini sıklıkla belirtmişlerdir. Buradaki temel algı, telefonla tacizin sadece
kadınların başına gelen bir durum olarak düşünülmesidir. Erkek olmanın konforu,
böyle bir korkuyu ya da telefon engellemeyi gerektirmemektedir.

Bahadır’ın bilmediği numaraları açmamasına ek olarak, bildikleri ve telefonla-
rında kayıtlı olan ancak görüşmek istemedikleri, hayatlarında önemli bir yer işgal
etmediğini düşündükleri kişileri engelleyerek bir tür seçme eleme pratiği sergileyen
görüşmeciler de vardır ve bu görüşmeciler özellikle kadınlardan oluşmaktadır. Ör-
neğin, üç çocuk annesi Zeynep, görüşme esnasında eski kocasının kendisini farklı
numaralardan sık sık rahatsız ettiğini, dolayısıyla bilmediği numaraları genelde ce-
vaplamadığını ve bazı numaraları engellediğini vurgulayarak, ulaşılabilir olmanın
artık kendisi için bir sorun yaratmadığını belirtmiştir:

*Artık ulaşılabilir olmak beni rahatsız etmiyor açıkçası. Yani zaten şöyle bir du-
rum var, rahatsız olduğunda engelleyebiliyorsunuz. Hani bunu bertaraf edebili-
yorsunuz. O yüzden bence problem yok. Hiç de sıkıntı değil. Bazen insanların
yüzüne onlar ile görüşmek istemediğinizi söyleyemeyebiliyorsunuz. Ne yapıyor-
sunuz, ulaşmalarını engelleyebiliyorsunuz. Çünkü akıllı telefonlarda bunu
yapma gibi bir avantajınız var. Ne oluyor, görüşmek istemediğiniz insanı engel-
lediğinizde o insan, birkaç sefer aradığında ulaşamadığında ya da işte şey oldu-
ğunda artık vazgeçmeye, yavaş yavaş uzaklaşmaya başlıyor. Böylece o insanı
da hayatınızdan belli bir süreçte çıkarmış oluyorsunuz. Bu anlamda da bence
çok faydalı oluyor. Özgürleştiriyor. Yüz yüze yapamadığınız şeyleri aslında
böyle yapabiliyorsunuz.*

Zeynep’in açıklamasına benzer şekilde yine telefonlarına gelen aramaları ya da
mesajları engellediklerini ya da görmezden geldiklerini belirten diğer görüşmeciler
de aslında telefonun kendilerine iletişim kurulacak kişileri seçme özgürlüğü sağla-
dığını vurgulamışlardır. Örneğin bir görüşmeci (Esma) “İstemediğim insanları engel-
lediğim için ulaşılabilir olmaktan sıkılmıyorum” derken, bir diğeri de (Sinem) “bana
herkes istediği zaman ulaşamaz zaten, çünkü ben telefonu duymak istemiyorsam duymu-

yorum. Evet duymuyorum. Yani çok şeyim yok.” diyerek istemedikleri insanlarla ulaşılma baskısı olmasına rağmen konuşmamayı, açmamayı tercih ettiğini vurgulamaktadırlar. Aslında, cep telefonu çalışmalarının çoğunda ortaya çıkan sonuçlardan biri de bu toplumsal seçiciliktir, yani kişinin cep telefonuna herkesin ulaşmasını değil, sadece iletişim kurmak istedikleri arkadaşlarının ulaşmasını istemesi ve ona göre bir seçme eleme gerçekleştirmesidir (Fortunati, 2002: 51). Dolayısıyla, akıllı telefonlar, bazıları için ulaşılma baskısı oluştururken, diğerleri için bu baskıyı engelleme, istediğini seçme potansiyeli taşımaktadır. Tüm bu kullanım pratikleri ya da ulaşılabilir olmakla ilgili yaklaşımlar, bağlantılı bir toplumun oluşumunda akıllı telefonların rolünü ve ilişkileri değiştirme potansiyelini göstermektedir.

Whatsapp: Yeni Mesajlaşma Deneyimleri ve Değişen Mikro-koordinasyon Pratikleri

Cep telefonlarının kullanıcılarına sağladığı ulaşılabilirlik ya da bireysel adreslenebilirlik (Ling, 2008; Ling & Donner, 2009, Ling ve Lai, 2016), bağlantılı olma halinin sürdürülmesinde merkezi bir işlev görmektedir. Bu teknolojilerin kullanımı ile bağlantılılığın yeniden inşa edilmesi, kullanıcıların sürekli temas arzusuyla yeni iletişim pratiklerini nasıl deneyimledikleri hakkında önemli bir bakış açısı sağlamaktadır. Ling ve Yttri'nin (2002), çalışmalarında ele aldıkları mikro ve hiper-koordinasyon kavramları, kullanıcıların gündelik hayatı organize etmek ve bağlantıda kalmak için cep telefonlarını nasıl kullandıklarını açıklamaktadır. Cep telefonu kullanımının önemli bir parçasını oluşturan mikro koordinasyon, herhangi bir buluşmanın yeniden yönlendirilmesi, bir toplantıya geç kalınacağına haberinin iletilmesi ve yeni buluşmalar organize edilmesi gibi cep telefonunun daha araçsal amaçlar için kullanılmasını ifade etmektedir (Ling ve Lai, 2016: 836). Hiper-koordinasyon ise, cep telefonlarının bu araçsal kullanımına hem toplumsal hem de duygusal iletişim (sohbet, dedikodu) biçimlerini katmaktadır (Ling ve Yttri 2002). Hem mikro hem de hiper-koordinasyon, gündelik hayatta toplumsal bağlantıların nasıl yönetileceğiyle ilgilidir. Bu kavramsallaştırmalar, cep telefonlarının kişiler arası iletişimi kolaylaştırdığını ve bunun da gündelik hayatın mikro seviyede koordinasyonuna olanak tanıdığını ileri sürmektedir. Örneğin, cep telefonlarının sağladığı bireysel adreslenebilirlik ile zaman ve mekân sınırlamasından bağımsız, günlük buluşmalarımızı organize etme, planlarımızı değiştirme ya da buluşmayı erteleme gibi daha incelikli etkileşim olanağı oluşmaktadır. Dolayısıyla, cep telefonları, kişinin günlük yaşantısında kendisini yönlendirmesi ve karşılıklı bağımlılıkları yönetmesi için daha gelişmiş bir olanak tanımaktadır.

Ling ve Lai'ye göre (2016: 836) mikro koordinasyon, insanların günlük bağlantıyı sağlamak, yapılan programları esnetmek ve sosyal etkileşimi tekrarlamak için cep telefonunu nasıl kullanıldığını tanımlamaktadır. Cep telefonu öncesi gündelik hayatın koordinasyonu, buluşmanın nerede olacağı, hangi mekânda öğle yemeği yenileceği, hangi saatte eve geçileceği gibi önceden planlanmış sıkı anlaşmalara dayanıyordu; ancak cep telefonlarının sağladığı bireysel adreslenebilirlik ve sürekli erişimle birlikte bu anlaşmalar esneklik kazanmıştır. Cep telefonu öncesi, kişilerin diğerleriyle etkileşimleri bir tür ortak zaman ve mekân koordinasyonuna dayanmaktaydı. Örneğin, bir arkadaşımızla bir yerde buluşmaya karar verdiğimizde kişilerin belirlenen zamanda belirlenen yerde olması önemli bir kuraldı, çünkü geç kalınması durumunda bekleyen kişiye haber vermek olanaksızdı. Ancak, cep telefonlarıyla birlikte zaman ve mekân bazlı koordinasyon artık eskisi kadar sıkı değildir. Kişiler, buluşma öncesi konuşarak, buluşma mekanını ya da zamanını değiştirebilir ve son dakika plan değişikliği yapabilirler. Dolayısıyla, cep telefonları ile bireysel olarak adreslenebilir hale gelmemiz, toplumsal koordinasyon pratiklerimizi de önemli ölçüde değiştirmektedir (Ling ve Donner, 2009: 93). Örneğin, katılımcılardan Ela telefonunun bozuk olduğu bir gün yolda karşılaştığı arkadaşıyla belirli bir saatte ve yerde buluşma planlarının kendilerini nasıl strese soktuğunu ifade etmektedir:

Yolda karşılaştım arkadaşım ile dün. Telefonum bozuldu diye ve arkadaşımın şarjı da az diye, saat 12:00 gibi dedik ki, 16:15'te şu yerdeki şu kafede buluşuyoruz, gidene kadar şeyiz, acaba olabilecek mi? O dört saat içerisinde, onun hayatında da benim hayatımda da farklı bir şey olduysa gidemeyeceğiz. Fakat, gittik ve buluştuk. Çok güzel bir şeydi.

Ela'nın verdiği örnek, aslında cep telefonları öncesi var olan koordinasyon pratiklerinin cep telefonu sonrası nasıl değiştiğini ve içselleştirildiğini göstermektedir. Kişilerin gündelik hayatı koordine etme pratikleri cep telefonları tarafından dolaşımlandığı için, cep telefonu bozulduğunda bu koordinasyonun nasıl sağlanacağı önemli bir mesele haline gelmektedir. İletişimde yaşanan herhangi bir yanlış anlaşılma ya da gün içinde yaşanan başka bir aksaklıktan haberdar olamama korkusu Ela ve arkadaşında bir tür heyecan ve gerginlik oluşmasına neden olmaktadır. Ancak, bir yandan da bu buluşmayı, telefonları olmamasına rağmen gerçekleştirmiş olmanın mutluluğunu da yaşamaktadırlar.

Eskiden dünyadan habersiz yaşıyorduk...

Ela'nın telefonsuz bir buluşma gerçekleştirmeye ilişkin endişesine benzer şekilde, özellikle genç katılımcılardan bazıları telefon öncesi koordinasyonun nasıl

yapıldığını, uzak bağlantıların nasıl kurulduğunu, o dönemin insanların buna nasıl katlandıklarını hala anlamadıklarını belirtmişlerdir. Onlara göre iletişim, dünyadan haber almayı, uzaktakilerle görüşmeyi ve tabi ki arkadaşlık ilişkilerini sürdürmeyi ifade etmektedir. Bu katılımcılardan bir şirkette muhasebeci olarak çalışan (24) Hande akıllı telefonunu aşırı yoğun kullanan, telefonunu sık sık yeni çıkan modellerle güncelleyen ve kendini “tam bir telefon delisi” olarak tanımlayan genç bir kadındır. Hande sürekli tek çocuk olduğu için isteklerinin yerine getirildiğini ve çok küçük yaşlardan beri hep cep telefonunun olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla, Hande telefonsuz bir dünyayı hayal etmekte zorlandığını, hala aklının o dönemki insanların birbirlerinden haber almadan nasıl uzun süre dayandıklarını anlamaya ermediğini söylemektedir:

Telefon olmadan önce bakıyorum mesela annemlerin dönemlerine bakıyorum geçmişe, diyorum nasıl yapıyorlardı bunlar? Mektup günlerce gitmiyor. Nasıl haber alıyorlar? Allah korusun birine bir şey olsa ne zaman haberleri olacak? Aslında çok kötü bir şey. O zamanlar yapabilir miydik bilmiyorum, yapıyorlardı ama cahiliyet dönemiye bana göre o zamanlar. Cahillik çok olduğu için yapıbiliyorlardı. Çünkü kimsenin hiçbir şeyden, hiç kimseden haberi yoktu. Hiçbir şeyden habersiz, o da kötü bir şey. Aslında şu an herkesin, cahil olanın bile şu an gözü açıldı. Teknoloji ile, telefon ile açıldı. Artık herkes herkese ulaşabilir.

Bu genç görüşmecinin telefon olmadan önceki dönemlere ilişkin algısı ve kaygısını telefonsuz dönemleri yaşamış, adreslenebilir olmanın, koordinasyon sağlamanın önemini vurgulayan Hüseyin (60) şu sözlerle açıklamıştır:

Akıllı telefonlar günün en büyük teknolojisi. Harika bir şey yani...Mesela dağda kalmış, haberlerde görüyoruz, telefonu olmazsa nasıl ulaşacak? Dağda kaldı, günlerce arıyorlar adamı bulamıyorlar. Bir baz istasyonu sinyali ile o adamı buluyorlar. Eskiden işte şansa yaşıyorduk. Ben şimdi mesela düşünürdüm, benim oğlum askerde şimdi, her gün görüşebiliyoruz telefonda. Ben bundan 30 sene evvel askere gittiğim zaman bir mektup yazıyorduk, bir hafta sona gidiyordu mektup. Ben şimdi askere evden çıktım, askerin olduğu yere, işte alaya veya birliğe teslim olup olmadığımı, sağ salim varıp varmadığımı ailem bilmiyordu mesela. Ama o zaman bu teknoloji olmadığı için insanlar o şekilde almış.

Hüseyin için cep telefonlarının olmadığı dönem, bir tür bağlantısızlığı ve koordinasyonsuzluğu ifade etmektedir. Hüseyin’in cep telefonu öncesi, yani bireysel adreslenebilirliğin olmadığı dönemlerde iletişim kurmanın zorluğuna ilişkin yapmış olduğu açıklamaya benzer şekilde 39 yaşında iki çocuk babası bir diğer görüşmeci Murat da iletişim ve koordinasyon açısından telefonun önemini vurgulamıştır:

Eskiden dünyadan habersiz yaşıyorduk. Telefon yokken işte bir insanı göreceksin de haber alacaksın, birisine haber göndereceksin veya işte il dışında ise o gelecek de oradan sana bilgi verecek veya sen ona bilgi vereceksin. Öyle yani yüz yüze veya mektupla görüşecektin. Şimdi telefonla herkese ulaşıyorsun, onlar sana ulaşıyor. Güzel bişey yani.

Görüşmecilerin de dolaylı olarak belirttiği gibi, cep telefonları, bireysel adreslenebilirlik sağlaması açısından iletişimin bel kemiğini oluşturmaktadır. Bu adreslenebilirlik, mikrokoordinasyonun da temelini oluşturmaktadır. Cep telefonu öncesinde kişiler bir önceki görüşmede sonraki buluşma yeri ve zamanını belirlemekte ve o plana sıkı sıkı bağlı kalmaktaydılar. Cep telefonlarının yaygın kullanılmaya başlanmasıyla birlikte bu iletişim pratikleri değişmiş ve daha esnek bir boyut kazanmıştır. Mikro koordinasyonun mümkün olduğu durumlarda cep telefonu, diğer kişiye doğrudan ulaşmamıza izin vermektedir. Görüşmek için belirli bir zaman ve mekânda anlaşmaya bile gerek yoktur. Daha ziyade, bir dizi çağrı ve metin içinde buluşulacak yeri ve zamanı bir araya getirmek mümkündür (Ling, 2012). Ancak, yine de cep telefonları ile sağlanan koordinasyon, genellikle 3-4 kişiyle sınırlı kalmakta ve buluşmayı organize eden kişi diğer kişilerle ayrı ayrı görüşerek ortak bir nokta ayarlamak durumundaydı. Ayrıca, hiper-koordinasyon içinde ele alınan daha derin sohbetler ise arama ve mesajların pahalılığından ve sınırlı kapasitesinden dolayı pek sağlanamamaktaydı.

O an sanki beraber oturmuşsun, sohbet ediyormuşsun gibi...

Akıllı telefonlarla birlikte bu mikro ve hiper koordinasyon biçimleri kökten bir şekilde dönüşmüştür, çünkü kullanıcılar artık akıllı telefonlarına kolayca indirilen mobil sosyal medya ve Whatsapp gibi uygulamalarla sınırsız sohbeti ve çoklu koordinasyonu deneyimlemektedirler. Oluşturulan Whatsapp grupları, bu çoklu koordinasyonun sağlanmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Çalışma boyunca görüşme yapılan tüm katılımcılar, birebir ve çoklu iletişimi sağlamak için Whatsapp gruplarını yoğun bir şekilde kullandıklarını vurgulamışlardır. 35 yaşında özel bir okulda öğretmenlik yapan Ahmet için Whatsapp iletişimin önemli bir parçasını oluşturmaktadır:

Whatsapp telefonumun kesinlikle en önemli parçası. Whatsapp'ı en çok derslerimi ayarlamak, öğrencilerin gönderdikleri soruları çözmek ve cevapları paylaşmak için kullanıyorum. Şöyle söyleyeyim; aslında konuşmaktan daha çok kullanıyorum Whatsapp'ı. Yani yüz yüze olmadığı için daha rahat hissediyorsun, her şeyi yazarım diyorsun ya da bulunduğun ortamda konuşamıyorsun Whatsapp'tan istediğin sürece konuşabiliyorsun yani. Toplantıdasındır veya başka bir

özel durumda açamıyordur. Whatsapp'ı daha sık kullanıyorum yani. Şu anda her halde rahat 15 ya da 20 tane Whatsapp grubum var. Mesela yoklama grubumuz var, matematikçilerin grubu, toplam bütün kurumun grubu, öğrencilerin arasında zaten kaç tane ne kadar öğrencim varsa işte 10-15 grup onların grubu. Yani 15-20 dedim daha fazla grup var aslında. Lise arkadaşlarımın grubu, üniversite arkadaşlarımın grubu. Normal erkeklerle birlikte ayda bir kere akşam çıktığımız kişiler var onların grubu. Yani saymadığım bir sürü grup var.

Ling'in (2012: 124) vurguladığı gibi cep telefonları hayatımızı nasıl koordine ettiğimizi, aile ve toplumsal hayatımızı nasıl düzenlediğimizi yeniden yapılandırmıştır. Ancak, akıllı telefonlar ve mobil internet bu trendlere yeni boyutlar eklemiştir. Whatsapp, bu yeni trendin en önemli uygulamasıdır. Ahmet'in durumunda olduğu gibi hem iş hem de gündelik hayatı organize etmekte oluşturulan Whatsapp grupları çoklu koordinasyonun sağlanmasında önemli bir işlev görmektedir. Oluşturulan bu farklı gruplar, paylaşılan içerik ve kullanım amaçları açısından farklı ilişkilenebilir. İletişimin içeriği grubun temasına göre değişmekle birlikte, her grup için farklı etkileşim pratikleri geliştirilebilmektedir. Örneğin, ders için olan gruplarda Ahmet, bir problem çözümünün fotoğrafını ekleyerek, tüm öğrencilere çözüm yöntemini göstermek gibi daha amaçsal bir iletişim gerçekleştirirken, bir diğer grupta arkadaşlarıyla hafta sonu buluşmasını organize edebilir ya da genel okul grubunda ders saatlerinin düzenlenmesine ilişkin daha resmi bir yazışma gerçekleştirirken, aile grubunda gündelik olayların esprili bir anlatımını gerçekleştirebilir. Bu açıdan Whatsapp grupları, grubun içeriğine, ekli olan kişilerin samimiyet derecesine, grubun kurulma amacına vb. bağlı olarak değişmesine rağmen, grup etkileşiminin özü aynı kalmaktadır: sürekli bağlantıda olma hali. Örneğin, 32 yaşında iki çocuk annesi Selma, evlendikten sonra doğup büyüdüğü şehirden Ankara'ya gelmiştir. Ailesi Van'da yaşadığı için ancak yılda bir kez görüşebildiklerini ama artık akıllı telefonlar sayesinde hem ailesiyle hem de oradaki arkadaşlarıyla sık sık görüştüğünü vurgulamıştır. Selma için Whatsapp, bağlantıda kalmanın en önemli aracı haline gelmiştir:

WhatsApp çok güzel bir şey. Gruplar olarak hani. Çok güzel, sanki beraber oturmuşsun sohbet eder gibi arkadaşlarla konuşuyorum bazen. Ailem ile mesela, kardeşlerimle...Fotoğraf paylaşıp çekip hemen atıyoruz. Yazıyoruz, görüntülü konuşuyoruz. O an sanki beraber oturmuşsun, sohbet ediyormuşsun gibi.

Whatsapp gruplarının son yıllarda bu kadar popüler olmasının bir nedeni, mobil internet bağlantısı ile çok daha ucuz bir iletişim sağlamasıyken,⁴⁰ bir diğeri hem çift

---

⁴⁰ Örneğin, katılımcılardan Bahadır Whatsapp uygulaması ile mesaj paketi için ek ödeme yapmaktan kurtulduğunu ifade etmiştir: "WhatsApp varsa mesaja gerek yok bence. Yani şöyle bir şey, mesela

yönlü hem de çok yönlü etkileşimi desteklemesidir (Ling ve Lai, 2016: 842). Bu çoklu etkileşim birebir mesajlaşmalardan ya da aramalardan çok daha verimlidir. Çünkü, herhangi bir grup sohbetinde gönderdiğiniz bir mesajla çok fazla kişiye ulaşabilir ve böylece iletişim sürecini hızlandırabilirsiniz. Whatsapp grupları aracılığıyla sağlanan toplu iletişim, kısa vadeli buluşmalar ya da haberleşmeler için tüm görüşmeciler tarafından oldukça faydalı ve işlevsel görülmektedir. Görüşmeler boyunca Whatsapp ile ilgili tüm katılımcıların vurguladıkları en önemli özellik toplu haberleşmeye olanak tanınmasıdır.⁴¹ Katılımcılardan Atiye'nin konuşmasında vurguladığı bir örnek, bu çoklu iletişim sürecinin etkileşim açısından önemini göstermektedir:

Özellikle yurt dışı telefonlaşmalarında çok kullanıyorum Whatsappı. Orada grupları çok kullanıyorum. O grup özelliği çok güzel gerçekten. Çünkü bazen topluca konuşmak istediğiniz şeylerde çok kolaylaştırıyor süreci. WhatsApp'ı fotoğraf paylaşıırken çok kullanıyorum. Görüşmeyi daha da kolaylaştırıyor, daha interaktif hale getiriyor. Çoklu görüşebiliyorsunuz. Mesela asistan grubu var, iş ile ilgili şeylerde orada paylaşılabiliyor, nadiren paylaşıyoruz ama...Akraba grubunuz var açmışlar kuzenler diye grup orada da varım. Aslında daha iyi oluyor galiba çünkü hani mesela geçen gün özel olarak beni arayıp söylemeyecek olan birisi, bir yeğenimizin hastalığı ile ilgili bir şey söyledi, ben o sırada internetten bir şey araştırdım bir doktor buldum, gerçekten o hastalığa bakan doktor oymuş, onu attım mesela buna da bakabilirsiniz diye. Sonra onlar hemen gidip onunla

---

yeni paketler de var hatlarda falan, ben interneti olduğu zaman mesajı kabul etmiyorum. Çünkü neden, WhatsApp'dan yararlanıyorum. Oradan yazıyorum, ekstradan mesaj ödemesi yapmıyorum mesela.”

⁴¹ Toplu olarak herkese iletmek istediğin şeyi, ayrı ayrı aramak yerine yazdığın iki satırla paylaşmış oluyorsun. Herkes de konuya dahil oluyor. (Esma)

Şimdi grupta toplu yazıldığı zaman herkes o anda biri ile haberleşebiliyor. Birbiri ile konuşabiliyor ya da yazabiliyor. Vakit bulunca orayı kontrol ettiğinde kişiler hakkında bilgi almış oluyorsun. Bu da çok iyi oluyor. (Zeynep)

Elektrikçiler odası yönetim kurulundayım mesela. Çok gruplarım var benim, şimdi tek tek aklıma gelmez. Site grubu var. Aramak yerine WhatsApp'ı kullanıyorum. Mesaj, orada yazıyor işte. Bir şey yazdım mı hepsi görüyor gruptakiler. Toplu iletişim daha kolay oluyor. (Hüseyin)

Normal açıp telefon ile konuşuyor gibisine mesaj gönderiyoruz. Tek tek göndermektense toptan gönderiyoruz. (Çiçek)

Kullanırım. Genelde en yoğun kullandığım iletişim aracı WhatsApp. Daha çabuk ulaşıyorum. Karşımdaki kişinin mesajımı okuyup, okumadığını görebiliyorum. Aramaktansa WhatsAppı kullanıyorum. Whatsapp gruplarım var, iş arkadaşları, akraba, kuzenler, kreş. Tek tek aramak yerine oradan konuşuyoruz. Geyik yapıyoruz, buluşmaları organize ediyoruz falan. (Özge)

Aile grubumuz var, iş arkadaşları, eski arkadaşlarımın grupları var. Onlar bazen takılmak için ne yapıyorsun Sinem filan diye yazıyor, biz hepimiz ayrıldık. Herkes farklı farklı yerlerdeyiz şimdi öyle yazıyoruz, iletişim açısından çok faydalı evet gerçekten güzel bir şey. Kesinlikle herkes oradan bir laf atıyor. Onun üzerine konuşuyoruz filan güzel bir şey yani. (Sinem)

görüştüler falan, aslında bütün bunları kolaylaştırıyor. Halbuki normalde o insan özel olarak beni arayıp sormazdı böyle bir hastalığı var, ne düşünüyorsun var mı bildiğin biri diye. Ama gruba sorduğu için ben de daha kolay haberdar olmuş oldum. Topluca soruyor veya işte siz söyleyebiliyorsunuz fikrinizi. Hızlandırıyor her şeyi.

Bu anlamda Whatsapp grupları, güçlü bağlantıların yanı sıra zayıf bağlantıları da kuvvetlendirme işlevi görmektedir. Ortak bir amaç etrafında oluşturulan bu gruplar, Atiye'nin de belirttiği gibi, çevrimdışında çok fazla yakın ilişkisi olmayan kişilerin, çevrimiçi alanda herhangi bir konu üzerinden zayıf olan bağlantılarını kuvvetlendirmelerine de olanak tanımaktadır.

WhatsApp gruplarında tamamen yanlış anlaşılıyor her şey...

Çevrimdışı ağlardan tanıdığımız, ancak çok sıkı bir sohbetimiz olmayan kişilerle Whatsapp grupları aracılığıyla farklı bir bağ geliştirebilir, bir konuda yardım alabilir ya da yardım edebiliriz. Çünkü, aramalar ya da direkt mesajlaşmalar çok daha sıkı bağları olan kişiler arasında yaygınken, Whatsapp grupları bu hem sıkı hem de gevşek bağları kapsamaktadır. Sürekli bağlantıda kalmaya olanak tanıyan Whatsapp grupları bir yandan gevşek ve sıkı bağlarla kesintisiz iletişime olanak tanırken, diğer yandan da iletişimde farklı sorunların gelişmesine neden olabilmektedir. Örneğin, 39 yaşında 2 çocuk annesi Şeyda, eskilere dayanan bir arkadaşlığının, Whatsapp grubunda yazdığı bir şey yüzünden nasıl bittiğini şöyle ifade etmektedir:

Aslında bence WhatsApp gruplarında tamamen yanlış anlaşılıyor her şey. Yani iletişimi bence daha kötü yöne doğru götürdü. Çünkü WhatsApp grubunda bir şey yazıyorsun, nokta veya virgül koymuyorsun, karşı taraf yanlış anlıyor ya da emoji yapmıyorsun yanlış anlıyor, ya da emoji yapıyorsun yanlış anlıyor. WhatsApp gruplarında ben çok yanlış anlaşıldığımı düşündüğüm oldu. Hatta çoğu zaman yazmadığım oldu o yüzden. Bir kere mesajlaşınca kesinlikle yanlış anlaşılma ihtimali olduğunu düşünüyorum. Birebir görüşme, göz göze bakmak, tensel temas bunlar benim için çok önemli. Ve en son bir kız arkadaşım ile iletişim kopukluğu yüzünden, mesajlaşma yüzünden çocukluk arkadaşım ile aramız açıldı. Kaybettim yani çocukluk arkadaşımı. Sonra telefonla konuştuk, hani birbirimizi anladık, ama yanlış anlaşılma çoktan olmuştu ve sonunda dedim ki ben biz birbirimizi zaten görüp dokunamadığımız için göz göze olamadığımız için bunlar oldu dedik. Aslında bu teknoloji aramı açtı benim en yakın arkadaşım ile. Hani aslında ben tamamen başka bir duygu ile anlatmaya çalışıyorum, ama karşı taraf yazdığımı tamamen farklı anlıyor. Çünkü ses tonumu duymuyor, gözlerimi görmüyor, tamamen yazdığımdan kendi çıkarımını yapıyor. Aslında

bu bana böyle demek istedi gibi. Aslında yanımda olup göz göze baksaydık bunlar olmayacaktı eminim.

Yüz yüze ya da telefon görüşmeleri aracılığıyla sağlanan birebir iletişimlerde kişiler düşüncelerini daha rahat ifade ederken, Whatsapp gibi yazılı iletişime dayanan gruplarda, yazılı iletişimin doğasından dolayı bu tür anlaşılamama durumu sıklıkla yaşanmaktadır. Özellikle, grup içi yazışmalarda konuşmanın tonunu belirleyen ve o anki duyguları ifade eden emojielerin sıklıkla kullanılması, hızlı veri akışından kaynaklanan yanlış anlaşılmalara en aza indirmektedir. Ancak, katılımcılardan Ela'ya göre bu tür duygu belirten emojieler aslında ilişkilerin samimiyetsizliğini de göstermektedir. Ona göre gerçek arkadaşlıklarda bu tür yanlış anlaşılmalara yer olmamasıyla birlikte, kişinin kendini ifade etmek için emoji kullanımına da gerek olmamalıdır:

Mesela WhatsApp kullanımında da tıpkı msn gibi orada da ikonlar yolladıkça gergin bir konuşma gibiyken, burada da aynı şey geçerli. Hiçbir şey yollama sanki ne oldu diyorsun. Bir şey mi oldu? Ya da bir mesaj mı vermek istiyor sana diye düşünüyorsun... Ne olmuş yani gülücük vs yoksa, kalp yoksa. Halbuki ne kadar şey, ben kalp yolluyorum gülücük yolluyorum, gerçekten ona o öptüğü yolluyor muyum, gerçekten ona o öptüğü veriyor muyum, Yok!

Kimileri için yazılı iletişim, duyguları ifade etmek için en etkili yol olarak görülse de⁴² Whatsapp gibi verilerin sürekli aktığı, herkesin yazılanlara farklı noktalardan eklemlendiği düzensiz akış içerisinde, doğru ifadelerin doğru yerlerde kullanılma zorluğu ilişkilerin zedelenmesine yol açabilmektedir. Ling ve Lai (2016: 850)'e göre, geniş Whatsapp gruplarında etkileşimi zorlaştıran konuların başında konuşmaları takip etmedeki zorluk gelmektedir. Daha küçük grup etkileşimlerinde, bir katılımcının yorumu genellikle hemen önceki yoruma atıfta bulunmaktadır. Ancak yorumların sayısı ve hızı arttıkça, farklı temalar konuşmaya eklendikçe, insanların etkileşimin özünü toplaması ve temayı takip etmesi zorlaşmaktadır. Yüz yüze iletişimde, etkileşimin tematik tutarlılığını korumaya yardımcı olan ses ve el hareketleri/mimik ipuçları olmasına rağmen bunlar whatsapp gibi uygulama tabanlı sohbet gruplarında mevcut değildir. Dolayısıyla, bu durum, etkileşimin biçimini değiştirmekte ve iletişimi deformasyona uğratmaktadır.

---

⁴² Valla ben yazılı olarak kendimi daha iyi ifade edebilen bir insanım. Tabi eğer çoklu bir grup ise sen cümlelerin yarısından önce başka biri başka bir şey yazabiliyor, ortaya bir karışıklık çıkabiliyor o ayrı mesele, ama ben kişiler arası iletişimde de aynı sorunlardan şikayetçi olduğum için o da belli olmuyor. Daha doğrusu kişiler arası iletişimde bir kişinin seni yanlış anladığını iddia etmen bence daha zor. Yazılı bir veride aslında, ya sen beni yanlış anladın demek benim için daha kolay olabiliyor. (Derya)

Sürekli dıt dıt dıt diye telefonda bir ses duymak hoşuma gitmiyor...

Görüşme yapılan birçok kişi geniş Whatsapp gruplarındaki akıştan rahatsız olduklarını, akışı takip edemedikleri için de grupların işlevselliğini yitirdiğini dile getirmektedirler. Örneğin, insan hakları hareketinin içinde aktif olarak yer alan Gökhan için Whatsapp grupları, kısa vadeli ve hedefe odaklı iletişim pratikleri açısından oldukça fayda sağlarken, uzun vadeli gruplarda faydadan daha ziyade rahatsızlık veren bir hale gelmektedir:

Whatsapp'taki geçici grupları faydalı görüyorum, ama uzun vadeli grupların çok işlevsel olmadığını ve bir süre sonra çok fazla can sıkıcı olduğunu düşünüyorum. Çünkü anlamsız bir sürü mesajı almak açıkçası çok hoşuma gitmiyor benim. Sürekli dıt dıt dıt diye telefonda bir ses duymak hoşuma gitmiyor.

Whatsapp bir yandan sürekli iletişimi mümkün kılarken, diğer yandan da bu iletişimin kişinin gündelik alanında rahatsız edici bir hal almasına yol açmaktadır. Sürekli veri akışı, kişilerin o an içinde bulundukları ortama tam olarak entegrasyonunu zorlaştırmaktadır. Bu durum, hem kişilerin o an birlikte oldukları insanları ihmal etmelerine ya da meşgul oldukları işleri tam bir motivasyonla tamamlamalarını engellemekte hem de o veri akışı içerisinde görmeniz beklenen önemli bir ayrıntıyı atlamanız açısından çeşitli olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Örneğin, 32 yaşındaki Ela, işinden dolayı Whatspp gruplarını sıklıkla kullanmak durumunda kaldığını ve bunun aslında kendisini çok rahatsız ettiğini vurgulamıştır:

Mesela WhatsApp grubundasın, 150 tane mesaj gelmiş ve çok önemli bir şey var içinde. Ne yapacaksın, kaçırmışsın. Hepsini okuma şeyin olmadıkça, yani aslında güya zamandan tasarruf kazandıran şey sana. Sonra sen zamanını harcıyıp bulacaksın onu alacaksın, sonra görmediğin için de onun ile ilgili azar işiteceksin.

Sürekli bağlantıda kalma hali, her zaman sevdiklerine ulaşmak ya da her şeyden anında haberdar olabilmek açısından çevrimdışı bağları güçlendirirken, sürekli iletişime hazır olma beklentisinin varlığı diğer çevrimdışı ilişkileri de zayıflatabilir. Örneğin, bir grup arkadaşınız ile yine whatsapp aracılığıyla bir buluşma ayarladınız ve hep birlikte bir kafeye oturdunuz, yüz yüze karşılıklı sohbetin tadını çıkartırken üyesi olduğunuz başka bir gruptan gelen mesajların sayısı ve sıklığı bir yandan ortama tam adaptasyonunuzu etkilerken, diğer yandan da öteki grubun üyeleri tarafından veri akışını kontrol etmeniz beklenmektedir. Bu beklenti karşılanmadığı durumlarda, Ela'nın da vurguladığı gibi ilişkilerinizde çeşitli sorunların oluşması olası gözükmektedir. Ayrıca, beraber oturduğunuz arkadaşlarınız da aynı şekilde sohbe

etkili bir şekilde katılmamanızdan dolayı rahatsızlıklarını dile getirebilirler. Bahsedilen bu senaryolar, Whatsapp ile kurulan sürekli bağlantıda olma halinin çift taraflı etkilerini ifade etmektedir.

Mikrokoordinasyon başlığı altında verilen örnekler, ilk bakışta toplumsal cinsiyet ilişkileriyle bağlantılı gözükmesine de aslında bu gruplarda sürdürülen arkadaşlık ilişkileri, yine kadınların duygusal emeği üzerine kurulmuştur. Örneklerden de görüleceği gibi Whatsapp grupları yine yoğun bir şekilde kadınlar tarafından kullanılmakta ve bu gruplarda yaşanan iletişimsel gerilimler, yine kadınların sürdürmeye çalıştığı bağlantılarla ilgili ortaya çıkmaktadır. Görüşme yapılan erkek katılımcıların neredeyse hiçbiri, Whatsapp gruplarında aktif olarak yer almaları ve sohbetleri sürdürmelerine yönelik bir beklentiden ya da Whatsapp yazışmalarında oluşan herhangi bir yanlış anlaşılmanın varlığından bahsetmemişlerdir, çünkü onlar için Whatsapp kısa amaçsal koordinasyonların sağlanmasının, iş ve “geyik” muhabbetlerini sürdürmenin işlevsel bir aracı olarak ifade edilmektedir.

Okul gruplarında hiç erkek veli yok, inanın yok...

Bu çalışmanın en önemli bulgulardan biri de ebeveynlerin Whatsapp kullanımlarının toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından aldığı boyuttur. Görüşme yapılan çocuk sahibi erkek katılımcılara özellikle bakım emeğinin önemli bir ayağını oluşturan veli bilgilendirme gruplarına ekli olup olmadıkları sorulmuştur. Bu soruya verilen cevap, akıllı telefonların toplumsal cinsiyete dayalı kullanımları açısından hiç de şaşırtıcı olmamıştır: Görüşme yapılan erkek katılımcılardan hiçbiri çocuklarının veli gruplarına ekli değildir. Bunu sebebini Ahmet “*eşim ekli zaten, benim takip etmeme gerek yok. Hem grupta sadece anneler var*” sözleriyle açıklarken, diğer erkek görüşmeciler de benzer ifadeleri dile getirmişlerdir. Çünkü, ister okumuş ister okumamış olsun, ister çalışan ister çalışmayan olsun, erkek egemen cinsiyet rejiminin hakim olduğu toplumlarda çocuk bakımı yine kadının yapması gerekenler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerine kurulmuş bu bakış açısına dayalı anlam üretimi, erkek öznelere bir varlık alanı açmaktadır. Babalığa dayalı bu varlık alanında erkekler, hem ev içi iş bölümünden muaf hem de çocuk bakımından azat edilmişlerdir. Tam da bu nedenle, erkek görüşmecilerin hiçbiri çocuklarının en çok vakit geçirdikleri alanlardan biri olan okullarında, fiziksel ve ruhsal gelişimini ve gündelik hayata eklemlenme pratiklerini kontrol etme ihtiyacı duymamaktadırlar. Çünkü bu görev, “kutsal annelik” temelinde kadınların doğal olarak yapması gerekenlerin başında gelmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı ataerkil sistemlerde “erkekliğini ispatlamış erkeklerin konusu” olarak kategorileştirilen babalık (Selek, 2014: 22), kadını annelik temelinde

kutsallaştırarak ev içi görünmeyen emeğini ve üstlendiği annelik rollerini normalleştirmektedir.

Erkek egemen toplumsal cinsiyet rejiminin kadına attığı bakım rolleri, kadınlar tarafından da normalleştirilmektedir. Görüşme yapılan tüm anneler, çocuklarının veli Whatsapp gruplarında aktif olarak yer aldıklarını ve çocuklarının günlük aktivitelerinin takibini oradan sağladıklarını vurgulamışlardır. Örneğin, 32 yaşında iki çocuk annesi Elçin, hem anne hem de ücretli bir işte çalışmayan bir kadın olarak, ev işlerinin ve çocuk bakımının iş bölümü açısından kendisinin yapması gereken bir şey olduğunu belirterek, Whatsapp'ta oluşturulan veli gruplarının, özellikle kızının okul durumunun takibi açısından çok faydalı olduğunu belirtmiştir:

WhatsApp'da mesela hani oradaki gruplardan, örneğin çocuğuma ulaşabiliyorum. Ne yaptığını ne ettiğini, her şekilde öğreniyorum... Aileler ile görüşüyoruz. Öğretmenler oluyor, öğretmenler ile görüşüyoruz. Eşim çalışıyor, ben de sürekli gidemediğim için okul grupları çok işimize yarıyor yani.

Bir diğer görüşmeci Zeynep (39) de boşandıktan sonra eşinden ne maddi ne de manevi bir destek görmediğini, dolayısıyla hem evin maddi ve manevi sorumluluğunu hem de çocukların bakımını tek başına üstlemek durumunda kaldığını vurgulayarak, böylesi bir iş yükü altında kendisi için Whatsapp gruplarının, evden çıkmadığı durumlarda da çocuklarının takibini sağlamak için oldukça önemli olduğunu ifade etmiştir:

WhatsApp, benim için çok önemli uygulamalardan biri. Çocukların okullarında bulundukları sınıftaki aileler ile, öğretmenleri ile genelde WhatsApp üzerinden haberleşiyoruz ve dediğim gibi her türlü etkinliklerinden oradan haberimiz oluyor. Ve rahatlıkla ne oluyor işte her şeylerine yetişebiliyorsunuz. Bu anlamda çok büyük kolaylık sağlıyor. Gidip bilgi almak zorunda da kalmayabiliyorsunuz. Çünkü, üç çocuk ile her dakika okula gitme, öğretmeni ile sürekli görüşebilme gibi bir şansız olmuyor.

Zeynep için Whatsapp grupları 24 saat anneliğini devam ettirmenin önemli bir aracıdır aynı zamanda. Bir kadın olarak tek başına üstlendiği sorumluluklarını, Whatsapp grupları sayesinde fiziki varlığa gerek kalmadan bağlantılı bir varlık olarak devam ettirebilmektedir. Zeynep'e ve diğer annelere ekli oldukları okul gruplarında herhangi bir erkek velinin bulunup bulunmadığını sorduğumuzda yanıt yine

görüştüğümüz erkek katılımcılarınınkinden farklı değildir. Görüşme yapılan kadınlardan sadece 1 tanesi gruplarında 2 tane erkek velinin olduğunu ifade ederken⁴³ diğerlerinin hiçbirinde erkek veliler yer almamaktadır. Bunun nedenini Zeynep şöyle açıklamaktadır:

Okul gruplarında hiç erkek veli yok, inanın yok. Ve ben şey diyorum yani, WhatsApp gruplarında, bu okul gruplarında babalar çok geri plandalar. Hep anneler var. Yani ben iki grupta da ekliyim, iki çocuğumun okul grubunda da ekliyim ve hiçbir babanın o gruba dahil olduğunu görmedim bugüne kadar. Hatta merak edip bazen konuşuyoruz, annelerin elinden acaba alıp da kontrol ediyorlar mı, hani çocukları hakkında veya ne bileyim okuldaki etkinlikler hakkında. Ve herkesin cevabı şu: hiç ilgilenmez, alıp da bakmaz okul grubu ile alakalı bir yazışmaya. Facebook'taki herhangi bir yazışmaya bakıyor, işte Instagram'dakine bakıyor ama WhatsApp'ta okul gruplarını açıp asla kontrol etmediklerini söylüyorlar. Bu da aslında garip bir durum bence.

Zeynep'in vurguladığı önemli noktalardan biri de erkeklerin çocuklarının okul gruplarıyla ilgilenmemelerine rağmen, eşlerinin sosyal medya hesaplarını sıklıkla kontrol etmeleridir. Bu durum, yine hâkim toplumsal cinsiyet ilişkilerinin işleyişi ile ilgilidir. Buna göre, çocuklarının maddi ihtiyaçlarını karşılamak baba olarak erkeğin birincil göreviyken, onun duygusal ve fiziksel bakımı annenin sorumluluğundadır; ancak konu eşlere gelince onların sosyal medya hesaplarını çocuklarının okul gruplarından daha fazla kontrol etmeleri, yine kadın üzerinde baskı kurmanın, kadını kontrol altına almanın sembolik bir göstergesidir. Kadınlar ve erkeklerin ev içi sorumlulukları ile ilgili bu baskın değerler, kadınlar tarafından da yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Örneğin, 39 yaşında iki çocuk annesi Şeyda, eğer ücretli bir işte çalışmıyorsa ev işleriyle ve çocukların bakımıyla ilgilenmenin kadının sorumluluğu olduğunu, dolayısıyla okulların whatsapp gruplarında hep kadın velilerin yer aldığını söyleyerek erkeklerin bu tür bakım faaliyetleriyle ilgilenmemelerinin nedenini şöyle açıklamaktadır:

Erkekler Mars'tan kadınlar Venüsten demişler. Bence şey, yaratılışsal bir şey. Yani karmik bir şey o bence. Çünkü, erkek doğada ne? İlk insan. Ne demiş ki doğa ona? Git avını avla getir mağaraya kadın pişirsin, yiyin beraber demiş. İkisinin yaradılışları çok farklı geliyor.

---

⁴³ Okul grubunda sadece 2 veliye denk geldim. İki tane erkek veli var. Genelde hep kadınlar oluyor çünkü çocuklarının okuluyla, eğitimiyle ilgilenen hep anneler olduğu için genelde. Maalesef çalışsa da ev hanımı olsa da hep anneler. (Feyza)

Şeyda'nın vurguladığı yaradılışsal farklar, erkek egemen toplumsal cinsiyet rejimlerinin mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini doğallaştırmak için sıklıkla vurguladığı denetim efsanelerine denk gelmektedir. Erkek dışarıda ekmeğini kazanırken kadın evde işleri yapmak ve çocuklarına bakmakla sorumludur. Bu baskın toplumsal cinsiyet anlayışı, akıllı telefon kullanım pratiklerinden bağımsız değildir. Çalışma boyunca görüşme yapılan kadınların ve erkeklerin akıllı telefon kullanım pratikleri de bu toplumsal cinsiyetlenmiş ilişkilerin gözlemlenebileceği kilit bir alanı oluşturmaktadır.

Mobil Sosyal Medyada Bağlantıda Olma

Mobil telefonların en önemli özellikleri, kişileri direkt ulaşılabilir ya da adreslenebilir hale getirmesinin yanı sıra, sağladığı hızlı mobil internet erişimi ve sosyal medya uygulamalarıyla toplumsal ağlarda **“sürekli bağlantıda”** (*connectivity, always on*) olma potansiyeli sağlamasıdır. Akıllı telefonlar aracılığıyla artan bağlantılılık ve mobil sosyal medya, kişiyi her zaman ulaşılabilir ve her yerde bağlantıda kılmaktadır. Akıllı telefonların ardındaki devrimci fikir de tam olarak budur. Artık, insanlar coğrafi konumlarına ve zamana bağlı kalmaksızın çevrimiçi ağlarda, güçlü ya da zayıf bağlantıları ile sürekli iletişim kurabilmektedir. Bu sürekli bağlantıda kalma hali ile ilgili en önemli ayrıntı, bir mobil telefona sahip olmaktan ziyade, ne tür bir mobil telefona sahip olduğumuzda yatmaktadır. Çünkü, sahip olunan telefon akıllı değilse kişiye sadece hareket kabiliyeti ve adreslenebilirlik tanımakta; ama sürekli bağlantı sağlamamaktadır (Dede Özdemir, 2014). Dolayısıyla, yukarıda ayrıntılı bir şekilde değindiğimiz ulaşılabilirliğin yanı sıra mobil sosyal ağlarda varlık göstermek ve sürekli bağlantıda kalmak için akıllı telefonlar hayati önem taşımaktadır.

Akıllı telefonlar dolayısıyla oluşturulan toplumsal ağlar, hem çevrimdışı ve çevrimiçi bağlantıları hem de güçlü ve zayıf bağları içermektedir. Örneğin, herhangi bir toplumsal ağda varolmak için, her şeyden önce aranmak, yani çağrılmak zorundasınızdır. Bu, telefonunuza direkt olarak gelen aramalar ya da mesajlar olabileceği gibi, sosyal medya hesaplarınızdan gelen arkadaşlık istekleri, bildirimler, etiketlemeler gibi pek çok farklı çağırılma şekilleri olabilir. Lobet-Maris'in (2003: 90) belirttiği gibi “alınan bu çağrılar insanlar tarafından ‘çok iletişim kuruyorum’ gibi işlevsel işaretler olarak değil, ‘kabilenin bir üyesiyim’ gibi sembolik ya da varoluşsal işaretler olarak görülmektedir.” Bu anlamda, akıllı telefonlarla sürekli bağlantıda olmak sembolik bir öneme ve hazzı işaret etmektedir. Çalışma kapsamında yapılan görüşmeler de kullanıcıların çoğu, ama özellikle kadınlar ve gençler, akıllı telefonlarının bu tür bağlantıları sağlamak için ne kadar önemli olduğunu vurgulamışlar-

dır. Bunun en önemli örneklerini, günümüzde artık her akıllı telefon sahibi tarafından kullanılan Facebook, Instagram gibi sosyal medya hesapları oluşturmaktadır. Kişiler bu ağlarda bulundukları toplumsal grubun bir parçası olma, ağın diğer üyelerinin hayatlarından haberdar olma hazzına erişmektedir. Örneğin, 32 yaşında 1 çocuk annesi Ayten, başka bir şehirde yaşarken evlendikten sonra Ankara'ya eşinin ailesinin yanına taşınmıştır. Evlendikten sonra çalışmayı bırakarak kendi ifadesiyle “evinin kadını” olan Ayten, şehir değişikliği nedeniyle, bunaldığı zamanlarda akıllı telefonuyla sosyal medyada gezinerek tanıdıklarıyla bağlantısını devam ettirmekte ve onların hayatlarından haberdar olmaktadır. Ancak, ilk zamanlar yoğun kullandığı Facebook'u zamanla ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumluluklarından dolayı azalttığını ifade etmektedir:

Facebook'um var, mesela akrabalar, kardeşlerim, ablalarım vs. uzak olduğum için onları görüyorum. Kimler ne resim atmış, kim ne yapmış onlara bakıyorum. Öyle ara ara bakıyorum. Devamlı bakamıyorum, neden dersin çocukla ilgileniyorum. Temizliğim var, yemek yapıyorum. Şimdilerde çok kullanmıyorum ama çok kullandığım zaman olmuştu. Hatta eşim ilk zamanlar karıştırdı, ama sonra karışmadı. Baktım o da giriyor birbirimize fazla karışmadık.

Green ve Singleton'un (2009) evlilik ve ebeveynlik gibi yaşam geçişlerinin mobil telefon kullanım pratiklerini etkilediği bulgusu, sosyal medya kullanım pratikleri için de geçerlidir. Örneğin, Ayten'in evlendikten sonra bir yandan çalışmayı bırakması, diğer yandan aile ve arkadaşlarıyla bağlantıda kalmasının en önemli aracı olan sosyal medya kullanımını eşinin baskısı sonucu azaltması ve anne olduktan sonra ev içi sorumluluklarıyla ilişkili olarak bağlantılı olma halini en aza indirmesi, aslında sosyal medya kullanım pratiklerinin mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileriyle olan derin bağınyı yansıtmaktadır. Çalışma boyunca görüşülen erkek kullanıcılardan hiçbiri, evlilik öncesi ve sonrası akıllı telefon ya da sosyal medya kullanım pratiklerinde herhangi bir farklılık olmadığını vurgulamalarına rağmen, kadın katılımcıların önemli bir kısmı bu farklılıklardan bahsetmişlerdir. Kadın kullanıcıların ücretli bir işte çalışmaları ya da çalışmamaları bu farklılığın oluşmasında herhangi bir engel teşkil etmemiştir. Çalışmayan kadınlar da çalışan kadınlar kadar, ev içi sorumluluklarının artmasından dolayı telefon ve mobil sosyal medya kullanım pratiklerinin hem içerik hem de sıklık olarak değiştiğini vurgulamışlardır. Ayrıca, yine evlilik sonrası eşlerin, telefon ya da sosyal medya kullanımına müdahalesi de belirgin hale gelmektedir. Çünkü, erkek egemen cinsiyet rejiminin hâkim olduğu topluluklarda evlilikle birlikte kadınların “haklarını erkeğe devrettiği” yönünde açıkça dillendirilmeyen, ancak yaygın kabul gören bir algı söz konusudur. Dolayısıyla, kadının evliliklerdeki bu ikincil konumu, onların telefon kullanım zamanlarına ya da sıklıklarına erkeklerin müdahalesini de normalleştirmektedir. Örneğin 51 yaşında, 3 yetişkin çocuk annesi Çiçek, eşiyle telefon ya da sosyal medya kullanım konusunda

öyle ciddi anlamda tartışmadıklarını, ama yine de onun kullanımına müdahale ettiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

Öyle tartışma olmadı ciddi, ama bazen elime aldığım zaman, yine telefonu aldın diye kızıyor. Ne var da ikide bir bakıyorsun diye kızıp duruyor. Ben de ne var, bir şey yok diyorum. Arkadaşlara bakıyorum, kim nereye gitmiş sana da söylüyorum işte diyorum.

Hem Ayten'in hem de Çiçek'in verdiği bu örnekler, Rakow'un (1992) kadınların telefonla konuşma pratiklerinin erkek kullanıcılar tarafından "dedikodu" ve "boş muhabbet" olarak değerlendirilmesine ve böylece değersizleştirilmesine ilişkin bulgularla örtüşmektedir. Kadınların bu teknolojik ürünlerle olan ilişkileri her zaman ikincil planda tutulmuş ve toplumsal bağların sürdürülmesi temelinde maddi olmayan bir emek türü olmasına rağmen değersizleştirilmiştir. Böylesi bir algı ise erkeklerle sınırsız özgürlük ve müdahale alanı tanıyan erkek egemen toplumsal cinsiyet rejiminden temellenmektedir. Dolayısıyla, kadınların akıllı telefon ya da sosyal medya kullanımlarının, bu araçlar dolayısıyla toplumsal bağlantıları sürdürmelerinin genellikle eşleri tarafından değersizleştirilmesi ve boş bir uğraş olarak değerlendirilmesi mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız değildir.

Herkes oraya gömüldüğü için ... sen de o dünyaya giriyorsun.

Akıllı telefonlar, bir yandan kişiye ulaşılabilirliği sağlarken, diğer yandan mobil sosyal medya uygulamaları ile bu iletişimi kesintisiz bir hale getirmektedir. Genç yaşlı, kadın erkek, çalışan çalışmayan herkes bir akıllı telefon sahibi olduktan sonra ya sosyal medya hesabı açmakta ya da var olanı daha yoğun kullanmaktadır. Facebook gibi sosyal medya platformları ilk çıktığı zamanlarda, sadece bilgisayar okuryazarı genç kesimin kullanım alanına hitap etmekteydi. Ancak, hem akıllı telefonların yaygınlaşması hem de sağlanan mobil internet hizmetlerinin hızlanması ve ucuzlaması sonucu, sosyal medya platformları artık akıllı telefonlara kolayca indirilebilen bir uygulama haline gelmiştir. Dolayısıyla, her akıllı telefon kullanıcısının telefonunda bu uygulamalardan birine rastlamak mümkündür. Örneğin, çalışma boyunca görüşme yapılan tüm kadın ve erkek katılımcıların telefonlarında -eğitim durumu fark etmeksizin- bir mobil sosyal medya uygulaması olduğu görülmüştür. Bu kişiler, bu uygulamaları, arkadaşlarıyla ilişkilerini devam ettirmek, eski bağlarını yenilemek, kimin nerede ne yaptığını takip etmek, olan bitenden haberdar olmak ya da daha işlevsel bir şeyler öğrenmek gibi farklı amaçlarla açtıklarını ve kullandıklarını belirtmişlerdir. Ancak, her ne kadar nedenleri farklı olsa da bu uy-

gulamaların kullanılmasındaki temel ve ortak amaç, bir şekilde bağlantıda kalmaktır. Örneğin, 26 yaşında yüksek lisans öğrencisi Derya neden bir sosyal medya hesabı açmaya “mecbur kaldığını” şu sözlerle açıklamaktadır:

Benim ilk şeyim tabi ders notları vs. orada konuşulanlar çevremde olup bitenleri öğrenmek için oldu, çünkü başka türlü öğrenmek, herkes oraya gömüldüğü için mümkün olmayınca sen de o dünyaya giriyorsun. Sen de o dünyaya girince onu kullanmayan başkalarını da menediyorsun. Çok garip aslında, sınır çizici bir alan bir noktada. Yani kişisel olarak belki birine ulaşmak için değil ama hani kurulan gruplara, bir topluluğa, toplu bir veri almaya herkes tarafından onaylanmış bir veri almaya grup ruhunu öğrenmeye vs. işe yarıyor. Öyle başladım zaten. O dönem bu hesapları en çok iletişim halinde kalmak ve gruptan ya da insanlardan bir şekilde veri almak için açtım.

Derya’nın öncelikli amacı her ne kadar mevcut bağlantılarını sürdürmek olmasa da herhangi bir konuda bir araya gelmiş insanlardan oluşan grubun bir parçası olmasıdır. Bu ağlara bağlanmak, yani bu ağların bir bileşeni olmak, Lobet-Maris’in (2003: 90) belirttiği gibi, ‘kabilenin bir üyesiyim’ gibi sembolik ya da varoluşsal bir anlama işaret etmektedir. Derya için de sosyal medya hesabının öncelikli amacı, ortak ilgi alanları etrafında kurulmuş sosyal medya gruplarının bir üyesi olarak o platformlarda veri akışını görmek ve herhangi bir konuda söz sahibi olmasıdır. Dolayısıyla, kabilenin bir üyesi olabilmek için çevrimdışı dünyada bir arada olmak yeterli değildir, bu varlığı çevrimiçi dünyaya da taşımak gerekmektedir. Derya’nın belirttiği gibi, bu çevrimiçi verileri çevrimdışı alanda bulmak mümkün olmadığı için bu durum karşındaki kişiyi de grubun bir üyesi olmaya mecbur bırakmaktadır. Hatta bu ilişkilene biçimi, grup üyesi olmayanların çeşitli paylaşımlardan dışlanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, her ne kadar sosyal ağlara eklenmek reddedilebilir bir durum olarak görülse de gençler arasında bu direnç bir tür dışlama, gruptan menedilme şekline dönüşmektedir.

Kaybedilmiş bağlardan sıkı bağlara...

Toplumsallaşmış bir teknoloji olarak akıllı telefonlar, zaman ve mekân sınırını aşarak sürekli bağlantıda kalmaya olanak tanınması açısından, sosyal medya kullanım pratiklerine yeni bir boyut getirmektedir (Hinton ve Hjorth, 2013:123). Akıllı telefonlara indirilen çeşitli uygulamalarla insanlar artık her zaman ve her yerde sosyal medya ile meşgul olabilmektedirler. Oluşturulan bu mobil toplumsal ağların temel amacı, çoğunlukla başkalarıyla bağlantı kurmaktır. Bu ağlara bağlanmak, bu ağlarda varlık göstermek, yine kişinin kendi toplumsal alanını başkalarının alanıyla

bağlaması anlamına gelmektedir. Böylece, mobil ağlar aracılığıyla kurulan bu iletişim, “toplumsal bağlantıları kurmak, güçlendirmek ve sürdürmek anlamına gelir” (Humphreys, 2012: 502). Bu bağlamda, görüşmeler boyunca katılımcılara neden bir sosyal medya hesabı açtıkları, kendilerini sosyal medyaya yönlendiren dinamiklerin neler olduğu sorulduğunda neredeyse hepsi, eş, dost, akraba gibi mevcut bağlantıları ile iletişimlerini devam ettirmek için olduğunu söylemişlerdir. Örneğin, 2 çocuk annesi Elçin, evlendikten ve çocuk sahibi olduktan sonra çalışmayı bıraktığını ve ev içi işlerinin yoğunluğundan dolayı da dışarı çıkarak arkadaşlarıyla buluşamadığını ifade ederek, sosyal medya hesabı sayesinde yıllar önceki arkadaşlarıyla bile görüşebildiğini söylemiştir:

En çok Facebook kullanıyorum. İlk farklı geldi. İnsanları, arkadaşlarını buluyorsun, hiç daha önceden görmediğin eski arkadaşlarınla bile buluşabiliyorsun artık, konuşabiliyorsun. Kaç sene geçmiş üstünden, ilkokul arkadaşlarına kadar bulabiliyorsun, konuşabiliyorsun, bir araya gelebiliyorsun. Aile, akraba ya da onların paylaştığı başka şeylere de bakıyorum.

Mobil sosyal medya bu anlamda bir yandan sıkı bağları devam ettirmeyi sağlarken, diğer yandan da yıllar önce kopan bağları yeniden kurmaya aracılık etmektedir. Benzer şekilde Rıza da (68) emekli olduktan sonra çocukları tarafından açılan Facebook hesabını hem tanıdıklarıyla hem de çok eski arkadaşlarıyla bağlantı kurmak için yoğun olarak kullandığını ifade etmiştir:

Facebook var. Kesin hatırlamıyorum ama 2 veya 3 yıl olmuştur açalı. Şimdi sınıf arkadaşlarımızın dışında diğer arkadaşlar, eş dost birtakım şeyler paylaşıyorlar, onları göreyim izleyeyim takip edeyim diye açtık. Ara ara tabi ben de bir şeyler paylaşıyorum. Üniversitedeki arkadaşlarımız, içimizden biri bu işi başlattı, telefonla ilk önce, kim nerede ne nerede, ondan sonra herkesin adresi numarası liste halinde döküldü. Facebook’a yüklendi. Herkes oradan arkadaşlarını buldu. Yılda 1 kere toplanma kararı alındı. İlk Facebook’ta başladı şimdi WhatsApp a taşındık. WhatsApp’tan şimdi, grup var. Mesela bu sene Nisan ayında Konya’daydı buluşma. Katılım da eşlerle beraber, eşlidir gelmek isteyenlere. Çok yoğundu. Önümüzdeki yılda artık Mayıs’ta mı olur, Antalya’da. Öyle farklı yerlerde buluşuyoruz bu sayede.

Ev içi alanda, sonsuz sorumlulukla donatılan tüm diğer kadınlar gibi Elçin için de akıllı telefonlar ya da mobil sosyal medya, dış dünyaya açılan bir kapının anahtarı olma işlevi görmektedir. Elçin’in mobil sosyal medya kullanımı, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri temelinde evlilik ve annelik gibi yaşam geçişlerinin ve kadına yüklenen ev içi sorumlulukların artışıyla bağlantılıdır. Rıza için ise bu yaşam geçişini “emeklilik” oluşturmaktadır. Önemli yaşam geçişlerinden biri olan emeklilik ile kişinin yaşından dolayı maddi üretim alanının dışına çıkması ya da çıkarılması, o

kişinin gündelik hayatında önemli değişimleri de beraberinde getirmektedir. Bu değişimler, gündelik alanın tüm pratiklerine sirayet ettiği gibi akıllı telefon ve sosyal medya kullanım pratiklerini de etkilemektedir. Rıza'nın özellikle emekli olduktan sonra bir sosyal medya hesabı açması, kendine ayırdığı zamanı eski bağlantılarını yeniden kurmaya ayırması, bu yaşam geçiş evresinin bir getirisidir.

Evlilik, ebeveynlik ve emekliliğe benzer şekilde, şehir ya da iş değişiklikleri de bir yaşam geçiş evresi olarak kabul edilebilir. Diğer örneklerde vurguladığımız gibi her yaşam geçişi birçok gündelik pratiği değiştirmekle birlikte, akıllı telefon ya da mobil sosyal medya kullanımını da etkilemektedir. Örneğin, bir insan hakları savunucusu olan Gökhan, işinden dolayı çok fazla şehir değiştirmiştir. Dolayısıyla, oluştuğu sosyal medya hesabını, her çalıştığı kurumda ya da şehirde edindiği arkadaşlarıyla iletişimini devam ettirmek için kullandığını vurgulamıştır:

Yani çok fazla il değiştirdim, benden daha fazla il değiştiren insanlar da var tabi. İstanbul, İzmir, Ankara vs. Geride bir sürü arkadaşım kaldı. Ben onlara ulaşabilirim, onlar ile bağlantı kurabilirim belki tekrar diye açtım. Bu oldu da. Pek çok üniversiteden, hatta daha erken zamanlardan arkadaşım ile Facebook üzerinden karşılaşma, buluşma, tekrar iletişime girme imkânı buldum.

Gökhan gibi Feyza da şehir değişikliği nedeniyle sosyal medya hesabını kullanmak durumunda kalanlardan olduğunu belirtmiştir. Feyza her ne kadar akıllı telefon teknolojisine ve sosyal medyaya çok sıcak bakmadığını sıklıkla dile getirse de uzaktaki arkadaşlarıyla bağlantılarını sürdürmek ve sürekli iletişim halinde kalabilmek için hem akıllı telefon hem de mobil sosyal medya kullanmak durumunda kaldığını ifade etmektedir:

Sadece Facebook açtım. Onu da ben daha önce başka bir ilde çalıştığım için oradaki arkadaşlarımla sadece sosyal medya üzerinden birbirimize ulaşabilmek için o yüzden açtım yoksa ekstra bir şeyi yok.

Rheingold (2012: 205), kişilerin çeşitli nedenlerle arkalarında bıraktıkları ağların sosyal medya ile nasıl yeniden önemli hale geldiğini, Granovetter'dan ödünç aldığı kayıp bağlar (*absent ties*) kavramıyla açıklamaktadır. Kişiler sosyal medya öncesi herhangi bir okulu bitirdiklerinde ya da bir şehirden ayrıldıklarında o eski bağlarını bir şekilde kaybetmekte ya da devam ettirmek için (mektup göndermek gibi) fiziki çaba sarfetmekteydiler. Ancak, günümüzde sosyal medya ile birlikte arkamızda bırakmak zorunda kaldığımız ya da kaybettiğimiz bu bağlar, tekrar görünür hale gelmektedir. Böylece, bağlantının koptuğu eski okul arkadaşları, eski komşular ya da eski iş arkadaşları ile sosyal medya üzerinden “görünmez bağlarımızı” (*latent ties*) yeniden inşa edebilmekteyiz. Dolayısıyla, sosyal medya, insan etkileşimi

için yaygın bir platform olarak ortaya çıktıkça, her birimizi başkalarına bağlayan görünmez bağlar daha görünür hale gelmektedir.

Bu bizim hayatımızda çok önemli bir dönüm noktası gibi...

Sosyal medya platformları, kaybedilmiş bağlantıları yeniden sağlamanın bir aracı olmasının yanı sıra, kişinin yeni bağlantılar kurmasını da sağlayan önemli bir alan oluşturmaktadır. Sosyal medyanın toplumsallaşmadaki rolü güçlü ve zayıf bağlar ayrımı üzerinden ele alınabilmektedir. Güçlü bağlar, kişilerin aile, iş veya diğer ortamlarda edindikleri bağlantıları tanımlamaktadır. Güçlü bağa sahip kişilerin aynı coğrafi ortamda olmaları gerekmemekle birlikte, bir şekilde bu kişiler arasında kuvvetli bir iletişimin olması söz konusudur. Zayıf bağlantılar ise kişilerin çeşitli online platformlarda ortak ilgi alanları ya da bilgi edinmek amaçlı bir araya gelmelerini ifade etmektedir. Burada yüz yüze bir tanışıklıktan çok bahsedilemez. Sosyal medya, birçok zayıf bağın gelişmesi için uygun ortamı sağlar. Çünkü bu ortamlar aracılığıyla kişiler, farklı mekanlarda ve zamanlarda birçok kişi ile bağlantı kurma olanağı bulurlar. Böylece, bireylere, kişisel olarak tanıma sınırlarının ötesinde bir tür sosyalleşme olanağı oluşturulmuş olur. Bu tür zayıf bağlar zamanla güçlü bağların oluşmasıyla sonuçlanabilir. Çünkü, sosyal medya ile iletişim aslında pek de çekingenlik göstermeden tartışmaya katılmayı teşvik ederek sürece bir samimiyet katabilir (Hinton ve Hjorth, 2013 39-40; Rheingold, 2012: 206; Castells, 2008: 478-479). Örneğin, 39 yaşında, biri zihinsel egelli ve otizimli olan 3 çocuk annesi Zeynep, akıllı telefon sahibi olduktan sonra açtığı sosyal medya hesaplarının, kendi kızı gibi zihinsel engelli ve otizimli olan çocukların aileleriyle bağlantıda kalma, etkinliklerden haberdar olma, fırsatları yakalama ya da kendisinin yaşadığı sıkıntıları yaşayan başka ailelerle dayanışma için hayatında çok önemli bir araç haline geldiğini söylemektedir:

Dediğim gibi engelli bir çocuğum var, onun ile alakalı daha çabuk bilgi almak istedim. Nereye ulaşabiliyim, çok fazla kafamı kurcalıyordu. Bu anlamda açtım ben. Zaten sosyal medyayı bu şekilde kullanmaya başladım. Ve gerçekten de çok iyi bir şey yaptığımı düşünüyorum. Bana çok faydası oldu o anlamda. Dediğim gibi derneklere, vakıflara, ailelere, yani bu anlamda her yere çok çabuk ulaşabildim ve bu bana birçok şeyi daha hızlı kazandırdı. Yani biz eğitim anlamında da bu konuda çok çabuk bilgi aldığımız için daha ileri gittik. Bu bizim hayatımızda çok önemli bir dönüm noktası gibi bir durum yarattı. Facebook ortamında gruplarımız var. İşte oradan iletişim sağlıyoruz. Oradan sağladığımız için de en çok kullandığımız yine ben ve benim gibi ailelerin en fazla kullandığı Facebook. Çünkü orada gruplar oluşturuyorsunuz ve konuşuyorsunuz orada, aileler ile bilgi alışverişi yapıyorsunuz. Buna dernekler de dahil. Ne yapıyor, bize daha fazla

iletişim, bilgiyi hızlıca alma, yani bir geçiş sağlanmış oluyor. Bu anlamda Facebook, herhalde bizim vazgeilmezimiz olacak, öyle de gidiyor.

Zeynep'in durumunda olduğu gibi "mobil toplumsal ağlar üzerindeki iletişim, toplumsal etkileşim yoluyla anlam kazanmayı kolaylaştırmaktadır" (Humphreys, 2012: 502). Onun için Facebook, kendisiyle aynı ilgilere sahip insanların bir araya geldiği bir etkileşim ve toplumsallaşma aracıdır. Eşinden ayrılmadan önce ve sonra maddi ve manevi anlamda çok büyük sıkıntılar yaşamış genç bir kadın olan Zeynep, kendi deyimiyle "biri engelli üç kız çocuğuyla ortada kalmıştır." 13 yaşındaki büyük kızı hem otizmli hem de zihinsel engelli olduğu için ve küçük kızı da daha 2 yaşında olduğu için onları kimseye emanet ederek çalışmadığı ya da dışarı çıkamadığı için gününün neredeyse tamamını evde geçirmektir. Dolayısıyla, bir sosyal medya hesabı açmadan önce, üç çocuğuyla herhangi bir etkinliğe ya da kuruma gidip bilgi almanın, dayanışmanın kendisi için ne kadar zor olduğunu sıklıkla dile getirmiştir. Bu nedenle, Zeynep için akıllı telefonu ve sosyal medya hesapları dış dünyaya açılan önemli bir geçit oluştırmaktadır. Çocukları yattıktan sonra kendisine ayırdığı sınırlı zamanlarda, hem sosyal medyada günün stresinden uzaklaşmakta hem de çocuklarının gelişimi için ihtiyaı olan bilgileri araştırmaktadır ve bunların hepsini evinden ve çocuklarının yanından ayrılmadan yapmaktadır.

Çalışma boyunca vurguladığımız gibi, akıllı telefon kullanım pratikleri mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız düşünülemez. Zeynep'in içinde bulunduğu durum ve akıllı telefon kullanım pratikleri, kadının toplumsal konumunun bir yansıması niteliğindedir. Boşandıktan sonra üç çocuğun bakımının yine anneye kalması, çocukların babalarının hiçbir şekilde çocuklarla ilgilenme sorumluluğu hissetmemesi ve hatta maddi bir destekte dahi bulunmaması, çocuğunun zihinsel ve fiziksel gelişimi için emek sarf eden tek kişi olarak yine annenin görülmesi ve tüm bu sorumluluklar altında kadının ev içi alana hapsedilmesi, erkek egemen toplumsal cinsiyet rejiminin bir yansımasıdır. Zeynep ise tüm bu zorluklarla mücadele ederken, kendine ayırdığı tek zamanın telefonuyla meşgul olduğu anlar olduğunu söylemektedir. Yani, her ne kadar telefonunu yine çocuklarının bakımı için kullansa da ara ara kendini eğlendirecek ve dünyadan haberdar olmasını sağlayacak şeylere de ulaştığını ifade etmiştir. Dolayısıyla, akıllı telefon ya da sosyal medya toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tam merkezinde, zaman zaman onları yeniden üreten, zaman zaman da direnme yolları sunun bir kullanım pratiğiyle ilişkilenebilmektedir.

Zeynep gibi Asiye (52) de iş ve ev arasında geçen günlerinde kendisine çok fazla zaman ayıramadığını ifade eden kadınlardan biridir. Bulduğu sınırlı zamanlarında telefonuyla meşgul olduğunu, özellikle de sosyal medya hesaplarında gezindiğini söyleyen Asiye için özellikle Facebook, uzaktaki tanıdıklarından ve köyünde olan bitenlerden haberdar olmasını sağlayan tek merciidir:

Valla Facebooktan öğreniyoruz her şeyi. Zamanım olsa daha çok öğreneceğiz de zaman yok öğrenmeye. Şimdi mesela biri ölse, her taraftan bir köylümüz ölse Facebook'tan hemen onu buluyorsun, hemen atıyorlar mesela. Resim atıyorlar filanca öldü diye mesela. Ama şimdi yoksa duyamazsın. Yani, düğün oluyor mesela Facebook'ta paylaşıyorlar. Haberdar olmak için açtım. Mesela ekliyorum onları. Bugün köyde bir çocuk ölmüş hemen internete atmışlar öldü diye, oradan haber aldık. Köyden haberi kimden alacaksın, köyde insan yok artık haber almaya. Facebook'ta hemen görüyorum, fotoğraf hemen geliyor ekrana.

Bugün artık uzakları yakın etmek ve toplumsal bağları sürdürmek için akıllı telefonlar ve tabi ki mobil sosyal medya en önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Eskiden bulunduğu yerden ayrılan insanlar için oralardan haber almak ve iletişimi sürdürmek hem zaman alan hem de uğraş gerektiren bir işken, akıllı telefonlarla birlikte bu haberleşme oldukça kolaylaşmıştır. Artık bir akıllı telefonu ve sosyal medya hesabı olan herkes, “kabilenin diğer üyeleriyle” zaman ve mekândan bağımsız iletişime girebilmekte ve olan bitenden haberdar olabilmektedir. Bu da uzaktan ilişkilerin sürdürülmesinde, mesafeyle zayıflayan bağların güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, “bağlantılı varlıklar” olarak bu iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklarla birlikte fiziksel alana dahil olmadan, bir toplumsal grubun parçası olarak bağlantı alanında varlığımızı sürdürebiliriz. Asiyeye için de bu teknolojiler, gündelik alanda kadınların üstlendiği maddi olmayan emeğin yeniden üretimi olarak, yaklaşık 30 yıl önce ayrıldığı köyüyle ve oradaki tanıdıklarla sürekli bağlantıda kalmanın en önemli bileşenidir.

Çevrimdışı Bağlantıların Çevrimiçine Taşınması, Sınırların Bulanıklaşması

Bazı kullanıcılar için dış dünyayla ilişkiyi sürdürmenin, bağlantıları güçlendirmenin ya da etrafta olup bitenleri öğrenmenin bir aracı olarak mobil sosyal medya, başka kullanıcılar için ise çevrimdışı ilişkileri bozan, kişisel olana müdahaleyi arttıran ve sınırsız kötülüğün yansıdığı bir alan olarak değerlendirilmektedir. Örneğin 38 yaşında genç bir akademisyen olan Atiye, akıllı telefon almadan önce açtığı Facebook hesabını kapatma nedenini şöyle açıklamaktadır:

Mesela herkes Facebook kullanıyordu galiba o yüzden ben de bir Facebook hesabı açtım. Ama Facebook'ta ben yeterince şey olamadım, yani hoşuma gitmedi, çok sevemedim o aracı. Bir de ben mesela Facebook'u neden kapattım, benim kapatma sebebim şey, bana göre kötülük çok sınırsız ve haddini aşmış bir kötülük vardı orada gerçekten. Yani çok saldırgan insanlar, o dönem çok hakikaten

acımasızca konuşuyorlardı. Ben görmek istemedim. Yani bu kadar kötülüğü görmek istemedim. Yüz yüze söyleyemeyecekleri şeyleri orada çok kontrolsüz biçimde söylüyorlar ve o da artık çok yaralayıcı olabiliyor. Ve şey diye düşünüyorsunuz. Gerçekten konuşacak insanlar neredeyse hiç kalmıyor çevrenizde. En iyisi yaptıklarını görmemeyi tercih etmek. Evet kendi kendinizi kapatıyorsunuz, başınızı kuma sokmak gibi aslında, görmek istemiyorsunuz.

Mobil sosyal medya bir taraftan ilişkileri güçlendirirken, diğer taraftan da mevcut ilişkileri zayıflatmakta ve hatta kopartmaktadır. Atiye'nin vurguladığı gibi dış dünyadan birebir tanıdığımız insanların, bu sosyal medya platformlarında çeşitli konulardaki düşüncelerini ya da nefretlerini sınırsızca dile getirmeleri, ağın diğer üyelerini rahatsız edebilmektedir. Sosyal medya her ne kadar ifade özgürlüğü ya da düşünce paylaşımı için önemli bir platform sağlamış olsa da çoğu kişi bu alanı yüz yüze söyleyemeyecekleri şeyleri söylemek, eleştiri sınırını aşan düşünceleri dile getirmek için kullanılmaktadırlar. Bu da Atiye'nin ifade ettiği gibi, çevrimdışı ilişkileri etkileyerek mevcut arkadaş sayısını çok aza indirmektedir. Böylece, çevrimdışı dünyada bağlantılı olduğunuz kişilerin kendilik temsilleri ile onları daha yakından tanıyabilir, hoşlanmadığınız özelliklerini görebilir ve bir şekilde ilişkinizi sessizce bitirebilirsiniz. Bu anlamda, çevrimdışı dünyada tanıdığımız insanların çevrimiçi alanımıza girmeleri, sosyal medya platformlarına taşınan bu ilişkilerin sürdürülmesinden ziyade kopmasına neden olmaktadır. Tabi ki bu durum, kullanılan sosyal medya uygulamasının yapısına göre değişmektedir. Örneğin, görüşmecilerin neredeyse tamamı Facebook kullanmaktadır. Facebook, platformun yapısı itibarıyla, genellikle çevrimdışı alanda var olan eski ya da yeni bağlantıları içermektedir. Kişinin günlük hayatına ve ilgi alanlarına dair daha fazla bilgi paylaştığı bir platform olmasından dolayı Facebook, büyük oranda, kullanıcının hayatının belirli bir momentinde yüz yüze tanıdığı insanları içermektedir. Instagram ve Twitter'ın aksine bireysel bağlantıların sürdürülmesi için çoğu kullanıcı tarafından Facebook tercih edilmektedir. Çalışma boyunca görüştüğümüz tüm katılımcıların Facebook hesaplarında ekli olan kişiler, yine kendi çevrimdışı ağlarından oluşmaktadır. Bu durum, kimileri için memnun edici olarak nitelendirilirken, kimileri için de sinir bozucu bir hale gelmektedir. Atiye'ye benzer şekilde Erkan da çevrimdışı dünyadaki ilişkilerin çevrimiçi alana taşınmasından rahatsızlık duyanlardandır. Bunu özellikle her gün görüşmek ve beraber çalışmak zorunda kaldığı iş arkadaşlarını ya da yöneticilerini, kendi özel olanı olarak konumlandığı sosyal medya hesaplarında görmek istemediği üzerinden açıklamaktadır:

Özellikle mesela iş arkadaşlarım veya yöneticilerim ile sosyal medya üzerinden ilişki kurmak istemiyorum işin açıkçası. Benim sosyal alanımda olmalarını da istemiyorum. Artı, benim sosyal alanımda yani sosyal medya alanımda benim düşüncelerimi, bunu nasıl ifade edeyim... Benim oradaki özelim olan paylaştığım

düşünceyi orada yorum yapıp aksini belirtmelerini istemiyorum işin açıkçası. Bu siyasi görüşüm de olabilir. Eğer benim ile bu şekilde bir diyaloga gireceksen sayfamda olmanı istemiyorum işin açıkçası. Öteki türllü, arkadaşlık, dışarıda bir arkadaşlık ama bari sanal ortamuma girme. Benim sayfamda benim özel alanıma müdahale etmiş oluyorsun. Ben orada beğendiğim bir şey paylaştığım zaman sen kalkıp orada benim fikrimi eleştiri dozlarının dışında eleştirirsen istemiyorum ben, çıkartırım da. Aslında benim özel alanım orası. Ben beğenmişim paylaşmışım. Beğenmezsen bakmazsın veya düşüncelerim hoşuna gitmiyorsa sayfamda olmazsın. Çıkabilirsin.

Sosyal medyadaki çevrimiçi bağlantılarının, yine çevrimdışı ağlardan oluşması, bir yandan bireysel ilişkileri etkilerken, diğer yandan Erkan'ın vurguladığı gibi iş ilişkilerini de etkilemektedir. Dolayısıyla, çevrimiçi ve çevrimdışı bağlantıların bulanıklaşması, kişilerin bu platformlarda istedikleri gibi varlık göstermelerini engelleyerek iletişim sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Çalışma boyunca tüm katılımcılara, sosyal medya hesaplarındaki bağlantılarının yine gündelik hayatta tanıdıkları eş, dost ve akrabadan oluşup oluşmadığı ve bu durumun kendilerini rahatsız edip etmediği sorulmuştur. Erkek katılımcılar arasında Erkan'ın iş alanı için verdiği örnek haricinde bu durumdan rahatsız olan kimse olmamasına rağmen, kadın katılımcıların önemli bir çoğunluğu, bağlantıların iç içe geçmesinin, özgürce paylaşımında bulunmalarını ya da düşüncelerini rahatça dile getirmelerini engellediğini vurgulamıştır. Örneğin, katılımcılardan Ela, arkadaşlarıyla sosyalleşeceği bir ortam sağlaması amacıyla açtığı Facebook hesabını, ailesi ve tanıdıklarının da eklenmesi sonrası kapatmıştır:

Facebooku kapattım. Onu kapatma sebebim şu, normalde ben kimseyi eklemem aile vs. sosyal medya Facebook'a, ama zamanla annemin de oldu Facebook hesabı ve onu da ekledik. Ama ben orada gerçekten çok farklı şeyler yazacağım, orayı fotoğraf için kullanmam, orası hep düşüncelerimi ifade edebileceğim ya da bir kitap ile ilgili bir şeyler yazmak yani, yazı ile içerik yaratarak bir şeyler kendimi ifade etmek istediğim bir alandı, ama şimdi birkaç akraba olunca onu da istemedim. Yani nasıl ifade edeyim, ne yapayım. Çekindim. Kendimi ifade edemeyeceğimi görerek çıktım..... Ben kendim olarak bir sosyal medya hesabı istemiyorum, ama kendimmiş gibi altına düşüncelerimi yazabileceğim bir sosyal medya hesabı istiyorum. Yani bir kek ve bir kahve koyduğumda altına çok melankolik bir yazı yazarsam kimse Ela'nın o an melankolik olduğunu anlamasın, ama bu hesap böyle bir hesap olabilsin diye. Ama ben yine ifade edebileyim kendimi. Ben kendi adımla açtığım hesaplarda kendim olamıyorum çok fazla.

Sosyal medya hesapları bir taraftan kişilere kendilerini özgürce ifade etme olanağı tanırken, diğer taraftan çevrimdışı bağların çevrimiçi alana eklenmesi sonucu

sınırlayıcı bir işlev görmektedir. Çoğu kişi, özellikle kadın kullanıcılar, çevrimiçi ve çevrimdışı bağların birbirine geçmesinden dolayı sosyal medya hesaplarını kapatmakta ya da paylaşımlarını çok sınırlı tutmaktadır. Çünkü, bu alanda oluşturulan her içerik (hem toplumsal ilişkiler açısından hem de kurumsal denetim açısından) artık sadece sanal ortamda kalmamakta, kişiye çevrimdışı alanda da bir sorumluluk yüklemektedir. Dolayısıyla, bir kişi adına oluşturulan her hesap, yine çevrimdışı alanda bu kişilerin bir temsilini sağlamaktadır. Sam Hinton ve Larissa Hjorth'un (2013) belirttiği gibi insanların çevrimiçi ağlarda sahip olduğu ilişkiler, çoğu zaman çevrimdışı ağlar tarafından şekillendirilir. Dolayısıyla, çevrimiçi alanda kimlerle arkadaş olduğumuz, bu çevrimiçi zamanı nasıl kullandığımız ve en önemlisi bu ortamlarda nasıl davrandığımız, çevrimdışı hayatımızın gerçekliği tarafından şekillendirilir. Örneğin, üç çocuk annesi boşanmış bir kadın olan Zeynep, sosyal medyadaki profilinin ya da paylaşımlarının dış dünyada da bir kendilik temsili yarattığını düşündüğü için kendini nasıl sınırladığını şöyle ifade etmektedir:

Tabi ki bazen rahatsız ediyor. Ne anlamda ediyor, hani bazen size özel şeylerin aile anlamında görüntülenmesini ya da hani nasıl karşılanacağını bildiğiniz için geri adım atmak zorunda kalabiliyorsunuz. Yani her şeyi çok rahat paylaşıyorsunuz. Hani her insanın bir tabusu, ya da bir yapısı vardır. Ne yapıyorsunuz ona uygun paylaşım yapmaya çalışıyorsunuz. Kısıtlıyorsunuz aslında belli bir yerde. Biraz daha geri adım atıyorsunuz. Ona göre paylaşımlar yapmaya çalışıyorsunuz. Aman kimse size bir şey söylemesin, yani, sonuçta şey var, yani o ortamın olmasını istemiyorsunuz. Neden farklı bir yönde konuşulsun veya farklı bir şey söylesin. Ne yapıyorsunuz, ona göre ayarlıyorsunuz. Daha da kafanız ağrımadan en azından kullanıyorsunuz. Bu doğrumu dersiniz değil tabi. Başkalarını memnun etmeye çalışıyorsunuz. Gönlinüzce paylaşmıyorsunuz. Bakın bütün bayanların aslında yaptığı budur. Şimdi bir aileye sahipseniz, çocuklarınız varsa belli bir statüde olan insanlar için de bu geçerli. Ne yaparsınız, sınırlarsınız, ona göre kullanırsınız. Çünkü sizi yansıtması gerekir. Çevrenizi yansıtması gerekir. Ona göre kullanırsanız, dediğim gibi hem başınız ağrımaz hem sizin için farklı düşünülmez, farklı da gözükmezsiniz. Hani ne için, belli bir toplumun içinde yaşıyorsunuz. Belli normlar var. O normların dışına çıktığınız zaman yadırganabiliyorsunuz veya dediğim gibi hani dışlana da bilirsiniz. O belli olmuyor. Ona göre siz de ayarlıyorsunuz. Ona göre yapıyorsunuz paylaşımlarınızı, sınırlıyorsunuz aslında.

Zeynep'in sosyal medya kullanımı konusunda kendini sınırlaması, kadınların erkek egemen toplumlarda kendilerine biçilen rollere uygun davranmaları beklentisinin, çevrimiçi alana taşındığını göstermektedir. Her ne kadar siberfeminist tartışmalar içinde, online platformların kadınların mevcut toplumsal cinsiyet kimliklerinden ve rollerinden bağımsızlaşarak özgürleşecekleri bir alan sağladığı yönünde

iyimser bir algı olsa da siberuzamın, mevcut toplumsal zeminden ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız olmadığı, aksine çevrimdışı dünyadaki ilişkilerin çevrimiçiye taşındığı, hatta bu alanda kadınların daha da muhafazakarlaştığı tartışılan konular arasındadır. Bir başka görüşmeci, Meryem de (30), bu platformların aslında kadınları baskılayan bir yanının olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

Bazen bir şey paylaşmak istiyorum mesela, ama şimdi şunlar da şunu der diye kendimi sınırladığım oluyor, çok sınırlıyorum. Mesela bir arkadaşım demişti ki, insanlar ne der diye yaşamıyorum, ben de insanlar ne der diye yaşıyorum. Yani belki de bu yüzden soğuğum o kadar sosyal medyaya. Yani soğuğum o kadar telefona. Sebebi bu olabilir.....Bir de zaten eşim kendimi koymama müsaade etmiyor. .... Sanki kimse görmüyor beni yani. Telefonda görse ne, dışarıda görse ne....

Sosyal medya platformları kişilere her ne kadar bir özgürleşme alanı tanısa da kadınların bu alanlarda varlığı mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız değildir. Erkek egemen toplumsal cinsiyet rejiminde, kadınların nasıl davranacakları, neleri konuşup neleri konuşmayacakları, kimlerle arkadaşlık kurup kimlerle kurmayacakları ya da hangi davranışlarının onları “hafif” gösterip göstermeyeceği gibi pek çok kriter kadınların gündelik hayatlarını kuşatmaktadır. Kadınlar kendileri için tahsis edilmiş bu hâkim kodlara uygun bir hayat sürdürüklerinde toplumsal alanda daha sorunsuz bir şekilde var olurken, bu kodlar dışında davranış sergilediklerinde çevre baskısıyla karşı karşıya gelmektedirler. Bu genel durum, sosyal medya kullanım pratiklerinde de görülmektedir. Görüşme yapılan kadınların önemli bir kısmı, çevrimdışı ilişkilerinin çevrimiçi alana taşınmasından dolayı, haklarında nasıl düşünüleceği endişesiyle sosyal medya paylaşımlarında kendilerini sınırladıklarını belirtmişlerdir. Örneğin, 32 yaşında, bekar bir kadın olan Ayşe, sosyal medya paylaşımlarının neden olduğu bir sorunu şöyle ifade etmiştir:

İlk Facebook açtığımda amacım aslında sadece arkadaşlarım ekli olacaktı, kendi düşüncelerimi, siyasi görüşlerimi falan paylaşacaktım, böyle olmadı, bütün akrabalarım istek gönderdiler, kabul etmedikçe telefonla arayanlar, söyleyenler kabul etmedi falan diyenler, sonra eklemek zorunda kaldım. Ekledikçe yaptığım paylaşım üzerinden yargılanmaya başladım bu sefer. Ve bu aile yargılaması oluyor. Çünkü sen onlarla aynı düşünmek zorunda değilsin. Onlar gibi de yaşamak zorunda değilsin, ama aynen onların istediği insan olmanı bekliyorlar senden. Bir şey paylaşıyorum, bir bakıyorum annem 5 dakika sonra aramış, kızım neden bunu paylaştın. Bak herkes hakkında şunu der bunu der, sorun yaşarsın bilmem ne falan diye. Bundan çok rahatsız olduğum için ben de kullanmıyorum artık.

Sosyal medya kişilere farklı kimlikleri performe etme olanağı sağlamasına rağmen, görüşme yapılan kişilerden hiçbirisi farklı bir kimlikle profil oluşturmadıklarını,

çevrimiçi alanda yine çevrimdışı kimliklerini kullanarak toplumsallaştıklarını söylemişlerdir. Ayşe'nin sosyal medyayı artık kullanmama sebebi temelde çevrimdışı alanda tanıdığı kişilerin çevrimiçi alanına da müdahale etmeleridir. Bu müdahale-nin nedeni de toplumsal normların dışında bir kadın olarak kendisini var etme ya da ifade etme biçiminin beklentilerin dışına çıkmasıdır. Özellikle, sosyal medyada bu tür müdahaleler büyük oranda kadın kullanıcıların çevrimiçi alanında gerçekleştirmektedir. Görüşme yapılan hiçbir erkek katılımcı, sosyal medya paylaşımlarına herhangi bir müdahale gelmediğini belirtmekle birlikte, bu konuda bir tereddüt de yaşamadıklarını vurgulamışlardır. Hatta katılımcılardan Bahadır, “*rahat rahat kullanıyorum istediğimi paylaşıyorum, öyle eş dost akrabayı sallasaydım, öyle bir şey olmuş olsaydı zaten o tarz bir sayfa açmazdım. Rahatım o konularda. Ayrıca kim ne diyebilir ki zaten, kimseye öyle bir hak vermem*” diyerek, sosyal medya paylaşımları konusunda rahatlığını vurgulamaktadır. Kamusal alanda olduğu gibi çevrimiçi platformlarda da erkekler daha tereddütsüzce paylaşımlarda bulunmalarına rağmen, kendi temsillerini hâkim toplumsal normalara uydurması beklenen kişiler, sanal ortamlarda da yine kadınlar olmaktadır. Bu durum, kadınların önemli bir kısmında otosansür ile paylaşımlarını sınırlama ya da gelen tepkilerle birlikte o iletiyi kaldırmakla sonuçlanmaktadır. Örneğin, 47 yaşında, üniversite mezunu, emekli ve bekar bir kadın olan Sinem sosyal medyada düşüncelerini gönlünce ifade etmekten neden çekindiğini şu sözlerle anlatmaktadır:

Hep yakın çevrem ekli zaten yabancı yok. Bu yüzden de bir şey paylaşırken hiç çekincem olmadı desem yalan olur. Hani nasıl düşünürlers filan diye ya da hani hakkında böyle düşünmelerini ister miyim ya da istemez miyim diye düşünmüşümdür yani. Mesela şöyle hani sizi çok yargılayacak insanlar varsa eğer hani bunu paylaşırsam eğer şey olacak patırtı, gürültü herkes yorum yapacak tamam mı ben ondan, yani yoksa kendi hayatımla ilgili bir şey paylaşmak değil. Yani bu daha çok hani bir şey yazarınız da bir görüşünüz vardır, beğenmişsinizdir ama herkes yorum yapacak işte ay şöyle mi düşünüyorsun bu yanlış bilmem ne! Ama seni ilgilendirmez diyemediğin içinde bir sürü gereksiz konuşmalara, yorumlara bir kere yaşadım öyle bir şey hemen sildim. Çünkü herkes yorum yapmaya başladı. O ona cevap veriyor. O ona cevap veriyor. Ondan sonra kaldırdım.

Paylaşılan iletinin içeriğine bakılmaksızın—çevrimdışı alanlarda olduğu gibi—çevrimiçi alanlarda da kadınların paylaşımları erkeklerinkinden çok daha müdahale edilebilir bir alan olarak görülmektedir. Bu durum, toplumun tüm hücrelerine işlemiş erkek egemen cinsiyet rejimi içerisinde kadının konumuyla ilişkilidir. Tüm diğer alanlarda olduğu gibi, sosyal medyada da erkekler ya da yaşça büyük tanıklar kadının alanına müdahale etmeyi kendilerinde bir hak olarak görmektedirler. Dolayısıyla, artık her akıllı telefon kullanıcısının sahip olduğu mobil sosyal medya

uygulamaları ile kişilerin tüm çevrimdışı ilişkileri çevrimiçi alana aktarılmış ve ikisi arasındaki sınırlar bulanıklaşmıştır. Bu iç içe geçme durumuyla birlikte mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileri reelden sanala sıçramıştır. Erkekler için sanal ortam, kendilerini toplumsal alanda da olduğu gibi rahatça ifade etmenin bir alanı olurken, kadınlar için yine bir otosansür mekanizmasının işlediği, müdahalelerin olduğu, hesap vermenin devam ettiği ve birçok baskı mekanizmasının hala işlediği bir alan olarak kalmaktadır.

Akıllı telefonların Gündelik Alana ve Duygulara Eklemlenmesi

Bedenin Uzantısı, Belleğin Bir Parçası Olarak Akıllı Telefonlar

Akıllı telefonlar tarafından sağlanan sürekli bağlantıda olma hali, bu teknolojilerin hayatımızla ayrılmaz bir şekilde bütünleşmesine yol açmıştır. Gündelik hayatımızın tüm hücrelerine eklemlenen bu teknolojiler, bedenimizin de ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Taşınabilir bireysel bir teknoloji olarak akıllı telefonların, 24 saat elimizin altında ve bedenimizin yanında olması, onu diğer bilgi iletişim teknolojilerinden ayırmaktadır. Lasen (2004), cep telefonlarının nispeten erken dönemlerinde Londra, Madrid ve Paris'te yaptığı araştırmada, her yaştan kadın ve erkeğin yürürken, koşarken, sohbet ederken, kafede, metroda, kısacası cep telefonlarını kullanmadıkları zamanlarda bile onu ellerinde bulundurdıklarını bulgulamıştır. Lasen'e göre, cep telefonlarının sevdiklerimizle bağlantılanma aracı olması, onun bir samimiyet teknolojisi olarak algılanmasını ve bedene yakın bir şekilde konumlanmasını sağlamaktadır. Çünkü, cep telefonları duygu ve düşüncelerin üretimine ve paylaşımına aracılık ederken cihaza bağlı olmanın da temelini oluşturmaktadır. Bireyler, çeşitli şekillerde cep telefonları ile yoğun duygusal ilişkiler geliştirirler. Örneğin, Townsend (2002:68), 1990'ların sonlarında cep telefonlarının, Londra metrosunda insanların elinde en çok tuttuğu eşyalardan biri olan şemsiyelerin yerini aldığını, ancak metrolarda cep telefonlarının çekmediği gerçeğini akılda tutarak, insanların bu cihazları onunla kurdukları duygusal ve dokunsal ilişki nedeniyle tuttuklarını vurgulamıştır. Örneğin, katılımcılardan Atiye akıllı telefonunu kullanmadığı zamanlarda da sürekli elinde taşıdığını, bunun da son zamanlarda kendisini rahatsız ettiğini ifade etmektedir:

Telefonumu çoğu zaman elimde taşıyorum. Yani şöyle, hatta ben bazen kendime de kızmaya başlıyorum, o hareketime. Sokakta yürürken de çoğu zaman telefon elimde olabiliyor. Mesela, o çantanın içine durmuyor. Bu kez de şey diyorum, bunun biraz benden uzak durması gerekmiyor mu, resmen elimde taşıdığım bir araca dönüşmeye başladı. O da beni biraz rahatsız ediyor, etmeye başladı...Mesela, işte sokakta da neredeyse sürekli yanımda, elimde tutma hali de neredeyse

bedenimin bir parçasına dönüşmüş gibi oluyor. Yani olmasa dünyanın sonu değil, ama olunca da çok fazla muhatapsın.

Cep telefonlarının kişilerin bedenine yakın ya da elinin altında olması, öncelikle bedenin bu cihazlarla olan ilişkilerine dayanmaktadır. Lasen'e göre (2004) bu ilişkiyi diğer teknolojik cihazlarından farklı kılan, samimi bir teknoloji olarak cep telefonlarının dokunma ile olan bağıdır. Cep telefonları her zaman elimizin altında bir nesne olarak vücudumuza en yakın teknolojidir (de Souza e Silva, 2006). Vücudumuza bu yakınlığından dolayı Finlandiya'da gerçekleştirilen araştırmalarda, gençlerin cep telefonlarını "elin uzantısı" anlamına gelen *känny* veya *kännykkä* sözcüklerini kullanarak tanımladıkları bulgulanmıştır (bkz. Silberman, 1999; Townsend, 2002; Oksman ve Rautiainen, 2003). Bu anlamda cep telefonları, elin metafiziksel bir uzantısını, kullanıcısına en temel düzeyde bağlı bir aracı ifade etmektedir ve telefon ile kullanıcı arasındaki bu derin bilişsel bağlantı, kalıcı bir temayı göstermektedir (Townsend, 2002: 69).

Bir cep telefonu, dokunma duyusunun en önemli organı olan el aracılığıyla kavranarak bedene bağlanmaktadır. İnsan bedeni, cep telefonunu dokunma duyusuyla hissettiği için teknoloji ile dokunsal bir ilişki oluşturulmaktadır. Bu anlamda el, sağladığı temas ile potansiyel bir dönüşüm alanıdır (Çelik, 2007: 137-138). Dolayısıyla, beden ve teknoloji arasında kurulan bu dokunsal ilişki, insanların bu teknolojilere bağlanma yollarını incelemek açısından önemli bir alandır. Katılımcılardan Derya, telefonunu kesinlikle çantasına koymadığını, sürekli cebinde taşıdığını ve ara ara ona dokunma ihtiyacı hissettiğini belirterek cep telefonu ile kurduğu dokunsal ilişkiyi ifade etmektedir:

Şöyle, sadece şunu söyleyeyim, telefonumun çantamda olmasından çok rahatsız oluyorum mesela. Cebimde oluyor genelde. Bana yakın bir yerde oluyor, her an ulaşabilmeliyim, dokunabilmeliyim.

Telefon zamanla kolunuz, bacağınız gibi falan oluyor....

Son 30 yıldır yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte insan vücudunun teknolojiyle artan entegrasyonu, ilgi çeken bir tartışma alanı oluşturmuştur (bkz: Fortunati, 1995, Moravec, 1999, Hayles, 1999, Brooks, 2002; Katz, 2003; Contarello ve Fortunati, 2002; Morley, 2006). Günümüzde insan vücudunun teknolojik araçlarla bütünleşmesindeki ilerleme, birçok kişinin kaygısını ve ilgisini bu konuya kaydırmaktadır (Katz, 2003; Morley, 2006, Vincent vd. 2015). İletişim teknolojileri, bedenin sınırlarını genişleterek bilgi iletme kapasitesini arttırmıştır. Başlangıçta bu teknolojiler sadece vücuda yaklaşıırken, bugünün teknolojisi, her alanda akıllı hale geldiği

için vücudu tamamen işgal etmektedir (Fortunati vd., 2003). Günümüzün akıllı telefonlarının gelişmiş işlevleri, kullanıcıların cep telefonlarını “başka bir uzuv” olarak tanımladıkları noktadan öteye giderek “kendilerinin bir parçası”, “bedenlerinin bir uzantısı” olarak konumladıkları noktaya gelmiştir. Benzer şekilde, Katz’ da (2006: 64) gerçekleştirdiği çalışmada, kullanıcıların telefonlarını kendilerinin bir parçası, bir uzantısı olarak tanımladıklarını bulgulamıştır.

Günümüzde akıllı telefonların 7/24 bizimle gündelik alanın her noktasına taşınması, onun yaşam pratiklerimize ve bedenimize entegrasyonunu da hızlandırmaktadır. Artık, hiç olmadığı kadar teknolojiyle dolayımlanmış hayatımızda, bu cihazlar kullanıcıları için bedenlerinin bir uzantısı olarak tanımlanmaktadır. Teknolojilerin toplumsal alanda neden olduğu dönüşümlerin yönünü iletişim araçları üzerinden inceleyen McLuhan, toplumsal alanda iletişim araçlarını analiz etmek için insanı merkeze alan tarihsel bir metodoloji geliştirmiştir. Bu anlayışa göre, her iletişim aracı, insanın bir uzantısıdır. “Bir birey ya da toplum, insan bedeninin ve zihninin alanını yeni bir tarzda genişletecek biçimde bir şeyleri yaptığı ya da kullandığı zaman bir uzantı meydana getirir” (Uzun, 2013: 109-110). Bu uzantı, akla gelen her şeyi kapsar. Örneğin, tekerlek (yol almanın başka bir biçimi olduğu için) ayakların uzantısı, mikroskop gözün uzantısı, giysi bedenın uzantısı, radyo kulağın uzantısı, elektronik ağlar da sinir sistemimizin bir uzantısıdır. Bu uzantılar, insanlar üzerinde derin değişikliklere neden olurlar. Teknolojilerle birlikte “herhangi bir duyunun genişlemesi, düşünme ve davranma tarzımızı, dünyayı algılama tarzımızı değiştirir. Bu duyular değiştiğinde de “insan değişir” (Mutlu, 1999: 57).

İnsanların, teknolojilerin neden olduğu bu değişimlerin ayırımına kolay varamayacağını vurgulayan McLuhan, bunu Narsisos etkisiyle açıklamaktadır. Bu etki nedeniyle, çoğu kişi, teknolojik araçların kendilerine ne yaptıklarının farkına varmazlar. Böylece, herhangi bir teknolojik yenilik bir toplumun tüm kurumlarına yayılır ve o toplumu, bu yeni teknolojiye uyarlanacak şekilde dönüşüme uğratar (Mutlu, 1999: 57-59). Bu anlamda, her teknolojik yenilik hem toplumsal alanı hem de bireysel algıları değiştirir ve dönüştürür. McLuhan’ın düşünceleri son dönem dijital çalışmalarda tekrar ivme kazanmıştır. Özellikle akıllı telefonların gündelik hayata entegre olma şekli, bu teknolojinin nasıl insanın bir uzantısı haline geldiğini ve duyularında bir tür genişleme sağladığını incelemek için önemli bir alandır. Böylesi bir yaklaşımdan yararlanıldığında, akıllı telefonların hem gözün hem kulağın hem ellerin hem de beynin bir uzantısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü bu telefonlar kullanıcılarına, görmenin, duymanın, dokunmanın ve düşünmenin farklı bir biçimini deneyimleme olanağı sunmaktadır. Örneğin, görüşme yapılan kadın ve erkeklerin büyük bir çoğunluğu akıllı telefonlarının bedenlerinin bir parçası olduğunu, özellikle de zihinlerinin bir uzantısı olduğunu vurgulamışlardır. Katılımcılardan Ayten, telefonuyla olan ilişkisini “*Sana bir şey diyeyim mi, telefon benim*

dünyam oldu. Zihnim gibi. Yapacak bir şey yok. Her şeyi oradan öğrendim” diye ifade ederken, iki çocuğu da yurtdışında yaşayan bir anne olan Esmâ da “*çocuklarım o telefonda. O yüzden telefon kalbimin bir parçası gibi benim için*” sözleriyle, akıllı telefonlarıyla olan ilişkilerini bir bütünleşme duygusuyla anlatmışlardır.

Townsend’e göre (2002: 68), cep telefonları fiziksel olandan daha ziyade duygusal anlamda, kullanıcılar tarafından bedeninin bir uzantısı olarak algılanmaktadır. Örneğin, katılımcılardan Derya, akıllı telefonuyla olan bağı *“ruhumun bir parçası aslında. Bazen bana arkadaş olacak bir noktada bir şey gibi görüyorum”* diyerek telefonunu duygusal anlamda nasıl bedeninin bir uzantısı olarak gördüğünü ifade ederken; bir diğer görüşmeci Zeynep ise, akıllı telefonuyla kurduğu bağı, *“telefon zamanla kolunuz bacağınız gibi falan oluyor yani. Gözünüz gibi. Kulağınız gibi, öyle düşünün. Bir uzvunuz gibi taşıyorsunuz. ... Aslında vücudunuzun bütün uzuvlarını temsil ediyor. Beynimiz, her şey. O yüzden onu ayırmak çok zor yanımdan”* sözleriyle dile getirmektedir.

Yapılan görüşmelerde akıllı telefon kullanan kadınların neredeyse tamamı, telefonlarını bedenlerinin bir uzantısı olarak görürken, erkek katılımcıların sadece yarısı telefonlarını böyle bir anlayış içerisinde tanımlamışlardır.⁴⁴ Görüşmeler boyunca kadın ve erkekler arasında göze çarpan bu anlayış farkı, telefonların kişilerin gündelik alanına eklenme pratikleriyle ilgilidir. Dobashi’nin (2005) vurguladığı gibi, cep telefonları, kadınların ev içi faaliyetlerini ve rollerini inkâr edilmez bir şekilde yeniden üretmekte ve toplumsal cinsiyet ilişkilerin önemli bir parçası olmaktadır. Zeynep, Ayten ya da Esmâ için telefonlarının bu kadar bedenlerine entegre olması, toplumsal durumlarıyla, mevcut toplumsal cinsiyet normlarıyla ilişkilidir. Özellikle Zeynep ve Ayten, çocukları olan lise mezunu ve çalışmayan kadınlardır. Ev içi sorumluluklarından dolayı dış dünyaya sınırlı erişim fırsatı bulan bu kadınlar için akıllı telefonları, fiziksel olarak bulunamalarda zihinsel olarak olmak istedikleri alana erişimlerini sağlamaktadır. Günlük hayatta ihtiyaçları olan pratik bilgileri toplamaları için, arkadaşlarıyla ya da aileleriyle görüşebilmeleri için ya da bir tür boş zaman eğlencesi sağladığı için akıllı telefonları, duygusal ve zihinsel faaliyetlerinin temel aracı haline gelmiştir. Tam da bu nedenle, akıllı telefonlar onlar için bedenlerinin ve zihinlerinin önemli bir parçası olarak tanımlanmıştır.

---

⁴⁴ Örneğin erkek katılımcılardan Kenan, akıllı telefonunu bedeninin bir uzantısı olarak görmemesine rağmen, telefonu olmadığı zaman da bir eksiklik hissettiğini vurgulamıştır: *“Dediğim gibi biz artık kimlik, ehliyet vs. bakmaktansa telefonum yanımda mı, şarjım var mı vs. Ben çok zaman kimliksiz dışarı çıkmışım, farkında değilimdir; ama telefon olmadı mı ister istemez eksiklik oluyor. Artık yavaş yavaş bir parçamız oluyor galiba.”* Kenan’ın de belirttiği gibi katılımcıların bazıları telefonlarını bedenlerinin bir uzantısı olarak görmemelerine rağmen, telefonla olan duygusal bağlanmalarına odaklandıkları zaman, aslında bu teknolojilerde kurdukları ilişkiyi daha net görmeye başlamaktadırlar.

Akıllı telefonların zihninin bir uzantısı olarak görülmesi, onun hem mobil internet aracılığıyla bilgiye ulaşma olanağı sağlaması hem de bir depolama teknolojisi olmasıyla yakından ilişkilidir. Bohannon (2011) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, insanların her zaman her yerde bilgiye erişmek için sıklıkla kullandıkları interneti, Google etkisi olarak adlandırılan bireysel bellek deposu olarak gördüklerini bulgulamıştır. Çünkü insanlar bir yandan her sorunun cevabını Google ya da Vikipedi gibi çeşitli arama motorları ya da bilgi kaynaklarıyla edinirken, diğer yandan da gündelik hayatlarında ihtiyaçları olan verileri telefonlarına depolamaktadırlar. Katılımcılardan Murat, akıllı telefonu aracılığıyla bağlandığı Google'ın hayatındaki yerini “*Vallahi telefonlardaki hazreti Google çok iyi bir şey. Hız. Google bilmediklerimizi bize söylüyor*” sözleriyle esprili bir şekilde ifade ederek, akıllı telefonların bilgiye erişmedeki “kutsal” konumunu vurgulamaktadır. Bu anlamda akıllı telefonlar, bir iletişim teknolojisi olmasının yanı sıra, bir bilgi edinme cihazı haline de gelmiştir (Miller, 2015: 14). Katılımcılardan 2 çocuk annesi Elçin akıllı telefonunun bilgi edinmede nasıl işine yaradığını şöyle ifade etmektedir:

Yani her şey var. İstediğin her şeyi orada bulabiliyorsun açtığın zaman. Mesela buzdolabı bozuldu, ne yapabilir ya da nasıl yönlendirilebilir diye orada yazıyor her şey. Oradan bilgilenabiliyorsun. Her şey elimizin altında, ulaşıyorsun. Telefonu her yere taşıyabiliyorsun. Yani akıllı telefonum dediğim gibi hani her şeye bakabiliyorsun. Mesela çocuğum hastalandı veya öksürüyor, neden öksürüyor veya ne yapabilirim diye oradan yararlanıyorsun. Bakıyorsun bütün bilgileri. Bazen doktora bile gitmene gerek kalmıyor. Kendimiz çözüyoruz evde.

Elçin için akıllı telefonu, gündelik hayatı sürdürmek için ihtiyaç duyduğu pratik bilginin bir sağlayıcısı olma işlevi görmektedir. Özellikle, kadın kullanıcıların önemli bir kısmı akıllı telefonlarını bir tür bilgi edinme teknolojisi olarak tanımlarken benzer durumları ifade etmişlerdir. Mesela Sinem, internetten edindiği poğaçanın tarifinin çok beğenilmesinden bahsederken⁴⁵, Ayten internetten aldığı pizza hamurunun eşi tarafından nasıl beğenilip takdir edildiğini anlatmıştır.⁴⁶ Yelda da akıllı telefonuna indirdiği yemek uygulamalarıyla her gün ne yemek yapacağı derdinden

---

⁴⁵ Yahoo da çok güzel videolar oluyor. Yemek pişirirken işte puf poğaçaya yapmayı öğrendim ve herkes çok beğendi. Bana satış yap filan dediler.

⁴⁶ İşte kek yaptım, oradan öğrendim, elmalı kurabiye de oradan öğrendim. Bir kez söyle olmuştum, pizza yapmıştım, eşim pizzayı beğenmedi, ben de yarım kalan hamuru fırına atmıştım, ondan sonra hoşuna gitmiş, ama hiç söylemiyor. 2-3 gün sonra dedim ki Ercan, sana ne yemeği yapayım dedim, artık çok yemek seçtiği için aşçılar ya. Ya dedi geçen gün bir hamur yapmıştın, acaba bildiğinden mi bilmediğinden mi, ondan sonra ben de o gün bu gündür ondan yaptım. Pek hoşuna gitti.

kurtulduğunu, çoğu yemek tarifini oradan edindiğini vurgulamıştır.⁴⁷ Kadınların akıllı telefonları aracılığıyla ihtiyaç duydukları ya da edindikleri bilgilerin yine ev içi sorumluluklarıyla bağlantılı olduğu gözlemlenmiştir. Erkek kullanıcılar için ise bilgi edinme, genellikle iş ile ilgili⁴⁸ olabileceği gibi, eğlence amaçlı⁴⁹ bir işlev de görmektedir. Görüşme yapılan erkek katılımcıların hiçbiri, telefonlarını ev içi işlemin yürütülmesinde gerekli bir bilgiyi edinmek için kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla, kadın ve erkek katılımcıların telefonu zihinlerinin bir parçası olarak görmelerinin arasındaki belirgin farklar, içinde bulundukları toplumsal cinsiyet ilişkileriyle bağlantılı bir şekilde işlemektedir.

Bana özel bir depolama alanı var...

Akıllı telefonlar bir bilgi edinme teknolojisi olmasının yanı sıra, kullanıcıların hayatında önemli bir depolama teknolojisi olarak da konumlandırılmaktadır. Kullanıcının gündelik alanında ihtiyaç duyduğu tüm verileri depolaması, o teknolojiyi zihinlerinin önemli bir parçası olarak görmelerini de beraberinde getirmektedir. Çünkü, akıllı telefonlar, kullanıcıların tüm verilerini toplama, kaydetme ve hatırlatma işlevi görmektedir. Katılımcılardan Atiye, telefonunun kendine özel bir depolama alanı olduğunu, hatırlamadığı çoğu bilgiyi ona hatırlattığını vurgulamıştır:

Yani, bana özel bir depolama alanı var, öyle görüyorum, öyle de değerlendiriyorum. Mesela doğum günü günlerini not alıyorum üzerine, onu hatırlatabiliyor bana. Benim için düşünüyor...

Artık bizim için düşünen, bizim için not alan ve bize hatırlatan bir teknoloji olan akıllı telefonlar, görüşmeler boyunca kullanıcıların neredeyse tamamı tarafından belleklerinin bir uzantısı olarak tanımlanmasına rağmen, aynı zamanda kullanıcılarının zihinlerinin tembelleşmesine yol açtığı için eleştirilmiştir:

---

⁴⁷ Çalıştığım için her gün ne yemek yapacağımı düşünmek ve yemek yapmak benim için tam bir eziyet aslında. Ama çocuklar da olduğu için mecburen işten gider gitmez yapıyorum. Gerçi şimdi bir uygulama indirdim. Günün menüleri var içinde, oradan pratik tariflere bakıp akşama hemen yapıyorum. Hem sağlıklı oluyor hem de çocuklar, eşim falan seviyor. Bu açıdan çok işime yarıyor.

⁴⁸ Telefonum elim ayağım benim gün içerisinde, iş yapıyorum sonuçta. Ölçümlemleri oradan hesaplıyorum ya da gereken bilgileri oradan ediniyorum hemen. (Bahadır)
İş yerinde bazen farklı firmaların satış fiyatlandırmalarına bakmam gerekiyor hemen telefondan o bilgileri ediniyorum. Çok işime yarıyor. (Savaş)

⁴⁹ Mesela, şimdi bulmaca çözüyorum, mesela bulmaca çözerken bir şeyi bulamıyorum, hemen oradan yazıyorum. Bulmacayı bile oradan bulabiliyorum yani. (İsmail)
Bir araba alacaksam hemen açıyorum telefonu, giriyorum sahibinden.com a hem fiyatları hem de arabanın özelliklerini hemen öğreniyorum. (Ahmet)

Akıllı telefon diye diye biz akılsız olduk. Şimdi telefonu kullanamıyoruz artık. İnsanı tembelleştiriyor o zaman. Mesela kafamda tutmam gereken bir not varken cep telefonunun not defterine notumu yazıyorum. Biraz kafayı çalıştır, kafanda tut o işi. Tamamen beyin tembelleşti. (Kenan)

Ezberimde olan telefon sayısı 10 belki. O da birinci derece. Eşimin kendimin annemin babamın kardeşlerimin bir de çok yakın belki bir ya da iki arkadaşımın belki o da. Aslında iyi değil çok az yani. Eskiden bütün telefon numaralarını ezbere bilirdik. İşte tembelleştiriyor. Çünkü niye hazırda alıştık, yani hazır her şey elimin altında var niye ezberleyeyim ki diyorsunuz. (Ahmet)

Yani şöyle, zihnimin bir parçası olmuş, ben hiç telefon numarasını aklımda tutamıyorum. Zihnimi de tembelleştirmiş köreltmiş. Eskiden mutlaka bir şekilde o telefonu aklımda tutardım. (Ela)

Mesela şu an hiç telefon numarası yok aklımda. Eşim haricinde belki yok. Önceden birkaç tane belki aklımızda kalıyordu. Ama şu an hiç kalmıyor. Çünkü her şeyi otomatik olarak telefon sağlıyor. Bizim için düşünebiliyor. Bizim düşünmemize gerek kalmıyor. (Elçin)

Önceden nereden bakarsınız 100'e yakın telefon numarası ezberimdeydi. Ama şimdi maalesef akıllı telefon hatta şöyle diyeyim, cep telefonları çıktığından beri ezberleme gereği duymuyoruz ve bu yaptığımız en büyük hatalardan biri. Beynimizin bir parçası oluyor, maalesef oluyor. (Feyza)

Önceden ev telefonlarını ezberliyordum, şimdi hiç, artık orada kayıtlı ya, hiçbiri ezberlemiyorum. Şimdi artık cep telefonları bizi esir aldı. Esir olduk tabi. (Asiye)

Eskiden bütün numaraları hatırlardık, hep ezberlerdik. Ama şimdi pat diye arıyoruz ya, otomatik olduğu için. Bir şeyi ezberleme ihtiyacı hissetmiyoruz hani. Nasıl olsa bizim için düşünen bir şey var. (Çiçek)

Görüşmeler boyunca katılımcılar, akıllı telefonların bu özelliklerinin belleklerini tembelleştirdiğini vurgulamalarına rağmen, bu özelliklerin aslında hayatlarının işleyişini kolaylaştırdığını da belirtmişlerdir. Her ne kadar çelişkili gibi gözükse de gündelik hayatın işleyişi açısından bu dilemma anlaşılabilir bir hal almaktadır. Tarihte verilerin bu kadar hızlı aktığı, bilgi edinme yöntemlerinin bu kadar arttığı ya da bilgi depolama ihtiyacının bu kadar yoğun olduğu başka bir dönem olmamıştır. Çünkü, artık her kişinin aynı zamanda bir veri ikizi, dijital bir bedeni vardır. Çevrimiçi ve çevrimdışı alanın böylesine iç içe geçtiği, büyük, küçük, genç, yaşlı herkesin elinde akıllı telefonlarının olduğu bir zamanda, eski dönemlerdeki hafıza ya

da hatırlama pratiklerinin dönüşmesi kaçınılmazdır. Görüşme alıntılarında görüleceği gibi, bir yandan bu işleyişe eklenilen, diğer yandan da bu işleyişten rahatsız olan görüşmecilerin hepsi, akıllı telefon öncesi dönemlerin yakın tanıklarıdır. Tam da bu nedenle, kendileriyle bir hesaplaşmaya girmektedirler. Bir taraftan hafızalarının, hatırlama pratiklerinin dönüştüğünü fark ederken, diğer taraftan bu pratiklerin zorunlu dönüşümüne eklenilmiş olmalarıyla bağlantılıdır yaşadıkları bu duygu karmaşaları. Örneğin, katılımcılardan Hüseyin (60), akıllı telefonlara böylesi bir bağlılığın kişinin iradesini başkasına teslim etmiş olmasıyla eşdeğer olduğunu vurgulamıştır:

Valla elimiz kolumuz, ikinci bir beden gibi ama benim hayatımı kontrol altına almaz. Çünkü onu, ben onu kullanmak için alıyorum, o beni niye kullansın, onu yapmayacaksın. Yani sen kendini hiçbir zaman kimseye teslim etmeyeceksin. Teslim ettiğin zaman iradeni teslim etmiş olursun. Bu sadece cep telefonu için değil, her şey için. Toplumda da öyle. İşte bir arkadaşına iradeni tamamen teslim etmeyeceksin. O senin iraden, kontrolü sende olacak. Telefon da öyle kullanacaksın ama kontrolü sende olacak. Sen onu kullanacaksın. O seni değil...

Görüldüğü gibi Hüseyin de akıllı telefonunu eli, kolu ya da ikinci bir bedeni olarak görmekle birlikte, insanların tüm hayat işleyişinin ona bağlı olmasından rahatsız olmaktadır. Bunu bir irade teslimi, kendi zihnini küçümseme olarak görmektedir. Ancak, konu hafıza ya da hatırlatma anlamında akıllı telefonların belleğin bir parçası olarak görülmesine geldiğinde, bundan rahatsızlık duymayan hatta bunun hayatı kolaylaştırıcı ve işlevsel bir yanı olduğunu vurgulayan katılımcılar da vardır:

Şimdiki bazı telefonlar çalışma programına göre değişiyor, o hoşuma gidiyor açıkçası. Yoğun zamanlarda unutkanlık açısından baktığımda işte Google'ın bir takvimi var, oraya yazdığınız bir şey cep telefonunuza mesaj olarak düşebiliyor. O eşgüdüm hoşuma gidiyor, hatırlatıyor. Uçuşun var, toplantın var, kaydını yenileyeceksin, şu gün falanca işi yapman lazım gibi vs. Bu hoşuma giden bir şey benim. Kolaylaştırıcı olduğunu düşünüyorum. Hafızayı da fazla zorlamamak gerekir. Çünkü insan hafızası sınırlıdır. Her şeyi öğrenemezsiniz bir şeyi silmeniz lazım .... Yani insanın kendi sınırlarını bu anlamda zorlamasının biraz ben kendi iradesi ile, aklı ile, hafızası ile dalga geçmesini ben pek anlamlı bulan bir insan değilim. O yüzden bu tür şeyleri kullanması bence iyi bir şey. (Gökhan)

Gökhan'a göre akıllı telefonlar, zihni tembelleştirmekten ziyade, belleğimizde tuttuğumuz gereksiz ayrıntıları taşıma yükünden kurtulmuş olmak anlamına gelmektedir. Bu aslında, zihinsel yüklerden arınma, bazı hayati önemi olmayan verileri daha güvenilir bir depoya aktarma anlamına da gelebilir. Örneğin, katılımcılardan Erkan, akıllı telefonunun anıları depolamak için ideal bir alan sağladığını belirtmiştir:

Şey anlamında mesela, anılar, resimler videolar vs. eskisi gibi resim çekip bunları kâğıda döküp albüm yapmak yer kaplamıyor artık. Bu elinizin altında rahat olduğu için her anı yakalayabiliyorsunuz. Her anı saklayabiliyorsunuz. Belleğinizde tutamayacağınızı orada tutuyorsunuz. O yönden iyi. Mesela, bazı şeyleri not alıyorum. Hatırlatıcı şeyler oluyor iş ile ilgili not alabiliyorum, alarmlar kuruyorum. Zaten eskiden de benzer araçları vardı insanların, mesela ajandalar varmış eskiden oraya yazıp saklıyorlarmış... Çok da hani olmazsa olmaz bir şey değil işin açıkçası. Telefon olmaz ise ne yaparsın ajandana yazarsın, her gün rutin sabah ajandana bakarsın bugün ne işim var diye. O yönden çok da olmazsa olmaz bir şey değil diye düşünüyorum. Ama var ve kullanıyoruz. Yani böyle bakmak lazım telefonlara.

Lee Humpreys'in (2012, 2018) vurguladığı gibi, aslında insanlar birkaç yüzyıl boyunca hayatlarını kaydetmek, kataloglamak ve paylaşmak için medyayı kullanmaktadırlar. Dolayısıyla cep günlükleri, ajandalar ve fotoğraf albümleri gibi depolama araçları, günümüzde akıllı telefonlarla devam eden pratiklerin öncüleri olarak görülmektedir. Erkan'ın vurguladığına benzer şekilde, aslında akıllı telefonlar olmadan da insanlar zihinlerine rehberlik edecek farklı araçlar kullanmışlardır. Her araç, farklı kullanım pratikleri ve farklı bedensel bütünleşme sağlasa da akıllı telefonlar, cihazın beden ile olan yakınlığından dolayı bu bütünleşmeleri biraz daha ileriye taşımaktadır. Örneğin, katılımcılardan Zeynep akıllı telefonuyla bütünleşmesini ve onun sağladığı depolama alanını neden eski kaydetme ve saklama yöntemlerinden ayrı gördüğünü şifreleme ile verilerin kişiye özel kalabilmesi üzerinden açıklamaktadır:

Ben zihnimin bir parçası olduğunu düşünüyorum. Çünkü size özel bu. Kaydediyorsunuz belli şeyleri ve şifre koyduğunuz zaman bunu başkalarının görme veya karıştırma gibi bir lüksü olmuyor. Ne oluyor, bu sizin özel alanınız da oluyor. Buna bir defter, kâğıt veya kalem kullandığınız zaman insanların ulaşabilme şansı var. Nereye saklarsanız saklayın. Karıştırdığınız zaman bulunabilecek bir şey. Ama burada öyle bir şey var ki, teknolojiden bahsediyoruz. Oraya şifreleme koyduğunuz zaman insanlar bunu çözemeyebilir, açamayabilir. İşte bu size özel.

Zeynep için akıllı telefonu özel, kişisel ve güvenilir bir depolama alanı sağladığı için zihninin, belleğinin de bir parçasıdır. Başka bir yerde saklayamayacağı bilgilerini, yaşam izlerini akıllı telefonunda güven duygusu içinde saklamaktadır. Lasen'in (2004: 5-6) belirttiği gibi, cep telefonlarına duygusal bağlanma, onun içinde taşıdığı bilgilerle ilişkilidir. Bir cihazın değeri ise, içerdiği kişiye özel bilgiler ve nesneye olan duygusal bağlanmayla açıklanabilir. Dolayısıyla, telefonları çalındığı ya da kaybolduğunda kişilerin yaşadığı öfke, üzüntü, hayal kırıklığı, aslında cihazın maddi değeriyle ilişkili olmanın çok ötesinde, insanların telefonlarıyla kurduğu

duygusal ilişki ve depoladığı bilgilerle alakalıdır. Örneğin, Hale (15), telefonunu belleğinin bir uzantısı olarak gördüğünden bahsederken, onu kaybetmesi durumunda belleğinin de bir kısmını kaybedeceği korkusunu vurgulamıştır:

Her şey onda mesela, kaybolsa bittim yani. Hafızam gibi, hafızam gider kaybolsa. Çünkü bir sürü kişinin telefon numarası var. Ben hepsini aklımda tutmam hani telefonlar sonra e-posta hesaplarım var onlar da bir sürü bilgi var, resimlerim var, notlarım var. İşte her şeyim var.

Gündelik hayatta tüm verilerin kaydedildiği, düzenlendiği ve depolandığı bir alan olarak akıllı telefonlar, bir yandan kaybedilirse geçmişin izlerinin de gideceği düşüncesini oluştururken, diğer taraftan da aslında belleği sürekli canlı tutmaya yarayan bir işlev görmektedir. Örneğin, akıllı telefonların sağladığı depolama alanında, geçmişte hatırlamak istediğimiz olaylar ya da deneyimler hakkında izler bulunmaktadır. Aynı şekilde gelecekte hatırlamak istediğimiz olayları da bugünden telefonumuza depolarız. Böylece, belleğimizi sanal bir bellekle eşgüdümlü hale getiririz. Medya teknolojileri dolayısıyla ürettiğimiz bu belleği van Dijck (2007:16) “dolayımlanmış bellek (*mediated memory*)” olarak tanımlamaktadır. Burada medya ve belleğin karşılıklı şekillenmesi söz konusudur. Bu karşılıklı şekillenme ilişkisini Derya şöyle ifade etmektedir:

Aslında ben şey yaparım, akıllı telefona ulaştığım ya da depoladığım şeylere sürekli bir yeniden bakarım ... Hafızayı aslında tazeleyen bir şey. Ben ona aktarıyorum, o bana aktarıyor tekrar aslında. Direk benim ona aktardığım ya da onun bana aktardığı bir şeyden ziyade karşılıklı bir araçla karşılıklı bir iletişim kurma arzusu var bende daha çok.

Bir iletişim teknolojisi olarak akıllı telefonlarla belleğimiz karşılıklı bir şekillendirme süreci içerisindedir. Bir yandan ona verilerimizi depolarken, diğer yandan onun tarafından dolayımlanmış verileri geri alırız. Humphreys’e göre (2018: 74), telefonumuza depoladığımız fotoğraflar, bilgiler, hatırlatmalar ya da sosyal medya uygulamaları, “yalnızca anılarımızı bizim için saklayan veya tutan bellek nesneleri değildir. Bunun yerine bu medya, anılarımızı aktif olarak şekillendirmektedir. Örneğin, doğum günlerinin ve düğünlerin nasıl takip edilmesi ve saklanması gerektiğini hatırlatmaktadır” (Humphreys, 2018: 74). Böylece akıllı telefonlar, geçmiş kaydetmek ve saklamak için yeni yollar sunarak, kişinin geçmişi nasıl hatırlayacağını da etkileme potansiyeline sahiptir.

Görüşmeler boyunca katılımcıların önemli bir çoğunluğu, arkadaşlarının doğum günleri, ilaç saatleri, programları ya da bir etkinliği hatırlatması açısından akıllı telefonlarının işlevselliğini vurgulamışlardır. Akıllı telefonlar hem bir hatırlatıcı olması hem de bir depolayıcı olması açısından kullanıcıların belleğinin önemli bir

parçasını oluşturmaktadır. Tam da bu nedenlerle, görüşmecilerin neredeyse tamamı bu teknolojileri bedenlerinin bir parçası, ama özellikle zihinlerinin/ beyinlerinin/ belleklerinin kaçınılmaz bir uzantısı olarak görmektedirler.

Duygu Durumları: O yoksa sanki damardan şöyle morfin alması gereken bir hasta gibiyim...

Bir kültürel nesne olarak akıllı telefonlar daha insancıllaştırılırken, insanların hayatı da daha teknolojik hale gelmiştir. Bu insancıllaştırmanın en önemli unsurlarından birisi, bu cihazların insan vücuduna olan yakınlıklarıdır (Fortunati, 2014: 29) Bu çerçevede duyguların rolü çok önemlidir. Akıllı telefonlarla ilgili çalışmalarda, genellikle insanların bu teknolojik ürünlere ilişkin duygu ifadelerine odaklanılmaktadır. Çünkü, akıllı telefonlar, sadece teknolojik ürünler değildir, aynı zamanda kullanıcıların duygularını da taşımaktadır (bkz: Lasen, 2004; Vincent, 2006; Vincent ve Fortunati, 2009; Hjorth, 2009). Cep telefonları üzerine yapılmış önceki çalışmalar, bu cihazların duygulara ilişkin yönünü ihmal etmiştir. Ancak, son dönemlerde cep telefonları ve akıllı telefonlar üzerine yapılan çalışmalar, evcilleştirme kuramının duygulara ilişkin perspektifinden faydalanarak, insanların bu teknolojiye ilişkin duygu ifadelerine odaklanmıştır (Fortunati, 2014: 29).

Kişisel ve bedene yakın bir teknoloji olmasından dolayı akıllı telefonlar, “duygu ve duyguların ifadesi, teşhiri, deneyimi ve iletişimine aracılık eden nesnelerdir. Kullanıcılar telefonlarıyla duygusal bir ilişkiden hoşlanır ve onlara bağlı hissederler. Bu kısmen, insan iletişiminin içsel duyuşsal karakterinden ve ayrıca cep telefonlarının vücuda yakın olmasından kaynaklanmaktadır” (Lasen, 2004: 1). İnsanlar, cep telefonlarıyla diğer bilgi iletişim teknolojileriyle olduğundan çok daha duygusal bir ilişki kurarlar (Vincent, 2006). İnsanlar ve teknolojik ürünler arasındaki bu duygusal etkileşim, Vincent ve Fortunati’nin (2009) elektronik duygularla ilgili çalışmalarına konu olmuştur. İnsanların makinelerle etkileşiminin bir sonucu olarak yaratılmış, yaşanmış ve yeniden canlandırılmış olan duygular (yani elektronik duygular), aslında gündelik hayatın her alanında yaşadığımız duygulardan farklı değildir. Aradaki tek fark, bu duyguların makineler tarafından dolayımlanması ve teşvik edilmesidir. Örneğin, bir hatıra, görüntü ya da bir arkadaştan gelen bir mesaj, akıllı telefonlarımız tarafından depolanır ve bu telefonunun varlığı sürekli bu anıları ve duyguları tetikleyebilir (Vincent vd., 2015: 107-108). Dolayısıyla, akıllı telefonların sağladığı etkileşimler, temelde insan düşüncelerinde ve eylemlerinde bulunan duygulardır. Ayrıca, bu duygusal etkileşimler, bağlantının devamlılığının sağlanması, sürekli dokunma ve temas hali sunması, bedene yakın olması hatta bedenin bir

uzantısı olması gibi, kullanıcı ile cihaz arasındaki ilişkinin yakınlığını, insancıllaşmasını ve duygu temasını ifade etmektedir. Bütün bunlar, kişiselleştirilmiş bir akıllı telefona sahip olduğumuzda, duygusal temas sağlamak veya sevilen birinin varlığını hissetmek için bir duygu kanalı olarak işlev görmektedir. Vincent ve arkadaşlarına göre (2015), akıllı telefonları hem kendimiz hem de insanlar arasındaki duygusal etkileşimi sağlamak için yoğun ve hevesli bir şekilde kullanırız:

İnsanlar kişiselleştirilmiş cep telefonlarına daha aşına hale geldikçe, etkinliklerini tamamlamak için onları gittikçe daha fazla kullanıyorlar ve ardından makine duygusal cephaneliğinin bir parçası haline geliyor, onları destekliyor. Cep telefonunu, WiFi ya da cep telefonu sinyali bulunmayan bir Londra metrosunda kullanan insanların sayısına tanık olun; indirilen kitapları okuyarak, e-postaları kontrol ederek, film izleyerek, fotoğraflara bakarak, metin mesajlarını okuyarak ve müzik dinleyerek kendileriyle iletişim kuruyorlar. Bu şekilde, cep telefonları, kişilerin cihazlarında depoladıkları içeriğe, yani oraya bir sebeple yerleştirdikleri ve kim olduklarını, kimliklerini keşfetmelerinin bir parçasını oluşturan içeriğe cevap olarak duygularını yansıtan bir araç haline gelir (s.112-113)

Cep telefonlarının gündelik hayata bu kadar entegre olmasının en önemli nedenlerinden biri de insan iletişiminin ve duygularının merkezinde yer almasıdır. Gündelik hayatımızın önemli bir kısmını, işte ya da evde her an elimizin altında olan cep telefonları aracılığıyla deneyimleriz. Dolayısıyla, onlarla sağladığımız bütünleşme, duygularımızın da onlar dolayısıyla yeniden şekillenmesini ve ifadesini incelemeyi zorunlu kılmaktadır. Tam da bu nedenle, insanlar akıllı telefonlarını bedenlerinin bir uzantısı olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanım, insanların telefonlarına ilişkin duygularının temel bir ifadesi olup, aynı şekilde telefonun varlığında ya da yokluğunda hissettikleri diğer duygularla da ilişkilidir.

Nomofobi: Her yerde yanımda, telefonun olmadığı hiçbir yerde yokum.

İnsanların cep telefonlarına yönelik öncelikli duyguları, bedene ve zihne yakınlığından dolayı, onsuz kalınması halinde oluşan panik, korku ve endişe etrafında kategorilendirilmektedir. Çalışma boyunca katılımcılara, akıllı telefonları olmadan bir gün geçirseler nasıl hissedecekleri ve bunu nasıl tarif edecekleri sorulmuştur. Katılımcılardan Ahmet, sıkı bir akıllı telefon kullanıcısı olduğunu hatta bunun kendisinde bir tür bağımlılık oluşturduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, telefonsuz bir gün, kâbusa eşdeğer kabul edilmektedir:

Valla telefonumu kaybedemem, çünkü sürekli gözümün önünde olduğu için boyunca bağlanmış gibi, kaybetme imkânım yok yani. Kesinlikle, O yoksa, sanki

damardan şöyle morfin alması gereken bir hasta gibiyim, Allah nerede telefon, nerede telefon diye arıyorum. Her yerde yanımda. Telefonun olmadığı hiçbir yerde yokum. Duşa girerken bile telefonu kenara koyuyorum ve bakıyorum orada mı, orada tamam. Yatarken de başucumda yastığın altına koyuyorum. Başucuma değil, yastığın altına direkt koyuyorum.

Akıllı telefonlar, Ahmet gibi çoğu insanın toplumsal hayatında giderek önemli bir alışkanlık haline gelmiştir. Akıllı telefon kullanıcılarının önemli bir kısmı, bu cihazların gündelik hayata entegrasyonun boyutundan dolayı giderek onlara bağımlı hale geldiklerini ve telefonlarından ayrıldıklarında ciddi şekilde endişe duyduklarını ifade etmişlerdir (bkz: Cheever ve ark., 2014). Kullanıcıların yaşadığı bu duygu durumuna literatürde, “cep telefonsuz kalma fobisi” anlamına gelen “nomofobi” adı verilmiştir. Nomofobi, genellikle yoğun akıllı telefon kullanıcılarında görülen duygusal durumu ifade etmek için kullanılmaktadır (Walsh vd. 2007; Roberts vd.2014; Roberts vd. 2015). Kişinin günlük hayatının merkezinde bulunan akıllı telefonların bir gün bile olmaması, kullanıcıyı depresif, yalnız ve yalıtılmış bir duygu durumu içerisinde bırakabilir (Park, 2005; Vincent, 2006, Katz, 2006). Örneğin, bir kişinin cep telefonunu olmadan evden çıkması, bir şeylerin eksik olduğunu kısa bir süre içerisinde fark etmesiyle sonuçlanır (Ling, 2012: 121). Çalışma kapsamında görüşülen katılımcıların neredeyse tamamı, akıllı telefonları olmadan bir gün geçirme durumunu “boşluk” duygusuyla tanımlamışlardır. Örneğin Erkan, akıllı telefonu olmadan geçireceği bir günü “yapacak bir şeyler ararım diye düşünüyorum. Bir nevi o boş kaldığın anda uğraşacağın bir şey oluyor işin açıkçası. Olmadı mı ne ile uğraşacaksın. Yani aslında akıllı telefona bağımlı olmuşuz gibi gözüküyor” sözleriyle ifade ederken, aslında akıllı telefonların kişinin hayatında kapladığı yeri ve yokluğunda oluşan “boşluk” hissini, bağımlılık duygusuyla tanımlamaktadır.

Cep telefonları ile onun yokluğuna ilişkin kaygı arasında karmaşık bir ilişki bulunmaktadır. Cep telefonları, kullanıcılarına mikrokoordinasyon ve ulaşılabilirlik açısından daha fazla esneklik sağlayarak sıkı bir zamanlamanın stresini azaltırken, aynı zamanda yokluğunda da “acaba bir şey kaçırdım mı?”, “birisi bana ulaşmaya çalıştı mı?” ya da “şimdi ne yapacağım?” gibi endişelere de neden olabilmektedir (Lasen,2004: 2). Katılımcılardan Derya, akıllı telefonu olmadan oluşan bu boşluk hissini, “elini kolunu nereye koyacağını bilememe”, “bir şeylerden zamanında haberdar olamama” kaygısıyla açıklamaktadır:

Aslında telefonsuz bir gün geçirmeyi istemem, hani şey açısından, bilgi akışından haberdar olmak ve elini kolunu nereye koyacağını bilemediğin bir durum var ya, hayatta böyle boşluklar oluşuyor, o boşlukları gerçekten, kısa ya da uzun boşlukları doldurmada ya da ruh haline endekslemeye çok uygun olduğu için başka hiçbir şey o kadar uygun değil ... O yüzden, benim için büyük bir eksiklik olur.

Yani, hani o kendi nasıl diyeyim, ruh dengemi sağlamada bence o gün için büyük bir eksiklik, boşluk olabilir.

Kullanıcı deneyimlerinde tarif edilen bu boşluk hissi, akıllı telefonların kişinin hayatında kapladığı yeri ifade etmektedir. Kişinin tüm yaşam pratiklerine eklemelenen bu teknolojiler, yokluklarında da bir tür endişe, panik ya da ne yapacağını bilememe durumunu açığa çıkartmaktadır. Çoğu kişi bir taraftan günlük pratiklerinde oluşan boşlukları bu cihazın sağladığı olanaklarla doldururken, diğer taraftan kendilerine ait tüm verileri, tüm duygularını ve duygusal bağlarını bu cihaza depolamaktadırlar. Dolayısıyla, telefonun kaybı ya da tek gün eksikliği, hem kişinin toplumsal bağlantılarını yok etmekte hem de duygusal dünyasında doldurduğu yeri tekrar boş bırakmaktadır.

Telefonum benim için annem gibi...

Bağlanma ve bağımlılık etrafında tanımlanan bu duygular, aslında akıllı telefonların sadece işlevsellik açısından kullanılan bir nesne olmadığını, kişinin duygu dünyasına eklemelenen insanileşmiş bir nesne olduğunu göstermektedir. Bu insanileştirmenin örneklerini, kullanıcıların akıllı telefonlarını tanımladıkları yollar üzerinden gözlemlemek mümkündür. Örneğin Bahadır, “*akıllı telefonum için en iyi arkadaşım diyebilirim*” derken; Hande, “*telefonum benim için annem gibi, tarif edecek olursam annem derim yani*” diyerek, akıllı telefonlarıyla kurdukları duygusal bütünleşmeyi ve onu sıradan bir nesneden öte, insanileştirilmiş bir nesne olarak görme yollarını ifade etmektedirler.

Akıllı telefonların bu şekilde insanileştirilmesi, sadece olumlu bir duygu etrafında şekillenmeyebilir. Aynı kullanım değerine sahip olan aynı teknolojik nesne, kullanıcılar tarafından farklı anlamlara farklı duygulara sahip olabilir. Örneğin Kenan, akıllı telefonların insanların gündelik hayatına bu kadar dahil olmasından rahatsızlığını görüşme boyunca anlatmasına rağmen, kimliksiz dışarı çıktığını, ama telefonsuz çıkmadığını ifade ederek, ister istemez telefona bağımlı hale geldiğini de vurgulamıştır. Ayrıca, Kenan için bu teknoloji, teslim olunmaması gereken bir düşünme metaforu etrafında tanımlanarak insanileştirilmiştir:

Ben elimden geldiğince telefonun beni değil, ben telefonu yönetmeye çalışıyorum. Elimden geldiğince ben daha baskın olmaya çalışıyorum ki gerçekten fazla da bir diyalogum yok benim telefonla. Sadece dediğim gibi 3-5 kalem geçmez yani.

Akıllı telefonların kişinin gündelik hayatında edindiği bu anlamlar, artık onun sıradan bir teknolojik eser olarak değerlendirilmediğini, aksine ya benimsenmesi ya

da temkinli olunması gereken insanileştirilmiş bir teknolojik nesne olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Akıllı telefonların bu şekilde insanileştirilmesi, evcil teknolojilerin taşıdığı anlamlara ve sembolik önemine odaklanan evcilleştirme teorisi tarafından da ifade edilmektedir. Çünkü akıllı telefonlar, tamamen bir kişiye ait ve oldukça bireyselleştirilmiş teknolojilerdir. Tam da bu nedenle, kullanıcılarına diğer teknolojik cihazlardan farklı bir ilişkilene pratiği sağlamakta ve daha yakın bir duygusal ilişki kurmasına yol açmaktadır (Dobashi, 2005: 231-232). Örneğin Derya, akıllı telefonunu gün içerisinde sürekli yanında taşıdığını belirtirken onunla kurduğu duygusal ilişkiyi şöyle ifade etmiştir:

Telefonu hep yanımda taşıyorum evde de... Yalnız kalmamak birinci faktör. Bir yandan da böyle şey, bence insanlar hayattan bir mucize veya bir hareketlilik beklediği için ve eğer kendi hayatlarında da böyle bir hareketliliğe imkân yoksa, en azından bunu bir araç üzerinden bir beklenti kuruyor aslında. Benim için bu beklentinin sonucu olabilir.

Akıllı telefonlar, Derya gibi neredeyse tüm kullanıcılar için sürekli bağlantıda kalmanın ve buna bağlı olarak kendini yalnız hissetmemenin önemli bir aracı haline gelmektedir. Telefonlarımızı günün her saati her yere yanımızda taşımamızın temel nedeni tam olarak budur. Bu noktada, Bahadır'ın vurguladığı gibi, telefonumuz aslında yalnızlığımıza ortak olabilen en iyi arkadaşımız olarak hayatımızda yerini almaktadır. Bu cihazlar, bir yandan gündelik hayatın akışı içerisinde zaman zaman oluşan “boşluk hissini” doldurmak için etkili bir araç olurken, diğer yandan da duygusal beklentilerimizin sağlanmasının baş aktörüdür. Bu anlamda öfkemizi, sevgimizi, endişemizi ya da insan olarak yaşadığımız benzer duyguların ifadesini kolaylaştırmaktadır. Derya'nın da vurguladığı gibi, onu sürekli yanımızda taşımamız, yalnızlık hissini yok ederken, aynı zamanda da hayatta beklediğimiz mucizelerin ya da hareketliliğin geçişini sağlayan bir portal olmasıdır. Başla bir deyişle, telefonlar duygularımızın aktarımına, paylaşımına, depolanmasına, yeniden canlanmasına ya da değişimine aracılık eden önemli araçlardır. Bu açıdan akıllı telefonlar, tüm insani faaliyetlerimizin merkezinde yer alan insanileştirilmiş teknolojilerdir.

Mesela birinin yüzüne karşı bir şey söyleyemiyorsam mesajla yazıyorum...

Akıllı telefonlar bir yandan kullanıcıların duygularını dolaylımlarken, diğer yandan da onların bu duygularını ifade etme biçimlerini değiştirmeye katkıda bulunmaktadırlar. Akıllı telefonlar—sağladığı işlevlerle—duyguların ortaya çıkması ve ifade edilmesi için fırsatlar yaratırlar. Bunlar, günlük iletişimin sıkıcı rutinlerine heyecan ve duygusal bir yoğunluk katarak kullanıcıların yeni duygusal tecrübeler

edinmelerine olanak tanır (Lasen, 2004: 2). Benzer şekilde, yüz yüze iletişimde söylenmesi zor olan bazı duyguların ifadesini de kolaylaştırır. Örneğin, katılımcıların büyük bir çoğunluğu akıllı telefonlarının duygularına aracılık etmek açısından hayatlarında çok önemli bir yeri olduğunu ifade etmişlerdir. Eşiyle ya da sevgiliyle sorun yaşayanlar, bazı düşüncelerini yazarak ya da telefon aracılı iletişimde çok daha etkili ve açık ifade ettiklerini söylemişlerdir. Katılımcılardan Selma, eşiyle tartıştığı zamanlarda bazen yüzüne karşı söyleyemediği duygularını mesajla yazdığını ve bunun kendini daha rahat ifade etmek ve ilişkisini yürütmek açısından çok faydalı olduğunu belirtmiştir. Başka bir görüşmeci Derya da telefon öncesi dönemlerde duygularını insanlara anlatmak için notlar yazıp o kişilere ilettiğini, bir telefonu olduktan sonra da bu duygusal ifade şeklini telefon aracılığıyla gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Benzer şekilde, genç bir katılımcı olan Hale (15) de kendisini rahat ifade edemeyen bir yapısı olduğunu belirterek, akıllı telefonunun en önemli özelliğinin duygularını karşıdakinin yüzünü görmeden ve düşünerek ifade etmesine olanak tanması olarak tanımlamıştır. Genellikle kadın görüşmecilerin neredeyse tamamı, akıllı telefonlarının duygularını ifade etmelerini daha da kolaylaştırdığını vurgulamışlardır. Benzer yanıtlar erkek katılımcılardan da gelmiştir. Örneğin Kenan, duyguları yüz yüze ifade etmenin zorluklarından bahsederek, bazen eşine telefonu aracılığıyla sanal bir çiçek ya da bir kalp gönderdiğini, bunun kendisinin o anki ruh halini ifade etmesi açısından çok faydalı olduğunu söylemiştir. Bir diğer katılımcı Erkan da o günkü ruh haline göre yaptığı paylaşımlarla insanlara duygularını daha kolay ifade ettiğini belirtmiştir. Katılımcılardan Ahmet ise, birinin yüzüne karşı rahatlıkla söyleyemediği şeyleri telefonu ile çok daha kolay ifade ettiğini belirtmiştir:

Ama mesela birinin yüzüne karşı bir şey söyleyemiyorsam yazıyorum, çünkü onu görmüyorsunuz, her istediğin şeyi yazabilirsin, istediğin şeyi konuşabilirsin yani. Çok da rahatlatıyor yani. Bu anlamda özgürleştirici tabi, mesela en basit örneği: Birinin bana bir borcu varsa arayıp da istemekten çekiniyorum, ama mesaj yazarken anında çatır çatır yazıyorum, yani hiç çekinmiyorum. Hani, vermesi gereken meblağı yazıyorum veya yapması gereken şeyleri yazıyorum, hemen cevabımı alıyorum.

Dolayısıyla, akıllı telefonlar hem kadın hem de erkek kullanıcılar için duygularına aracılık eden önemli araçlar olarak işlevseldir. İlişkilerin yürütülmesi, bitirilmesi ya da yeniden şekillenmesi için duygulara aracılık eden telefonlar, duyguların ifadesini bu anlamda kolaylaştırmaktadır. Vincent (2006), İngiltere ve Almanya'da yaptığı görüşmelerde, görüşmecilerin çoğunun, cep telefonunda bulunan bağlantılar ve bilgiler konusunda duygusallaştığını ve bu cihazlara duygusal olarak bağlanma durumlarının çok güçlü olduğunu bulgulamıştır. Görüşmecilerin büyük bir

kısmı, cep telefonları aracılığıyla sevgileri ya da arkadaşlarıyla nasıl gün boyu bağlantıda kaldıklarını ve duygusal ilişkilene pratiklerini devam ettirdiklerini vurgulamışlardır.

Lasen'in (2004: 2) belirttiği gibi, cep telefonları, aslında insanların yüz yüze yapmaları zor olan bazı şeyleri yapmalarına, bazı duygularını ifade etmelerine izin verir. Ancak katılımcılardan Savaş, telefon aracılığıyla kurulan bu tür iletişimlerin aslında çok da samimi olmadığını, yani kişilerin gerçek duygularını yansıtmadığını vurgulamıştır:

Aslında telefonla iletişimin çok da samimi olduğunu düşünmüyorum. Çünkü niye bazen atıyorum Facebookta yakın tanıdığım bir şey paylaştı, çok hoşuma gitmiyor ama onu beğenirsem hani onun hoşuna gideceğini düşündüğüm için beğeniyorum bu da biraz yapmacık oluyor, hani çok samimi olmuyorum yani.

Akıllı telefonların günlük yaşamdaki varlığı, kullanıcıların duygusal davranışlarının şekillenmesine ya da duygu yönetimlerinin sağlanmasına katkıda bulunur. Onların kullanımı, bir yandan duyguların ifade edilmesine yardımcı olurken, diğer yandan da onları kontrol eder ve duyguların kamusal gösteriminin yeniden şekillenmesine aracılık eder. Çünkü akıllı telefonlar, “yaşanan duyguların görüntülenip görüntülenmeyeceğini seçme imkânı sunar” (Lasen,2004: 2). Savaş'ın vurguladığı gibi, aslında akıllı telefonlar aracılığıyla gerçekten hissetmediğimiz duyguları, sadece karşımızdakini mutlu etmek için hissediyormuş gibi davranabiliriz. Bu durum karşındakini mutlu ederken, kişide bir samimiyetsizlik duygusuna yol açabilir ya da yine yüz yüze söyleyemediğimiz düşüncelerimizi mesaj yoluyla ileterek kırıncı, ancak daha dürüst bir duygu transferi sağlayabiliriz. Aslında, her ne amaçla kullanıyor olursak olalım, değişmeyen tek şey, insanların akıllı telefonlarıyla kurduğu duygusal bağ ve duyguların akıllı telefonlar dolayısıyla ifadesi, depolanması ve aktarımıdır.

Akıllı telefonlara duygusal bağlanma ile ilgili yapılan çalışmalarda, kullanıcıların telefonlarıyla kurduğu ilişkinin, kendilerini ve yakın ilişkilerini keşfettikleri sırada ortaya çıkan duygularıyla bağlantılı olduğu belirtilmiştir (Vincent, 2010, 2015). İnsanların telefonlarıyla kurdukları bu duygusal bağlanma, özellikle, telefonlarda tutulan içerikler, fotoğraflar, mesajlar, uygulamalar vb. seçilerek oluşmaktadır. Telefonlarda tutulan bu içerikler, duygusal hatıraların ve insanların kendilerini ifadelerinin eşsiz göstergeleridir. Bu kişiselleştirilmiş içerikler, insanların kendilerini başkalarına ifade etmek için kullandıkları bilgilerin toplamını göstermektedir (Vincent, 2010, Vincent, vd., 2015).

Duygular, cep telefonları ve kullanıcılarını bir araya getiren bir yapıştırıcı işlevi görmektedir (Vincent vd., 2015). Dolayısıyla, her kullanıcının telefonlarıyla kurduğu duygusal bağ farklılık göstermektedir. Kimi telefonunu annesi gibi görürken

(Hande), kimi arkadaşı olarak görmektedir (Bahadır); kimi samimi bulurken (Ahmet), kimi samimiyetsiz bulmaktadır (Savaş) ya da kimi sadece bir araç olarak görürken (Yakup), kimi kalbinin bir parçası olarak görmektedir (Esmâ). Bu nedenle, akıllı telefonlara duygusal bağlanma durumunda, kadını duygusallıkla, erkeği de rasyonellikle tanımlayan hâkim algıya dayanarak, kadınlar ve erkekler arasında belirgin bir farklılık beklenmesine rağmen, görüşmelerden çıkan sonuçlarda ciddi bir farklılık göze çarpmamaktadır. Konu akıllı telefonlara geldiğinde, her ne kadar kullanımı alanları farklı olsa da duygusal eklemlenmeler benzerlikler göstermektedir. Bunun nedeni, cep telefonlarının günün her saati her yerde, bedenimizin bir uzantısı gibi bizimle olmasıdır. Bu birliktelik, zamanla akıllı telefonların işlevsel bir nesne olmanın ötesinde, duyguları şekillendiren, onlara yön veren ve onlara aracılık eden insancılaştırılmış bir teknoloji olarak gündelik yaşamımızın her alanına eklemlenmesinden kaynaklanmaktadır.

Güvenlik Duygusu: Ya başıma bir şey gelirse?

Cep telefonlarına duygusal bağlanmanın önemli bileşenlerinden biri de kullanıcılarına sağladığı güven ve güvenlik duygusudur. İnsanların cep telefonlarının yokluğunda hissettikleri duyguların önemli bir kısmı, başlarına bir şey geldiğinde ya da acil bir durumda, mevcut bağlantılarına ulaşamayacak olmalarından kaynaklanmaktadır. Kişisel güvenliğin garantörü olarak konumlandırılan cep telefonlarının yokluğu, bağlantının kopması ya da ulaşılabilirliğin kesintiye uğraması panik, endişe ve korku gibi duyguları beraberinde getirmektedir. Bu anlamda çoğu kullanıcı, cep telefonlarını bireysel güvenliğin sağlanması için olmazsa olmazlardan biri olarak tanımlamaktadır.

Bu konuda yapılmış çalışmalarda, bir cep telefonu sahibi olmanın temel nedenlerinden birinin güvenlik duygusu olduğu bulgulanmıştır (bkz: Rakow ve Navarro, 1993; Plant, 2002; Ling ve Yttri, 2002; Ling, 2001, 2004, 2012; Lemish ve A. Cohen, 2005; Ling ve Donner, 2009). Ling'e göre, "ya başıma bir şey gelirse" düşüncesi, cep telefonuna sahip olan kişiler arasında yaygın bir sığınaktır. Bu genelleştirilmiş gerekçelendirme hem kendi deneyimlediğimiz hem de başkalarının deneyimlediği durumları içerdiği gibi, bir tür olabilirlik üzerinden temellenmektedir (2012: 116). Dolayısıyla, güvenlik duygusu, bir cep telefonu edinmenin meşrulaştırıldığı yollarından biri haline gelmektedir. Çoğu kişi, gündelik hayatında acil bir durum için cep telefonu kullanımına ihtiyaç duymamış olsa da bir önlem olarak her zaman ellerinin altında bulundurmaktadırlar. Bu anlamda cep telefonları, kişinin karşılaşacağı acil durumlarla başa çıkmada merkezi bir rol oynamaktadır.

Cep telefonları, gündelik hayatta her an karşılaşabileceğimiz çeşitli acil durumlarda sevdiklerimize haber verebilmek ya da sevdiklerimizin durumunu kontrol edebilmek için kullanılmaktadır (Cohen ve Lemish 2005; Dutton 2003; Katz ve Rice 2002; Ling, 2012: 115). Örneğin, katılımcılardan Yunus (29), “acil bir durum olursa” diye aldığı cep telefonunun, karşılaştığı acil bir durumda nasıl işine yaradığını, hayat kurtarıcı olduğunu belirtmiştir:

Babam başka bir şehirden Ankara’ya geliyordu. Ben de tam hatırlamıyorum ama bir sebepten onu aramıştım. Tam konuşuyorduk ki birden çarpma sesi gibi bir şey geldi, sonra da telefon kapandı. O kadar korktum ki anlatamam, telefon elimdeydi Allahaan hemen polisi ve ambulansı aradım. Dedim galiba babam kaza yaptı ulaşamıyorum. Hemen yerini falan sordular, kısa bir süre sonra hem ambulans hem de polis babamın bulunduğu yere gitmiş, beni aradılar ve babamın iyi olduğu falan söylediler. İşte o an, iyi ki bu telefonlar var hayatımızda dedim kendi kendime.

Cep telefonları, acil durumlarda hayat kurtarıcı bir işlev görmesi ya da görebilme ihtimali üzerinden güvenlik duygusuyla sıkı sıkıya bağlantılıdır.⁵⁰ Yunus’un örneğinde görüldüğü gibi, sevdiklerimize ulaşmada ya da ulaşamadığımız durumlara bir çözüm bulmada cep telefonları önemli işlev görmektedir. Özellikle, tek başına yaşayan yaşlı bireyler için benzer bir kaygı söz konusudur. Katılımcılardan emekli ve tek başına yaşayan Rıza, cep telefonunun acil bir sağlık durumunda ilgili yerlere haber verebilmesi açısından kendi yaş grubundaki insanlar tarafından nasıl önemli görüldüğünü anlatmıştır. Bu anlamda cep telefonları, risk altında olan kişilere olası acil durumlara karşı önlem alma olanağı tanımaktadır.

Özellikle risk altında olan gruplarda güvenlik kaygısı normalden çok daha fazla yaşanmaktadır. Bir insan hakları savunucusu olan Gökhan, kendisinin ya da arkadaşlarının başına bir şey gelmesi durumunda haberdar olmaları için aralarında kullandıkları bir uygulamadan bahsetmiştir. Akıllı telefonlara indirilen ve “panik butonu” olarak adlandırılan bu uygulama ile Gökhan ve arkadaşları sürekli bağlantıda kalmaktadırlar. Herhangi birinin kendisini risk altında hissetmesi durumunda düğmeye basması ile ağa ekli diğer kişiler durumdan haberdar olmaktadır:

Bir insan hakları savunucusu olarak insan haklarına saygı duyulmayan bir ülkede yaşadığım için başıma bir iş gelirse hemen birine ulaşayım diye telefon

---

⁵⁰ Cep telefonlarının güvenliği sağlamaktan öte çeşitli güvenlik riskleri taşıdığını vurgulayan görüşmeler de olmuştur. Katılımcılardan Yakup, kadın ya da erkek fark etmeksizin ellerinde cep telefonu ile gezen kişilerin aslında daha riskli bir grubu oluşturduğunu belirtmiştir: “Aslında biraz da hedef oluyorsunuz. Kapkaççı için hedef oluyorsunuz. Çantanızda olması gereken şey sürekli elinizde. Gelip birisi alıp kaçabilir. Onun için size zarar verebilir. Yani ne bileyim bence daha da güvensiz bir şey”.

önemli. Hatta OHAL zamanı gözaltıların olduğu, tutuklamalar zamanında bir panik butonu bile yüklemiştim. O butona bastığınızda size yakın üç kişiye direk mesaj gönderiyor. O kişiyi önceden bilgilendiriyorsunuz. Ben buna basarsam başım belada, bilin anlamına geliyor.

Akıllı telefonlar dolayısıyla sağlanan bu güvenlik duygusu özellikle kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve risk altında olan gruplar açısından belirleyici olmaktadır. Bu anlamda akıllı telefonlar, bu “savunmasız” grupları korumayla ilişkili bir araç haline gelmektedir (Castells vd., 2007: 45). Toplumsal düzenin ve adaletin yokluğunda oluşan güvensizlik ortamında, acil durumlarda, şiddet olaylarında, soygun durumunda, taciz ve tecavüz tehdidi gibi yaşam riski oluşturan durumlarda akıllı telefonlar, bir tür güvenlik duvarı işlevi görmektedir (Katz ve Aakhus, 2002).

Aslında kadın olduğumuz için güvenlik önemli...

Cep telefonları kadınlara, erkekler için daha az gerekli görülen güvenlik duygusunu sağladığı için (Castells vd.2007:45) özellikle kadınlar tarafından koruma ve güvenlik aracı olarak görülmektedir (bkz: Rakow ve Navarro, 1993; Plant, 2001; Ling ve Yttri, 2002; Lemish ve Cohen, 2005; Dunn ve Dunn, 2007; Ling ve Donner, 2009). Rakow ve Navarro, kadınların cep telefonu edinmelerinin toplumsal alanda karşı karşıya kaldıkları iki önemli problemle ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Bunlardan ilki, kadına yönelik şiddet ve korkunun olduğu toplumlarda korunma ve güvenlik kaygısı, ikincisi ise, zaman ve mekân engelini aşarak aile sorumluluklarını yerine getirmelerine olanak sağlamasıdır (1993:152-155). Bu iki gerekçe de mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız değildir. Erkek egemen toplumlarda özellikle kadınların hem şiddetin nesnesi olmaları hem de ev içi ücretsiz emeğin yeniden üreticisi olmaları, akıllı telefon kullanım pratiklerini de şekillendirmektedir. Örneğin, katılımcılardan Ayşe, kadına karşı şiddetin, tacizin, tecavüzün çoğu zaman cezasız kaldığı bir toplumda tek başına yaşayan bir kadın olarak evine bir güvenlik sistemi kurdurduğunu belirtmiştir. Böylece akıllı telefonu aracılığıyla hem ev dışında hem de ev içinde kendini daha güvende hissettiğini, herhangi bir tehlike sezdğinde düğmeye basarak ilgili yerlere hemen haber verebildiğini vurgulamıştır. Çalışan bir anne olan Yelda ise, daha konuşamayan çocuğunu evde bakıcıyla baş başa bırakmaktan duyduğu endişeyi ve korkuyu eve kurdurduğu kamera sistemi ile çözdüğünü belirterek, iş yerinde de olsa akıllı telefonu aracılığıyla çocuğunu sürekli takip ettiğini ve çocuğunun güvende olup olmadığından emin olduğunu söylemiştir. Benzer şekilde 2 çocuk annesi Şeyda da kreşe giden çocuğunu akıllı telefonuna indirdiği bir uygulama ile neredeyse tüm gün kamera sisteminden izlediğini ve böylece çocuğunun bulunduğu yerde güvende olduğundan emin olduğunu belirtmiştir. Bu örnekler aslında hâkim cinsiyet rejimi içerisinde bir yandan şiddet karşısında

kadının “savunmasızlığına” ilişkin algıyı gösterirken, diğer yandan kadının “doğal” görevi olarak görülen bakım ve ev içi sorumluluklarını uzaktan da olsa yerine getirmesi gerektiği algısını göstermektedir.

Çalışma boyunca görüşülen erkeklerin neredeyse tamamı, akıllı telefonlarını acil durumlarda kullanım açısından faydalı bulmalarına rağmen, başlarına gelebilecek olası bir tehdit ve şiddet riskine karşı bir önlem olarak düşünmediklerini belirtmişlerdir. Hatta katılımcılardan Bahadır “*beni koruyacağını düşündüğüm bir şey değil ki, ben onu korurum*” ifadesiyle, erkek egemen toplumlarda, erkek olmanın “korunma” değil “korumayla” ilgisine ilişkin hâkim algıyı vurgularken, Yunus da “*güven derken, ulaşabileceğin birilerine hemen ulaşabilirim şeklinde aracı olduğu için güvenlik hissediyorum; ama onun haricinde çok da bir şey ifade etmiyor benim için. Kendimi ancak kendim korurum*” diyerek, telefonların erkekler için bireysel güvenliği sağlamak açısından pek önemli görülmediğini ifade etmektedirler. Hatta bir şirkette güvenlik olarak çalışan Veyssel “*erkek adamın güvenliği telefona kaldıysa, yandık*” sözleriyle, erkek olmak ile şiddetin mağduru olmak arasındaki uçurumu göstermekle birlikte, cep telefonlarının özellikle güvenlik amaçlı kullanımının “erkekliğe” yakışmayacağını vurgulamıştır. Gökhan’ın verdiği panik butonu örneği hariç, görüşme yapılan erkeklerden hiçbirisi telefonunu güvenlik amaçlı kullanmadıklarını, hatta buna ihtiyaç duymadıklarını sıklıkla belirtmişlerdir.

Erkek katılımcılar her ne kadar akıllı telefonlarını kendi güvenliklerini sağlamak açısından gerekli görmeseler de eşlerinin, çocuklarının ya da savunmasız gördükleri yakınlarının, bir telefon sahibi olmasını güvenlik açısından önemli ve gerekli görmektedirler. Örneğin, iki çocuk babası Erkan, akıllı telefonlar ilk çıktığında eşine bir tane aldığını, onun ve çocuklarının güvende olduğunu bilmek açısından bunun önemli olduğunu söylemiştir. Benzer şekilde Murat da eşinin dışarda cep telefonunu sürekli yanında taşımasına yönelik isteğini, “*sokaklar tehlikeli, eşime o yüzden sürekli diyorum telefon elinin altında olsun*” sözleriyle ifade etmiştir. Erkeklerin eşlerinin güvenliğinden duydukları endişe, “kadınların yalnız oldukları zaman erkeklerden daha savunmasız oldukları” algısından kaynaklanmaktadır. Rakow ve Navarro’a göre (1993) bu algı, “kadınların özellikle erkeklerin korunmasına ihtiyaç duydukları inancına yol açan şiddete karşı savunmasız oldukları yönündeki ideolojik kavramlardan kaynaklanmaktadır.” Dolayısıyla, eşlerinin yanında sürekli telefonlarını taşımasını isteyen ya da onlara bu amaçla bir telefon alan erkekler, toplumsal alanda ikincil konumda ve savunmasız gördükleri kadınların koruyucusu olarak hâkim toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretmektedirler.

Erkeklerin kadınların güvenliğine yönelik duydukları endişeye paralel olarak, kadınlar da kendi güvenliklerinden endişe duymaktadırlar. Bu nedenle akıllı telefonları, kendilerini güvende hissetmenin ya da tehlikelere karşı savunmanın temel

enstrümanı olarak görmektedirler (Cumiskey ve Brewster, 2012). Örneğin katılımcılardan Atiye, herhangi bir taksiye bindiğinde taksicinin de duyacağı şekilde arkadaşını arayarak taksiye bindiğini söyleme ihtiyacı hissettiğini, bunun kendisine güven duygusu verdiğini vurgularken, Derya da akıllı telefonuna indirdiği bir taksi uygulamasıyla mevcut konum bilgilerini tanıdıklarıyla paylaştığını, herhangi bir tehlike durumunda en azından nerede olduğunun bilinmesinin kendisine güven verdiğini söylemiştir. Benzer şekilde Ela da özellikle taksiye bindiğinde ya da karanlıkta yürüdüğünde, kısacası kendini yalnız ve güvensiz hissettiği durumlarda cep telefonu ile konuşuyormuş gibi yaptığını, böylece yalnız olmadığını karşısındakine de göstermiş olduğunu vurgulamıştır:

Mesela, gece dışarıda yürüyorsun, bazen konuşuyor taklidi bile yapabilirsin. Ben çok yaparım. Özellikle taksiye bindiğimde çok yaparım. Geliyorum, indim, birazdan iniyorum, şimdi bindim şeklinde. Çünkü bu, bak ben yalnız değilim, ona da o mesajı veriyorum. Dışarıda, yolda yürürken. Bak, ben biri ile konuşuyorum, iniyorum baba, gördüm seni vs. bir şeyler..... Ama kullanmadığım zamanlarda başıma bir iş geldi mi? Yok. Olma ihtimali üzerinden galiba düşünüyoruz.

Kadınların güvenlik kaygısıyla bağlantılı olarak cep telefonu kullanmaları, evrensel bir sorun olmakla birlikte kaynağını erkek egemen toplumsal cinsiyet rejiminden almaktadır. Erkekler tarafından domine edilen, tüm birimlerin erkekler tarafından düzenlendiği bu toplumsal yapı içerisinde kadınlar ya erkek şiddetinin savunmasız nesnesi ya da yine erkekler tarafından korunması gereken bir özne olarak konumlandırılmaktadırlar. Dolayısıyla, bir taksiye binerken ya da bir yerde tek başına yürürken bir kadının olası bir tehditle karşı karşıya kalması bir erkeğinkinden kat ve kat fazladır. Bu tehlikenin farkında olan kadınlar, güvenliklerini sağlamak ya da olası bir tehdit karşısında temkinli olmak açısından akıllı telefonlarını bir tür savunma silahı olarak kullanma ihtiyacı hissetmektedirler.

Kamusaldaki Özel Alan: “En Mahremim Telefonum”

Akıllı telefonların gündelik pratiklerimizin ve bedenimizin ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, mahremiyet açısından birtakım dönüşümleri beraberinde getirmektedir. Öncelikle, akıllı telefonların tüm mahrem alanlarımıza girmesi, bize özel bilgileri depolaması, yakın bağlantılarımızı sağlaması, özel ilişkilerimize aracılık etmesi, hatta bazen bu özel ve mahrem alanın kamusala aktarılmasını sağlaması, eski mahremiyet biçimlerimizi önemli oranda dönüştürmüştür. Herhangi birinin özel fotoğraflarını telefonunda saklaması, gizli bir notu telefonunda tutması, sosyal medya hesaplarında bazı bilgileri bulundurması, birileriyle özel yazışmalarını kaydetmesi

gibi birçok mahrem veri akıllı telefonlarda depolanmaktadır. Çünkü akıllı telefonlar, kişiye özel ve güvenilir bir depolama alanı sağlamaktadır. Bir yandan her yere yanımızda taşıyabildiğimiz için oldukça kişisel ve özel, diğer yandan da sadece bize ait olduğu için oldukça mahrem ve güvenilir bir depolama alanıdır.

Wajcman ve arkadaşlarının (2009: 14) vurguladığı gibi, günümüzde cep telefonları artık “mahremiyetin bir parçasıdır”. İnsanların evin dışına taşıdıkları, neredeyse vücutlarının bir parçası olarak gördükleri ve tüm duygusal ihtiyaçlarını karşılamayı ve korumayı amaçlayan bu cihazlar, mahremiyet için de önemli bir alan sağlamaktadır. Bu bağlamda, görüşme yapılan kişilere, akıllı telefonlarını mahrem alanları olarak görüp görmedikleri sorulmuştur. Katılımcıların neredeyse tamamı, kendilerine özel ve bireysel bir alan sağladığı için akıllı telefonlarını son derece mahrem bir alan olarak gördüklerini söylemişlerdir. Örneğin katılımcılardan Yunus, “*telefonumu tabi ki mahremim olarak görüyorum. Sonuçta bana özel*” derken, bir diğer katılımcı Hale “*tabi ki mahrem bir alan olarak görüyorum. Yani, yoksa herkesin kendine özel bir telefonu olmazdı*” sözleriyle bireyselleştirilmiş bir teknoloji olan akıllı telefonların kişiye sağladığı özel alanı vurgulamaktadır. Benzer şekilde İsmail de telefonunun kendi mahrem alanı olduğunu “*mesela odanız gibi, her şeyiniz orada*” sözleriyle ifade ederken, Yelda, “*telefonum evim gibi, her şeyim onda, en mahrem alanım yani*” diyerek akıllı telefonunun kendisi için önemini mahremiyetle bağlantılandırmıştır.

Akıllı telefonların mahremiyetin önemli bir parçası olarak görülmesinin temel nedenlerinden biri depoladığı kişiye özel verilerken, bir diğer nedeni de yakın bağlantıların aracı olmasıdır. Yani kişiyi, ev içinde ya da dışında ister yakın ister uzak olsun sevdiklerine bağlamaktadır. Bu anlamda akıllı telefonlar, insanların zaman ve mekân sınırından bağımsız “mahremiyetlerini sürdürme kapasitelerini önemli şekilde arttırmaktadır” (Wajcman vd., 2009: 14; Miller, 2015: 20; Fortunati 2005). Örneğin Savaş, başka bir şehirde yaşayan kız arkadaşıyla ilişkisini sürdürmesinde akıllı telefonunun öneminden bahsederken, bu cihazların ikili ilişkilerdeki mahremiyetin sağlanmasına aracılık ettiğini de vurgulamıştır:

Şimdi şöyle söyleyeyim, benim kız arkadaşım şehir dışında, yani öyle sık görüşmüyoruz; ama telefon sayesinde, sanki yan yanaymışız gibi görüntülü görüşmeler yapıyoruz, o gün ev halimizi paylaşıyoruz, işte ne bileyim fotoğraf falan atıyoruz. Aslında şöyle, uzakta olsak da artık çok yakınız. Yani böyle düşününce telefon tabi ki benim mahremim, yani telefonun kendisi olmasa da içindekiler, işte aradıklarım falan.

Akıllı telefonların her zaman her yerde kullanılması, kişinin bağlantılarını da sürekli sürdürmesine olanak tanımaktadır. Nerede olursak olalım istediklerimizle istediğimiz zaman bağlantı kurabiliriz. Her yerde gerçekleşen bu iletişim, bir yan-

dan mahremiyeti korumaya ve sürdürmeye olanak tanırken, diğer yandan da mesafeleri azaltmaya yardımcı olur. Dolayısıyla akıllı telefonlar, fiziksel varlık alanında bir arada bulunmadan “eş-varlıklarımızla” iletişim halinde olmanın bir yolunu sunmaktadır. Gerçekten de akıllı telefonlar aracılığıyla iletişim kurma eylemi, fiziksel olarak diğerleriyle olmanın yanı sıra, sanal olarak birlikte var olma durumunu da beraberinde getirmektedir (Humphreys, 2012: 496). Savaş’ın da söylediği gibi, “sanki yan yanaymışız” hissiyatıyla yapılan görüşmeler, varlık ve yokluk arasında bir karşıtlık kurmak yerine, bağlantının sürekliliğini ve mevcudiyet halini yeniden düzenlemektedir (Lasén ve Casado, 2012: 554).

Bir yandan da aslında tüm bilgilerinizi başkasına teslim ediyorsunuz...

Akıllı telefonlar, çoğu kullanıcı tarafından mahrem alan olarak görülürken, dijital gözetimin artmasından dolayı mahrem alanın ihlali de beraberinde getirmektedir. İnsanlar, özellikle bireysel bir teknoloji olmasından ve kendilerine özel verileri depolamasından dolayı akıllı telefonlarını oldukça mahrem ve güvenilir alanları olarak görmelerine rağmen, genellikle bu telefonlarla birlikte oluşacak mahremiyet ihlallerini göz ardı etmekteLERdir. Braman’ın (2011: 156-165) belirttiği gibi çevrimiçi ortamlarda oluşabilecek pek çok mahremiyet ihlali söz konusudur. Örneğin, en mahrem alanlardan biri olarak görülen akıllı telefonlarda yaptığımız görüşmeler, kişiler veya resmi otoriteler tarafından haberimiz olmadan dinlenebilirken iletişim gizliliğimiz ya da telefonumuzdaki verilerimiz çeşitli amaçlar için işlenirken veri gizliliğimiz ihlal edilmektedir. Ayrıca, sosyal medya uygulamalarına ya da pek çok siteye erişebilmek için onaylamak zorunda bırakıldığımız kullanıcı sözleşmeleriyle aslında kişisel bilgilerimiz, yani mahrem verilerimiz şirketlerin tekeline devredilmektedir. Dolayısıyla, aslında mahrem alanımız olarak gördüğümüz telefonlarımız ya da sosyal medya hesaplarımız, farklı şekillerde başkalarının gözetimine açık hale gelmektedir. Örneğin, katılımcılardan Gökhan, akıllı telefonunu bir yandan mahrem alanı olarak görürken, diğer yandan da mahremiyetini nasıl ihlal ettiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

Tabi mahrem alanım. Yani sen açıyorsun arkadaşın ile dertleşiyorsun, belki iş yerindeki patronu şikâyet edeceksin veya devlet görevlisi hakkında atıp tutacaksın veya eşin ile kendi özel hayatına ilişkin daha özel bir şey konuşacaksın, cinsellik olabilir, ilişkiniz olabilir, bir başkası ile yaşadığınız bir sorun olabilir vs. Ama bunun dinlendiğini ve başkası tarafından da bu bilginin ele geçirilebileceğini biliyor olmak hoşuma gitmiyor ... Dolayısı ile bir mahremiyet alanı var. Ama bunun başkası tarafından bilinmesi, dinlenmesi, izlenmesi, kayıt altına alınması gibi meseleleri olma olasılığı bile beni rahatsız ediyor.

Bu anlamda telefonların sağladığı mahremiyet, aslında bir tür mahremiyet ihlali olasılığını da gündeme getirmektedir. Çalışmada bazı katılımcılara, bu tür mahremiyet ihlali olasılıklarını nasıl değerlendirdikleri de soruldu; ancak, 2-3 kişi haricinde çoğunluk, bu durumu pek önemsemediklerini söylediler. Örneğin Hande, “kendi verilerim de çok sıkıntı yaşamıyorum aslında. Hani diyorum ya sorun değil, kim görürse görsün, hani bir şeyim yok, çekincem yok. O çekincem olsa evet özelime giriliyor derim, ama özel bir şeyim yok. Zaten telefonumdaki her şey sosyal medyaya da yüklü” diyerek, kişisel verilerine erişilmesinden herhangi bir rahatsızlık duymadığını belirtirken, benzer şekilde Bahadır da, “dediğim gibi gizlim saklım ne olabilir ki, genelde iş olarak kullanıyorum. Gözetliyorlarsa da gözetlesinler” sözleriyle gerçekleştirilecek bir mahremiyet ihlalinin önemsemediğini ifade etmiştir. Buna karşın Gökhan gibi Atiye de akıllı telefonların ve çevrimiçi ortamların aslında mahremiyet sağlamaktan öte gözetime daha açık alanlar yarattığını ve bunun çok rahatsız edici olduğunu ifade etmiştir:

Çünkü ben aslında, zaten sosyal ağlarda kendim ile ilgili çok veri yüklemeyi sevmiyorum. Çünkü bunların hepsinin depolanıyor olması ve hiç silinmeyecek olması hoşuma gitmiyor aslında. O aslında biraz benim kontrolden çıkıyor, neredeyim, ne yapıyorum, ne içiyorum, ne yiyorum vs. çok detaylı herkesin bilmesini istemiyorum sanırım. Daha doğrusu, o sosyal ağın yöneticisinin de bilmesini istemiyorum zaten ... Aslında sayfaları karıştırırken bile sürekli veri veriyorsunuz ve bir yanı ile sosyal ağlar evet, çok özgürleştiriyor, ama bu yanı da beni rahatsız ediyor. Çünkü inanılmaz bir veri deposu ve hepsini de topluyor hakkında. Büyük ihtimalle çok rahatlıkla bana dair bir profil çıkarabilir şu anda. Şu an ne düşündüğüm ne yaptığım ne ile ilgilendiğim biliniyor aslında. Bu hiç hoş değil. Bir yanı ile bu da çok rahatsız edici. Ama, bir yanı ile de çıkarmıyorsunuz artık hayatınızdan. Bir yanı ile bu kadar veriyi hiç kimseye vermek istemiyorsunuz, hoş da değil bu kadar akıllı bir aracın her şeyinizi bilmesi. Ama bir yanı ile de öyle uygulamalar var ki sizi ona mahkûm ediyor aslında ... Tam hatırlayamadım o ifadeyi ama, şey aslında hem eğleniyorsunuz eğlenirken veya hayatınız kolaylaşırken bir yandan da aslında tüm bilgilerinizi başkasına teslim ediyorsunuz.

Dijital çağda mahremiyet, artık farklı bir boyut kazanmıştır. Çevrimiçi ortamlarda bıraktığımız tüm dijital izler takip edilebilir, tüm ilgi alanlarımız arama kriterlerimizden belirlenebilir ve tüm özel görüşmelerimiz çok rahat erişilebilir bir boyuta gelmiştir. Dolayısıyla, kişisel “gizliliği”, kişiye özel olan ifade eden mahremiyet, bir akıllı telefon sahipliğiyle birlikte, çeşitli şekillerde ihlal edilebilir bir hale gelmiştir. Ancak, bu tür mahremiyet ihlalleri, bazı durumlar dışında görülebilir ve takip edilebilir olmadığından dolayı, kadın ya da erkek kullanıcılar için fazla bir anlam ifade etmediği de görülmektedir.

Kurumsal mahremiyet ihlallerinin kaçınılmazlığına rağmen, kullanıcıların neredeyse hepsi mahrem alanları olarak konumlandıkları akıllı telefonlarına dışarıdan erişimi engellemek için şifre koyduklarını belirtmişlerdir. Örneğin, katılımcılardan Ela, ortaya çıkarsa hayatını değiştirmeyecek şeyler olsa da akıllı telefonunda fotoğraflarının, mesajlarının ve çeşitli bilgilerinin olduğunu, dolayısıyla izin vermediği insanların bu bilgilere ulaşmasını istemediği için telefonunda şifre kullandığını ifade etmiştir. Benzer şekilde Rıza da içinde çok önemli şeyler olmasa da kendi özel alanı olduğu için başkasının alıp bakmasını istemediğinden telefonuna şifre koyduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde Selma da telefonunda şifre olduğunu, bunu da evdekiler dahil hiç kimsenin izinsiz bakmasını istemediği için yaptığını söylemiştir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür, çünkü neredeyse tüm görüşmecilerin telefonu dışardan bir müdahaleye engel olmak adına şifreli girişe ayarlanmıştır. Çünkü, akıllı telefonlar çoğu kişi için en mahrem alanları olarak tanımlanmıştır. Katılımcılardan Derya, acil durumlarda telefon rehberine ulaşılması için telefonunu şifrelemediğini, ancak bunun da kişiler arası mahremiyet ihlaline neden olduğunu başına gelen bir olay üzerinden anlatmıştır:

Birinin benden izinsiz telefonumu alıp kurcalaması durumuyla fiili bir biçimde karşılaştım, bu konuda da gayet tartışma yaşadım ve bu nedenle ben WhatsApp verilerimi çokça temizlemeye ya da aradan bazı mesajları silmeye de başladım aynı şekilde. İlkli ilişkilerde yaşadım bunu. Telefon alındı, bir yere giderken, lavaboya giderken telefonum alındı ve geldiğimde birinin elinde telefonunu buluyorsun. Yani benim için şuna tekabül ediyordu, ben çocukluktan beri günlük tutarım, onun okunması gibi bir şeye tekabül ediyordu. Tam olarak böyle bir şey yani benim telefonum. Benim ruhuma girmiş gibi oluyor.

Çoğu kişinin en özel verilerinin depolandığı, en gizli bağlantılarına aracılık eden akıllı telefonlar, görüşmecilerin en mahrem alanlarından biri olarak tanımlanmaktadır. Kimi bu mahremiyeti odasıyla ifade ederken, kimi eviyle özdeşleştirmektedir, kimi ise Derya gibi ruhunun bir parçası olarak görmektedir. Akıllı telefonların bu kadar mahrem görülmesi, onun kullanıcıların hayatındaki sembolik önemini göstermektedir. Cep telefonlarının çeşitli sembolik boyutlarını kavrayabilmemiz için mahremiyet önemli bir alandır (Hjorth, 2009:57). Evcilleştirme teorisinin bilgi iletişim teknolojilerinin gündelik hayatta edindiği sembolik öneme dair sağladığı teorik açılım, kişilerin teknolojik ürünleri evcilleştirme yollarını ve ona yükledikleri duygusal anlamaları analiz etmek açısından oldukça faydalıdır. Kişisel gizliliği sağlamaya ilişkin bir duygu olan mahremiyetin gündelik hayatın önemli bir parçası haline gelen akıllı telefonlarla özdeşleştirilmesi, bu anlamda akıllı telefonlara yük-

lenen sembolik değeri göstermektedir. Bu sembolik değer, kişinin teknoloji ile kurduğu ilişkinin boyutuna ve anlam üretme pratiklerine bağlıdır. Derya gibi çoğu kullanıcı için hayatının önemli anlarını kaydettiği, özel yazışmalarının olduğu kendine ait bireysel bir alandır akıllı telefonlar.

Bu kadar mahrem bir alana izinsiz girilmesi, birçok kullanıcı için mahremiyetin ihlali olarak görülmektedir. Bu bağlamda görüşme yapılan kişilere akıllı telefonlarının başkası tarafından izinsiz alınması durumunda nasıl hissedecekleri ve ne tepki verecekleri sorulmuştur. Katılımcıların tamamı, böylesi bir müdahaleden kesinlikle rahatsız olacaklarını belirtmelerine rağmen, kadın katılımcıların yaşadığı deneyimlerin farklılığı göze çarpmaktadır. Örneğin, erkek katılımcıların neredeyse tamamı telefonlarını şifrelediklerinde bu alanı kısmen güvence altına aldıklarını söylerken, kadın katılımcılardan özellikle evli ve çocuklu olanlar, her ne kadar kendilerine ait bir alan olduğunu düşünseler de şifrelerinin eşleri ve çocukları tarafından bilindiğini ve istedikleri zaman telefonlarına bakabildiklerini söylemişlerdir. Buradaki temel mesele, aslında kadının mahrem alanının, ev içi kullanıma açık olmasından dolayı kamusal hale gelmesidir. Erkek egemen toplumlarda kadının ikincil konumu ve erkeklere verilen hâkim roller, nasıl ki, erkeklerin kadın bedeni üzerindeki kontrolünü temellendirirken, kadınların en mahrem alanlarından biri olarak tanımladıkları telefonlarına müdahale de bu cinsiyetçi rejimin erkek imtiyazından kaynaklanmaktadır. Bazı görüşmecilere göre bu durum, sıradan ve önemsiz gözükmesine rağmen, böylesi bir davranış, kadının mahremini göz ardı ederken, erkek müdahalesini de meşrulaştırmaktadır. Çocukların da genellikle annelerinin telefonlarını almaları, aslında ev içi toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bir yansımasıdır. Örneğin, katılımcılardan Erkan, telefonuna şifre koyarken özellikle çocukların almasını istemediği için bunu yaptığını söylemiştir. Ancak sorulduğunda, eşinin telefonunun zaten sürekli çocukların elinde olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, erkeğin özel alanı yine erkeğin olurken, kadının özel alanı hem erkeğin hem de çocukların müdahalesine açık görülmektedir. Ayrıca, Derya'nın örneğinde görüldüğü gibi, sevgililer arasında da kadının telefonuna izinsiz müdahale, yine erkek tarafından oldukça normal görülmektedir. Böylesi bir müdahale, erkek egemen rejimin erkeğe sağladığı sınırsız özgürlük içerisinde kadının mahrem alanının, erkeğin tekeline sunulduğu düşüncesini yansıtmaktadır. Bu durum, gündelik hayat içerisinde çoğu kişi tarafından sıradan görülse de mevcut toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkilerinin bir tür dışı vurumu niteliğindedir.

Görüldüğü gibi, kadınların akıllı telefon ve sosyal medya kullanımlarına erkek müdahalesi, mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinden temellenmektedir. Örneğin, katılımcılardan 2 çocuk annesi Meryem, eşi ile ortak sosyal medya hesabı kullandıklarını, kendisine ait bir hesap açmasına ve fotoğraflarını eklemesine eşinin izin

vermediğini belirtmiştir. Ayrıca, Meryem uzun yıllar boyunca eşi ile ortak cep telefonu kullandıklarını da vurgulamıştır. Her ne kadar Meryem eşinin iş yerinde maddi üretim ilişkilerine dahil olarak hane gelirine katkı sağlasa da kendine bir telefon alması ya da bir hesap açmasının karar mercii yine erkektir. Meryem bu durumdan bazen rahatsız olduğunu, hatta eşine ara ara söylendiğini belirtmesine rağmen, bu tür kararları eşinin verdiğini ve eğer o böyle uygun görüyorsa muhakkak bir bildiği olduğunu söyleyerek hâkim toplumsal cinsiyet ilişkilerinin hane içinde nasıl doğallaştığını göstermiştir. Benzer şekilde, Şeyda da hem sosyal medya hesaplarının hem de telefonunun şifresini eşinin koyduğunu belirtmiştir. Şeyda telefonu şifrelemenin kullanım açısından zor olduğunu, bu nedenle şifre kullanmayı tercih etmediğini söylemesine rağmen, telefonunun kaybolması durumunda içindekilere dışarıdan ulaşımı engellemek için eşi tarafından şifre koyulmuştur. Bu örnekte mahremiyetin başka bir yönü göze çarpmaktadır. Kadının kendine özel alanı olan telefonun erkek tarafından sorulmadan şifrelenmesi, bu alana başka birinin müdahalesini engellemek açısından oldukça toplumsal cinsiyetlenmiş bir yaklaşımdır. Böylesi bir müdahale, her ne kadar çoğu kadın tarafından sorunsallaştırılmasa da aslında kadını dış dünyadan korumanın yine erkeğin görevi olduğu denetim efsanelerine tekabül etmektedir. Böylesi bir müdahale, aynı zamanda kadının mahreminin yine erkeğin mahremi sayıldığı, koruma görevinin de yine erkeğe ait olduğu bir ilişkileneceği ifade etmektedir.

Kamusal ve Özel Alanın Bulanıklaşması

Akıllı telefonlar ve mahremiyetle ilgili bir diğer tartışma da kamusal ve özel alan ayrımı üzerinden temellenmektedir. Akıllı telefonların kamusal kullanımlarıyla birlikte, özel alanı kamusal alandan ayıran eski sosyal sınırlar bulanıklaşmış ve yeni sınırlar oluşturulmaya başlanmıştır (Gant ve Kiesler, 2002; Ling, 1999; Lee, 2005). Bir yandan bireysel bir teknoloji olmasıyla özel olana sıkı sıkıya bağlı olan telefonlar, diğer yandan kamusal alanın da bir parçasını oluşturmaktadır. Kullanıcılar, artık kendi mahrem alanları olarak tanımladıkları telefonlarını beraberlerinde kamusala da taşımaktadır. Morley'in (2006: 36) belirttiği gibi, günümüzde cep telefonları, diğer evcil teknolojiler gibi kamusal özel alana getirmemekte, tam tersi, özel alanı kamusala aktarmaktadır. Bu anlamda, cep telefonları ile ilgili yapılan erken araştırmalar, bu telefonların kamusal alanda kullanımının, mahremiyet ile ilgili yaratacağı sorunların nasıl yönetileceği üzerine odaklanmıştır (Haddon ve Green, 2009: 55).

Kopomaa'ya göre mobil medya, özel ve kamusal alanın arasında üçüncü bir alan oluştururken (Hjorth, 2009b: 150), Puro'ya göre (2004: 23), "bir cep telefonunun en ayırt edici özelliklerinden biri, halka açık mekanları özelleştirmesidir." Buna

göre bir kişi, kamusal alanda telefonla görüştüğü zaman aslında kendi özel alanındadır, yani bu mekânı özelleştirmektedir. Konuşmacı kamusal mekânda fiziksel olarak var olmasına rağmen, zihinsel olarak görünmeyen birine yönelmektedir. Puro'ya göre, kamusal alanların özelleştirilmesi, sokakta insanların davranışlarında açıkça görölmektedir:

Birisi telefonda konuştuğunda, en kalabalık yerlerden ayrılır, sessiz bir köşe bulmaya çalışır ve genellikle mümkün olduğunca sessizce konuşur. Cep telefonu, kullanımının sözlü olmayan performansı yaygındır: Cep telefonu kullanıcısı diğeri insanlara yardım etmek için sırtını çevirir ve sonra konuşur; ya yere bakar ya da yavaşça dolaşır. Bu eylemlerin amacı, cep telefonu kullanıcısının kendi özel yerine taşındığını ve telefon görüşmesine konsantre olduğunu göstermektir (2004:23).

Kişi kamusal alanda kendine özel bir yer açarken, kamusal alanı daha fazla özelleştirmektedir, “çünkü cep telefonu kullanıcıları sözel olmayan bir şekilde kendilerini tecrit edip havayı özel meselelerle doldurmaktadır” (Puro, 2004: 23). Dolayısıyla, cep telefonuyla gerçekleştirilen bir iletişim, ister istemez başka kişilerin dinleme alanına girmektedir. Cep telefonu aracılığıyla başkalarıyla iletişim kurarken, her iki kişi de bir yandan birbirlerinin varlık alanlarına dahil olurken, öte yandan da başkalarının fiziksel alanlarına girmektedirler (Fortunati 2005). Örneğin, bir toplu taşımada yapılan konuşmada ne konuşan kişinin ne de dinleyen kişinin bu durumdan kaçınması mümkün değildir. İnsanların ister istemez özel konuşmalarına şahit olmak, çoğu kişi tarafından rahatsız edici bulunmuştur. Katılımcılardan Çiçek, kamusal alanda yapılan görüşmelerden duyduğu rahatsızlığı “*İnan ki 2 saat konuşanı gördüm. Artık illallah yani. Ne başkasının özel hayatını dinlemek istiyorum ne de benimkini dinlesinler. Mecbur kalmadığım sürece konuşmuyorum dışarda*” sözleriyle ifade ederken Atiye, “*sokakta araçta, yani toplu taşımada falan çok konuştuklarında hoşlanmıyorum. Ben de herhalde o yüzden dikkat ediyorum*” diyerek kişinin iletişim mahremiyetinin kamusala taşınmasından duydukları rahatsızlığı belirtmişlerdir. Benzer şekilde Gökhan da kamusal alanın bu kadar özelleştirilmesini ve konuşma tonlarından duyduğu rahatsızlığı “*bazı yerlerde kullanılması acayip bir fena oluyor. Bu konu ile ilgili bir kültür yok. Toplu taşıma araçlarında bağıra bağıra konuşan insanlar, kakara kikiri gülmeler falan, bunlar pek hoş değil*” sözleriyle ifade ederek, kamusal alanda yer alan konuşmaların rahatsız edici bir boyutunun olduğundan bahsetmiştir.

Cep telefonu literatüründe tartışılan önemli konulardan biri de kamusal ortamlarda cep telefonu kullanımı ile ilgili tutumlara ilişkindir (bkz: Campbell ve Russo, 2003, Campbell, 2004, 2007a, 2007b, Ling 1996,2004). Yukarıda belirtildiği gibi, kamusal alanlarda cep telefonlarını kullanan kişiler genellikle diğeriilerinin bu du-

rumdan rahatsızlığının farkındadırlar (Ling, 2004). Cep telefonu kullanıcıları, yüksek sesle konuştuğunda etrafındaki insanlar bilinçsiz bir şekilde dinleyici rolüne geçmektedirler (Fortunati, 2003; Agar, 2013: 176-177). Bazıları karşı tarafın iletişim içeriğini merakla ve ilgiyle dinlerken, diğerleri bu konuşmayı dinlemek zorunda kalmakla ilgili şikayetlerini dile getirmektedirler (Ling, 1996). Yaşanan bu gerilim, cep telefonu kullanımıyla özel ve kamusal alan normlarının değişen doğasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kamusal alanda “uygun” cep telefonu kullanımını düzenleyen normlar üzerinde uzunca bir süre tartışılmıştır (bkz: Ling, 2004; Ling ve Yttri, 2002, Green ve Singleton, 2009).⁵¹ Bu tartışmalar, bir yandan iletişim mahremiyetini korumak, diğer yandan başkalarının bu mahrem alana isteyerek ya da istemeyerek müdahil olunmasını engellemek açısından önemlidir. Ancak, cep telefonlarıyla birlikte özel olanın bu kadar kamusallaşması ya da kamusalın özelleşmesi mahremiyet algısında da dönüşümlere neden olmaktadır. Pek çok kişi kamusal olarak kabul edilen mekanlarda en mahrem şeylerini konuşabilirken, diğerleri de bu mahreme gönüllü ya da gönülsüz olarak ortak olmaktadır. Cep telefonlarının ilk kullanılmaya başlandığı yıllarda bu tür rahatsızlıklar oldukça fazlayken, günümüzde herkesin bir telefonu olmasıyla birlikte bu durum oldukça azalmıştır. Eskiden telefonla toplu taşımada konuşan insan sayısı bir elin parmaklarını geçmezken, günümüzde neredeyse herkes farklı şekillerde telefonlarıyla meşgul olmaktadır: Kimi konuşurken, kimi mesajlaşmakta, kimi müzik dinlerken kimi sosyal medya hesaplarına bakmakta, kimi fotoğraflarını gözden geçirirken, kimi internete gezinmektedir. Dolayısıyla, tüm bu pratiklerin gerçekleştiği bir alanda, kişinin kendine özel verileri başkaları tarafından kolayca görülebilmektedir.

Bu bağlamda, akıllı telefon çağında, kamusal ve özel alanlar arasındaki erozyonları anlamak için mahremiyet kavramına odaklanmak önemlidir. Hjorth ve Lim’in belirttiği gibi (2012: 478), günümüzde akıllı telefonlar, “mahremiyetin sadece “özel” bir aktivite olarak değil, aynı zamanda kamusal alan performansının temel bir bileşeni olarak kavramsallaştırılması ve uygulanmasındaki değişimlerin bir parçası olarak görülebilir.” Mahremiyet, özellikle akıllı telefonlar tarafından özetlenen bir tür “kamusallık” olarak, yeni bir anlam üstlenmektedir. Dolayısıyla, mahrem olanın kamusallaştığı akıllı telefon çağında, keskin bir kamu ve özel alan ayrımı yapmak söz konusu değildir. Bu alanlar, sıkıca iç içe geçmiş ve bulanıklaşmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi de akıllı telefonlarımız aracılığıyla sürekli

---

⁵¹ Bu düzenlemeler, cep telefonlarının kamusal mekanlarda kullanımına uygun yerlerin belirlenmesi ya da hangi durumlarda kapatılması gerektiği gibi bazen basit görgü kuralları açısından yapılmıştır. Örneğin İngiltere’de bazı servis sağlayıcılar, kullanıcıların cep telefonlarını çeşitli kamusal alanlarda kapatmalarını teşvik etmek için “Switch It” kampanyası (1999) yürütmüşlerdir ya da bazı kurumlar çeşitli yayınlara insanları iletişimin düzgün yönetimi konusunda bilgilendirmek için küçük cep telefonu görgü kuralları kitapçıkları yayınlamışlardır (Haddon ve Green, 2009: 55-56).

bağlantıda kaldığımız sosyal medya hesaplarıdır. “Sosyal medya, mahremiyeti daha kamusal hale getirmeyi içeren belirli toplumsal performans türlerini sağlar” (Hinton ve Hjorth, 2013: 3). Örneğin, bir sosyal medya hesabına eklediğimiz fotoğraflarımız ya da çeşitli içerikler, gizlilik ayarları herkese açık olduğu zaman kamusal bir performans olarak görülürken, sadece aile ve arkadaşlara açık olması yarı kamusal bir performans olarak değerlendirilmektedir (2013: 3). Ayrıca, bu platformlardaki içeriklerin, üye olmak için onaylamak zorunda kaldığımız kullanıcı sözleşmeleriyle şirketlerin kullanımına devredildiği unutulmamalıdır. Böylece, aslında izleyicisini belirlediğimiz bir özel alanda yaptığımız paylaşımlar ya da ürettiğimiz içerikler, alınıp satılan bir meta olarak kullanılmakta ve mahremliğini yitirmektedir. Ayrıca, yine aile ve arkadaşların görmesine izin verdiğimiz paylaşımlar kolayca kopyalanmakta ve başka platformlarda dolaşıma sokulmaktadır. Kısacası, sosyal medya ya da dijital platformlarda yer alan mevcut içerikler, paylaşımı ne kadar sınırlandırlırsa sınırlandırılırsın mahrem alanın içinde kalmaktan oldukça uzak görülmektedir ve bu mahremiyet dönüşümlerinde akıllı telefonlar önemli rol oynamaktadır (Wajcman et al. 2009).

Sosyal paylaşım ağlarında gerçekleştirilen etkileşimler, akıllı telefonların sağladığı hareket kabiliyetinden dolayı genellikle kamusal alanda yer almaktadır ve bu nedenle de kamusal alandaki deneyimleri şekillendirmektedir (Humphreys, 2012: 494-495). Bu bağlamda, kamusal ve özel alanları dolduran mahremiyet biçimlerinin akıllı telefonlarla birlikte yeniden şekillenmesi ve çevrimiçi ve çevrimdışı dünyalar arasındaki sınırların bulanıklaşmasıyla birlikte eski mahremiyet biçimleri önemli ölçüde değişmektedir (Hjorth, 2012: 193; Hjorth ve Lim, 2012: 478). Özellikle akıllı telefonların toplumsal cinsiyete dayalı kullanımlarında, mahremiyet algısının eski ve yeni biçimleri arasında oluşan farkı görmek mümkündür (Hjorth, 2009: 4).

Rakow ve Navarro (1993:155), kadınların cep telefonu kullanım pratiklerini inceledikleri çalışmalarında, cep telefonlarının erkekler tarafından kullanımının kamusal dünyanın; kadınlar tarafından kullanımın ise özel dünyanın bir uzantısı olarak algılandığını bulgulamışlardır. Horst ve Miller (2006:69) da Jamaika çalışmasında, cep telefonun özellikle kadınlar tarafından, kamusal alan yerine ev ortamında mahremiyetin korunması için bir araç olarak kullanıldığını bulgulamıştır. Benzer şekilde Elisabetta Costa da (2016) Mardin’de yaptığı saha çalışmasında, bölgedeki kadınların erkeklere ait olan kamusal alanlarda cep telefonu kullanımından kaçındıklarını gözlemlemiştir. Bu örnekler, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve rolleri temelinde kamusal ve özel alanlar arasındaki çağdaş bölünmelerin cep telefonu kullanım pratiklerine yansımaları göstermektedir. Farklı ülkelerde ve kültürlerde olmasına rağmen, erkek egemen cinsiyet rejiminin hâkim kodları temelinde kamusal alan erkeklerle özdeşleştirilirken, ev içi özel alan kadınla özdeşleştirilmiştir. Ancak, cep

telefonlarının yaygınlaşması ve kadınların bu teknolojiyi ısrarla benimsemesi ve kullanmasıyla birlikte bu ikilik kısmen çözülmeye başlamıştır. Bu bağlamda, katılımcılara, kamusal ve özel alanlarda cep telefonu kullanımları açısından bir fark olup olmadığı ve kadınlarla erkeklerin kullanımları açısından bir fark görüp görmedikleri sorulmuştur. Katılımcılardan Bahadır, telefonunu evde nasıl kullanıyorsa dışarda da öyle kullandığını belirtirken özellikle kadınların kendi aralarında bir fark gördüğünü söylemiştir:

Mutaassıp bayanlar biraz daha, şöylelerini çok gördüm mesela kafasını bir tarafa gömüp telefon görüşmesi yapanları falan yani. Yapılmaması gereken bir şey, sonuçta telefon görüşmesi, bunun bir ayıbı falan yok.

Bahadır'ın gözlemi, her kadının kamusal alanı kullanmada aynı çekingenliği göstermediği, bunun sosyo-kültürel bir boyutunun olduğu düşüncesini ifade etmektedir. Görüşme yapılan kadınların neredeyse tamamı, kamusal alanda konuşmaktan ya da telefonlarını kullanmaktan artık eskisi kadar çekinmediklerini dile getirmişlerdir. Bunun en önemli bir nedeni, akıllı telefonların son yıllarda eriştiği kullanım oranı ve ikamet edilen yerin sosyo-kültürel yapısıdır. Ankara, başkent olması nedeniyle çok farklı din, dil, ırk ve farklı sosyo-ekonomik ve kültürel alandan insanın bir arada yaşadığı bir zemin sağlamaktadır. Dolayısıyla, daha küçük ve kapalı bir şehirde yaşanan kamusal deneyimler, daha büyük ve kozmopolit bir şehirde yaşananlardan farklı olabilmektedir. Ancak, mekânsal farklılıklar olmasına rağmen, kamusal alanda hepimizin şahit olduğu telefon konuşmaları ve bunlara bireysel olarak gösterilen ilgi toplumsal cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Kamusal alan, daha çok erkeklerin özgürce koştukları bir alanı ifade ederken, kadınlar için kamusal bir ortamda konuşmak hala toplumsal cinsiyet kalıpları ile sınırlandırılmış gözükmektedir. Örneğin, katılımcılardan Murat, kadınlarla erkeklerin kamusal alanda telefon kullanımları arasında bir fark olduğunu vurgularken, bu durumu, kamusal alanda artık kadınların telefon kullanım oranlarının artmasıyla açıklamıştır:

Valla ben dışarda da evde de gayet rahat kullanıyorum telefonu. Hiç sınırlamam kendimi, ama bence dışarda kadınlar erkeklerden daha beter. Kadınlar aşmış kendini.

Kamusal mekanlarda kadınların cep telefonu kullanımlarının artmasının kadınların “kendini aşması” olarak nitelendirilmesini, erkek egemen cinsiyet rejiminin erkeğe sağladığı kamusal konforu daraltmasından kaynaklı bir rahatsızlık olarak ele almak gerekmektedir. Her alanda erkeğe ait olan kamusal mekanlarda kadınların varlığı ve cep telefonu kullanım pratikleri, toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından sorunlu görülmektedir. Örneğin, bir diğer görüşmeci Kenan da yaşadığı bir örnek üzerinden kız çocuklarının kamusal mekanlarda telefon kullanım pratiklerinin rahatsız ediciliğinden bahsetmiştir:

Ama bence kadınlarımız çok kötü kullanıyor. Özellikle genç kızlar. Özellikle müzik dinlerken iki kulaklığı da takıp paldır küldür gidiyor. Bana da denk geldi. Bu fırının köşesinde lise öğrencisi, sabah ben işe giderken o da okula gidiyor, arkada araç korna çalıyor, kışın, kapüşon takmış, yüzü de gözükmüyor, korna çalıyor duymuyor bir türlü, ben gittim elimi attım, çektim kulaklığı. Tabi korktu kız. Genç kız. Ne oluyor abi dedi, arkana baksana dedim araç geliyor. Korna çalıyor duymuyorsun ...Özellikle genç kızlarımız çok kötü kullanıyor. Birer bağımlı olmuşlar. Ben gördüğüm kadarı ile tamam erkekler de var, ama kızlar kadar değil. Kızlar daha çok aktif o konuda.

Cep telefonlarının gençler arasında kullanım pratikleriyle ilgili geniş bir literatür bulunmaktadır. Ancak, burada odaklanılacak nokta gençlerin kullanım pratiklerinin toplumsal cinsiyetlenmiş ayrımıdır. Kamusal alanda cep telefonu kullanımlarının bazı kazalara neden olduğuna, hatta son dönemlerde selfie çekerken ölen birçok insanın haberine her gün tanık olmak mümkündür. Burada temel mesele, gençlerin kamusal alanda akıllı telefon kullanım pratiklerinin kız ve erkek çocuk ayrımı üzerinden temellendirilmesidir. Gençler, cep telefonlarıyla kamusal alanı farklı şekilde deneyimlemektedirler; ancak bu kullanım pratiklerinin sadece kız çocukları üzerinden ifade edilmesi, kadınların kamusal alanda artan görünümlerinden duyulan endişeyi içinde barındırmaktadır. Çünkü, erkek egemen toplumlarda kamusal mekanlar, her zaman erkeklere ve erkek çocuklarına ait bir alan olarak kategorilendirilmektedir. Hatta kız çocuklarının bu alanlardan sakınılması gerekirken, erkek çocuklarının bedenini kamusal mekanlarda sergilemesi teşvik edilmektedir. Bu toplumsal cinsiyet normları temelinde, herhangi bir erkek çocuğunun toplu taşımada ya da başka kamusal alanlarda yüksek sesle konuşması daha az sorgulanırken, bir kız çocuğunun aynı davranışı sergilemesi ciddi şekilde ayıplanmaktadır. Kenan'ın verdiği örnek, aslında çok sıradan bir olayı ifade etmesine rağmen, failin kız çocuğu olması, duruma tepki vermenin dozunu arttırmaktadır. Böylesi bir algının nedenlerini katılımcılardan üç kız çocuk annesi Zeynep şöyle ifade etmektedir:

Bence erkekler daha rahat kullanıyor telefonu dışarda, daha rahat konuşuyorlar gibi geliyor bana. Yani, gördüğüm veya izlemlediğim o. Kadınlar biraz daha aslında bence o konuda titiz. Daha dikkatli davranıyorlar. Bence bu kadın olmalarından kaynaklanıyor. Daha dikkatli davranıyorlar. Daha usturuplu oluyorlar. Çünkü her şey her ortamda her yerde konuşulmuyor. Ama bu erkekler için pek de öyle değil. Bakıyorsunuz bazen hiç konuşulmayacak bir şeyi, işte yolda yürürken konuşabiliyor, kulaklık kulağında, ama siz duyuyorsunuz. Erkekliğin konforu mu, bizim toplumumuzun mu böyle bir şeyi var bilmiyorum ya da yetiştiriliş tarzımız bu. Biliyorsunuz, hani bizim ülkemizde erkek çocuğu yetiştirilirken biraz daha rahat yetiştiriliyor. Ama kız çocukları biraz daha baskılanarak, hareketine dikkat et, konuşmana dikkat et, oturmana kalkmana dikkat

et, hep aslında bu baskı olduğu için belki de bilinç altımıza yerleştiğinden dolayı biz kendimizi baskılayarak hareket ediyoruz. Bu böyle gibi geliyor bana.

Özellikle, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hala derin bir şekilde devam ettiği ülkelerde, kadınların kamusal davranışlarının daha fazla sorgulanması bu cinsiyetçi kodlardan beslenmektedir. Kadınların ait oldukları var sayılan “özel alanlardan” kamusal çıkması, kamusal davranış biçimlerinin sorgulanmasını beraberinde getirmektedir. Çünkü, Zeynep’in de belirttiği gibi, erkek egemen toplumlarda kadınlara öğretilen ya da onlardan beklenen davranışlar, kamusal alanda kendilerini sınırlamaları ve mahremiyetlerini korumalarını teşvik etmek yönündedir. Bir erkek, kamusal mekanlarda her türlü konuşma ya da davranma özgürlüğünü kendinde görebilirken, bir kadın benzer bir davranışı sergilediğinde bu durum Murat’ın da vurguladığı gibi kadınların “kendini aşması” ya da Kenan’ın belirttiği gibi “kız çocuklarının kötü kullanması” şeklinde yorumlanmaktadır. Dolayısıyla, kadınların akıllı telefon kullanım pratikleri üzerinden dile getirilen bu algı, her alanda yeniden üretilen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden bağımsız değildir. Katılımcılardan Cemal, kadınların kamusal alanda telefon kullanım pratiklerine ilişkin algıların zamanla değiştiğini ifade etmiştir:

Şimdi, yani yavaş yavaş bunlar aşıyor, ama bir zaman öncesine kadar kadınların dışarıda telefon ellerinde çok konuşmaları, uğraşmaları yadırganıyordu. Ama gördüğüm kadarı ile bunlar yavaş yavaş aşıldı ve aşıyor diye düşünüyorum. Bir kadının çok elinde telefon ile gezmesi, çok konuşması farklı şeyler düşünceler uyandırabiliyordu insanlarda. Bu da toplumun bazı kesimlerinde olan şeyler.

Her ne kadar cep telefonları ilk çıktığı zamanlarda Cemal’in vurguladığı “yadırgama” durumu günümüzde artık herkesin bir cep telefonu olmasıyla yavaşça dönüşmüş gibi görünse de kadınlardan beklenen “kamusal kullanım pratikleri” sabit kalmaya devam etmektedir. Yani, niceliksel artış, görüşmelerde de görüldüğü gibi, niteliksel dönüşümü beraberinde getirmemektedir. Erkek egemen cinsiyet rejiminde erkeğin bir alanı olarak görülen kamusal mekanlarda kadınların cep telefonu kullanım pratiklerinin artması, mevcut toplumsal cinsiyet rolleri açısından hala sorunlu gözükmektedir. Dolayısıyla, kamusal ve özel alanların cep telefonu kullanımıyla bulanıklaşması, yani özelin kamusallaşması ve kamusalın özelleşmesi eski mahremiyet biçimlerini dönüştürürken, toplumsal cinsiyet ilişkileri zemininde mahremiyet ve kadın arasında kurulan bağ sabit kalmaktadır. Kadın, hala mahrem alanın bir öznesi ve kendi mahreminin bir bekçisi olarak, cep telefonu kullanımına kamusal alanlarda dikkat etmesi beklenen bir konumda görülmektedir.

Akıllı Telefon Sahipliği ve Kullanım Pratikleri

Kamera Kullanımı: Kullanıcı Yorumlarında Selfie ve Narsisizm Tartışmaları

Klasik cep telefonlarından farklı olarak akıllı telefonlar, entegre yüksek çözünürlüklü kameraları, filtre uygulamaları ve mobil internet erişimiyle birlikte fotoğraf çekme, saklama ve paylaşma pratiklerimizi önemli ölçüde değiştirmiştir. Akıllı telefonların sıklıkla tercih edilme ve kullanılma amaçlarından birisi de kullanıcılarına sağladığı “her an görüntü alma” ve “anı yakalama” ayrıcalığıdır. Son 10 yılda cep telefonları, özel ve kamusal alanlarda artan kullanımıyla birlikte, sadece taşınabilir bir haberleşme aracı olmaktan çıkmış, bir sosyalleşme, görüntüleme ve paylaşma aracı olmaya doğru hızla dönüşmüştür. Bu dönüşümün temel nedeni ise, akıllı telefon teknolojisinin yaygın bir şekilde kullanımıdır. Cep telefonları sınırlı teknik yeteneklerle kısıtlanmış olmasına rağmen, akıllı telefonların sağladığı yüksek çözünürlüklü kamera özellikleri, dokunmatik ekranlar ve kablosuz iletişim ağlarının sorunsuz entegrasyonu kamera kullanım pratiklerine yeni bir boyut getirmiştir (Villi, 2013: 214; Keep, 2014: 20). Artık, gündelik hayatın her alanı ve her anı, akıllı telefonlarla belgelenabilmekte ve anında paylaşabilmektedir. Kameralı telefonların bu kullanım pratikleri, geleneksel fotoğrafçılığın estetik kaygılar, doğru çerçeveleme, aydınlatma gibi kurallarından farklı olarak, insanların “kişisel deneyiminin iletişimsel yönleri ile” daha fazla ilişkilidir (Keep, 2014: 17-18). Akıllı telefonlarla çekilen anlık görüntüler, kullanıcıların kişisel deneyimlerini ve dünya izlenimlerini sunar ve kullanıcıların kendi öznel bakışlarından ortaya çıkan geçici anları kaydeder (Di, 2013: 118). Dolayısıyla, cep telefonlarının aracılık ettiği fotoğraf pratikleri ile ilgili çalışmalar da bu kişisel deneyime odaklanmıştır. (Lee, 2005; Okabe ve Ito 2006; Gye 2007; Van House ve Davis, 2007).

Akıllı telefonlarla deneyimlenen bu fotoğrafçılık pratikleri, kullanıcının kişisel dünyasına ilişkin bir çerçeve çizmektedir. Eskiden sadece özel zamanlar ya da özel yerlere ilişkin fotoğraflar albümlenirken, akıllı telefonlarla birlikte gündelik hayatın sıradan anları kayıt altına alınıp paylaşılmaktadır. Akıllı telefonların bir fotoğraf makinesine kıyasla daha hafif ve taşınabilir olması, bir hane kullanımından ziyade bireysel bir teknoloji olması, çekilen fotoğrafları kaydedecek bir depolama alanı olması ve bu fotoğrafların başka bir cihaza gerek duymadan anında sosyal medya platformlarında ya da farklı uygulamalarda arkadaşlarla paylaşılabilir olması, geleneksel fotoğraf çekme pratiklerini ve fotoğraf içeriklerinin değişimini beraberinde getirmektedir. Böylece, akıllı telefonlar gibi bireysel bir teknolojinin gündelik kullanımı, kişisel dünyanın kaydedilmesini sağlamaktadır. Gye’in (2007: 284) belirttiği

gibi, cep telefonlarıyla çekilen fotoğraflar, kişinin bireyselliğine daha fazla odaklandığı ve bireyselliğini güçlendirmesini sağlayan bir alanı ifade etmektedir. Artık akıllı telefonlarla birlikte pek çok kullanıcı, entegre ya da indirilebilen bir takım fotoğraf uygulamaları ile kendi fotoğraflarının yapımında, dolaşımında ve sosyalleştirilmesinde hevesli uygulayıcılar haline gelmektedirler (Hjorth, 2007, 2009; Di, 2013: 116).

Gündelik hayatta kamera kullanım pratiklerini Van House ve Davis (2007), sosyal ilişkileri kurma ve sürdürme; kişisel ve grup hafızası oluşturma; öz sunum (*self-presentation*) ve kendini ifade etme (*self-expression*) şeklinde dört kategoride tanımlamaktadırlar. Buna göre, mobil kamera kullanımları boyunca kişiler, bir yandan fotoğraf paylaşım yoluyla ilişkilerini yansıtmaya ve sürdürmeyi sağlarken, diğer yandan bireysel ya da parçası oldukları grubun bir kaydına, bir hafızasına sahip olurlar. Ayrıca, bu pratik boyunca kullanıcılar, başkalarının kendilerini görme biçimini şekillendiren öz sunumlarını gerçekleştirmenin yanı sıra, düşüncelerini yansıtan görüntüleri yaratarak kendilerini başkalarına ifade edebilme olanağı bulurlar. Bu bağlamda akıllı telefonlar, kişinin kendisini, duygularını, ilişkilerini ve çevresini “yansıtan”, onlara çeşitli düzeylerde düşünümSELLİK sağlayan bir teknolojidir (Jarrigeon, 2012: 37).

Sağladığı kullanım kolaylığı, taşınabilirlik, bağlantıda olma, erişilebilirlik ve düşük maliyet gibi özelliklerle birlikte akıllı telefonlar, “kişisel ve / veya kolektif deneyimlerin görsel temsillerini yakalamak için ideal bir araç haline gelmektedir. Böylece, çekilen fotoğrafların iletişim için kullanılabilmesi yeni bir anlayışı destekler ve kişinin kendisini günlük yaşamda ifade etmesinin yollarını sağlarlar” (Keep, 2014: 15). Çekilen fotoğrafların seçimi sadece bireysel bir karar değildir, paylaşmanın uygun olduğuna dair kolektif bir duyguyu yansıtmaktadır. Yani, sıradan bir günde akıllı telefonlarla çekilen sıradan bir fotoğraf, bir yandan anı belgelemeyi, bir hafıza mekânı oluşturulmayı sağlarken, diğer yandan da bireysel ve kolektif iletişime aracılık eder. Örneğin, bir fotoğrafın paylaşılması hediye verme ritüeli gibi ikili ilişkilerde ya da arkadaş topluluğunda bağların güçlenmesine hizmet edebilir. Çeşitli araştırmalar, kameralı cep telefonunda çekilen fotoğrafların çoğunun, fotoğrafları yüz yüze bir ortamda diğer insanlara göstermek ya da taşınabilir bir fotoğraf albümü olarak saklamak olduğunu göstermiştir (Haddon ve Green, 2009: 134-135). Lasen bu pratiği, “başkalarına göstermek için cüzdanda saklanan fotoğraflara” benzetmektedir (2004: 3).

Şimdiyi, geçmişin bir hayranı olarak yaşamak...

Akıllı telefonlara entegre kameralar, kullanıcılarına gündelik hayatta her anı belgelemek, kaydetmek ve paylaşmak için yeni yollar sunmaktadır (Lee, 2005; Hjorth, 2009: 44; Keep, 2014: 15). Akıllı telefon teknolojisi, gündelik hayat deneyimlerini kaydetme, düzenleme, silme veya yayma sürecini hızlandırır. Zamansal ve mekânsal dinamiklerin gelişen biçimlerini yansıtmada ve şekillendirmede akıllı telefonların rolünü Hjorth, kamera kullanım pratikleri özelinde 'hızlı akan şimdiki zaman' (*fast-forwarding present*) olarak adlandırmaktadır (2006, 2009). Bu kavram-sallaştırma, Hjorth tarafından, "gündelik hayatın her ayrıntısını belgelemek ve paylaşmak zorunluluğu, yalnızca şimdiyi, geçmişin bir hayranı olarak yaşamak, kişinin kendi hayatının röntgencisi olabileceği" bir durumu işaret etmek için kullanılmaktadır (2009: 44). Katılımcılardan Cemal, hayatın her anının bu şekilde görüntülenmesinin, anı yaşamayı engellediğini düşünmektedir:

Kamera kullanıyorum, ama çok kullananlara kızıyorum.... Diyelim ki güzel bir yere gidiyorsun, güzel bir mekâna, güzel bir doğa yerine gittin. Diyor ki, hemen o doğanın içine girip o doğayı hissetmektense hemen alıp selfie çekelim, hemen fotoğraf çekiyoruz. O doğayı ikinci plana bırakıyoruz. Hâlbuki hemen o doğayı, o yeşilliği, o dereyi hissetmek lazım. En son giderken fotoğraf çekip gitmek lazım.

1960'larda Polaroid kameraların çıkması ile anında fotoğrafçılık tecrübe edilir hale gelmiştir. Bu makinelerle yakalanan bir kare, anında görülebilmekte ve diğerleriyle paylaşılabilir. Bunların ardından çıkan dijital fotoğraf makineleri ve sonrasındaki akıllı telefon kameraları, o dönemin pratiklerine benzer bir işlev görmektedir. Her zaman her yerde yanımızda taşıdığımız akıllı telefonlarımızla hayatımızın her anını belgelerken, geleceğe bir hatıra kalsın istiyoruz. Böylece, içinde bulunduğumuz zamanı geçmişin bir parçası haline getiriyoruz. Böylesi bir görüntüleme ya da paylaşma isteği ise o anda kalmayı, anın tadını çıkartmayı engellemektedir. Bu kaygının temel nedeni, kişinin içinde bulunduğu mekânı, zamanı, duyguyu, ortamı kayıtlamak ve başkalarına göstermek istemesidir. Akıllı telefonlarla çekilen fotoğrafların çoğu, artık dijital ağlar aracılığıyla dolaşıma girmektedir. Bu süreçte gerçekten değişmekte olan şey, çekilen fotoğraf sayısının artmasına paralel olarak fotoğrafik görüntü üretimi ve dağıtımının da çeşitlenmesidir. Akıllı telefonu olan her kullanıcı bu fotoğraflama pratiklerinin önemli bir aktörü haline gelmektedir. Dolayısıyla, internetin cep telefonlarına entegrasyonu, kişinin diğer insanlarla sürekli fotoğraf bağlantısı kurmasını sağlar. Böylece, kullanıcılar her zaman 'görsel olarak çevrimiçi' olurlar (Villi, 2013: 215). Bu çevrimiçi olma durumu ise kullanıcıların, gündelik hayatı kaydetme ve sergileme kaygılarından kaynaklanırken, aynı zamanda içinde bulundukları zamanı geçmişin bir parçası olarak yaşamalarına neden olmaktadır.

Bazı yerleri unutmak istemiyorum ve onu kaydediyorum...

Humphreys'in belirttiği gibi (2018) sosyal medya, gündelik hayatın her anının kaydedilmesi ve paylaşılmasının önemli bir alanı olmasıyla, eski günlüklere benzetilmektedir. Aslında kişi ileride hatırlamak için bir yandan bulunduğu yere, zamana ve duyguya dair bir kayıtlama işlemi yaparken, aynı zamanda bunu paylaşma ihtiyacı da hissetmektedir (Döring ve Gundolf 2005). Dolayısıyla, kamera görüntüleri de aynı günlükler gibi, bir hafıza alanı oluştururken, istenildiğinde paylaşımını da mümkün kılmaktadır. Örneğin, katılımcılardan Derya, hepsini sosyal medyada paylaşmasa da çok sık fotoğraf çekmesini, kişisel bir hafıza oluşturma isteğiyle açıklamaktadır:

Çok sık kamera kullanıyorum. Özellikle kişisel hafıza için. Sosyal medyada da paylaşıyorum bazı şeyleri ama orada seçilebilme özelliği var. Ama bazı yerleri unutmak istemiyorum ve onu kaydediyorum. Hatta video da kaydediyorum. Onları unutmak istemediğim için kaydediyorum. Özellikle insanların hayatlarının sınırlı olduğu düşüncesi üzerinden de ilerliyor bu.

Mobil kamera kullanımı, klasik fotoğraf anlayışında olduğu gibi, fotoğrafların albümlerde toplanması ve zaman zaman gözden geçirilmesi ile bir hafıza tazeleme pratiğine benzemektedir. Kişi içinde bulunduğu anı ölümsüzleştirirken, onu saklayarak geleceğe bir hatıra bırakmak istemektedir. Kamera kullanımıyla oluşturduğumuz bu izler, şimdiki zaman, geçmiş ve gelecekle ilişki kurmanın bir yolunu da sağlamaktadır. Bu anlamda hatırlama, kendimizin ve etrafımızdakilerin izlerini yarattığımız ve bunlarla meşgul olduğumuz toplumsal bir süreçtir (Humphreys, 2018: 84). Bu toplumsal sürecin en önemli aktörlerinden birisi de sosyal medyadır. Akıllı telefonların yüksek çözünürlüklü kameralarıyla çekilen fotoğrafların önemli bir kısmı, kullanıcılar tarafından sosyal medyada paylaşılmaktadır. Bu paylaşımlar, bir yandan hatırlamaya yardım ederken, diğer yandan da kişinin gündelik hayatının bir anını başkalarıyla paylaşmasını da sağlamaktadır. Ancak, sadece paylaşılan bir fotoğraf, o karenin kişisel önemini ifade etmek için yeterli değildir. Dolayısıyla, fotoğrafların metin mesajlarıyla birlikte paylaşılması, hem kişinin o görüntüyü paylaşma nedenini açıklarken hem de o duyguyu diğerlerine yansıtmaktadır:

Bir medya izinin yaratılması, metnin yazılması, fotoğrafın çekilmesi veya fotoğrafla ilgili metinlerin yazılması, refleksiviteyi davet eder. Bu, hem açık hem de örtük olabilir. Tam gün süren kreşin ilk gününde oğlumun fotoğrafını çektiğimde, bunun kendi ve ailemin hayatında bir geçiş anı olduğu gerçeğine dikkat çektim. Fotoğrafı, bunun oğlumun ilk kreş gününü olduğunu bir metinle paylaştığımda, bu fotoğrafın yayınlanmasının bağlamını açıklığa kavuşturacağım, böylece başkalarının bu görüntünün toplumsal önemini, yani ebeveyn/bebek ayrılığının ilk gününü olduğunu dolaylı olarak anlayabilmesini sağlayacağım. Aksi takdirde bu

fotoğraf, oyuncuların bulunduğu bir sınıfın dışında araba koltuğunda oturan bir bebeğin sadece bir tasviridir (Humphreys, 2018: 75).

Sosyal medya, duyguların, düşüncelerin, fotoğrafların depolanmasının ve paylaşılmasının önemli bir aracı olurken, burada paylaşılan içerikler, kişinin gelecekte o günün anısını yaşaması, başkalarının da o günün anlam ve önemini görmesini sağlamaktadır. Bu pratik aslında, geçmişte fotoğrafların arkasına düşülen kısa notları anımsatmaktadır. Dijital çağ öncesi, istisnasız herkesin evinde bulunan albümlerde, arkasında tarih ve notlar yazılı olan bazı fotoğraflar bulunmaktadır. Fotoğraflara iliştirilen bu notlar, sosyal medyada fotoğraf altına yazılan açıklamalar gibi, o görselin kişinin hayatındaki hangi anı tasvir ettiğini açıklamakta ve hatırlatmaktadır. Örneğin katılımcılardan Yelda, yıllar önce annesinin arkasına yazdığı “*Canım kızım bugün ilkokula başladı*” notu bulunan eski bir fotoğrafını gördüğünde ne kadar duygulandığını anlatırken, bunu hemen telefonuyla çekip sosyal medya hesabında arkadaşlarıyla paylaştığını söylemiştir:

Yani önlük içinde fotoğrafımı görünce ben de o günü hatırladım, aynı heyecanı hissettim, ama beni en çok sevindiren annemin yazdığı nottu. Yani onu yazmasaydı, okula gittiğim ilk gün olduğunu hatırlamazdım bile. Ne bileyim, güzel bir duygu işte, yeniden yaşadım. Tabi hemen paylaştım, herkes görsün istedim o halimi.

Bir hatıra olarak saklanan fotoğrafın arkasına bir hatırlatma olarak eklenen not, yıllar sonra o fotoğrafı sadece bir görsel olmaktan uzaklaştırmaktadır. Yelda ise bu fotoğrafı sosyal medya hesabında başka bir notla paylaşarak, o duyguyu dolaşıma sokmuş ve yeni bir hatırlatma pratiği gerçekleştirmiştir. Böylece belki bir daha aklına gelip de bakmayacağı bir anıyı, her yıl sosyal medya hesabı aracılığıyla yeniden hatırlayacaktır. Benzer şekilde, akıllı telefonlarda saklanan çeşitli fotoğraflar da kullanıcıya belirli bir anı ya da duyguyu sürekli hatırlatma işlevi görmektedir.

Çocuklarım ile alakalı anılar topluyorum, içinde biriktiriyorum...

Akıllı telefonların kameraları, kullanıcıların günlük yaşamlarındaki anları ve anıları vurgulamak için kullanılmaktadır. Günlük alanın bu imgesel dökümantasyonu Hjorth’un (2009: 143) da belirttiği gibi “sıradan” ve “önemsiz” sayılabilecek şeylere önem vermeye yardımcı olur. Bu şekilde kameralı telefon görüntüleri, gündelik hayatın paradoksunu ifade etme işlevi görür. Dolayısıyla, kişilerin gündelik hayatta çektikleri, sakladıkları ve paylaştıkları fotoğraflar, kültürel ve toplumsal alandan bağımsız olamamakla birlikte, kişinin gündelik hayat pratiklerinin de bir dışavurumu niteliğindedir. Bu bağlamda, çalışma boyunca görüşme yapılan kişilere

en çok neyin/nelerin fotoğrafını çektikleri, telefonlarında hangi fotoğrafları sakladıkları ve hangilerini paylaştıkları sorulmuştur. İzin veren kullanıcıların da fotoğraf galerilerine hızlıca göz atılmıştır. Erkek kullanıcıların çektikleri fotoğraf sayısının kadınlardan çok daha az olduğu gözlemlenirken, fotoğrafların içerikleri de kişinin toplumsal cinsiyetine ve ilgi alanlarına göre farklılık göstermektedir. Örneğin, Ahmet'in albümünde arabalara olan ilgisinden dolayı, aile fotoğraflarına kıyasla çok fazla araba fotoğrafı görülürken, Bahadır'ın daha çok işi nedeniyle arazi çekimleri yaptığı görülmüştür. Lise öğrencisi olan Mehmet'in arkadaşlarıyla olan fotoğraflarının yanında derslerle ilgili notlarına rastlanırken, güvenlik olan Veysel'in özel ilgi alanı olan silahlarla ilgili fotoğraflarına rastlanmıştır. Rıza'nın albümünde, genellikle çocukları tarafından gönderilen torunlarının resmi ya da Whatsapp'da paylaşılan kutlamalar, kandil mesajları vb. bulunurken, Savaş'ın albümünde daha çok kız arkadaşıyla çekilmiş görüntüleri yer almaktadır. Ancak, kadınların albümlerindeki fotoğraf sayısı erkeklere kıyasla çok daha fazla olmakla birlikte, bu albümlerde en dikkat çekici unsurlardan biri hem selfie sayısının çok olması hem de çocuk sahibi olan kadınların duvar kâğıtlarının ve albümlerinin tamamen çocuklarının resimlerinden oluşmasıdır. Benzer şekilde, anneanne ya da babaanne olan kadınların da albümlerinin neredeyse tamamını torunlarının resimleri oluşturmaktadır. İstisnasız görüşme yapılan tüm annelerin fotoğraf galerilerinin neredeyse tamamı, çocuklarının fotoğraflarıyla doludur. Yelda bu durumu hem hatıra olması hem de işe gittiğinde onlardan uzaktayken özlem giderme aracı olmasıyla ifade ederken, Elçin bu fotoğrafları ilerde hem kendine hem de çocuklarına hatıra olsun diye çektiğini ve sakladığını söylemiştir. Benzer şekilde Zeynep de telefonun kamerasını genellikle çocukları için çok sık kullandığını belirtmiştir:

Telefonun kamerasını çok sık kullanıyorum, genellikle çocuklar ile alakalı oluyor. Çocukların gün içinde yaptığı şeyler ile alakalı olabiliyor. Dediğim gibi bebeğim var 1,5 yaşında, onun ile ilgili anılar topluyorum. Yine diğer çocuklarım ile alakalı anılar topluyorum, içinde biriktiriyorum. Çünkü onların süreçlerini takip ederken de bana çok fayda sağlıyor. Gelişimlerini orada daha rahat izliyorum. Mesela, dönüp eski çektiğim videolara ya da kamera görüntülerine baktığım zaman aslında arada ne kadar fark olduğunu görüyorum. Bazen o beni çok mutlu ediyor ve anı olarak kalıyor bunlar benim için. Yani herhalde biz ev hanımları için çok çok gerekli bir şey diye düşünüyorum.

Gündelik hayatta kullanılan teknolojik ürünler ve bunların kullanım pratikleri, kullanıcıların kimliklerini, ihtiyaçlarını, isteklerini ve dünyayı yorumlama yollarını göstermektedir (Lunt ve Livingstone, 1992). Dolayısıyla, hem kadınlar hem de erkekler, temelde aynı teknolojileri kullanmalarına rağmen, onlarla kurdukları sembolik ilişki ve kullanım pratikleri farklılık göstermektedir. Bu bağlamda, akıllı telefonlarla çekilen ve saklanan görüntüler, toplumsal cinsiyet rolleri ve performansları

açısından değişkendir. Kadın katılımcılar hem kişisel tüketim hem de paylaşım için daha fazla fotoğraf çekme eğilimindeyken (Hjorth, 2009: 221), erkek kullanıcıların fotoğraf içerikleri ile kadın kullanıcıların fotoğraf içerikleri arasında da muazzam bir farklılık göze çarpmaktadır. Bu fark, toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız olarak açıklanamaz. Zeynep'in de belirttiği gibi, çocuklarına anı toplamak ya da onların gelişimini takip etmek için akıllı telefonların kameralarının kadınlar için çok gerekli olması, kadına yüklenen annelik rolüyle ilgilidir. Anne, çocuğun tüm bakımından sorumluyken, onun gelişimsel çizgisini izlemek ve onun için anı biriktirmek yine annenin görev ve sorumlulukları arasında sayılmaktadır. Görüşme yapılan annelerin hepsinin cep telefonlarında biriktirdikleri fotoğrafların büyük kısmının çocuklarından oluşması ve her anın annelik sorumluluğuyla kaydedilmesi, anneliğin bitmeyen, sürekli devam eden bir süreç olduğunu ve toplumsal olarak anneye yüklenen sorumlulukları göstermektedir. Dolayısıyla, akıllı telefonların kamerası aracılığıyla çekilen, biriktirilen ve paylaşılan görüntüler ile toplumsal cinsiyete dayalı roller performe edilmekte ve yeniden üretilmektedir. Dolayısıyla, bu teknolojilerin kullanım pratikleri ve anlamlandırılma biçimlerine toplumsal cinsiyet boyutundan da bakmak gerekmektedir. Kadın ve erkeklerin teknolojilerle kurdukları ilişkiler, onlara verdikleri anlam ve bu anlamları açıklama biçimlerinin erkeklerle farklılık göstermesinin altındaki temel neden, mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileriyle açıklanmalıdır.

Her gün, her saat hep kendimi çekiyorum. Kendimi çok seviyorum...

Toplumsal cinsiyet rolleri ve kamera kullanımı ile ilgili bir diğer önemli ayrıntı ise selfie (özçekim) olarak adlandırılan fotoğraf pratiğiyle ilgilidir. Son yıllarda akıllı telefon kullanımındaki artışla paralel olarak selfie çekimi de bir fenomen haline gelmiştir. Hatta, dünya genelinde 2011-2017 yılları arasında bu akımın bir parçası olmak için selfie çekerken ölen kişilerin sayısı 259 olarak açıklanmıştır.⁵² Bu rakamlar ve sosyal medyada dolaşan selfie paylaşım sıklığı dikkate alındığında, son yıllarda selfie çekme pratiği ve motivasyonu ile ilgili pek çok çalışma yürütülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, akıllı telefonlarla birlikte ortaya çıkan ve kısa sürede dünyada bir fenomen haline gelen selfie'nin, kullanıcılar tarafından nasıl değerlendirildiği, kullanıcıların kişisel selfie deneyimleri ve selfie çekmenin toplumsal cinsiyet boyutuna ilişkin düşünceleri incelenmesi gereken önemli konulardır.

---

⁵² <https://www.log.com.tr/selfie-cekerek-olenlerin-sayisi-aciklandi-6-yillik-bilanco-oldukca-sasirtici/> Erişim Tarihi: 05 Ocak 2019

Selfie, bir yandan özellikle gençler arasında en çok tercih edilen fotoğraflama pratiklerinden biri olurken, diğer yandan da en çok eleştirilen ve cep telefonlarının en kötü kullanım biçimini ifade eden toplumsal bir mesele haline gelmiştir. Çünkü, mobil sosyal medya ile sık sık paylaşılan selfie, narsisizmin bir türü olarak değerlendirilmekte ve akıllı telefonlara yönelik toplumsal endişeleri temsil etmektedir (Humphreys, 2018: xi). Sosyal medyada “ben”in temsilinin önemli bir aracı haline gelen bu fotoğraflama pratiği, birçok kişi tarafından eleştirilmesine rağmen, en çok paylaşılan imgeler arasında birinci sırada yerini almıştır:

Toplum olarak daha narsistik hale geldiğimizden endişe duyuyoruz. Mobil ve sosyal medya da buna katkıda bulunuyor. Artık Narcissus'un yaptığı gibi su havuzundaki yansımamıza âşık olmuyoruz. Filtrelenmiş mobil cihazlarımızdan bize yansıyan görüntümüze âşık oluyoruz. Ya da, kendi narsistik eğilimlerimizle ilgilenmiyorsak, o zaman başkalarının daha narsistik halesinden endişe duyuyoruz, özellikle de daha genç “Ben” nesli için. “Son yıllarda bir cep telefonu ile fotoğrafını çeken ve bunu sosyal medya sitelerine yükleyen bir genci görmediğiniz bir zamanı hatırlıyor musunuz? Mobil ve sosyal medya cihazları ve platformları bir tür öz-saplantıyı (*self-obsession*) teşvik ediyor görülmektedir (Humphreys, 2018: xi-xii).

Tüm bu olumsuz yaklaşımlara rağmen Humphreys (2018: xii), mobil medyanın, “kendine saplantılı bir topluma katkıda bulunan köklü bir kötülük olmadığını” öne sürmektedir. Bunun yerine, akıllı telefonların ve sosyal medyanın aslında insanların gündelik hayatlarını kayıt altına almak ve istedikleri zaman başkalarıyla paylaşmak için buldukları yöntemlerin, tarihsel bir uzantısı olduğunu iddia etmektedir. Humphreys, bu pratiklerin uzun süredir devam eden bir uygulama olduğunu ve kendimiz hakkında yazmanın ya da fotoğraf çekmenin ve onları başkalarıyla paylaşmanın patolojik bir durum olmadığını ve bunun aslında, insanların yüzyıllar boyunca gündelik hayatı nasıl açıkladıklarının bir parçası olduğunu ifade etmektedir.

Her ne kadar geçmiş bir pratiğin uzantısı olarak görülebilse de akıllı telefonlar aracılığıyla çekilen fotoğraflar ve kamusal olarak paylaşılan görüntüler, bir yanıla narsistik bir arzuyu tatmin etmektedir. Kişi gündelik hayatının baş rolünde, sürekli kendini belgelerken, bu “eşsiz” çehreyi ve hayatı başkalarının da görmesi arzusu taşımaktadır. Elbette ki bu arzu, her paylaşım ya da paylaşan için geçerli değildir; ancak selfie çekme ve paylaşma durumu kısmen böyle bir narsistik arzudan kaynaklanabilmektedir. Turkle’in belirttiği gibi akıllı telefonlar ya da sosyal medya gibi teknolojiler, bu tür bir narsistik toplumsal dönüşüme tek başına neden olmaz; ancak bunu kolaylaştırıcı bir işlev görürler (2011: 177). Her ne kadar gündelik hayatımızı kaydetmek ya da paylaşmak, insanlık tarihinde yıllardır devam eden bir

süreç olsa da akıllı telefonlar ve mobil sosyal medyanın yükselişinden önce bu durum narsisistik bir ihtiyaçtan ziyade kişisel deneyimlerin kayıtlanmasına dayanmaktaydı (Humphreys, 2018: 43). Ancak günümüzde bu kayıtlama ve paylaşma pratikleri narsisistik bir eğilime doğru hızla evrilmektedir. Çünkü insanlar, artık mobil sosyal medya ile kendilerine ve başkalarının dikkatine aşırı derecede odaklanmaktadır. Örneğin, genç ve bekar bir kadın olan Hande, her gün, her saat selfie çekmesinin ve paylaşmasının nedenini şu sözlerle ifade etmektedir:

Kamerayı deli gibi kullanıyorum, her gün, her saat. Hep kendimi çekiyorum. Kendimi çok seviyorum. Sosyal medyada da paylaşıyorum, hem de deli gibi. Yarım saatte bir. Napayım kendimi çok seviyorum. Kendimi çok sevdiğim için, diyorum ya hani özgüven patlaması yaşıyorum ben. Kendimle de barışığım bir de. Kendimi beğendiğim için millet görsün diye paylaşıyorum.

Narsisizmi, TDK'nın tanımladığı gibi “kişinin kendi bedensel ve ruhsal benliğine karşı duyduğu hayranlık ve bağlılık” olarak tanımlarsak, Hande'nin her gün her saat kendini çekmesini ve açık bir şekilde belirttiği öz hayranlığını başkalarıyla da paylaşmasını, narsistik bir arzu olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak, görüşme boyunca sadece tek bir kişi (Hande) bu kadar sık selfie çekip paylaşma nedenini açıkça dile getirmiştir. Diğer görüşmecilerin büyük bir çoğunluğu ya hiç selfie çekmediklerini ya çektiklerini çok paylaşmadıklarını ya da selfie çekmeye ilişkin olumsuz görüşlerini dile getirmişlerdir. Katılımcılardan Derya da her ne kadar Hande gibi sık olmasa da ara sıra selfie çektiğini ve bunu özellikle çevreye güzel görünmek için değil, ama duygularını ifade etmek için paylaştığını belirtmiştir:

Ben ağlarken de fotoğrafımı çekip paylaştığımı biliyorum mesela. Bu benim için duygusal bir ifade şekli aslında. Evet, ama hani böyle çok güzel olmadığım bir an ya da çalışırken saçımın başımın dağınık olduğu, pijamalar ile çekilmiş fotoğraflarım filan, hani onları da paylaşıyorum. Demek istediğim, o yüzden benim için ifade edilmek, mesela güzel olmaktan daha önemli...

Akıllı telefonlarla çekilen görüntüler ve bunların mobil sosyal medya aracılığıyla paylaşımını, sadece narsisizmle bağlantılı olarak ele almak, böylesi bir pratiği önemsizleştirmek olacaktır. Çünkü, selfie sadece kişinin kendine olan hayranlığının bir yansıması değildir, aynı zamanda insanların kendilerini, duygularını ifade etmelerinin bir biçimidir. Hjorth, selfie çekmenin narsisizmin ötesinde, özellikle, kadınların kendi hikayelerini anlatma ve paylaşma biçimlerini de yarattığını vurgulamaktadır (2009: 231-232). Kadınların bazıları selfieyi, teknoloji aracılığıyla bedenlerini farklı bir şekilde deneyimlemek, görsel bir günlük oluşturmak ve bunu kendilerini güçlendiren bir uygulama olarak ele almaktadırlar (Gómez Cruz ve Meyer, 2012). Bu açıdan selfie, sadece narsisizm ile ilişkili değildir; aynı zamanda kadınların kendilerini çevrimiçi ortamlarda ifade etmelerinin de bir aracıdır. Dolayısıyla,

bir selfie sadece kişinin en güzel olduğu bir anın kayıtlaması olmak zorunda değildir; bazen de toplumsal cinsiyet rejiminin ideal güzellik anlayışına meydan okuyan bir eylem biçimi de olabilir. Lee'nin (2005) belirttiği gibi, selfie pratikleri her zaman ataerkil toplumun yarattığı geleneksel yapıyı takip etmez. Kadınlar bu teknoloji dolayısıyla kendileri ve bakışları üzerinde daha fazla kontrol gücü kazandıkça, geleneksel ataerkil bakışları altüst etme zevkine sahip olabilirler.

Kadınlar her dakika selfie peşindeler...

Her ne kadar yüz yüze görüşmelerde çoğu kullanıcı selfie çekmediklerini söylerseler de neredeyse herkesin telefonunda kendi portresinden oluşan bir fotoğraf bulunmaktadır. Buna rağmen, erkek katılımcıların önemli bir kısmı hiç selfie çekme gereği duymadıklarını, genelde kadınların böyle “gayretleri” olduğunu söylerken, kadın katılımcıların da önemli bir kısmı selfie çekmenin “kadın” işi olduğu konusunda hemfikirlerdir. Selfie çekmenin kadın işi görülmesi, yani bunun bir tür kişisel temsil, teşhir ya da duygusal bir ifade biçimi olarak kadına atfedilmesi, onun toplumsal cinsiyet ilişkileriyle olan ayrılmaz bağıını ifade etmektedir. Hjorth, *Mobil Media in Asia Pasific* (2009: 135) çalışmasında, genç erkeklerin selfie çekmeyi narsistik ve kadınların yaptığı bir şey olarak tanımlamalarına rağmen, hem kadınların hem de erkeklerin cep telefonlarındaki selfie sayısının eşit olduğunu; ancak aradaki farkın bunların paylaşılması noktasında ortaya çıktığını bulgulamıştır. Örneğin, katılımcılardan Derya, kendi arkadaş çevresinden hareketle erkeklerin de sıklıkla selfie çektiğini, hatta bunu gizli gizli yaptıklarını ve genelde paylaşmadıklarını ifade etmiştir:

Bence, erkeklerle kadınların selfie çekme sıklıkları açısından bir fark olmamakla birlikte, bunu gizli yapmak açısından fark var. Yani erkeklerin bunu daha gizli yaptığını düşünüyorum. Erkek kendini çekmez düşüncesinin altında neyin yattığı önemli aslında. Kendini gösterebileceği daha fazla alan var aslında erkeğin. Kurulmuş daha fazla alan olduğu için görüntü üzerinden hani aslında kendini göstermesine fazlaca gerek kalmayan bir dünya olduğu için, o yüzden bence. Ama kadın bunlar üzerinden öne çıkıyor demek istemiyorum, böyle bir algı olmakla birlikte bunun üzerinden kendini daha fazla ifade edebileceğini düşünüyor. Kadının ifadeye daha fazla ihtiyacı olduğu için sadece kendini çekmek değil, ama kendini bir yerde göstermek için mümkün olan tüm olanakları kullanmak gibi bir şeyi var bence. Ben buradayım gibi...

Kadınların özel alanlara, özellikle de evin sınırlarına ait görüldüğü, kadın bedeninin yine bu sınırlar dahilinde sergilenmesinin beklendiği ataerkil düzende, akıllı

telefonlar ve mobil sosyal medya aracılığı ile kadınlar, daha görünür olma ve sınırların dışına çıkarak özel alanlarını kamusalın bir parçası haline getirme olanağı bulmuşlardır. Dolayısıyla, akıllı telefon ve mobil sosyal medya kullanımında kadınların sayıca fazlalığı ya da selfie paylaşımlarında kadınların ilk sırayı alması, hâkim toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından sorunlu görülerek değersizleştirilmektedir. Böylesi bir bakış ise, özellikle erkek katılımcılar tarafından ya selfie çekmeyi tamamen reddetme ya da kadınlara ait bir pratik olarak önemsizleştirmeyi sağlamaktadır. Bu nedenle, özellikle kadınların ve erkeklerin selfie çekme ve paylaşma pratiğine ilişkin düşünceleri, hâkim toplumsal cinsiyet rolleri açısından ele alınmalıdır. Örneğin, katılımcılardan Ahmet, kadınlar ve erkeklerin selfie çekme pratikleri arasında gördüğü farkı şöyle ifade etmektedir:

Bence kadınlar ve erkekler arasında yüzde 99 fark var zaten. Çünkü niye, çevremizdeki erkeklerde de var o tarz hareketlerde bulunanlar da yani işte hani ışık arkadan geliyor, saçım şöyle dursun, işte söyle sen şu tarafta dur, ben sağdan daha güzel duruyorum. İşte yok burnum çıkmasını yandan bilmem ne. İşte yani boydan alma falan. Ben ve kendi çevremdeki erkekler olarak, yani öyle bir şey yok. Çektin bitti, bu kadar. İkinciye çekmiyoruz yani. Hani güzel çıktım mı falan yok. Bayanlarda ama güzel çıkmamışım ya, bir daha çek güzel çıksın, şuradan çek falan diye. İşte bizde böyle bir şey yok. Hiç kendi selfie mi de çekip koymadım. Şimdiye kadar, hiç böyle bir şey yapmadım. Gerek de duymadım, ama kadınlar her dakika selfie peşindeler.

Fotoğraf ya da selfie çekme pratikleri açısından görülen farklılıklar hâkim toplumsal cinsiyet ilişkileri içinde ele alınmalıdır. Ahmet bir yandan erkeklerin “neyse o” olduklarını, yani farklı görünme kaygısı taşımadıklarını ifade ederken, diğer yandan kadınların da güzel görünme kaygısıyla “selfie peşinde koştuklarını” dile getirmiştir. Böylesi bir ifade, erkek egemen toplumsal cinsiyet rejiminde, ayrıcalıklı konumlarından dolayı her alanda kendini ifade etme olanağı bulan erkeklerin, kamusal kadın görünümüne ilişkin düşüncelerini yansıtmaktadır. Tarihsel ve toplumsal olarak “güzel” görünmek her zaman kadına atfedilmiştir. Kadın ve güzellik arasındaki bu bağ, erkek egemen toplumsal alanda kadınların varlık göstermelerinin bir biçimi olarak işlev görmektedir. Yani güzellik ve güzel görünmek kadınların toplumsal alanda kendilerini temsil etmelerinin, ifade etmelerinin bir yolu haline gelmiştir.

Erkek egemen toplumsal cinsiyet rejiminde kadınlar, bilim ve teknoloji gibi “erkek” alanlarında kendilerini yeterince ifade etme olanağı bulamazken, kadınların toplumsal temsili de “annelik” ve “güzellik” gibi kadını sözde yücelterek ikincilleştiren söylemlerle ifade edilmektedir. Aslında, güzellik kadına özgü bir özellik olarak kabul edilmesi, kadın bedeninin erkek beğenisine sunulmasını, sergilenmesini,

metalaşmasını ve kadını değerli kılan tek şey olarak algılanmasını beraberinde getirmektedir. Kadınların kendi güzelliklerini ön plana çıkartmaları, bir yandan kadınlara atfedilen rolü temsil ederken, diğer yandan da kadınların aşağılanmalarını, ikincilleşmelerini sağlayan söylemlerin zeminini oluşturmaktadır. Kadınların erkeklerle oranla daha fazla selfie çekmesi, böyle bir güzellik anlayışının bir uzantısı olarak görülebilir; ancak, bu aynı zamanda, kadınların kendilerini ifade etmelerinin bir biçimi olarak da değerlendirilebilir. Örneğin, bir görüşmeci (Atiye), kendi sosyal ağlarına dayanarak kadın arkadaşlarının daha çok selfie çektiklerini, erkek arkadaşlarını ise selfie çekerken ya da çekiyorsa bile paylaşıırken pek fazla görmediğini ifade ederek, bunun aslında kadının üzerinde toplumsal bir baskı olan güzel görünme gayretiyle alakalı olduğunu belirtmiştir:

Toplumsal açıdan bakınca şey, kadının üzerinde bence böyle bir baskı da var. Güzel görünme gayreti kadınların daha çok gibi geliyor bana. Yani erkekler için çok kabul edilmiş şeyler sanki, ama kadınların üzerinde bence bu bir baskı. Yani hep daha zayıf olmaya çalışıyorlar, daha güzel görünmeye çalışıyorlar. Çünkü, sanki böyle olmaya mecburlarmış gibi davranılıyor aslında. Bunu içselleştiriyorlar. Biraz da bir kısmı, evet belki farkında değil ama kabullenmiş görünüyorlar bu durumu.

Kitle iletişim araçlarındaki geleneksel görme biçimleri, erkekleri “ideal bir izleyici” ve kadını da “izlenen bir nesne” olarak inşa ederken, kadınları da erkeklerin gözleriyle kendilerine bakmaya alışkın hale getirmiştir. Ancak, kameralı telefonlarla birlikte kadınlar, bu geleneksel görme biçimini yıkararak, fotoğrafın hem nesnesi hem de öznesi hem izleyeni hem de izleneni olabilmektedirler (Lee, 2005). Böylece kadınlar, kendi selfilerini çekerek ideal görüntülerine ulaşırken, kendilerinin de aktif bir izleyicisi olmaktadır. Katılımcılardan Zeynep de kadınların daha fazla selfie çektiğini ve bunun nedeninin, günün her saati özellikle kendilerine ve hemcinslerine güzel görünme, kendini daha iyi hissetme ve beğenilme arzusuyla ilişkili olduğunu belirtmiştir:

Bence kadınlar selfiyi çok daha fazla kullanıyorlar gibi geliyor. ...Ne bileyim, yani daha mı hoş çıkmak, beğenilmek mi bilmiyorum. Şimdi şu filtrelerde, şu ufak rötuşları yapabildiğimiz şeyler var ya, onlar bence kadınları çok fazla cezbediyor. Ne anlamda ediyor biliyor musunuz? Günün her saatinde hoş çıkabilmeyi başarabileceğimiz bir teknoloji var elimizde. Ve kadınlar da günün her saatinde bakımlı görünmeyi çok severler. Ne yapıyorsunuz, selfie çekerken, çektikten sonra ufak rötuşlar yapıp, aslında günün her saatinde ben çok bakımlıyım diyebiliyorsunuz orada. Aslında kadınlar bence kadınlara güzel görülmek için yapıyorlar. Ben her zaman böyle düşündüm. Bizler hemcinslerimiz için aslında bakım yapıyoruz. Karşı cins için değil. Çünkü beğenilme veya kıskançlık, bizler

arasında daha fazla oluyor. Ve bence kadınlar bunu o yüzden daha fazla kullanıyor gibi geliyor. Beğenilme isteğimiz var. Yani hoş gözükmek, iltifat almak, ne bileyim birinin "aa bak yaşını göstermiyorsun", "ay ne kadar güzelsin" falan demesi biraz herhalde böyle bizim, nasıl diyeyim size, onurumuzu mu okşuyor artık nasıl bir şey ise yani o bize hoş geliyor. Aslında motivasyon da oluyor. O günü aslında iyi geçirmenize sebep oluyor. Bu anlamda bence çok kullanıyoruz biz bunu.

Erkek egemen toplumlarda kadına yüklenen güzellik anlayışı, kadınların da güzel görünme kaygısı taşımalarıyla sonuçlanmıştır. Örneğin, Zeynep'in belirttiği gibi bir selfie çekerken ideal güzelliğe ulaşmak için kullanılan filtreler, fotoğraflar üzerinde yapılan oynamalar, en güzel görüntünün yakalanması çabasını göstermektedir.⁵³ Böylesi bir ideal güzellik anlayışı erkek egemen toplumlarda kadınlara yüklenen değerlerden biri olduğu için, kadınların önemli bir kısmı beğenilmek ya da takdir edilmek için ideal güzelliğe erişmiş olmak gerektiği algısını içselleştirirler. Dolayısıyla, kendini çekici bir şekilde sergilemek için çaba gösterme sürecinin, erkek egemen toplumsal cinsiyet rejimi tarafından biçimlendirilmiş ideal bir kadın bedenine yönelik arzuyu takip ettiği görülebilir. Lee'ye göre (2005), kameralı telefonlar ile kadınlar, ataerkil bir kapitalist toplum tarafından tanımlandığı gibi güzelliğin kültürel klişelerini çoğaltmak için bile olsa kendi görüntülerini nasıl tasarlayacaklarını öğrenmektedirler. Tam da bu nedenle, kadınlar, selfie çekme ve paylaşma pratikleri açısından erkeklere oranla daha önde görülmektedirler. Kadın ya da erkek, görüşme yapılan tüm katılımcılar kendi toplumsal ve sanal ilişkilerinden hareketle, selfie çekme ve paylaşma sıklığı açısından kadınların açık ara önde olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılardan Kenan, bu durumu kadınların "kendilerini tatmin etmelerinin" ya da çevrelerine "hava atmanın" bir yolu olarak nitelemektedir:

Selfieyi en çok gene bayanlar çekiyor. Bayanlar artık biliyorsunuz hep biraz daha, birçok şeyde hani bütün hayatımızda yaşadığımız dünyada bayanlar genelde kendilerini ön plana çıkartmak isterler her nedense. Benim gördüğüm kadıyla şahsi fikrim. O yüzden her seferinde mutlaka fotoğraf çekip paylaşmak...

---

⁵³ Kişi kendini başkasının gözünden görmek ister, bunu bir ayna aracılığıyla yapabileceği gibi akıllı telefonlarının kameralarıyla da yapabilmektedirler. Ayna karşısında kendi yansımalarıyla karşılaşan kişi, kendi kusurlarını da çıplak bir şekilde görmektedir. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi, akıllı telefonlar kullanıcılarına kendi fotoğraflarını çekme, saklama ve paylaşma olanağı tanırken, bu fotoğrafları yeniden düzenleme imkânı da sağlamaktadır. Fotoğraf çekiminde kullanılan filtreler, bu yeniden yapı sürecinde önemli rol oynamaktadır. Görüşmeler boyunca tüm katılımcılara fotoğraflarıyla oynamalarını sağlayan filtreler kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur. Kadın katılımcıların neredeyse tamamı bu tür filtreleri bir şekilde kullandıklarını söylerken, erkek katılımcıların çok büyük bir çoğunluğu hiç filtre kullanmadıklarını, deneme gereği bile duymadıklarını, bunun "kadın işi" olduğunu, "erkekliğe yakışmayacağını" söylemişlerdir.

Bilemiyorum artık o da o şekilde kendisini tatmin ediyordur ya da o şekilde arkadaşlarına hava atıyordur bilemiyorum artık...

Kenan'a benzer şekilde Cemal de kadınların daha çok selfie çekmesini kadınların beğenilme arzusu ve gösteriş hevesiyle açıklamıştır:

Tabi kadınlar biraz daha, yani daha çok fotoğraf çekip paylaşıyorlar galiba yani, beğenilme, daha işte çevresine gösteriş yapabilme işin açıkçası.

Cemal gibi Murat da kadınların selfie çekme ve paylaşma oranlarının erkeklerden kat ve kat fazla olduğunu söylerken, bunun nedenini kadınların kendi "reklamlarını yapma" gayreti ile açıklamıştır. Bu tür bir pratiğe hoş bakmadığını, kadınlığa yakışmadığını vurgulayan Murat, eşinin de selfie çekmesine izin vermediğini özellikle belirtmiştir:

Bence kadınlar daha çok çekiyor. Kendilerine daha fazla demek güveniyorlar, kendinin daha iyi reklamını yapmaya çalışıyor, gösteriş işte ... Ayrıca Eşimin de çekip paylaşmasını istemem mesela, izin vermem. Hoş karşılamıyorum, doğru bulmuyorum. Yok olmaz yani, istemem...

Görüşme yapılan erkek katılımcıların büyük bir kısmı, kadınlar ve selfie ilişkisini değerlendirirken benzer argümanları kullanmışlardır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür; ancak, kısaca erkek katılımcılar, kadınların daha çok selfie çekmeleri ve paylaşımlarını kadınların kendilerini göstermeyi, yani teşhirciliği sevmeleri, başkalarına hayatlarını ya da güzelliklerini göstererek hava atma arzusu taşımaları ya da güzel görünme ve kendi egolarını tatmin etmenin bir yolu olarak görmeleri açısından eleştirmişlerdir. Dolayısıyla, selfie bir kadın pratiği olarak eleştirilirken, baskın toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri temelinde bu pratik değersizleştirilmektedir.

Benzer şekilde, kadın katılımcıların da önemli bir kısmının, kadınların daha fazla selfie çektikleri ve paylaştıkları konusunda erkeklerle hemfikir oldukları gözlemlenmiştir. Bazı kadın katılımcılar, erkeklerin selfie çekmeye gerek duymadıklarını, çünkü bu pratiğin kadın işi olduğunu, kadınların kendilerini çevreye güzel göstermek, kıskandırmak, sergilemek gibi "kadınsı" amaçlarla gerçekleştirdiğini öne sürmüşlerdir. Örneğin, katılımcılardan Elçin, kadınların selfie çekme amaçlarının daha güzel görünmek ve birilerine göstermek olduğunu ifade etmiştir:

Bence, kadınlar kendini daha iyi göstermeye çalışıyorlar birilerine. Erkek ya da kadın olarak daha farklı tabi. Kadınlar daha iyi olayım, daha güzel çıkmış olayım diye göstermeye çalışıyorlar, ama erkeklerde öyle bir düşünce yok. Çekip direk koyuyorlar. Genelde kadınlar daha yoğun kullanıyorlar, gösteriş yapıyorlar.

Benzer şekilde Çiçek de kadınların selfie çekme ve paylaşma oranının fazlalığını, kadınların güzel görünmek ve başkalarını kıskandırmak olduğunu söylemiştir:

Yani tabi bayanlar daha çok çekiyor selfie. İşte dediğim gibi daha çok meraklı olduğu için mi, güzel göstermek için mi, kıskandırmak için mi? Erkeklerin o kadar yok. Bayanlar daha çok şey yapıyor, göstermeyi, kendini göstermeyi seviyor...

Özge de Çiçek gibi selfienin kadınlar tarafından daha yoğun çekilmesini, güzel çıkma hevesi ve başkalarını kıskandırma düşüncesi ile açıklamıştır:

Bence kadınlar daha meraklı, herhalde daha güzel çıkmak için yapıyorlar. İnsanları kıskandırmak için. Erkeklerde böyle bir düşünce yok, ama kadınlar bu nedenle çok selfie çekip paylaşıyor bence...

Bu argümanlar, kadınların toplumsal cinsiyet rejiminin hâkim söylemlerini nasıl içselleştirdiklerini göstermektedir. “Erkek egemen toplumsal cinsiyet rejimi içerisinde dil, düşünce, gerçekler, yapılar, kategoriler ve anlamlar, hâkim grup olan erkekler tarafından üretilmektedir. Kadınlar bu üretim sürecinde hiç yer almamakla birlikte, üretilen anlamlar tüm erkekleri ve kadınları kapsamaktadır” (Spender’dan akt. Dede Özdemir, 2015). Dolayısıyla, kadınların toplumsal alandaki pratiklerinin yine erkek bakışından değerlendirilesi, mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinden ve rollerinden bağımsız değildir. Kadınların selfie yoluyla kendi bedenlerini kayıtlamaları ya da paylaşımları kadınların kamusal görünümlerini arttırırken, bunun nasisizm, kıskançlık, gösteriş, teşhircilik gibi kadını ikincilleştiren argümanlarla tanımlanması, erkek egemen cinsiyet rejiminin içselleştirildiği ve doğallaştırdığı yolları göstermektedir. Bu doğallaştırma pratikleri her ne kadar Elçin, Çiçek ve Özge’nin örneğinde görüldüğü gibi “eleştirme” yoluyla ifadesini bulsa da başka katılımcılar tarafından da “kadına özgü”, “kadına yakışır” pratikler olarak kadının doğasıyla bağlantılı bir şekilde karşılığını bulmaktadır. Örneğin, katılımcılardan Sinem, beğenilmenin “Allah vergisi” bir özellik olarak kadınlara has olduğunu belirtmektedir:

Kadınlar daha çoktur herhalde. Biz daha çok seviyoruzdur, hani biz güzelliğe, duygusallığa biraz daha böyle Allah’ın vergisi bir şeyler taşıyoruz ya, hani böyle bir beğenilme hissi, böyle güzel doğayı betimleme filan, böyle sanatsal şeyleri daha çok seviyoruz. Bence fotoğrafta bir sanat o yüzden onu yapmak daha çok hoşumuza gidiyor diye düşünüyorum. Benim anneannem bile 99 yaşındaydı. Allah rahmet eylesin. Onun fotoğrafını çekerken bile hemen saçını, başını düzeltirdi. Yani bu şimdi yeğenimde (fotoğrafı göstererek) bakın kameraya poz vermiş kız, o da her seferinde poz veriyor. Böyle bakıyor. Demek ki yani bu bizim yapımızda var.

Kadının toplumsal alanda güzelliğiyle, doğayla, sanatla özdeşleştirilmesi ve bunların kadına Allah vergisi bir lütuf olduğunun düşünülmesi, temelde erkek egemen

rejiminin kadına yüklediği özelliklerin bir tezahürü niteliğindedir. Bu rejimde kadınlar, tüm diğer alanlardan dışlanırken, ev içi alanda ya da “kadınsı” görülen işlerde ve “kadınsı” özellikleriyle varlık göstermeleri noktasında yüceltilmektedir. Bu anlamda kadınlar, naif, doğayla özdeş, masum ve korunması gereken özneler olarak kategorilendirilmektedir. Tam da bu nedenle, kadınların kendilerinin portrelerini paylaşmaları, kadınlar tarafından bir yanıyla “Allah vergisi” güzelliğin sergilenmesi ya da “kadının doğası” olarak değerlendirilirken, diğer yandan kadının toplumsal duruşuna yakışmayan, narsistik, teşhircilik, başkalarını kıskandırmak ve hava atmak gibi olumsuz yanlarıyla eleştirilmektedir. Her iki bakış açısı da farklı çerçevelerden de olsa aynı sisteme, yani erkek egemen toplumsal cinsiyet rejiminin hâkim argümanlarının doğallaştırılmasına ve içselleştirilmesine hizmet etmektedir.

Akıllı Telefon Sahipliği ve Kişiselleştirme: Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Yeniden İnşası

Tüm diğer evcil teknolojiler gibi, bir akıllı telefon sahipliği de öncelikle o teknolojiye neden ihtiyaç duyduğumuza, hayatımızda olmasının getirilerinin neler olacağına ilişkin müzakereler neticesinde şekillenir ve ardından o teknolojinin edinilmesi ve gündelik hayata eklenmesiyle devam eder. Teknolojiyi edinme süreci, her ne kadar çoğu çalışmada önemsiz bir ayrıntı olarak göz ardı edilse de o teknolojinin edinildiği yollar, bize hakim toplumsal cinsiyet ilişkilerinin çözümlemesi açısından önemli ipuçları sağlamaktadır. Kişinin bir akıllı telefon edinmeye nasıl karar verdiği, hangi telefonu seçtiği ya da seçmediği, bu sürecin hane içinde müzakeresi ve edinilen telefonun kişiselleştirilmesi gibi konular, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl işlediğini göstermektedir. Tam da bu nedenle, iletişim teknolojilerinin gündelik hayattaki sembolik önemine değinen evcilleştirme teorisinin sağladığı analitik perspektifle akıllı telefonlara odaklanmak gerekmektedir.

Evcilleştirme kuramı, öncelikle, bir cihazın veya bir hizmetin günlük yaşamımıza nasıl girdiğini inceler. Örneğin, bir akıllı telefonun benimsenmesi, bu cihaza neden ihtiyacımız olduğunu düşünme ve ona ihtiyacımız olduğuna kesin karar verdikten sonra hangi cihazın bize daha uygun olacağını belirlememize ilişkin süreci kapsamaktadır. Dolayısıyla, bir akıllı telefon satın alırken evcilleştirme kuramı, cihazı ne zaman ve nasıl kullanacağımız konusunda karar verme sürecini anlamamıza yardımcı olur (Hynes ve Rommes, 2006: 132). Ancak, bu süreç cihazın satın alınmasıyla sona ermez; aksine bu teknolojinin gündelik hayatımızın daha geniş bağlamına yerleştirilmesiyle ve kişiselleştirilmesiyle devam eder (Ling ve Donner, 2009: 18; Haddon, 2003: 45-46; Ling, 2012: 16). Bir cihazın satın alınma evresi, yani

edinme süreci, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin serimlenmesi açısından üzerinde durulması gereken önemli aşamalardan biridir. Çünkü, erkek egemen cinsiyet rejiminde kadınların teknoloji kullanımında ikincilleştirilmiş konumu, bir teknolojik ürünün edinilmesi sürecinde de ortaya çıkmaktadır. Örneğin, eşi kedisinden akıllı telefon isteyen Veysel, karısının teknolojik ürünlerden anlamadığını bu nedenle telefon seçimini kendisinin yaptığını ifade ederken, benzer toplumsal algıları dile getirmiştir:

Valla bu telefonları ben ilk çıktığı zaman aldım. O zaman çok para ödemiştım, ama çok havalıydı. İşte birkaç yıl önce de karım geldi, dedi tüm akrabalarda akıllı telefon varmış oradan görüntülü atıyorlarmış falan, ben de istiyorum dedi. Zaten o böyle teknolojik şeylerden pek anlamaz, kullanmayı da bilmez. Ben de gittim bir ara aldım ona bir telefon. Çok sevindi. Şimdi çok kullanıyor ama hala çoğu şeyini bilmez, habire gelip bana soruyor.

Kadınların teknoloji kullanımında yetersiz ve ikincil planda görülmesi çalışmanın ilk bölümünde bahsedildiği gibi mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ilişkilidir. Tarihsel olarak teknoloji bir erkek alanı olarak görülürken, teknik yeterlilik de erkekliğin bir işareti olarak kabul edilmiştir. Çünkü, toplumsal cinsiyet, sadece inşa edilmiş kültürel farklılıklarla ilgili değildir, aynı zamanda iktidarla da ilgilidir. Örneğin, erkeklerin teknoloji alanındaki teknik uzmanlıkları, hem onların kadınlar üzerinde iktidar kurmalarının bir kaynağı hem de kadınların tecrübe eksiklikleri nedeniyle erkeklere bağımlı olma deneyimlerinin önemli bir parçasıdır. Ancak, tekil bir erkeklik olmadığını ve tüm erkeklerin teknolojiye yetkin olmadığını da akılda tutmak gerekmektedir. Daha ziyade, teknik uzmanlık, erkeklik idealinin önemli bir parçasıdır ve teknik eksiklik ise kadınlıkla özdeş görülmektedir (Wajcman, 1996: 159, Wajcman, 2004: 116). Başka bir deyişle, erkekler, erkekliklerini teknolojik yetenekleriyle var ederken, teknoloji üretimi ve kullanımı da erkeklikle ilişkilendirilmiştir. Aslında kadınların çoğu gündelik alanda mevcut teknolojik ürünleri oldukça iyi kullanmalarına rağmen, bu alanda hala kendilerini erkeklerden daha yetersiz görmektedirler (Wajcman, 2001). Dolayısıyla, teknolojik yeteneğin erkeksi bir karakteristik olduğu, teknolojik yetersizliğin de dişil bir özellik olduğu algısı, erkek egemen toplumsal cinsiyet rejiminin denetim efsanelerinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır (Lee,2005). Böylece, her türlü teknolojiye yetkin olarak konumlandırılan erkek, teknolojik ürünlerin edinilmesi sürecinde kendisini otorite olarak görmektedir ve aynı zamanda çoğu kadın tarafından da otorite olarak görülmektedir. Örneğin, katılımcılardan Elçin, teknolojiden ve teknolojik ürünlerden pek anlamadığını, bu konuda erkeklerin daha iyi olduğunu söylerken, kendisi için en iyi telefonu yine eşinin seçeceğine inandığı için hangi telefonun edinileceği ve nasıl kullanılacağı konusundaki kararı eşine bırakmıştır:

Açıkçası ben teknolojik şeylerden anlamak pek. Telefonu da ben dedim, git eşime bana kullanabileceğim bir telefon al diye. Ne istersen al, sen daha iyi biliyorsun dedim. İşte sonra eşim de gitti bana bunu aldı. Nasıl kullanılacağını gösterdi. Ama kendim alsam kırmızı alırdım, çok güzel çünkü.

Akıllı telefonlar kadınlar tarafından tüm diğer teknolojik ürünlerden çok daha hızlı bir şekilde benimsenmiş olmasına rağmen, bu teknolojinin edinilmesi ve kullanımı aşamasında hala mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri derin bir şekilde devam etmektedir. Bu teknolojilerin alınmasına ilişkin müzakere süreçleri ve edinilme aşamasında erkekler hem çoğu kadın tarafından hem de erkeklerin kendileri tarafından karar verici otorite olarak varlıklarına devam etmektedir. Bu seçim sürecinde kadınların rolü, tüm diğer aşamalarda olduğu gibi yok denecek kadar azdır. Bu durum, kadının ekonomik özgürlüğüyle de birebir ilişkilidir. Görüşme yapılan çalışan kadınların neredeyse tamamı, hane içi müzakerelerden sonra kendi kazançları parayla kendi zevklerine göre bir telefon edindiklerini vurgularken, ücretli bir işte çalışmayan kadınların hepsinin akıllı telefonları eşleri tarafından, yine kadınların talebi doğrultusunda “hediye” olarak alınmıştır (benzer bulgular için bkz: Sørensen, 2006). Bu süreçte kadınların beğeni ve zevkleri de büyük oranda dışarda bırakılmıştır. Örneğin, Elçin gibi Ayten de kendisine daha önce eşi tarafından hediye olarak alınan telefonu bozulunca eşinden yeni bir telefon almasını istediğini, ancak bu telefonun seçiminde kendisinin olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

Bu telefonu eşim aldı. Aslında yeni aldı. Benim telefonum bozulunca yeni aldı, daha bir ay bile olmadı. Vestel. Siyah. Eşim kendisi beğendi, o siyah renk almış. Bana sürpriz yapmıştı. Ama kendim alsam beyaz alırdım. ... Hatta telefonumu düşürdüğümde dedim ki eşime, yani senin ile telefonları değiştirelim, ben siyah kullanmak istemiyorum dedim, seninkini kullanayım dedim, o yok dedi, olmaz dedi, alırsın dedi. Öyle öyle alıştım.

Bu süreçte Ayten’in fikrinin pek bir öneminin olmaması, erkek egemen cinsiyet rejiminde hem kadınların teknolojik yetersizliğini, yani bir telefon seçecek teknik beceriye sahip olmadığı ön kabulünü, hem de ekonomik özgürlüğe sahip olamamanın sağladığı bağımlılığı işaret etmektedir. Bu toplumsal algı içerisinde, kadın için en doğru kararı yine evin “ekmek kazananı” ve “teknolojik yetkini” olarak erkekler vermektedir. Dolayısıyla, daha önceki evcilleştirme çalışmalarında da vurgulandığı gibi (Morley,1986), bir teknolojinin edinilmesi ve o teknolojinin kullanım alanına ilişkin karar verici otorite yine erkeklerdir. Bu aşamaya kadınlar pek dahil edilmemekle birlikte, kişisel bir teknoloji olan akıllı telefonların seçimi de yine erkeğin kendi zevkine bırakılmıştır. Ayten’in almak istediği telefon renginin eşi tarafından dikkate alınmaması, edinme sürecinde mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin nasıl devam ettiğini sergilemektedir. Çünkü akıllı telefonlar çoğunlukla bireysel bir

teknoloji olmasına rağmen, toplumsal bağlamda var olan kurallar, normalar ve beklentilerle bağlantılı sembolik bir öneme sahiptir. Bu teknolojiler, bireylerin ve toplumların kültürüne hem maddi hem de sembolik olarak eklenmektedir (Silverstone, 2006). Dolayısıyla, bir akıllı telefon edinme süreci, tıpkı kullanım pratikleri gibi kültürel alana ait mevcut kodlardan bağımsız değildir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden inşası: Kişiselleştirme

Günümüzde akıllı telefonların yükselişiyle birlikte, bu cihazlar diğer bilgi iletişim teknolojilerinden farklı olarak evdeki sınırlanmış fiziksel alanın dışına çıkmaktadır. Bununla birlikte, bu fiziksel yer değiştirmeye rağmen, akıllı telefonlar, kullanıcıyı duygusal, toplumsal ve psikolojik olarak evin çeşitli seviyelerindeki kavramlara bağlamaktadır. Aynı şekilde, cep telefonları ile artık bir kişi fiziksel olarak ev içinde olabilir; ancak aynı anda diğer yerlerde de elektronik olarak varlık gösterebilir. Bu anlamda cep telefonları, Raymond Williams'ın mobil özelleştirme olarak adlandırdığı şeyin bir uzantısıdır (bkz. Williams, 2003). Artık ev içi mahrem alanlar bu cihazlarla birlikte kamusal alana girdiği için kişiselleştirmenin de ele alınması gerekmektedir (Hjorth, 2012: 193-194). Cep telefonları ile özel alanda başlayan evcilleştirme, kamusal alanda kendini dağıtmaktadır. Bu durum, evcilleştirme gibi yaklaşımları kişiselleştirme üzerinden yeniden düşünmemizi gerektirmektedir. Çünkü evcilleştirme, bu insanlaştırılmış kişisel teknolojilerin ayrılmaz bir bileşenidir. Dolayısıyla, Hjorth'a göre (2005a: 40), her toplumda akıllı telefonların benimsenme oranları, kamusal ve kişisel performanslara eklenme biçimleri farklılık gösterse de, bu teknolojilerin toplumsal alana eklenmesi ve evcilleştirilmesi sürecinde kişiselleştirmenin önemi sabit kalmaktadır.

Herhangi bir teknolojinin kişinin günlük yaşamın rutinlerine eklenmesinin ilk basamağını yukarıda değindiğimiz gibi **edinme** (*appropriation*) oluşturmaktadır (Berg 1999: 5). Edinilen bir teknolojinin fiziksel alana dahil edilerek kullanılmaya başlanması ile **nesnelleştirilme** (*objectification*), bu teknolojinin gündelik hayatımıza ve rutinlerimize eklenmesi ile "**bütünleşme**" (*incorporation*) ve hayatımıza dahil olan bu teknolojinin artık dış dünyada sergilenmesi ve kamusal alanda kullanıcıyı temsil etmesi ile **dönüştürme** (*conversion*) ortaya çıkmaktadır. Evcilleştirmenin bu dört temel boyutu, kişinin bir teknolojiyle kurduğu sembolik ve duygusal ilişkiyi ve onu kendilik temsili olarak dış dünyada sergileme pratiklerini göstermek açısından önemlidir.

Evcilleştirme süreci, teknolojik nesnelerin kamusal alandan özel alana geçişini ifade eder. Yani, kişi herkesin kullanımı için üretilmiş ürünlerden birini alarak bu ürünü özel hayatına dahil eder ve kullanım pratikleri boyunca bu nesneye dair

kendi algısını geliştirir. Herhangi bir teknolojik ürünü edindikten, ustalaştıktan ve günlük olarak kullanmaya başladıktan sonra bu ürün, diğerlerinin bizi değerlendirdiği yolun bir parçası haline gelir (Ling, 2012: 17-18). Bu aşamada, kullanıcı hem edindiği ürünü hem de onu kullanmadaki yetkinliğini maddi ve sembolik olarak “inşasına aktif olarak katkıda bulunduğu” bir kamu kültüründe gösterir (Silverstone ve Haddon 1996: 65). Böylece, dönüştürme aşaması, kişilerin akıllı telefonlarını ve kendilerini kamusal alanda nasıl temsil ettiklerini açıklamaktadır. Bu anlamda dönüştürme, kişiselleştirilmiş teknolojinin kamusal alanda bir benlik temsili olarak sergilenmesini kapsamaktadır. Dolayısıyla, edinme aşamasında ortaya çıkan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, (diğer aşamalarda olduğu gibi) dönüştürme aşamasında da kişiselleştirme (*personalisation*) pratikleri ile gözlemlenmesi mümkündür.

Asya-pasifik bölgesinde mobil medya kullanımlarını, toplumsal cinsiyet ve mobillik üzerinden inceleyen Larissa Hjorth, hem cep telefonlarının teknolojik ve ekonomik gelişimini hem de bu cihazların gündelik hayatta ve iş yaşamında kullanım pratiklerini ele alarak, bölgedeki cep telefonu kültürlerini oldukça açık bir şekilde sergilemiştir. Cep telefonlarının toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımını inceleyen Hjorth (2009), özellikle, mobil teknolojilerin evcilleştirilmiş kullanımında kişiselleştirmenin temel rolü üzerine odaklanmıştır. Örneğin, Japonya’da özellikle genç kullanıcıların cep telefonlarının (*keitā*) üzerini tekno-sevimli karakterlerle süslemeleri, bu kişiselleştirmenin örneklerinden biridir. Bu süslemeler, aslında bölgedeki cinsiyetçi söylemlerin cep telefonu kullanma pratiklerine (mikro) ve kültürlere (makro) nasıl aktarıldığını yansıtmaktadır. Ayrıca, burada cep telefonlarının evcilleştirilmesinde, kameralı telefonlardaki görselliğin, mesajlaşmanın, zil seslerinin kişiselleştirmeye ve bireyselleştirmeye açıkça bağlı olduğu gösterilmiştir.

Delikanlı adam renkli takım tutmaz derler ya ...

O yüzden siyah tercih ettim telefonumu...

Teknolojilere ilişkin anlamlar kullanım pratikleri boyunca üretilmektedir (Silverstone ve Hirsch, 1992). Herhangi bir teknolojik ürünün kullanımı yoluyla bireyler kendi kimlikleri ve gündelik pratikleri hakkında anlam üretmektedirler (Wajcman, 2009). Bu bağlamda, bir teknolojinin sembolik anlamına odaklanan evcilleştirme teorisi, akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmesini keşfetmek için yararlı bir çerçeve sunmaktadır (Shade, 2007: 181). Gündelik hayatın her hücreğine giren bu teknolojiler, toplumsal cinsiyetlenmiş kişiselleştirmenin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, akıllı telefonların kişiselleştirilmesinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde nasıl işlediğine ve bunun da toplumsal cinsiyet performansının sergilenmesinde nasıl bir rol oynadığına değinmek gerekmektedir

(Hjorth, 2009:85). Bu bağlamda, toplumsal cinsiyete dayalı akıllı telefon kullanımının Hjorth'un (2009) kavramsallaştırdığı kişiselleştirme haritaları ile nasıl performe edildiğinin incelenmesi önemlidir.

Kişiselleştirme haritaları (*cartographies of personalisation*) hem sembolik hem de maddi tezahürlere sahiptir. Kişiselleştirme, son zamanlarda özellikle gençler tarafından oldukça sık kullanılan telefonlarının dış kısmının, çeşitli sevimli karakterlerle ya da kılıflarla nasıl dekore edildiğinin ve aynı zamanda telefonun içinin çeşitli ekran görüntüleriyle ya da uygulamalarla nasıl tasarlandığının toplumsal cinsiyet performansına dayalı bir ifadesidir. Kişiselleştirme haritaları da böylesi bir kişiselleştirme pratiğinin işleyişini sergilemektedir.

Günümüzde hem üretim hem de tüketimin önemli bir aracı haline gelen akıllı telefonlar, ulusal ve uluslararası bağlamda kullanıcıların yaşam tarzı hakkında bilgi verme işlevi görmektedir. Gündelik hayatımızın her alanında sürekli bizimle olan akıllı telefonların kişiselleştirilen dış (çeşitli süslemeler ve kılıflar vb.) ve iç kısımları (ekran resimleri, melodiler, görüntüler, içerikler, mesajlar vb.), kullanıcıları hakkında fikir edinmenin önemli bir yolu haline gelmiştir. Hjorth'a göre (2009: 39) bu tür kişiselleştirmeler, telefonun sahibinin kimliği, yakın arkadaş çevresi ve beğenileri hakkında fikir verir. Bu kişiselleştirme biçimi, aynı zamanda kullanıcının toplumsal cinsiyet performansının üretilmesinde de önemli rol oynamaktadır. Örneğin, katılımcılardan sıkı bir Beşiktaş taraftarı olan Bahadır, telefonunun rengini, ekran resmini ve zil sesini belirlerken bunun altında yatan nedeni şu sözlerle ifade etmiştir:

Şöyle bir şey söyleyeyim, delikanlı adam renkli takım tutmaz derler ya, ben aynı zamanda Beşiktaş'lıyım. O yüzden siyah tercih ettim telefonumu. Ekran resmim de işte burada Beşiktaş'ın kartalı, o da siyah beyaz. Zil sesi de Beşiktaş marşı. Başkası bize yakışmaz.

Akıllı telefonlar kimlik inşasının ve toplumsal cinsiyetlenmiş kişiselleştirmenin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Kişi toplumsal kimliğini ve mevcut toplumsal cinsiyet rollerini akıllı telefonları aracılığıyla performe etmekte ve toplumsal alanda başkalarına göstermektedir. Bahadır da bir yandan kimliğinin önemli bir parçası olarak gördüğü fanatikliğini dış dünyaya sergilerken, diğer yandan da delikanlı adamın renkli takım tutmayacağı gibi renkli telefon da kullanmayacağını vurgulayarak, bu tür bir kişiselleştirme ile hem söylemsel hem de sembolik anlamda "erkekliğini" yeniden inşa etmektedir. Böylesi bir pratik, akıllı telefonların kişiselleştirilmesinin bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl işlediğini ve bunun da toplumsal cinsiyet performansının üretilmesinde nasıl bir rol oynadığını göstermektedir.

Erkek egemen toplumlarda renkler, toplumsal cinsiyetin inşa edilmesinin önemli bir göstergesidir. Daha bir çocuk doğmadan, biyolojik cinsiyeti temelinde kıyafetleri, odası ve mobilyalarının rengi belirlenmektedir. Kız çocukları için pembe renk kullanılırken, erkek çocuk için mavi renk tercih edilmektedir. Biyolojik cinsiyete göre belirlenen bu renk ayrımları, toplumsal, kültürel alanın dışında, (nüfus cüzdanlarının biyolojik cinsiyete göre pembe ya da mavi olarak verilmesi gibi) kurumsal düzeyde de işlev görmektedir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyetin de önemli bir göstergesi haline gelen renkler, akıllı telefon tercihlerinde de önemli rol oynamaktadır. Örneğin, katılımcılardan Murat akıllı telefonun alırken siyah tercih etmesini “Neden siyah seçtim derseniz, çünkü erkek rengi” sözleriyle ifade etmiştir. Hande de Murat’ın açıklamasına benzer şekilde akıllı telefon alırken renginin kendisi için çok önemli olduğunu, genelde erkek rengi olarak konumlandığı bir telefonu tercih etmediğini belirtmiştir:

Şimdi iphone 6S'im var, rengi Gold. Gold'u seviyorum. Siyah bana göre değil. Siyah insanın ruhunu daraltıyor. Hem siyahı genelde erkekler alıyor zaten. O nedenle siyah kesinlikle almam. Mesela şimdi kırmızı çıkmış. Şu an ona takmış durumdayım.

Renklerin toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımları, telefon seçimlerinde önemli bir belirleyen olarak görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi katılımcıların çok önemli bir kısmı telefonlarını kendi bedenlerinin, benliklerinin, zihinlerinin kıscası, kendilerinin bir parçası olarak görmektedirler. Dolayısıyla, kişi dış dünyaya kendisini temsil ederken, telefonunu bunun önemli araçlarından biri olarak ele almakta ve kimliğinin bir temsili olarak kişiselleştirmektedir. Bu anlamda, görüşmeler boyunca katılımcılara, toplumsal cinsiyetlenmiş kişiselleştirme pratiklerini anlamak için telefonlarının renk seçimlerini nasıl yaptıkları ve telefon kılıfı kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur. Özellikle erkek katılımcıların neredeyse tamamı, siyah ve gri gibi “erkekliğin” göstergesi olarak görülen renkleri tercih etmişlerdir. Aile ya da arkadaşları tarafından telefonu hediye edilen iki kişi dışında erkek katılımcıların tamamı telefonlarını kendileri beğenerek almışlar ve genellikle koruma amaçlı şeffaf kılıflar kullanmışlardır. Bu renk seçiminin nedeni sorulduğunda ise, ya bu renkleri daha çok beğendikleri gibi daha dolaylı cevaplar ya da başka renklerin “erkekliğe yakışmayacağı” gibi daha doğrudan cevaplar vermişlerdir. Her iki durumda da ortak olan nokta, hâkim toplumsal cinsiyet öğretilerinin akıllı telefon seçimine ve kişiselleştirilmesine yansımadır. Kadın katılımcılar arasında ise çalışan kadınların tamamı, kendi telefonlarını gold, beyaz, kırmızı ve pembe gibi kendi istedikleri renklerde tercih ederken, çalışmayan kadınların neredeyse tamamının telefonları eşleri tarafından genellikle siyah ve beyaz renklerle tercih edilerek alınmıştır. Ayrıca, yukarıda da değindiğimiz gibi, katılımcılardan birkaçı telefonu ken-

dileri seçmiş olsaydı daha farklı renkler tercih edeceklerini vurgulamışlardır. Telefonu eşi ya da aileleri tarafından alınan kadınların önemli bir kısmı ise telefonlarını kendi zevklerini yansıtacak renkli kılıflarla kişiselleştirmektedirler. Örneğin, katılımcılardan Meryem, eşinin kendisine aldığı siyah renkli telefonu pek beğenmediğini, o nedenle kendi ruhunu yansıtmak için onu renklendirdiğini ifade etmiştir:

Ben çok istiyordum şöyle dokunmatik bir telefonum olsun diye. İşte bunu 4-5 yıl önce eşim gidip almıştı. Kendi siyah seviyor diye bana da siyah almış. Ben de işte o zamandan beri şu şöyle renkli, taşlı kılıflardan alıp alıp kullanıyorum. Her kılıf değiştirdiğimde telefonu da değiştirmiş gibi oluyor. Hoşuma gidiyor. Hatta sana bir şey diyeyim mi, kendim telefonuma kılıf bile dikmişim bir zamanlar.

Cep telefonlarının kişiselleştirilmesi için kullanılan renkli telefon kılıfları 1997 yılından beri piyasada vardır; ancak özellikle genç kullanıcılar hem daha ucuz hem de daha sıra dışı olması açısından telefonlarını ojelerle ya da boyalarla kendileri dekore etmeye başlamışlardır. Böylece, cep telefonları sahibinin zevkini yansıtacak şekilde yeniden şekillendirilmiştir. Bu tür kişiselleştirme pratikleri, teknolojinin insanlaştırılması çabası olarak da görülebilir (Oksman ve Rautiainen, 2003: 106). Kişiselleştirme “insan olmayan” teknolojilerin toplumsal cinsiyete dayalı olarak nasıl insanlaştırıldığını göstermektedir. Meryem’in ilk zamanlar telefonu için diktiği kılıflar da böylesi bir çabanın göstergesidir. Bir zamanlar evin baş köşesinde yer alan televizyonların üstüne örülen örtüler gibi cep telefonunu için dikilen bu kılıflar da bir yandan onun benliğin bir göstergesi olarak dış dünyaya temsilini, diğer yandan da nasıl evcilleştirildiğini göstermektedir. Kadınların istek ve zevkleri dikkate alınmaksızın alınan bu telefonların, yine kadınlar tarafından dekore edilmesi, onun toplumsal cinsiyetlenmiş kişiselleştirmesini yansıtmaktadır.

Hjorth’a göre (2009:108), “kullanıcıların kimliğinin ve toplumsal ağının bir uzantısı olarak cep telefonları, açık bir şekilde kişiselleştirmenin türlerini ifade etmek için kullanılmaktadır”. Bu nedenle, hem erkek hem de kadın katılımcıların cep telefonlarında toplumsal cinsiyetlenmiş kişiselleştirmenin sürekliliğini görmek mümkündür. Hjorth (2009:116), kişiselleştirmenin sadece kadın performansı ile ilgili olmadığını, Japonya’daki erkek katılımcıların da hiperfeminen kişiselleştirme modlarını fazlaca kullandığını bulgulamıştır. Ancak bu çalışmada, görüşme yapılan erkek katılımcıların hiçbiri, telefonun dış kısmında hiperfeminen bir kişiselleştirme kullanmamışlardır. Aksine, telefon renklerinde vurguladığımız gibi daha maskülen bir kişiselleştirme ile dış dünyaya kendilerini temsil etmişlerdir.

Toplumsal cinsiyetlenmiş kişiselleştirme sadece akıllı telefonların renk seçimleri ya da tercih edilen kılıfların özellikleriyle değil, kullanılan zil sesleri, ekran görüntüleri ve indirilen uygulamalar aracılığıyla da gerçekleştirilmektedir. Bir akıllı tele-

fonun kullanıcıların anlam dünyasına nasıl eklemlendiği, sıklıkla beden bir uzantısı olarak tanımlanan bu cihazlarla kullanıcıların dış dünyaya kendilerini nasıl temsil ettikleri, kişiselleştirme pratikleri boyunca gözlemlenebilir. Bu nedenle, kullanıcıların telefon melodileri, ekran resimleri ve telefonlarına indirdikleri uygulamalar da toplumsal cinsiyet performansının bir parçası olarak dikkate alınmalıdır.

Benim standart melodim var kendime özel...

Cep telefonlarının ilk yıllarında, seçimler sınırlı olmakla birlikte, her markanın kendine özel belirli melodileri vardı. Ancak sonraki dönemlerde cep telefonlarındaki melodi seçenekleri artırılarak her kullanıcıya hoşlandıkları müzikleri ya da şarkıları indirme, farklı kişilere farklı melodiler atama gibi özellikler eklenmiştir. Cep telefonlarının bu dönemlerinde zil seslerinin kişiselleştirilmesi oldukça sık başvurulan bir pratik haline gelmiş ve çoğu kullanıcı özellikle kendi zevklerinin, beğenilerinin ve kimliklerin bir yansıması olarak farklı melodileri cep telefonlarında kullanmaya başlamışlardır. Yukarıda değindiğimiz gibi, koyu bir Beşiktaş taraftarı olan Bahadır'ın bu fanatikliğini herkese göstermek için kullandığı Beşiktaş marşı, Derya'nın politik bakış açısının bir uzantısı olarak yıllardır telefon melodisi yaptığı Çav Bella (Bella Ciao) marşı ya da İsmail'in Ahmet Kaya hayranlığını sürekli telefonunda onun şarkılarını kullanarak dış dünyaya sergilemesi, telefon melodileri ve kimlik temsilleri arasındaki ilişkiyi göstermektedir:

Telefon müziğim Ahmet Kaya'dan. Ben Ahmet Kaya hastasıyım. O yüzden yıllardır her telefonumda onun şarkılarını kullanırım. Bu müzikler benim bir parçam gibi oldu artık, beni anlatıyor. Ara ara da ruh halime göre de değiştiriyorum şarkıları.

Cep telefonlarının kişiselleştirilmesi, “belli bir gruba ait olmak veya kullanıcının bireysel tarzını vurgulamaya hizmet etmektedir (Oksman ve Rautiainen, 2003: 106). Dolayısıyla, telefonların dış kısımlarının kişinin tarzına göre yeniden şekillendirilmesi gibi, iç kısımlarının da kişinin beğenilerine, kimliğine ya da kendini ait hissettiği gruba göre yeniden şekillendirilmesi kişiselleştirme pratikleri açısından önemlidir. Bahadır'ın Derya'nın ve İsmail'in dış dünyaya beğenilerini, hayranlıklarını ve politik duruşlarını ifade etmek için seçtikleri melodiler, kimliklerinin önemli bir temsilini de ifade etmektedir. Benzer şekilde, Yakup da kardeşinden duyduğu bir halk müziğini yıllardır cep telefonu melodisi olarak kullandığını ve aslında kendisiyle bütünleştiği için uzun zamandır başka hiçbir telefon melodisi kullanmadığını belirtmiştir:

Ama benim standart melodim var kendime özel. Bir halk müziği parçasının giriş kısmı (müzik çalıyor). Aslında kardeşimin kullandığı bir cep telefonu müziği idi,

sevdim ondan sonra yükledim, o günden sonra da sürekli bunu kullanıyorum, başka bir zil tonu yaptığım zaman, farklı bir zil tonuna geçtiğim zaman çok yavan geliyor bu müzikten sonra. Hem artık telefon sesini duyan herkes benim olduğunu biliyor.

Renkler gibi zil sesleri de kamusal alanda kullanıcının kimliğinin en güçlü göstergelerinden biridir (Hjorth, 2009: 204). Müzikler, kişinin düşüncelerinin, zevk ve değerlerinin önemli bir taşıyıcısıdır. Dolayısıyla, akıllı telefonlarda kullanılan melodiler, bu zevk ve değerlerin kamusal alanda sergilenmesine hizmet etmektedir. Örneğin Erkan, ciddi bir Apple iPhone hayranı olduğunu, bu nedenle de telefonu aldığı günden beri iPhone'un kendi melodisini kullandığını belirtmiştir. Erkan'a göre bu standart melodi, tüm iPhone'luları ayırıcı bir özelliğe de sahiptir, hatta iPhone'ların Türkiye'de popüler olmaya başladığı dönemlerde, başka marka telefon kullanan kişilerin, bu standart melodiyi telefonlarına indirerek bir iPhone sahibiymiş gibi davrandıklarından da bahsetmiştir. Bu anlamda telefonun melodisi, kullanıcıların dış dünyaya kendilerini temsil etmeleri sürecinde önemli bir statü göstergesi olarak da değerlendirilmiştir.

Beni yansıttığını düşünüyorum...

Zil sesleri gibi, telefon ekranlarına yüklenen fotoğraflar da önemli bir kişiselleştirme pratiğidir. Akıllı telefonların ekranlarına yüklenen bu fotoğraflar, bir yandan kullanıcıya kimliklerini ve beğenilerini dış dünyaya sergileme olanağı tanırken, diğer yandan da bir anı ya da duyguyu sürekli hatırlatma işlevi görmektedir. Bu nedenle, çalışma boyunca görüşme yapılan kişilerin cep telefonlarının ekran resimlerine bakılarak, yüklenen görseli neden seçtikleri, kendilerine ne anlam ifade ettiği ve neyi hatırlattığı sorulmuştur. Bazı kullanıcılar, ekran resimlerini telefonunun kendi menüsünde var olan ve hoşlarına giden standart içeriklerden oluştururken, diğerleri bu resimleri bir hatırlatıcı ve kendilik temsili olarak büyük bir özenle seçmektedirler. Gözlemlenen birçok telefondaki ekran resmi, kişinin ailesi, arkadaşları ve önem verdiği bazı görsellerden oluşmaktadır. Kişi, kimliğinin bir bileşeni olarak gördüğü, hayatına anlam katan çeşitli görselleri telefonunun ekranında taşıyarak hem kendisine aynı duyguyu sürekli hatırlatmakta hem de kendisini kamusal alanda başkalarına temsil etmektedir.

Cep telefonlarının içini ve dışını süsleyen bu kişiselleştirme modları, bireyler tarafından çeşitli şekillerde kendini ifade etme aracı olarak kullanılmaktadır (McVeigh 2003). Aynı zamanda cep telefonunun kişiselleştirilmesi (cihazın içinde ve dışında), bu ürünleri duygusal olarak şekillendiren ve onu toplumsallaşmış bir teknoloji haline dönüştüren bir etkinliktir. (Hjorth, 2009:124). Kişiselleştirme, teknolojik

alanlara duygular katmanın, onu toplumsal alanda sergilemenin önemli bir yolu olarak görülmektedir. Örneğin Derya, kendisi için çok önemli olan politik figürlerin fotoğrafını ekran resmi olarak kullanmasının nedenini, ekrana her baktığında benzer duyguları taze tutmasını sağlamasıyla ifade etmektedir:

Ekran resmim yenilmezler, ihraç edilmiş hocalar üzerinden böyle bir resim vardı. Aslında ben birazcık değiştirdim, kendim belli programlar ile. Beni yansıttığını düşünüyorum...Bunu surf kendimi başkasına göstermekten ziyade kendime tekrar ve tekrar toplumsal olayları bunun ekranına baktığımda hatırlayıp, hayatımın aslında hani git bak bu insanlar da var senin için gibi...benim için aslında bir hafıza şeyi gibi olmuş, sürekli hatırlatan ve hani ne yapıyorsun kendine bir çeki düzen ver diyen.

Hjorth'un vurguladığı gibi, cep telefonu ekranlarının duygusal olarak yönlendirilmiş unsurlarla şekillendirilmesi, sadece bireysel bir temsilin göstergesi değildir, aynı zamanda duyguların toplumsal kültürle olan bağını da yansıtmaktadır ve bu da aslında sembolik bir öneme sahiptir (2009: 146-147). Derya'nın ekran resmi, bu figürler üzerinden dış dünyaya kendi politik duruşunu temsil etmesini sağlarken, aynı zamanda iç dünyasında sürekli benzer duyguları taze tutmasına hizmet etmektedir. Derya gibi Hüseyin de farklı ideolojik yönelimlerle de olsa ekran resminde Diriliş Ertuğrul dizisinin afişini kullanmaktadır. Kendisi bu resmi gösterirken "O soydan geldiğimiz için bunu koydum. Hani şey olarak değil tabi sevdim, ayrımcılık yapmıyorum ama biz buyuz, herkes bilsin istedim" ifadesini kullanarak, bu görselin kendisine nereden geldiğini hatırlatması ve herkesin de bunu hatırlaması açısından önemli olduğunu vurgulamıştır. Genç bir katılımcı olan Mehmet ise ekranında çok sevdiği bir film karakterinin resmini koyduğunu göstererek, "normalde öyle çok fanatizmini yapmam ama o hoşuma gitti yaptım. İlgi alanımı yansıtıyor" sözleriyle kendi beğeni ve zevklerini kamusal alanda yansıtmaktadır. Bu örneklerde görüldüğü gibi, ekran resimleri, kullanıcıların toplumsal ilişkilerini, politik konumlanmalarını, beğenilerini ve karakterlerini göstermeye hizmet etmektedir. Akıllı telefonlar, taşınabilirliği ve bireysel bir teknoloji olmasıyla birlikte kullanıcılarının toplumsal hayatının tüm hücrelerine eklemlenmektedir. Dolayısıyla, kişi kendi hayatına, kimliğine dair tüm unsurları bu teknolojiler aracılığıyla kaydetmekte, depolamakta, taşımakta ve dış dünyayla paylaşmaktadır. Telefonların ekranlarına yüklenen bu görüntüler, kullanıcının özelini, duygularını ve düşüncelerini, kamusal alanda başkalarının beğenisine sunmasına hizmet etmektedir. Bu anlamda akıllı telefonlar, kişiselleştirme pratikleri aracılığıyla birey ve kamu arasında bir aktarıcı işlevi görmektedir.

Akıllı telefonların kişiselleştirilmesi, kullanıcının beğenilerini ifade ederken toplumsal cinsiyet performansının da önemli bir göstergesidir. Bunun en önemli aya-

ğını anne olan akıllı telefon kullanıcıları oluşturmaktadır. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, görüşmelerde ortaya çıkan temel özelliklerden biri, çocuk sahibi olan ve olmayan kadınların kişiselleştirme uygulamalarının farklarıydı. Çünkü, istisnasız görüşme yapılan tüm annelerin ekran resimleri çocuklarının fotoğraflarından oluşmaktadır. Örneğin iki çocuk annesi Elçin ekran resmini göstererek, *“Ekran da çocuklarımın resmi var. Her baktığımda anneliğimi hatırlıyorum, benim dünyam onlar”* derken, Meryem, *“Ekran resminde kızlarım var. Benim canlarım. Bakınca huzur buluyorum.”* sözleriyle ekran görüntülerini tercih etme nedenlerini anlatmışlardır. Benzer şekilde Özge de ekranda olan aile fotoğrafını göstererek, *“ekranda aile resmimiz var, çocuklarım ve eşim. Biz yani.”* sözleriyle aile olmanın hazzını vurgularken, üç çocuğuna tek başına bakan bir anne olan Zeynep de *“Ekran da çocuklarım ve benim resmim var. Yani biz ayrı olduğumuz için sadece çocuklarım ve benim. Bizim böyle bir hayatımız var, o yüzden orada da onu yansıttık herhalde.”* ifadesiyle kendi hayatının bir özetini ekrana yansıttığını ifade etmektedir. Bu anlamda akıllı telefonlara yüklenen ekran resimleri, hayatın herhangi bir momentinden kesitlerle annelik performansının sergilenmesi açısından önemli bir işlev görmektedir.

Erkek egemen toplumlarda en kutsal mertebe olarak görülen annelik, akıllı telefon kullanımlarında ve özellikle kişiselleştirme pratiklerinde de kendini göstermektedir. Görüşme yapılan tüm annelerin ekran resimlerinin çocuklarından ve ailelerinden oluşması bir yandan onların duygu dünyası içinde her daim anneliği hatırlatıcı bir işlev görürken, diğer yandan da kadınların kendilerini annelik kimliği üzerinden dış dünyaya temsilini göstermektedir. Bu ekran resimleri, toplumsal cinsiyet ilişkileri temelinde annelik performansının sergilendiği önemli bir alanı işaret etmektedir. Ancak, babalık performansı için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Görüşme yapılan babalardan sadece bir tanesinin ekran resminde çocukları ve ailesi yer alırken, diğer babaların hepsinin ekranında ya standart resim ya da ilgi alanını kapsayan (tuttukları futbol takımı, araba resimleri vb.) herhangi bir görsel bulunmaktadır. Erkek egemen cinsiyet rejiminde erkeklerin kutsallıkları baba olmalarından ziyade erkeklikleri üzerinden kurulduğu için, erkeklerin dış dünyaya göstermek istedikleri de yine bu erkeklik anlayışı üzerinden şekillenmektedir. Ayrıca, ev ve çocukların bakımı ile ilgili işler kadınların sorumlulukları arasında görüldüğü için, ekran resmi koymak da dahil annelik kimliğine bağlı bir performans olarak algılanan bu tür kişiselleştirme pratikleri, erkekler tarafından tercih edilmemektedir.

Hem öğretici hem eğitici oyunlar var, onları indiriyoruz...

Ekran resimlerine benzer şekilde, akıllı telefonlara indirilen uygulamalar aracılığıyla da annelik performansını net bir şekilde gözlemlemek mümkündür. Örneğin, görüşme yapılan annelerin akıllı telefonlarına göz atıldığında, en çok çocuklarının

vakit geçirmelerini ya da oynayarak öğrenmelerini sağlayan çeşitli uygulamalar indirdikleri gözlemlenmektedir. Örneğin, katılımcılardan 3 çocuk annesi Zeynep, çocukların tüm ihtiyaçlarıyla tek başına ilgilendiği için akıllı telefonuna sadece çocukları için uygulamalar indirdiğini vurgulamıştır:

Uygulama olarak oyunlar var, o da çocuklar olduğu için. Ne yapıyoruz, bazen oyundan sıkılıyorlar, başka bir oyun yüklüyoruz... işte çocukların böyle oyun oynayabileceği hem öğretici hem eğitici oyunlar var, onları indiriyoruz. Mesela yapbozlar, boyamalar falan. Ne bileyim, yani onların zihin anlamında da gelişebileceği şeyler var ve bu anlamda biz en çok o uygulamayı kullanıyoruz.

Görüşme boyunca çocuklara bakan tek kişi olmasından ve bu tam zamanlı annelik mesaisinde, çocukları her zaman oyalamanın, oynarken öğretmenin zorluğundan bahseden Zeynep, akıllı telefonların bu anlamda kendisi için bir kurtarıcı olduğunu, çocuklara nasıl davranması gerektiğinden tutun da onlarla nasıl oynaması gerektiğine kadar pek çok şeyi ve kendi ifadesiyle “daha iyi bir anne olabilmek için” gerekli çoğu bilgiyi telefonu aracılığıyla öğrendiğini vurgulamıştır. Eski eşinin çocukların maddi ve manevi ihtiyaçlarıyla hiçbir şekilde ilgilenmemesi, Zeynep’in hayatının her alanında annelik rolünü tam mesaili bir şekilde devam ettirmesine neden olmaktadır. Zeynep, tüm diğer telefon kullanım pratiklerinde olduğu gibi uygulamaları da sadece çocuklarına faydalı olabilmek için kullandığını ifade etmiştir. Bir diğer görüşmeci Yelda da akıllı telefonuna çocuklarının oyalanması için indirdiği uygulamaların yanı sıra, kendisi isteyken aklının çocuklarında kalmasını engellemek ve onların her anını gözlemlemek için telefonuna çocuğunun gittiği kreşin kamera uygulamasını indirdiğini ayrıca evde bakılan kızı için de ev içi kamera uygulamasını indirdiğini vurgulamıştır:

İsteyken aklım hep çocuklarda kalıyor. Hatta çoğu zaman da vicdan azabı çekiyorum. O yüzden büyük oğlumun gittiği kreşin ve evdeki kamera sisteminin uygulamalarını indirdim telefonuma. İşten vakit buldukça onları kontrol ediyorum. İçim rahatlıyor. Güvende hissediyorum.

Lana Rakow’un (1993) vurguladığı uzaktan annelik (*remote mothering*) ve paralel mesai (*parallel shift*) kavramı akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımında oldukça önemlidir. Yelda, hem telefon kullanım pratiklerinde hem de gündelik hayatta çocukların bakım ve gözetiminden sorumlu olarak uzaktan annelik “görevini” yerine getirmektedir. Telefonuna indirdiği uygulamalar ile bir yandan uzaktan anneliği gerçekleştirirken, diğer yandan da ücretli emeğin ve ev içi ücretsiz emeğin yeniden üreticisi olarak paralel mesaisini yapmaktadır. Ayrıca, ücretli bir işte çalışması nedeniyle çocuklarının bakım işini belirli saatlerde üstlenemediği için “vicdan azabı” çektiğini belirten Yelda, yine bu “suçluluk” duygusundan uzaklaşmak için indirdiği uygulamalarla çocuklarının bakımına uzaktan da devam ederek

“annelik rolünü” ve “bakım sorumluluğunu” yerine getirmektedir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyete dayalı roller ve normlar, akıllı telefon kullanım pratiklerinde yeniden üretilmekte ve sürdürülmektedir.

Bence bu uygulamalar benim hakkımda fikir veriyordur.

Akıllı telefonlara indirilen uygulamalar (zil sesi, ekran resmi ve telefon rengi gibi kullanıcı tarafından oluşturulan) kişiselleştirme pratiklerinden farklı olarak, özelleştirme (yani endüstri tarafından üretilen içeriği seçme ve kullanma) pratiğine işaret etmektedir. Ancak, hem kişiselleştirme hem de özelleştirme akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımlarını gözlemlemek açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda, izin veren tüm görüşmecilerin akıllı telefonlarına indirdikleri uygulamalara göz atılarak, kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri temelinde indirdikleri uygulamalar arasında bir fark olup olmadığı bulgulanmaya çalışılmıştır. Örneğin, katılımcılardan Sinem, indirdiği uygulamaları gösterirken, bu uygulamaların aslında kendi kimliği, ilgileri ve beğenileri hakkında bir fikir verdiğini vurgulamıştır:

Sağlık, bankacılık, moda hepsi var. Hesaplarım var. Yazar Okur var. Tüm gazeteler var. TV ve radyolar, Onedio var. Yani ben meraklıyumdır, dedim ya. Bence bu uygulamalar benim hakkımda fikir veriyordur. Çünkü, mesela benim dini yönümün ağır olduğunu gösteriyordur. Telefonumu açan kuran-ı kerim, ezan vakti, namaz filan bunlar; ondan sonra televizyon, radyo, gazeteyi merak ettiğimi gösteren bir sürü bir şey, yazarlar filan hepsi benim kişiliğimi beni ele veriyordur yani.

Ling'in (2004:27) belirttiği gibi, herhangi bir teknolojinin tüketimi, kullanıcının toplumsal kimliğinin bir parçasını gösterir. Dahası, başkalarının tüketimi onları görebildiğimiz ve onların sosyal konumlarını yorumladığımız bir tür mercektir. Sinem'in de ifade ettiği gibi, telefonlara indirilen uygulamalar kullanıcısı hakkında başkalarına fikir vermektedir. Örneğin, üniversite sınavına hazırlanan Hale'nin telefonunda, fotoğraf düzenleme ve sınavlara hazırlık uygulaması varken, muhasebeci olarak çalışan ve selfie çekmeyi çok seven Hande'nin telefonunda ise hem iş için hesap uygulamaları hem de kusursuz selfie çekmesini sağlayacak uygulamalar ağırlıktadır. Oyun oynamayı ve müzik dinlemeyi çok seven İsmail'in telefonunda oyun ve müzik uygulamaları varken, sık sık seyahat eden Derya'nın telefonunda çevrimdışı haritalar ve okulunun eğitim uygulamaları vardır. Yine kendisini araba hastası olarak tanımlayan Ahmet'in telefonunda ikinci el araba satış sitelerinin uygulamaları yoğunluktayken, spor yapmayı çok seven Ela'nın telefonunda ise adım-sayar gibi uygulamalar göze çarpmaktadır.

Akıllı telefonlara indirilen uygulamalar kullanıcıların ilgi alanları ile ilgili önemli ip uçları vermektedir. Kişinin gündelik pratikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda bu uygulamalar sürekli güncellenmekte ya da başka uygulamalarla yer değiştirmektedir. Bu anlamda, akıllı telefonların kullanıcıların kimlik performansları ve ilgi alanları temelinde özelleştirilmesi, hiçbir zaman bitmeyecek bir süreci ifade etmektedir (Hjorth, 2009: 185). Bu kişiselleştirme ve özelleştirme pratiklerinde, kullanıcıların ilgi alanlarının değişkenliğine rağmen, toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılarının sabit kaldığı gözlemlenmektedir. Örneğin, görüşme yapılan kullanıcılara, herhangi bir kişinin akıllı telefonlarına bakarak ilgi alanları temelinde cinsiyetlerini tahmin etmelerinin mümkün olup olmadığı sorulmuştur. Alınan cevapların neredeyse tamamında, moda, sağlık, alışveriş, kreş, çocuk oyunları, fal ve fotoğraf düzenleme gibi uygulamaların yüklendiği telefonların genellikle bir kadın kullanıcıya ait olduğu düşünülürken, araba, oyun, navigasyon, bankacılık, e-devlet, bahis, at yarışı, borsa ve gazete oku gibi uygulamaların bulunduğu telefonların ise genellikle bir erkek kullanıcıya ait olacağı vurgulanmıştır. Toplumsal cinsiyete dayalı böylesi bir ilgi kümelenmesini Ahmet şöyle ifade etmektedir:

İndirdiğim şeylerle alakalı olarak bakarsanız birisi telefonuma baktığında zaten direkt erkek olduğumu anlar, çünkü ilk sırada sahibinden com var. Yüzde 99 diyorum. Yine bayanlarda da var ama sahibinden her erkeğin, yani her erkek derken araba hastası her erkeğin telefonunda vardır yani. O yüzden kadın ve erkeklerin indirdiği uygulamalar arasında da kesin fark var bence. Mesela fotoğraf çekerken görüntüyü değiştirme amaçlı programlar bayanların çoğunda vardır, ama mesela bizde yoktur. Bizde derken erkeklerde yoktur. İşte Trendyol bayanların çoğunda vardır veya benzeri alışveriş yapılan çoğu siteler vardır. İşte dediğim gibi erkeler genelde çok nadir. Erkelerde genelde ön yüzde bankalar, sahibinden ya da Facebook işte onlar bulunur.

Diğer katılımcıların önemli bir kısmının vurguladığı gibi, Ahmet de kadın ve erkek kullanıcıların telefonlarına indirdikleri uygulamalar arasında ciddi farklılıklar olduğunu düşünmektedir. Erkek egemen cinsiyet rejiminde kadınlara yüklenen roller temelinde şekillenen bu tür kalıp yargılar, akıllı telefon kullanım pratikleri açısından da kadınlık ve erkekliliği inşa edici bir unsur olarak görülmektedir. Dolayısıyla, “kadınsı” olarak kategorilendirilen herhangi bir uygulamayı indirecek kişiler yine kadınlar olarak görülürken, bu uygulamaları kullanmak isteyen erkekler ise toplumsal rollerin dışına çıkmak ve eleştirilmek kaygısı taşımaktadır. Örneğin, katılımcılardan Savaş, kız arkadaşının telefonuna indirdiği fal uygulamasından (biri-leri görecekti diye) nasıl rahatsız olduğunu ifade etmiştir:

Kız arkadaşım ile bir gün otururken, kendi telefonu evde kalmıştı galiba ya da öyle bir şeydi tam hatırlamıyorum, benim telefonuma Falaattin diye bir şey indirdi. Tarot falı kahve falı falan bakıyor. Ben de aynı gün hemen akşam sildim. Valla biri görecektir de dalga geçecek diye ödüm koptu gerçekten ... Erkekler pek yakıştırılmayan bir şey sonuçta.

Savaş'ın açıklamasına benzer şekilde, Derya da tanıdığı erkek arkadaşlarının kadınlarla özel görülen bazı uygulamaları telefonlarına indirmek istediklerini, ancak çevre baskısı oluşacağından dolayı bu uygulamaları gizlice indirip ardından da sildiklerine şahit olduğunu söylemektedir:

Erkeklerin özel alanında daha farklı uygulamalar yüklediğini biliyorum. Mesela erkek bir arkadaşım falcı bacı uygulamasını indirmiş, ama tabi ki kimseye göstermiyor ya da siliyor uygulamadan sonra. Böyle şeyler var. Erkekler bence bu tür işlerini buna da rastladım, yaygın rastladım, uygulamayı tutmak yerine internet üzerinden araştırıp bakıyorlar. Fal sitelerine giriyor mesela ya da sağlık sitelerine giriyor o uygulamayı indirmek yerine. Ben böyle birçok arkadaş tanıyorum, birçok erkek tanıyorum aslında.

Akıllı telefonlarının kişiselleştirilmesi ya da özelleştirilmesi örneklerde de görüldüğü gibi son derece toplumsal cinsiyetlenmiş bir etkinliktir. Savaş'ın ya da diğer erkek kullanıcıların telefonlarına indirdikleri uygulamaları toplumsal bir dışlanmaya maruz kalmamak için silmeleri ya da “erkekliklerini” ifade edecek diğer uygulamaları dış dünyada gösterme istekleri veya kadın kullanıcıların baskın toplumsal cinsiyet rolleri temelinde gerçekleştirdikleri kişiselleştirme pratikleri, akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımını göstermektedir. Bu anlamda akıllı telefonlar, günümüzde bir tür yaşam tarzı sembolü olarak görüldüğünden, toplumsal cinsiyetlenmiş kişiselleştirmenin de merkezinde yer almaktadır.

Akıllı Telefonlarla Ebeveynlik: Uzaktan Annelik ve Paralel Mesai

Akıllı telefon kullanım pratiklerinde hâkim toplumsal cinsiyet ilişkilerinin en belirgin olduğu alanlardan birisi de ebeveynlik durumudur. Bu nedenle, toplumsal cinsiyetlenmiş akıllı telefon kullanımını anlamak için, özellikle ebeveynlik durumuna odaklanmak gerekmektedir. Çünkü ebeveynlik, kişinin kimliğinin ve gündelik hayatının merkezinde yer almakla birlikte, toplumsal cinsiyete dayalı rollerin en belirgin olduğu alanlardan biridir. Bir kişinin toplumsal kimliği, pek çok rolün bir karışımı olmasına rağmen bazı roller diğerlerinden çok daha fazla görünür kınılmaktadır. Örneğin, annelik, bu ayırıcı toplumsal rollerin ilk sırasında yer almaktadır. Özellikle, erkek egemen toplumlarda babalık, erkeklerin öncelikli kimlikleri arasında görülmemesine rağmen, annelik, kadını “kadın yapan” unsurların başında

gelmektedir. Çünkü, erkek egemen cinsiyet rejiminde bir kadının toplumsal alandaki değeri, doğurma kapasitesiyle, yani biyolojik yeniden üretimiyle ilişkilendirilmektedir (Delaney vd., 2017). Bu nedenle annelik, kadının erişebileceği en kutsal mertebe olarak görülmekte ve böylece, bir çocuğun tüm bakım ve sorumluluğu “kutsal” anneye atfedilmektedir. Bu anlayış, kadının erkeklere ait görülen tüm alanlardan (iş, siyaset, bilim vb.) dışlanması temelinin oluştururken, kadınlık kimliğinin de belirli sınırlar içerisinde yeniden üretilmesini ve doğallaştırılmasını sağlamaktadır.

Erkek egemen toplumsal cinsiyet rejiminin en kuvvetli argümanlarından biri olan “anne olmayan kadının, yarım kadın olduğu” düşüncesi, kadınların ancak annelikleri temelinde bütünsel bir “kadın” olma haline erişebileceklerini ifade etmektedir. Bu nedendir ki, gündelik hayatın yanı sıra eril siyasetin dilinde de annelik en sık vurgulanan ideal kadın kimliğinin temelini oluşturmaktadır.⁵⁴

Telefonla Kadınların Anne Olarak Yapabildikleri Şeyler de Artıyor...

Kadınlığın öncelikle, doğurma kapasitesi üzerinden, yani potansiyel annelikleri üzerinden tanımlandığı erkek egemen toplumlarda, annelik de pek çok kadının kendilerini tanımlama stratejilerinden biridir. Anneliği toplumsal kimliklerini oluşturan öncelikli rollerin başına koyan kadınların, diğer toplumsal pratiklerde olduğu gibi, akıllı telefon kullanım pratiklerinde de bu annelik rolü belirleyici olmaktadır. Örneğin, katılımcılardan 3 çocuk annesi Zeynep, akıllı telefon kullanımını belirleyen en önemli unsurlardan birinin annelik rolü olduğunu, yani anne olarak üstlendiği sorumlulukları eksiksiz yerine getirmek için akıllı telefonunu yoğun bir şekilde kullandığını belirtirken, böylesi bir anlayışı ifade etmektedir:

Şimdi anneler her anlamda telefon kullanıyor. Dediğim gibi, yeri geliyor evinizin aşçısı, yeri geliyor doktorsunuz, yeri geliyor temizlikçisiniz, yeri geliyor o

---

⁵⁴ Örneğin, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın açıklamaları, erkek egemen cinsiyet rejiminin, kadınlığa ilişkin ürettiği kurucu söylemlerin en net ifadesidir: “Kadının iş hayatındaki konumu onun anneliğini asla geriye atmamalıdır. Çalışıyorum diye annelikten imtina eden bir kadın aslında kadınlığını inkâr ediyor demektir. Bu benim samimi düşüncem. Anneliği reddeden, evini çekip çevirmekten vazgeçen bir kadın istediği kadar iş dünyasında başarılı olsun özgünlüğünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır, eksiktir, yarımır. Anneliği reddetmek insanın yarısından vazgeçmektir. Daha geniş tutuyorum. İnsanlıktan vazgeçmektir.” (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-anneligi-reddeden-kadin-eksiktir-yarimdir-40113493>). Bu anlayışa göre kadınlar, ücretli bir işte çalışsalar bile “bütün bir kadın” olabilmek için öncelikle anne olmalı ve en önemlisi ücretsiz emeğin yeniden üreticisi olarak ev içi sorumluluklarını sorgusuzca yerine getirmelidir. Ancak böylesi bir anlayış içerisinde hareket eden bir kadın, “yarım kadın” olmaktan çıkmakta ve “kutsal anne” ya da “tam kadın” olmaktadır.

evde işte ödevi, her şeyi, projeyi, işte her türlü etkinliği yapabilecek bir yetiye sahip olmanız lazım. Bazen öyle etkinlikler veriyorlar ki bunu hayal gücünüzle falan canlandıramıyorsunuz. Ne yapıyorsunuz? Hemen o anda akıllı telefonda internetten, yapılmış olanlardan, videolardan bir şekilde onu öğrenip belli bir şey ortaya çıkarıyorsunuz. İşte dediğim gibi, ufak tefek sağlık sıkıntıları yaşadığımızda, bunlar ile alakalı ne yapmamız gerekiyor, onları öğreniyorsunuz. Doktorlar sitesi gibi bir siteye ulaşabiliyorsunuz. Yaşanan sıkıntılar acaba neye işaret eder diye aklınızdaki soruları cevaplayıp o şekilde yönlenebileceğiniz doktoru biliyorsunuz ya da hangi bölüme gitmeniz gerektiğini biliyorsunuz. Yemek! Bazen çok değişik bir şey, bir yerde hoşumuza gidiyor. Onu öğrenmek istediğimizde yine dediğim gibi oradan bakıyorsunuz, onu uyguluyorsunuz, yapıyorsunuz. Bu anlamda telefonla kadınların anne olarak yapabildikleri şeyler de artıyor, yani fazlalaşıyor. Her şeyi öğrenebiliyorsunuz. Yapamayacağım gibi bir şey olmuyor. Çocuklara karşı da bir şey olmuş oluyor: güçlü bir anne. Annem her şeyi başarır oluyor.

Çocuklarının gündelik hayatta tüm bakım ve sorumluluklarının kadına ait görüldüğü erkek egemen toplumlarda, kadınlar da kendilerine biçilen bu roller temelinde “sorumluluklarını” eksiksiz olarak yerine getirmek için teknolojinin olanaklarından faydalanmaktadırlar. Bu anlamda, ev içi alandan dış dünyaya sınırsız bir erişim sağlayan akıllı telefonlar, “kadınların anne olarak yapabildikleri şeyleri” arttırmaktadır. Çocuklar için öğretici materyallerin toplanması, sağlıklı gıdaların belirlenmesi, hastalıkları hakkında ön bilgi edinilmesi, okul durumlarının takip edilmesi, güvenliklerinin sağlanması gibi birçok “annelik” faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde akıllı telefonlar önemli bir işlev görmektedir. Görüşme yapılan annelerin neredeyse tamamı, akıllı telefon kullanımlarının, çocukların bakım ve sorumluluklarının gerçekleştirilmesinde oynadığı etkili rolden bahsetmişlerdir. Örneğin, Zeynep gibi Ayten de akıllı telefonların sağladığı bilgiye erişme potansiyelinin anne olarak üstlendiği bakım sorumluluklarını yerine getirmesinde ne kadar faydalı olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

Diyorum ya her şeyi ondan öğrendim. Çocuk şeyleri, oyunları, gelişimi vesaire. Mesela çocuk kreşe gitmediği için kendim yardımcı olabiliyorum evde ona. Eğitim için kullanıyorum. Kreşteki çocuk nasıl yapıyorsa onu yapmaya çalışıyorum elimden geldiği kadar. Tam da bilmediğim için oradan bakıp buluyorum, yoksa yok, nereden bileceğim.

Annelerin çocuklara yönelik birincil bakıcılar olması gerektiğini belirten ve onlara sürekli olarak sunulan toplumsal cinsiyet ideolojisi (Rakow ve Navarro, 1993), kadınların akıllı telefon kullanım pratiklerinde yeniden üretilmektedir. Çalışan ya

da çalışmayan tüm annelerin, diğer alanlarda olduğu gibi akıllı telefon kullanımında da “annelik” performansları ön planda gözükmektedir. Bu nedenle, kendilerini annelik kimlikleri üzerinden tanımlayan Ayten ve Zeynep, akıllı telefon kullanımlarının öncelikli amacını, çocuklarına her anlamda yetebilmek için gerekli enformasyonun ve bağlantının sağlanması olarak ifade etmişlerdir.

Evden de annelik yapıyorum...

Bir enformasyon edinme aracı olmasının yanı sıra akıllı telefonlar, kadınların anneliklerini ev dışı alanlarda da devam ettirebilmelerinin önemli araçlarından biri olarak görülmektedir. Rakow ve Navarro’nun (1993) kadınların cep telefonu kullanımlarını inceledikleri çalışmalarında bulguladıkları en önemli şeylerden birisi, mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri temelinde kadınların ev dışı alanlarda da devam eden “uzaktan annelikleri” ve çalışan kadınların iş yaşamındaki sorumluluklarına paralel olarak ev içi sorumluluklarını da yerine getirmelerini tanımlayan “paralel mesai” kavramsallaştırmalarıdır.

Mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileri temelinde çocukların tüm bakım ve sorumluluklarını üstlenen anneler, akıllı telefonların kullanımıyla birlikte zaman ve mekân engeline takılmadan uzaktan da anneliklerini devam ettirebilmektedirler. Akıllı telefonlar aracılığıyla ev dışı alanlarda da çocuklarını her daim ve her konuda kontrol edebilmek, istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilmek, görüşme yapılan annelerin telefonları ile kurdukları ilişkinin temellerinden birini oluşturmaktadır. Örneğin, iki çocuk annesi Bahar (47), yetişkin de olsalar çocuklarına istediği zaman ulaşmanın anneliği kolaylaştırıcı bir yanının olduğunu belirtmektedir:

Yani okuldan ne zaman gelecek, kaçta gelecek, erken mi gelecek, aç mı gelecek? Bunların hepsini akıllı telefonla onlara ulaşarak öğreniyorsunuz? Yani akılsız da olsa olur tabi. Bunun için akıllı telefona gerek yok. Ama akıllı telefon olunca resimlerden uygulamalardan, sosyal medyadan takip edip nerede olduğunu görebiliyorum. Bu da başka bir kolaylık anneler için.

Cep telefonunun akıllı olması, çocukların ebeveynler tarafından denetlenmesinin farklı yollarını sağlarken uzaktan anneliği de daha kapsamlı bir boyuta taşımaktadır. Cep telefonlarının sunduğu eş zamanlı sesli iletişime ek olarak akıllı telefonlarla anneler her zaman çocuklarına, sosyal medya, görüntülü konuşma, Whatsapp yazışmaları gibi pek çok farklı uygulama aracılığıyla ulaşabilmekte ve böylece uzaktan da olsa onlardan haberdar olabilmektedir. Akıllı telefonların uzakları yakınlaştırması, zaman ve mekân sınırını ortadan kaldırması, bilgiye erişime olanak tanıması, ebeveynlerin ev dışında çocuklarına ulaşmada yaşadıkları fiili zorlukları ortadan kaldırmaktadır. Örneğin, bir diğer görüşmeci Elçin de velisi olarak çocuğuyla

ilgili yapılması gerekenleri okula gitmeden öğrenmenin, bir anne olarak hayatını kolaylaştırdığını ve kendisini rahatlatıldığını ifade etmektedir:

İnsanın kafası her şekilde daha rahat oluyor. Her şeyin haberini alabiliyorsun. Bence daha rahatlamış oluyor anneler.... Okulun Whatsapp gruplarından da takip ediyorum kızımı. Eşler ekli değil zaten bu gruplara. Velisi olarak ben ilgileniyorum daha çok. En azından ne yapacağım oradan haber veriliyor. Ne yapacağımın bilgisi veriliyor, aktarılıyor. Sağ olsun haber veriyor öğretmen, şunu yapın, bunu yapın diye. En azından gitmeme gerek kalmıyor. Evden de annelik yapıyorum.

Görüşmelerde de vurgulandığı gibi akıllı telefonlarla birlikte kadınlar, zaman ve mekân engeline takılmadan farklı iletişim kanalları aracılığıyla annelik “sorumluluklarını” aralıksız bir şekilde yerine getirebilmektedirler. Bu durum, kadınlar tarafından akıllı telefonların annelere sunduğu en önemli faydalardan biri olarak görülmesine rağmen, erkek görüşmecilerin neredeyse hiçbiri akıllı telefonların böylesi bir sorumluluk için kullanımını öncelikli görmemiştir. Örneğin, katılımcılardan Erkan, eşinin çalışmadığını ve dolayısıyla çocukların takibi ve bakımıyla onun ilgilenmesi gerektiğini vurgularken, diğer yandan da ücretli bir işte çalışmasının böylesi bir bakım sorumluluğunu yerine getirmesine engel bir durum olduğunu vurgulamıştır:

Ben tüm gün yoğun bir şekilde çalışıyorum, hatta bazen hafta sonları da çalışıyorum. Bu tempoda çocuklarla ilgilenmem zor oluyor açık konuşmam gerekirse. Eşim de evde zaten, çocuklarla o ilgileniyor. Yani okul işlerinin ya da çocuklarla ilgili diğer şeylerin takibini o yapıyor hep. Beni araması gerekirse arıyor tabi, ama dediğim gibi ben çalışıyorum, her dakika gidip ilgilenmem zor.

Erkek katılımcılar için ücretli bir işte çalışmak, ev içi sorumlulukların bir parçası olarak görülen ve kadınlara atfedilen çocuk bakımı ve diğer ev işlerini yapma yükümlülüğünden kendilerini azleden bir pratik olarak görülürken, kadınlar için böyle bir fark söz konusu değildir. Görüşmelere katılan çalışan ve çalışmayan annelerin tamamı, ev içi işlerde ve çocuk bakımında sorumlu tek kişi olarak kendilerinin görüldüğünü söylemişlerdir. Örneğin, çalışan bir anne olan Yelda, “*çalışsak da çalışmasak da sonuçta evin tüm işleri, çocukların işleri hep bizim üzerimizde. Eşimle bu yüzden defalarca kavga ettim, ama değişen bir şey olmadı. Vazgeçtim artık. Çocuklar için yapıyorum*” diyerek çalışan kadınların (çalışan erkekler gibi) ev işlerinden azade bir hayat yaşamadığını, aksine tüm sorumlulukların yine kadınların üzerinde olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla kadınlar, ücretli emeği yeniden üretirken, ev içi ücretsiz emeği de yeniden üretmeye devam etmektedirler. Gündelik hayatta bu iki emek arasındaki geçişi de akıllı telefonlar sağlamaktadır. Rakow ve Navarro’nun (1993:

153) tanımladıkları paralel mesai kavramsallaştırması tam da böylesi bir ilişkiyi ifade etmektedir.

Ücretli bir işte çalışan kadınlar akıllı telefonlarını sürekli yanlarında bulundurarak ev ve iş dünyaları arasında, zaman ve mekân uçurumunu aşan bir köprü kurmakta ve bu iki dünyayı birbirine bağlamaktadır. Dolayısıyla, buradaki ilişki çifte mesaiden daha ziyade, paralel mesai olarak tanımlanmaktadır. Her ne kadar görüşülen erkek katılımcılar için böylesi bir paralel mesai söz konusu değilse de kadın katılımcıların hepsi hem ev iç sorumlulukları hem de çocukların bakımıyla ilgili işleri evden uzaktayken de halledebilmelerine olanak tanıyan bir araç olması açısından akıllı telefonlarını hayatlarının merkezine koyduklarını ifade etmişlerdir. Örneğin, çalışan bir anne olan Özge, akıllı telefonu sayesinde bir ayağının evde olduğunu, bunun da kendisini bir anne olarak oldukça rahatlatıldığını vurgulamıştır:

İşteyken aklım onlarda kalmaması diye telefonumu sürekli yanımda taşıyorum. Arada bir arayıp kontrol ediyorum. Aslında annem bakıyor, hani öyle gözüüm arkada falan kalmıyor tabi, ama olur da bir terslik olursa diye arıyorum hep. Bi de evde yapılacak bir şeyler varsa yine işteyken gerekli yerleri arayıp onları halledebiliyorum, ev alışverişini yapıyorum telefondan. Yani uzaktayken bile evle çocuklarla ilgili şeyleri halledebiliyorum. Dediğim gibi telefon anneler için bence hayat kurtarıcı.

Çalışan anneler için, akıllı telefonların ev içi alana bağlanması, Matsuda'nın (2009) "cepteki anne (*mom in the pocket*)" olarak adlandırdığı uzaktan annelik özelliğiyle açıkça sembolize edilmektedir. Dolayısıyla, akıllı telefonlar anneler için sadece çocuklarının eğitimi için değil, aynı zamanda onlara her zaman ulaşmanın ve her daim göz kulak olmanın bir aracı olarak görülmektedir (Hjorth, 2012: 199-200). Çocuklarına ulaşma ve göz kulak olma arzusu, çalışan ya da çalışmayan her anne tarafından dile getirilen yaygın bir temadır. Annelerin çocuklara yönelik birincil bakıcılar olması gerektiğini belirten ve bu eşitsiz ilişkileri sürekli olarak yeniden üreten toplumsal cinsiyet ideolojisi, özellikle kadınların cep telefonu kullanımında bir yansımasını bulmaktadır (Rakow ve Navarro, 1993: 153).

Hem anı yaşıyamıyorsun hem de anneliği her yerde devam ettiriyorsun.

Akıllı telefonlarla ev dışı alanlarda da devam eden annelik, çalışan ya da çalışmayan kadınların kendilerine ayıracakları vakitleri sınırlandırmaktadır. Kadınların ev dışındayken ya da işteyken sürekli ev ile ilgili sorumluluklarının bir hatırlatıcısı ve yerine getiricisi olarak akıllı telefonlar, çoğu kadın tarafından hayat kurtarıcı

olarak görülse de aynı zamanda kendilerine ayırdıkları ya da ayıracakları zamanların da bir tür engelleyicisi olmaktadır. Böylesi bir ulaşılabilirliğin yarattığı rahatsız edici durumu iki çocuk annesi Şeyda şöyle ifade etmektedir:

Bununla ilgili de çok küçük bir şey anlatmak istiyorum. Yaşam koçluğu eğitimi aldım. Zaman dilimlerini işliyoruz. Zaman dilimlerinde, geldik geldik, işledik işledik, seans yaptı hoca. Ve benim yaşadığım bir probleme o kadar nokta atışı yaptı ki. Ben aynen dediği gibi çıkıyorum bir saat nefes almaya ama evden telefon geliyor. Yani anı yaşayamıyordum. Yaşam koçu hocamızda bize bunu söylüyordu. Kapatın telefonları o anda kalın. .... Aslında akıllı telefonlar bunu elimizden alıyor bence. Anı yaşayamıyoruz, anda olamıyorsun. Şimdi bir arkadaşın ile kahve içmeye gidiyorsun mesaj geliyor, gözün takılıyor. Aslında telefon olmasa o anda daha hissedeceksin. Zaten bir saatin var. Hissedemiyorsun ki arkadaşını da hissedemiyorsun, evden telefon geliyor, çocuk öyle oldu, çocuk böyle oldu, çocuk durmuyor gel. Yani hem anı yaşayamıyorsun hem de anneliği her yerde devam ettiriyorsun.

Şeyda'nın da belirttiği gibi akıllı telefonlar, kadınların, (özellikle de ev içi sorumluluğa bir de çocuk bakım sorumluluğunun yüklendiği annelerin) kendilerine ayırdıkları vaktin bir sınırlayıcısı olma işlevi görmektedir. Her zaman her yerde bağlantıda kalmak ve ulaşılabilir olmak, kadınların toplumsal olarak yüklendikleri sorumluluklardan uzaklaşmasını engellemektedir. Çünkü, cep telefonları erkekler için kamusal dünyayı kendi kişisel yaşamlarına getirmelerinin bir aracıyken, kadınlar için ise ailelerini kendileriyle kamusala taşımalarının bir aracı olma işlevi görmektedir (Rakow ve Navarro, 1993: 155). Elbette ki, kadınların telefon kullanmalarını ya da belirli zamanlarda telefonu kapatarak kendilerine vakit ayırmaları mümkün olmakla birlikte, pek çok kadın, omuzlarındaki ağır sorumluluktan dolayı telefonlarını kapatmayı tercih etmediklerini belirtmişlerdir. Tam da bu nedenle, erkek egemen toplumlarda kadınların cep telefonu kullanımları ile erkeklerinki farklılık göstermektedir.

Her evcil teknolojinin değerlendirilmesinde ve kullanımında, kadınlar ve erkekler arasında anlamlı farklılıklar vardır (Livingstone, 1992). Akıllı telefon kullanımında da bu farklılıkları gözlemlemek mümkündür. Örneğin, erkeklerin akıllı telefon kullanımları, daha bireysel ve iş odaklıyken, kadınların kullanımları daha toplumsal ve günlük yaşamdaki belirli bağlamlara göre şekillenmektedir. Elbette ki bu kullanım pratikleri, tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyet normlarından ve beklentilerinden bağımsız değildir. Bu hâkim normlar, kadınlar ve erkeklerin akıllı telefon kullanım pratiklerini de temelden etkilemektedir. Matsuda, bu toplumsal cinsiyet farklarının, bireyler tarafından yapılan bağımsız seçimlerden ziyade toplumsal yapıda mevcut rollerin bir yansıtıcısı olarak görülmesi gerektiğine

dikkat çekerek, cep telefonu kullanımının da bu mevcut toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesini güçlendirici bir işlevi olduğunu belirtmektedir (akt. Dobashi, 2005: 228) Dolayısıyla, görüşme yapılan annelerin akıllı telefonlarını öncelikle çocuklarına ulaştırmak veya onlarla ilgili sorumlulukları uzaktan da olsa yerine getirmek amacıyla kullanmaları ya da erkek görüşmecilerin, “zaten kadının sorumluluğunda görülen” ev işleri ve çocuk bakımı gibi uğraşları akıllı telefon kullanımının dışında tutmaları, baskın toplumsal cinsiyet normlarının ve eşitsizliklerinin kadınların ve erkeklerin akıllı telefon kullanım pratiklerine nasıl yansıdığının ve bu pratiklerde nasıl yeniden üretildiğinin bir göstergesi niteliğindedir. Rakow ve Navarro’nun (1993: 155) vurguladığı gibi, aslında “teknolojide, kadın ve erkeklerin farklı bir şekilde kullanılmasını gerektiren hiçbir şey yoktur. Belirli bir politik ve ekonomik bağlamda faaliyet gösteren, farklı hayatlar yaşayan ve teknolojiyi farklı kullanan kadın ve erkeklere yol açan toplumsal cinsiyet ideolojisi vardır.”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde hiçbir teknoloji, böylesine hızlı bir şekilde yayılarak toplumsal alana eklemlenmemiştir. Artık akıllı telefonların dahil olmadığı neredeyse hiçbir insani faaliyet bulunmamaktadır. Bu cihazların, toplumsal deneyimlerimizin önemli bir parçası haline gelmesiyle birlikte, toplumsal süreçlerdeki, fikirlerdeki, normlardaki ve pratiklerdeki dönüşümleri de anlamak önemli hale gelmektedir. Akıllı telefonların kullanıcılarının anlam dünyasına ve gündelik hayatına eklemlenme pratiklerinin incelenmesi de bize bu toplumsal dönüşümleri anlama olanağı tanımaktadır. Ancak, akıllı telefonların kullanım pratiklerine odaklanırken, bu pratiklerin zemini oluşturan toplumsal cinsiyet ilişkileri dışarıda bırakılmamalıdır. Çünkü, toplumsal cinsiyet, tüm diğer bilgi iletişim teknolojilerinde olduğu gibi, akıllı telefonların farklı kullanım pratiklerinin anlamlandırılmasında da merkezi bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada, gündelik hayatta kadın ve erkeklerin akıllı telefon kullanım pratiklerine odaklanılmasının nedeni, erkek egemen toplumsal cinsiyet ideolojisinin bu kullanım pratikleri dolayısıyla nasıl yeniden üretildiğinin ya da bertaraf edildiğinin tartışmaya açılmasıdır.

Bu çalışmada, mobil medya, teknoloji ve toplumsal cinsiyet tartışmaları ekseninde, Türkiye’de akıllı telefonların toplumsal cinsiyete bağlı kullanım pratiklerinin, gündelik hayat içinde nasıl deneyimlendikleri sergilenmeye çalışılmıştır. Böyleli kapsamlı bir tartışmayı yürütebilmek için, geniş mobil medya literatürüne ek olarak teknolojiye toplumsal yaklaşımlar, teknolojiye feminist yaklaşımlar ve evcilleştirme kuramının sağladığı analitik ve teorik perspektiften yararlanılmıştır. Akıllı telefonlar, hem bir teknoloji olarak kullanıcılarına sunduğu teknik özellikler açısından hem de gündelik hayatın her alanına eklemlenmesi açısından tek bir kuramsal zeminden açıklanması oldukça güç teknolojilerdir. Bu nedenle, akıllı telefonlar üzerine yapılmış kapsamlı araştırmaların önemli bir kısmı, araştırmanın amacına göre, farklı disiplinlerden ve farklı kuramsal perspektiflerden faydalanmıştır. Bu çalışmada da araştırmanın amacına ve araştırmanın verisine en uygun kuramsal yaklaşımlardan yararlanılarak analitik bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu bağlamda, teknolojiye toplumsal yaklaşımlar başlığında bahsettiğimiz kuramsal perspektifler, bize teknoloji ve toplum arasındaki ilişkiyi, tek bir belirlenimden ziyade, karşılıklı şekillendirme pratiği üzerinden anlamlandırma olanağı sunmuştur. Akıllı telefonların insanların toplumsal pratiklerinin bir parçası haline gelmesini, yani toplumsallaşmasını kapsamlı bir şekilde değerlendirmek açısından bu yaklaşımlar, oldukça aydınlatıcı olmuştur.

Teknolojileri toplumsallaşmış ürünler olarak ele aldığımızda, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin de bu toplumsallaşmanın önemli bir parçası olduğunu akılda tutmak gerekmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada, toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bahsetmeden teknolojiyi anlamanın imkânsız olduğunu vurgulayan teknolojiye feminist yaklaşımlardan yararlanılmıştır. Teknolojiye feminist yaklaşımlar, günümüzde toplumsallaşmış bir teknoloji olan akıllı telefonların tüm diğer teknolojik ürünler gibi toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız ele alınamayacağını anlamamız ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin teknolojilerde somutlaştığı yolları kavramamız açısından oldukça faydalı bir kuramsal bakış açısı sağlamaktadır.

Teknoloji ve toplum ilişkisini toplumsal cinsiyet perspektifinden ele almak için, bu teknolojilerin kullanıcılar tarafından nasıl deneyimlendiğine ve onların anlam dünyasına nasıl eklemlendiğine, gündelik hayatın mikro pratikleri içinde odaklanmak gerekmektedir. Böylesi bir bakış açısı ise, teknolojilerin gündelik hayattaki sembolik önemine odaklanan evcilleştirme teorisi tarafından sağlanmaktadır. Teknolojilere ilişkin anlamlar kullanım pratikleri boyunca üretilmektedir (Silverstone ve Hirsch, 1992). Herhangi bir teknolojik ürünün kullanımı yoluyla bireyler, kendi kimlikleri ve gündelik pratikleri hakkında anlam üretmektedirler (Wajcman, 2009). Dolayısıyla, bir teknolojinin sembolik anlamına odaklanan evcilleştirme teorisi, akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmesini keşfetmek için yararlı bir çerçeve sunmaktadır (Shade, 2007: 181).

Evcilleştirme teorisi, teknoloji kullanımlarının anlaşılmasında teknolojinin toplumsal inşasını vurgulamakla birlikte, teknolojilerin gündelik hayata eklemlenme stratejilerini araştırmak için geniş bir teorik çerçeve sunmaktadır. Feminist teknoloji çalışmaları ise, bir teknolojinin evcilleştirilmesinde toplumsal cinsiyetin tek taraflı belirleniminden ziyade, teknoloji ve toplumsal cinsiyetin karşılıklı şekillenmesine odaklanmıştır. Evcilleştirme çalışmalarında kullanıcıların aktif olarak o teknolojilere verdikleri anlamlar sorgulanırken, feminist teknoloji çalışmaları teknoloji ve toplumsal cinsiyetin bu kullanım pratikleri boyunca nasıl karşılıklı bir şekillenme süreci içinde olduklarını anlamaya olanak tanımıştır. Dolayısıyla, bu çalışmada, teknolojinin toplumsal şekillenmesi şemsiyesi altında evcilleştirme kuramı ve feminist yaklaşımlar birleştirilerek, akıllı telefonların toplumsal cinsiyete bağlı kullanımlarının ayrıntılı analizinin yapılması mümkün olmuştur.

Her şeyden önce akıllı telefonlar bir bağlantı teknolojisidir. Kişilere zaman ve mekân sınırlarını aşarak, direk adreslenebilirlik / erişilebilirlik ve sürekli bağlantıda kalma olanağı sağlamaktadır. Ancak, gündelik hayatın bir parçası haline gelmiş bu mobil teknolojilerle sürekli bağlantıda olma hali, toplumsal cinsiyete dayalı toplumsal ilişkilerin sürdürülmesine de hizmet etmektedir (Green ve Singleton, 2013: 43). Her ne kadar akıllı telefonların, zaman ve mekândan bağımsız, bireysel bazda

bir toplumsallaşma (ağlaşmış bireysellik) tarzı sunduğu (Castells, 2003: 132) söylese de aslında bu alanlarda kişiler, yine, mevcut toplumsal cinsiyet kalıpları içinde bireysel olarak toplumsallaşmaktadırlar. Örneğin, maddi olmayan emek olarak toplumsal bağlantılar, yine kadınlar tarafından sürdürülmektedir. Yapılan araştırmalar hem sabit hatların hem de cep telefonlarının, özellikle aile ve arkadaşlık ilişkileri ve kişilerarası ilişkilerin sürdürülmesinde erkeklerden daha çok kadınlar tarafından kullanıldığını göstermiştir (Charles ve Davies, 2005; Wajcman vd., 2008; Green ve Singleton, 2013: 43). Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde de benzer şekilde, maddi olmayan emek olarak toplumsal bağlantıların, yine kadınlar tarafından sürdürüldüğü bulgulanmıştır.

Bu çalışmada akıllı telefonlar, sadece sözlü iletişime aracılık etmesi açısından değil, mesajlaşma pratiklerinin toplumsal cinsiyetlenmiş boyutu açısından da ele alınmıştır. Akıllı telefonlarla birlikte klasik metin mesajlarının yerini, Whatsapp gibi metin, ses, resim, video, dosya, bağlantı linkleri vb. pek çok veriyi sınırsızca göndermeye olanak tanıyan online mesajlaşma platformları, kullanıcıların gündelik hayatı ve ilişkileri deneyimleme biçimlerini de etkilemiştir. Bu yeni mesajlaşma deneyimleri de tüm diğer kullanım pratikleri gibi toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız olmamıştır. Kadınların ve erkeklerin bu mesajlaşma pratikleri, performe ettikleri toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretimine aracılık etmiştir. Örneğin, çalışma boyunca görüşme yapılan erkek katılımcıların hiçbiri, bu yeni mesajlaşma pratiklerini ev içi bakım ve sorumluluklarla bağlantılı olarak kullanmazken, kadın katılımcıların neredeyse tamamı, ya maddi olmayan bir emek olarak toplumsal bağlantıların sürdürülmesinin ya da ev içi işler ve çocuk bakımı gibi ücretsiz emeğin yeniden üretilmesinin bir aracı olarak kullanmışlardır.

Mobil mesajlaşma uygulamalarında bulgularanlara benzer şekilde, çalışma boyunca görüşülen erkek kullanıcıların hiçbirinin, evlilik öncesi ve sonrası akıllı telefon ya da sosyal medya kullanım pratiklerinde herhangi bir farklılık olmadığı gözlemlenmesine rağmen, kadın katılımcıların önemli bir kısmı bu farklılıklardan oldukça yoğun bir şekilde bahsetmişlerdir. Çalışmayan kadınlar da çalışan kadınlar kadar, ev içi sorumluluklarının artmasından dolayı telefon ve mobil sosyal medya kullanım pratiklerinin hem içerik hem de sıklık olarak değiştiğini vurgulamışlardır. Ayrıca, yine önemli yaşam geçişlerinden biri olan evlilik sonrası, kadınların telefon ya da sosyal medya kullanım pratiklerine erkeklerin müdahalesi de belirgin hale gelmiştir.

Görüşmeler boyunca anlatılanlardan hareketle erkeklerin, kadınların akıllı telefon kullanımlarına ilişkin müdahaleleri ya kullanım pratiklerini eleştirme ya da onları değersizleştirme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Rakow'un (1992) kadınların telefonla konuşma pratiklerinin erkek kullanıcılar tarafından "dedikodu"

ve “boş muhabbet” olarak değerlendirilmesine ve böylece değersizleştirilmesine ilişkin bulgularıyla benzerlik taşımaktadır. Kadınların bu teknolojik ürünlerle olan ilişkileri her zaman ikincil planda tutulmuş ve toplumsal bağların sürdürülmesi temelinde maddi olmayan bir emek türü olmasına rağmen değersizleştirilmiştir. Böyle bir algı ise, erkeklere sınırsız özgürlük ve müdahale alanı tanıyan erkek egemen toplumsal cinsiyet rejiminden temellenmektedir.

Kadınların akıllı telefon kullanım pratiklerine erkek müdahalesinin önemli sonuçlarından birisi de mobil sosyal medya kullanım pratiklerinde karşımıza çıkmaktadır. Görüşmeler boyunca, erkek katılımcıların hiçbirisi sosyal medya paylaşımlarında çevresel faktörlerden kaynaklı bir sınırlamaya gitmediklerini vurgularken, görüşme yapılan kadınların neredeyse tamamı sosyal medya kullanımı konusunda kendilerini sınırladıklarını belirtmişlerdir. Bu durum, kadınların erkek egemen toplumlarda kendilerine biçilen rollere uygun davranmaları beklentisinin, çevrimiçi alanlara da nasıl taşındığının ifadesi niteliğindedir. Her ne kadar siberfeminist tartışmalar içinde, online platformların kadınların mevcut toplumsal cinsiyet kimliklerinden ve rollerinden bağımsızlaşarak özgürleşecekleri bir alan sağladığı yönünde iyimser bir algı olsa da çalışma boyunca yapılan görüşmeler, siberuzamın mevcut toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız olmadığı, aksine çevrimdışı dünyadaki ilişkilerin çevrimiçiye taşındığını, hatta bu alanda kadınların daha da muhafazakarlaştığını göstermektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada, sosyal medyanın erkeklerin kendilerini rahatça ifade etmelerinin bir alanı olduğu görülürken, kadınlar için yine bir otosansür mekanizmasının işlediği, müdahalelerin olduğu, hesap vermenin devam ettiği ve birçok baskı mekanizmasının işlediği bir alan olarak kalmaya devam ettiği bulgulanmıştır.

Akıllı telefonların yaygın kullanım nedenlerinden birisi de güvenlik duygusudur. Kadınların güvenlik kaygısıyla bağlantılı olarak cep telefonu kullanmaları, evrensel bir sorun olmakla birlikte kaynağını erkek egemen toplumsal cinsiyet rejiminden almaktadır. Erkekler tarafından domine edilen, tüm birimlerin erkekler tarafından düzenlendiği bu toplumsal yapı içerisinde kadınlar ya erkek şiddetinin savunmasız nesnesi ya da yine erkekler tarafından korunması gereken bir özne olarak konumlandırılmaktadırlar. Çalışma boyunca görüşülen erkek katılımcıların neredeyse hiçbirisi, güvenlik kaygısı nedeniyle bir telefon taşımadıklarını belirtirken, kadın katılımcıların tamamı, bir taksiye binerken ya da bir yerde tek başına yürürken, olası bir tehditle karşı karşıya kalma endişesinden dolayı güvenliklerini sağlamak ya da temkinli olmak açısından akıllı telefonlarını bir tür savunma silahı olarak kullanma ihtiyacı hissettiklerini vurgulamışlardır. Dolayısıyla, akıllı telefonların kadınların güvenliğinin garantörü olarak değerlendirilmesi, onun toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımlarından birini göstermektedir.

Akıllı telefonlar, çoğu kişinin en özel verilerinin depolandığı, kullanıcıların en mahrem alanlarına giren ve en gizli bağlantılarına aracılık eden bir teknoloji olmasından dolayı, görüşmeciler tarafından da en mahrem alanlarından biri olarak tanımlanmaktadır. Kimi bu mahremiyeti odasıyla ifade ederken, kimi eviyle özdeşleştirmekte, kimi ise ruhunun bir parçası olarak görmektedir. Bu kadar mahrem bir alana izinsiz girilmesi, birçok kullanıcı için mahremiyetin ihlali olarak değerlendirilmektedir. Ancak akıllı telefonlar ve mahremiyet ilişkisi açısından, kadın katılımcıların yaşadığı deneyimlerin erkek katılımcılardan farklılığı göze çarpmaktadır. Örneğin, görüşmeler boyunca erkek katılımcıların neredeyse tamamı, telefonlarını şifrelediklerinde bu alanı kısmen güvence altına aldıklarını söylerken, kadın katılımcılardan özellikle evli veya çocuklu olanlar, her ne kadar akıllı telefonlarının kendilerine ait bir alan olduğunu düşünseler de şifrelerinin eşleri ve çocukları tarafından bilindiğini ve istedikleri zaman telefonlarına bakabildiklerini söylemişlerdir. Erkek egemen toplumlarda kadının ikincil konumu ve erkeklere verilen hâkim roller, nasıl ki erkeklere kadın bedeni üzerindeki kontrolü sağlamaktaysa, kadınların en mahrem alanlarından biri olarak tanımladıkları telefonlarına müdahale de bu cinsiyetçi rejimin erkek imtiyazından kaynaklanmaktadır.

Gündelik hayatta kullanılan teknolojik ürünler ve bunların kullanım pratikleri, kullanıcıların kimliklerini, ihtiyaçlarını, isteklerini ve dünyayı yorumlama yollarını göstermektedir (Lunt ve Livingstone, 1992). Dolayısıyla hem kadınlar hem de erkekler, temelde aynı teknolojileri kullanmalarına rağmen, onlarla kurdukları sembolik ilişki ve kullanım pratikleri farklılık göstermektedir. Bu bağlamda, akıllı telefonlarla çekilen ve saklanan görüntüler, toplumsal cinsiyet rolleri ve performansları açısından değişkendir. Bu çalışmada, görüşme yapılan kadın katılımcıların hem kişisel tüketim hem de paylaşım için daha fazla fotoğraf çekme eğiliminde oldukları gözlemlenirken, erkek kullanıcıların fotoğraf içerikleri ile kadın kullanıcıların fotoğraf içerikleri arasında da muazzam bir farklılık dikkat çekmiştir. Bu farklılık, özellikle ebeveyn olan kullanıcılar arasında daha net bir şekilde görülmektedir. Akıllı telefonların kamerası aracılığıyla çekilen, biriktirilen ve paylaşılan görüntülerin toplumsal cinsiyete dayalı rollerin performe edilmesindeki rolü dikkate alındığında, özellikle anne olan katılımcıların telefonlarına depoladıkları görüntülerin büyük oranda çocuklarından oluştuğu, erkek katılımcıların ise daha çok kendi ilgi alanlarına ilişkin görsellerden oluştuğu bulunmuştur.

Akıllı telefonlarla çekilen, saklanan ve paylaşılan fotoğraflara ek olarak, son yıllarda akıllı telefon kullanımlarının en tartışmaları konularından biri olan selfie çekimleri, bu çalışmada üzerinde durulan önemli pratiklerden biri olmuştur. Kadınların özel alanlara, özellikle de evin sınırlarına ait görüldüğü, kadın bedeninin yine bu sınırlar dahilinde sergilenmesinin beklendiği erkek egemen toplumlarda, akıllı

telefonlar ve mobil sosyal medya aracılığı ile kadınlar, daha görünür olma ve sınırların dışına çıkarak özel alanlarını kamusalın bir parçası haline getirme olanağı bulmuşlardır. Dolayısıyla, akıllı telefon ve mobil sosyal medya kullanımında kadınların sayıca fazlalığı ya da selfie paylaşımlarında kadınların ilk sırada yer alması sorunlu görülerek, değersizleştirilmektedir. Böylesi bir bakış ise, özellikle erkek katılımcılar tarafından ya selfie çekmeyi tamamen reddetme ya da kadınlara ait bir pratik olarak önemsizleştirmeyle sonuçlanmaktadır. Kadınların selfie yoluyla kendi bedenlerini kayıtlamaları ya da paylaşımları, kadınların kamusal görünümlerini arttırırken, bunun hem kadın hem de erkek katılımcıların büyük bir çoğunluğu tarafından narsisizm, kıskançlık, gösteriş, teşhircilik ve başkalarına hava atmak gibi kadını ikincilleştiren argümanlarla tanımlanması, erkek egemen cinsiyet rejiminin içselleştirildiği ve doğallaştırıldığı yolları göstermektedir.

Bu çalışmada, akıllı telefonların satın alınma evresi, yani edinme süreci, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin serimlenmesi açısından üzerinde durulması gereken önemli aşamalardan biri olarak ele alınmıştır. Çünkü, erkek egemen cinsiyet rejiminde kadınların teknoloji kullanımında ikincilleştirilmiş konumu, bir teknolojik ürünün edinilmesi sürecinde de ortaya çıkmaktadır. Kadınların teknoloji kullanımında yetersiz ve ikincil planda görülmesi çalışmanın ikinci bölümünde bahsedildiği gibi mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden bağımsız değildir. Tarihsel olarak, bir erkek alanı olarak görülen teknolojiye, teknik yeterlilik erkekliğin bir işareti olarak kabul edilirken, teknik yetersizlik ya da eksiklik de kadınlıkla özdeş görülmektedir (Wajcman, 1996: 159, Wajcman, 2004: 116). Dolayısıyla, teknolojik yeteneğin erkeksi bir karakteristik olduğu, teknolojik yetersizliğin de dişil bir özellik olduğu algısı, erkek egemen toplumsal cinsiyet rejiminin denetim efsanelerinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır (Lee,2005). Böylece, her türlü teknolojiye yetkin olarak konumlandırılan erkek, teknolojik ürünlerin edinilmesi sürecinde kendisini otorite olarak görmektedir ve aynı zamanda çoğu kadın tarafından da otorite olarak görülmektedir. Bu çalışma boyunca gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen önemli bulgulardan birisi de akıllı telefonların edinme sürecinde hem kadın hem de erkek görüşmecilerin önemli bir kısmının yine erkekleri karar verici otorite olarak konumlandırılmasıdır. Dolayısıyla, bu çalışmada, akıllı telefonların edinilmesi ve kullanımı aşamasında, hala mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin derin bir şekilde devam ettiği gözlemlenmektedir.

Akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanımlarında ele alınan önemli aşamalardan birisi de kişiselleştirme pratikleridir. Gündelik hayatımızın her alanında sürekli bizimle olan akıllı telefonların kişiselleştirilen dış ve iç kısımları, kullanıcıları hakkında fikir edinmenin önemli bir yolu haline gelmiştir. Aslında çeşitli

uyarlamalarla teknolojilerin insanlaştırılması çabası olarak da görülebilen kişiselleştirme (Oksman ve Rautiainen, 2003: 106) kullanıcının kimliği, yakın arkadaş çevresi ve beğenileri hakkında fikir verirken, aynı zamanda kullanıcının toplumsal cinsiyet performansının üretilmesinde de önemli rol oynamaktadır. Kişi toplumsal kimliğini ve mevcut toplumsal cinsiyet rollerini akıllı telefonları aracılığıyla performe etmekte ve toplumsal alanda başkalarına göstermektedir. Toplumsal cinsiyetlenmiş kişiselleştirme, sadece akıllı telefonların renk seçimleri ya da tercih edilen kılıfların özellikleriyle değil, kullanılan zil sesleri, ekran görüntüleri ve indirilen uygulamalar aracılığıyla da gerçekleştirilmektedir. Bir akıllı telefonun kullanıcıların anlam dünyasına nasıl eklemlendiği ve kullanıcıların bu cihazlar aracılığıyla dış dünyaya kendilerini nasıl temsil ettikleri, kişiselleştirme pratikleri boyunca gözlemlenebilmektedir. Bu nedenle, çalışma boyunca kullanıcıların telefon melodileri, ekran resimleri ve telefonlarına indirdikleri uygulamalar incelenerek, hâkim toplumsal cinsiyet rollerinin bu pratikler boyunca yeniden üretildiği sergilenmiştir.

Akıllı telefon kullanımının toplumsal cinsiyet dinamiklerine odaklanılırken üzerinde durulması gerek en önemli konulardan birisi de ebeveynlerin bu teknolojileri nasıl deneyimledikleridir. Kadınlığın öncelikle, doğurma kapasitesi üzerinden, yani potansiyel annelikleri üzerinden tanımlandığı erkek egemen toplumlarda, annelik de pek çok kadının kendilerini tanımlama stratejilerinden biridir. Anneliği toplumsal kimliklerini oluşturan öncelikli rollerin başına koyan kadınların, diğer toplumsal pratiklerde olduğu gibi, akıllı telefon kullanım pratiklerinde de bu annelik rolü belirleyici olmuştur. Çocuklarının gündelik hayatta tüm bakım ve sorumluluklarının kadına ait görüldüğü erkek egemen toplumlarda, kadınlar da kendilerine biçilen bu roller temelinde “sorumluluklarını” eksiksiz olarak yerine getirmek için teknolojinin olanaklarından faydalanmaktadırlar. Bu anlamda, çalışma boyunca ev içi alandan dış dünyaya sınırsız bir erişim sağlayan akıllı telefonların, kadınlar tarafından özellikle çocuk bakımı ve ev içi sorumlulukların yerine getirilmesi için oldukça sık kullanıldığı bulgulanmıştır. Görüşmelerde de vurgulandığı gibi, akıllı telefonlarla birlikte kadınlar, zaman ve mekân engeline takılmadan farklı iletişim kanalları aracılığıyla annelik “sorumluluklarını” aralıksız bir şekilde yerine getirebilmektedirler. Bu durum, kadınlar tarafından akıllı telefonların annelere sunduğu en önemli faydalardan biri olarak görülmesine rağmen, erkek görüşmecilerin neredeyse hiçbiri akıllı telefonların böylesi bir sorumluluk için kullanımını öncelikli görmemiştir. Görüşme yapılan (çalışan ya da çalışmayan) annelerin tamamının, akıllı telefonlarını sürekli yanlarında bulundurarak ev, iş ve ev dışı dünyaları arasında, zaman ve mekân uçuşumunu aşan bir köprü kurdukları ve bu iki dünyayı birbirine bağladıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca, her ne kadar mobil telefonlar maddi olmayan emeğin bir uzantısı olarak ele alınsa da aslında kadınların, erkek egemen cinsiyet rejimi

içerisinde “kadınlık görevlerini” yerine getirmelerinin ve eviçi maddi emeği yeniden üretmelerinin etkili araçları olarak kavramsallaştırılmaktadır. Kadınlar bu toplumsallaşmış teknolojiler aracılığıyla eviçi “sorumlulukları” temelinde maddi ve maddi olmayan emeği yeniden üretmektedirler. Çalışma boyunca görüşme yapılan kadınların neredeyse tamamı, akıllı telefonlarını ev içi işlerinin gerçekleştirilmesinin bir aracı olarak kullandıklarını belirtmişlerdir. Bazı kadınlar, eşlerinin beğenmesi için akıllı telefonu aracılığıyla yemek tarifleri aldığını söylerken, diğerleri çocuk bakımı, çamaşır yıkama ve ütü yapmanın incelikleri gibi evde yaptıkları temel işlerle ilgili bilgileri telefonları aracılığıyla edindiklerini belirtmişlerdir. Kadınların akıllı telefonları ile gerçekleştirdikleri tüm bu faaliyetler, ev içi maddi emeğin yeniden üretimini sağlarken, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretilmesine de aracılık etmektedir.

Çalışma boyunca elde edilen bulgular, akıllı telefonların iddia edildiği gibi kadınları özgürleştireceği, mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin bertaraf edilmesine olanak sağlayacağı yönündeki iyimser bakış açıları, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin hala derin bir şekilde devam ettiği Türkiye’de pek karşılığını bulmamıştır. Tüm diğer evcil teknolojiler gibi, akıllı telefonların da kadınlarla erkekler arasındaki geleneksel rolleri kuvvetlendirdiği ve kadınları kendi geleneksel rollerine daha fazla bağladığı görülmektedir. Kadınların yaş ve eğitim düzeyi fark etmeksizin bu teknolojilerin kullanım pratikleri dolayımı ile farklı açılardan da olsa hâkim toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden ürettiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, bu çalışma boyunca elde edilen tüm bulgular, genişleyen teknoloji erişimine rağmen, teknolojinin aracılık ettiği toplumsallığın, toplumsal cinsiyet dinamiklerinin büyük ölçüde aynı kaldığını açık ve net bir şekilde göstermektedir.

Sonraki Araştırmalar İçin Öneriler

Çalışma boyunca vurgulandığı gibi, Türkiye’de etnografik saha araştırmaları oldukça az olmakla birlikte, yapılan çalışmalar genellikle geleneksel cep telefonları üzerine odaklanmıştır. Ancak, temel iletişimsel özellikleri açısından cep telefonları ve akıllı telefonlar aynı işleve sahip olmalarına rağmen, akıllı telefonlarla sağlanan hızlı internet erişimi, mobil sosyal medya ve mesajlaşma gibi daha birçok farklı uygulama cep telefonu kullanım pratiklerini oldukça değiştirmiştir. Dolayısıyla, akıllı telefon kullanımlarının, geleneksel cep telefonlarından farklı olarak ele alınması ve yapılacak çalışmalarda bu farklılıklara odaklanılması önemli görülmektedir.

Dünya genelinde oldukça hızlı gelişen bir araştırma alanı olan akıllı telefonlar, Türkiye’de hala ihmal edilmiş önemli bir çalışma alanı olarak durmaktadır. Bu nedenle, ileride yapılacak çalışmaların, akıllı telefonların farklı toplumsallaşma biçimlerini ayrıntılı şekillerde ele almaları, bu çalışma alanının dünyaya paralel olarak Türkiye’de de gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Wajcman’ın önerdiği gibi (2000: 454), teknoloji çalışmalarına toplumsal cinsiyet perspektifi eklemek için kadınların bulunduğu alanların incelenmesi ve kadınların aktörler olarak görünür kılınması iyi bir stratejidir. Teknoloji çalışmalarında hem kadınların hem de erkeklerin, toplumsal cinsiyet kimliklerine sahip olduklarının anlaşılması ile bu iki alanın birbirine tam eklemlenmesi sağlanabilir. Böylece, toplumsal cinsiyetin oluşumunda teknolojinin önemi ya da teknolojinin oluşumunda toplumsal cinsiyetin önemi araştırılmaya başlanabilir. Dolayısıyla, toplumsallaşmış bir teknoloji olan akıllı telefonların toplumsal cinsiyetlenmiş kullanım pratiklerini ele alan bu çalışmaya benzer şekilde, teknoloji ve toplumsal cinsiyet tartışmaları farklı alanlarda da ele alınmalıdır. Türkiye’de teknoloji ve toplumsal cinsiyet meselesine odaklanan çalışmaların sayısındaki azlık göz önünde bulundurularak, sadece teknoloji kullanımında değil, tasarım, üretim ve dağıtım aşamalarında da kadınların rolünü sorunsallaştırılan çalışmalar yapılmalıdır.

Bu çalışmalara ek olarak, özellikle Türkiye’de toplumsal olarak dezavantajlı grupların (engelli, yaşlı, çocuk, etnik, LGBTİ+ gibi) bilgi iletişim teknolojileri kullanımlarına odaklanan çalışmalar da oldukça sınırlıdır. Akıllı telefonların her kesimden kullanıcıların gündelik hayatlarına eklemlenme biçimleri farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, ileride yapılacak çalışmaların, farkı dezavantajlı grupların bu teknolojileri deneyimleme biçimlerinin ayrıntı bir analizine odaklanması hem Türkiye literatürüne hem de uluslararası literatüre önemli katkı sağlayacaktır.

Ayrıca, son yıllarda mobil iletişim literatüründe oldukça ilgi gören “sexting” ile ilgili çalışmalar yapılmalıdır. Sexting, seks (*sex*) ve mesajlaşma (*texting*) terimlerinin birleştirilmesi ile akıllı telefonlar, sosyal medya ya da diğer online platformlarda gerçekleştirilen cinsel içerikli mesajlaşmaları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Genellikle çıplak, müstehcen veya açık görüntülerin dijital olarak kaydedilmesi ve bunların cep telefonu mesajlarıyla veya sosyal medya platformları aracılığıyla dağıtılması olarak tanımlanan sexting (Hasinoff, 2012: 449; Crofts, vd., 2015), Türkiye’de henüz çalışılmamış konulardan biridir. Son yıllarda özellikle gençlerin akıllı telefonlarını ya da sosyal medya hesaplarını bu tür mesajlaşmalar için oldukça sık kullandıkları bilinmektedir. Ancak, cinsellikle ilgili tabuların hala yıkılmadığı ülkemizde, bu tür mesajlaşmalar ve görüntü paylaşımları özellikle kadınlar için oldukça endişe verici bir hal almaktadır. Her ne kadar insanlar kişisel

ilişkilerinde bu tür görüntüleri karşılıklı paylaşıyor olsalar da, erkek egemen toplumlarda özellikle kadının cinselliği tabu olarak görüldüğü için, bir çok kadın bu görüntülerin izinsiz dağıtımından dolayı sorun yaşamakta ve toplumsal baskılar neticesinde oldukça travmatik durumlarla karşı karşıya kalmaktadır.⁵⁵ Dolayısıyla, mobil literatürde dikkat çeken ve incelenmesi gereken bir konu olarak sexting'in, konuşmaya gönüllü katılımcılarla birlikte çalışılması, Türkiye'de eksik olan bir alana dokunacağı ve mobil çalışmalara katkı sağlayacağı için önemli bir adım olacaktır.

---

⁵⁵ <https://www.aksam.com.tr/yasam/sosyal-medyada-buyuk-rezalet/haber-361021>
<https://www.haberturk.com/mugla-haberleri/61100047-erkek-arkadasi-bikinili-fotografini-paylasinca-sinir-krizi-gecirdi> Erişim Tarihi: 15 Haziran 2019

KAYNAKÇA

- Abbott, C., (2004). 'Making Connections: Young People and the Internet', içinde *Digital Diversions: Youth Culture in the Age of Multimedia*, Sefton-Green, J. (ed.), Routledge: London, s. 84-105
- Abrahamson, E.J., (2003). *Hear Me Now: Competition, Regulation, and the Pace of Innovation in Mobile Telephony in the United States, 1945-1984*. (Yayımlanmamış doktora tezi), The Johns Hopkins University, Baltimore, Maryland
- Adams, R.G. (1998)., 'The Demise of Territorial Determinism: Online Friendships', içinde *Placing Friendship in Context*, Adams, R.G. ve Allan, G. (ed.), Cambridge University Press: Cambridge, s. 153-182
- Adriana de Souza e Silva ve Frith, J., (2012). *Mobile Interfaces in Public Spaces: Locational Privacy, Control, and Urban Sociability*, Routledge: London and New York
- Agar, J., (2013). "*Constant Touch: A Global History of the Mobile Phone*", Icon Books: London.
- Akers-Porrini, R., (1997). The Telephone Visit. "Hold on, Gramps!" *Réseaux*. No.5, s. 241-269. <https://doi.org/10.3406/reso.1997.3331>
- Akın, E. ve Divanoğlu, S. U., (2009). Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Kullanımına Karşı Genel Tutumları ve Bu Tutumların Kullanıma Yansımalarına Yönelik Aksaray Üniversitesi'nde Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, s.17, s.69-93.
- Akyürek, S., (2011). *Çocuklarda İletişim Araçları Bağımlılığı: Anket Çalışması Teknik Raporu*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi: Ankara.
- Andrejevic, M., (2011). Social Network Exploitation, içinde *A networked self: identity, community and culture on social network sites*, Zizi Papacharissi (ed.), Routledge: London, United Kingdom, s. 82-102
- Arceneaux, N. ve Kavoori, A., (ed.), (2012), *The Mobile Media Reader*, New York: Peter Lang
- Arceneaux, N., (2014). "The Ecology of Wireless Newspapers," *Journalism & Mass Communication Quarterly*, s. 91, no. 3, s.562-577.
- Aronson, S. H., (1971). The Sociology of the Telephone, *International Journal of Comparative Sociology*, 12(3), 153-167. doi: <https://doi.org/10.1163/156854271X00119>
- Aune, M., (1996), 'The Computer in Everyday Life: Patterns of Domestication of a New Technology' içinde *Making Technology Our Own? Domesticating Technology into Everyday Life*, M. Lie and K. Sørensen (ed), Oslo: Scandinavian University Press, s. 92-120.

- Aydın, K., (2004). Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Kullanımı ve GSM Operatörü Tercihleri Üzerine Bir Çalışma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1): 149-164.
- Bakardjieva, M., (2005). *Internet Society: The Internet in Everyday Life*. Sage: London and Thousand Oaks: New Delhi.
- Bakardjieva, M., (2006). 'Domestication Running Wild. From the Moral Economy of the Household to the Mores of Culture', içinde *Domestication of Media and Technologies*, T. Berker vd. (ed.), Maidenhead: Open University Press s. 62-79.
- Bakardjieva, M., (2011). 'Internet in Everyday Life', içinde *The Handbook of Internet Studies* Consalvo, M. and Ess, C. (ed.), Chichester: Wiley.
- Balbi, G. ve Prario, B., (2009). "Back to the Future: The Past and Present of Mobile TV," içinde *Mobile Technologies: From Telecommunications to Media*, Gerard Goggin and Larissa Hjorth (ed.), Routledge: New York.
- Ball, D. W., ve Smelser, N. J., (1968). Toward a Sociology of Telephones and Telephoners içinde *Sociology and Everyday Life*, M. Truzzi (ed.), Englewoods Cliffs, N.J: Prentice Hall
- Banjo, O., Hu, Y., ve Sundar, S. S., (2006). Cell Phone Usage and Social Interaction with Proximate Others: Ringing in A Theoretical Model, *the International Communication Association Konferansı*, Dresden: Germany.
- Banks, J., ve Humphreys, S., (2008). The Labour of User Co-Creators Emergent Social Network Markets?. *Convergence: the International Journal of research into New Media technologies*, 14(4), 401-418.
- Barbovschi, M., Green, L. and Vandoninck, S., (eds.) (2013) *Innovative Approaches for Investigating How Children Understand Risk in New Media. Dealing with Methodological and Ethical Challenges* (LSE, London: EU Kids Online).
- Bassett, C., Cameron, L., Hartmann M., Hills, M., Karl, I., Morgan, B., ve Wessels, B. (1998), 'In the Company of Strangers: Users' Perception of the Mobile Phone', içinde, *Communications on the Move: The Experience of Mobile Telephony in the 1990s*, L. Haddon (ed.), COST 248 Report, Farsta: Telia AB, <http://www.cost269.org/>, click on Final Report COST248
- Başaran, F., (2004). Yeni İletişim Teknolojilerinin Düzenlenmesi ve Yaygınlaştırılması: Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde İnternet ve Cep Telefonunun Yaygınlaşmasının Karşılaştırmalı Çözümlemesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başaran, F., (2000). *İletişim ve Emperyalizm: Türkiye'de Telekomünikasyonun. Ekonomi-Politikliği*, Ütopya Yayınevi: Ankara.
- Baudrillard, J., (1988) *Selected Writings: Jean Baudrillard*, (ed.) Mark Poster. Polity Press: Cambridge

- Bell, G., (2005) 'The age of the thumb: a cultural reading of mobile technologies from Asia', içinde *Thumb Culture: Social Trends and Mobile Phone Use*, P. Glotz and S. Bertschi (ed.), Bielefeld: Transcript Verlag: s. 67–87.
- Berg, A., (1996) *Digital Feminism*. Norwegian University of Science and Technology, Centre for Technology and Society: Trondheim.
- Berker, T., (2005) 'The everyday of extreme flexibility- the case of migrant researchers' use of new information and communication technologies', içinde *Media, Technology and Everyday Life in Europe: From Information to Communication*. R. Silverstone (ed.), Ashgate: Alder, s. 127-142.
- Berker, T., Hartmann, M., Punie, Y., ve Ward, K., (Ed.) (2006), *Domestication of media and Technologies*, Maidenhead, UK: Open University Press
- Berry, M. ve Schleser, M., (ed.) (2014), *Mobile Media Making in an Age of Smartphones*, Basingstoke: Palgrave.
- Bertel, T.F., (2013). Mobile Communication in the Age of Smartphones, *Processes of Domestication and Re-domestication*, (yayımlanmamış doktora tezi), IT University of Copenhagen
- Bhasin, K., (2003). *Toplumsal Cinsiyet /Bize Yüklenen Roller*. K. Ay (Çev.). İstanbul: Kadın Dayanışma Vakfı Yayınları
- Bijker, W. E., (1995), *Of Bicycles, Bakelites, And Bulbs: Toward A Theory Of Sociotechnical Change.*, MIT Press: Cambridge.
- Bijker, W.E. ve Law, J., (1992), General Introduction, içinde *Shaping Technology / Building Society: Studies in Sociotechnical Change*, Wiebe E. Bijker and John Law (ed.), The MIT Press: Cambridge.
- Binark, M., (1992), İletişim Araştırmalarına Kadın Müdahalesi: Kadın Gerçekliğine Kadın Gözüyle Bakma Gereği, *İLEF Yıllık*, 92, s. 61-78.
- Binark, M., (1999), “Enformasyon Teknolojilerinin Toplumsal Cinsiyete Bağlı Kullanımı: Japonya ve Türkiye Örneği”, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo-Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı.
- Binark, M., (2007). “Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorular ve Yöntem Sorunu”, *Yeni Medya Çalışmaları*. Mutlu Binark (ed.), Ankara: Dipnot, s:21-44.
- Binark, M., (2009), Yeni Medya Dolayımı İletişim Ortamında Olanakların Ve Ol(a)mayanların Farkında Olmalı.” *Evrensel Kültür*, Aralık 2009, s. 216, s. 60-63.
- Binark, M.ve Löker, K., (2011). *STÖ'ler için Bilişim Rehberi*. Ankara: STGM.
- Bittman, M., Rice, J. and Wajcman, J., (2004). Appliances and their Impact: the ownership of domestic technology and time spent on household work. *The British Journal of Sociology*, 55 (3), s. 401-423.

- Boase, J. ve Humphreys, L., (2018), Mobile methods: Explorations, innovations, and reflections, *Mobile Media & Communication*, 6(2), s. 153– 162
- Boczokowski, P., ve Lievrouw, L. (2008). Bridging STS and Communication Studies: Scholarship on Media and Information Technologies, içinde *The Handbook of Science and Technology Studies*, E. J. Hackett, O. Amsterdamska, M. Lynch, & J. Wajcman (Eds.), Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology
- Boellstorff, T, Nardi, B., Pearce, C. ve Taylor, T.L., (2012). *Ethnography and Virtual Worlds: A Handbook of Method*, Princeton: Princeton University Press.
- Boellstorff, T., (2008). *Coming of Age in Second Life: An Anthropologist Explores the Virtually Human*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Bohannon, J., (2011). “Searching for the Google Effect on People's Memory.” *Science*, vol.333(6040), s. 277.
- Bolter, J., ve Grushin, R., (1999). *Remediation: Understanding New Media*, MIT Press: Cambridge
- Bond, E., (2008). *Children's Perceptions of Risk and Mobile Phones in their Everyday Lives* (unpublished PhD Thesis, University of Essex).
- Bond, E., (2010). ‘Managing mobile relationships – children’s perceptions of the impact of the mobile phone on relationships in their everyday lives’, *Childhood*, Vol. 17 (4), pp. 514–529.
- Bond, E., (2011). ‘The mobile phone = bike shed? Children, sex and mobile phones’, *New Media and Society*, Vol. 13 (4), pp. 587–604.
- Bond, E., (2013). ‘Mobile phones, risk and responsibility: understanding children’s perceptions’, *CyberPsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, Vol. 7 (1).
- Bond, E., (2014). *Childhood, Mobile Technologies, and Everyday Experiences: Changing Technologies = Changing Childhoods?*, Basingstoke, UK: Palgrave.
- Bor, D., (2016). Cep Telefonları Sağlığımıza Zararlı Mı?, *Türk Radyoloji Dergisi*, s.35, ss. 85-87, DOI: 10.5152/turkjradiol.2016.2003.
- Bora, A., (2010). *Kadınların Sınıfı*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Boyd, D. M., ve Ellison, N. B., (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), s. 210-230. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x>
- Boyd, D., (2011). ‘Social network sites as networked publics: Affordances, dynamics, and implications.’ içinde *A Networked Self: Identity, Community, and Culture on Social Networking Sites*, Z. Papacharissi (ed.), New York: Routledge, s. 39–58.
- Braman S., (2011). “İnternet Policy”, içinde *The Handbook of Internet Studies*. Con-salvo, M. ve C. Ess Malden (ed.): Wiley- Blackwell, s.137-167

- Brooks, R. A., (2002). *Flesh and machines: How robots will change us*. New York: Pantheon.
- Brown, B., Green, N. ve Harper, R., (ed.), (2002), *Wireless World: Social, Cultural and Interactional Issues in Mobile Communications and Computing*, London: Springer-Verlag.
- Burgess, B. (2004). *Cellular Phones, Public Fears, and a Culture of Precaution*, Cambridge: Cambridge University Press,
- Butler, J., (1988), Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory, *Theatre Journal*, 40 (4), s. 519-531.
- Butler, J., (2004). *Undoing Gender*, Routledge: NY.
- Butler, J., (2014). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, (Çev.) Başak Ertür, Metis Yayınları: İstanbul.
- Bülbül, H., Tunç, T. ve Aydil, F., (2018). “Üniversite Öğrencilerinde Oyun Bağımlılığı: Kişisel Özellikler ve Başarı İle İlişkisi”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), s. 97-111.
- Campbell, S. W. ve Russo, T. C., (2003). ‘The Social Construction of Mobile Telephony: An Application of the Social Influence Model to Perceptions and Uses of Mobile Phones within Personal Communication Networks.’ *Communication Monographs*, 70, s.317–34.
- Campbell, S. W., (2006). Perceptions of mobile phones in college classrooms: ringing, cheating, and classroom policies. *Communication Education*, 55(3), s. 80-94.
- Campbell, S. W., (2007a). ‘Mobile Technology and the Body: Apparatus, Fashion, and Function.’ İçinde *Handbook of Mobile Communication Studies*, James E. Katz (ed.) Cambridge, MA: MIT Press, s. 153–164
- Campbell, S. W., (2013). Mobile media and communication: A new field, or just a new journal?, *Mobile Media & Communication*, 1(1), s. 8–13. <https://doi.org/10.1177/2050157912459495>
- Campbell, S.W., (2004), Normative Mobile Phone Use in Public Settings, bildiri, *National Communication Association*, Chicago, 10-14 Kasım.
- Campbell, S.W., (2007b). ‘A Cross-cultural Comparison of Perceptions and Uses of Mobile Telephony,’ *New Media and Society*, 9(2): 343-363.
- Carneiro, L., (2017), History, içinde *Dialogues on mobile communication*, de Souza e Silva, A. (ed.), Routledge: London
- Caron, A. ve Caronia, L., (2007) *Moving Cultures: Mobile Communication in Everyday Life*, Montreal and Kingston: McGill-Queen’s University Press.

- Caronia, L. ve Caron, A., (2004). Constructing a specific culture: Young people's use of the mobile phone as a social performance, *Convergence*. 10 (2), s.28-61. <https://doi.org/10.1177/135485650401000204>
- Castells, M., (2003). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business and Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Castells, M., (2008). *Enformasyon Çağı Ekonomi, Toplum Ve Kültür Cilt-1, Ağ Toplumunun Yükselişi*, 2. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Castells, M., (ed.) (2004) *The Network Society: a Global Perspective*. Edward Elgar, London.
- Castells, M., Fernandez-Ardevol, M., Qiu, J.L, ve Sey, A., (ed.), (2007). *Mobile Communication and Society: a Global Perspective*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Charles, N. ve Davies, C.A., (2005). Studying the particular, illuminating the general: community studies and community inWales, *The Sociological Review*, 53 (4), s.672-690.
- Cheever, N. A., Rosen, L. D., Carrier, L. M., ve Chavez, A., (2014). Out of sight is not out of mind: The impact of restricting wireless mobile device use on anxiety levels among low, moderate and high users. *Computers in Human Behavior*, 37, 290-297.
- Chib, A ve Chen, V. H., (2011). "Midwives with Mobiles: A Dialectical Perspective on Gender Arising from Technology Introduction in Rural Indonesia," *New Media & Society* 13, no. 3, s.486-501
- Chib, A., (2010). "The Aceh Besar Midwives with Mobile Phones Project: Design and Evaluation Perspectives using the Information and Communication Technologies for Healthcare Development Model," *Journal of Computer-Mediated Communication* 15, no. 3, s.500-525;
- Christoff ersen, M., (1992), 'Mobile Telephony in Denmark: From Fishermen to Businessmen. Social Aspects of the NMT-System', *Les Usages Sociaux de la Téléphonie Mobile en Scandinavie*, CNET/IDATE seminer, Institut Finlandais, Paris, 30 January.
- Cockburn, C. (2005). *The Circuit of Technology: Gender, Identity and Power. İçinde Consuming Technologies: Media and Information in Domestic Spaces*, Silverstone ve E. Hirsch (ed.), Sage: London and New York
- Cockburn, C., (1991), *Brothers: Male Dominance and Technological Change*, Pluto Press.
- Contarello, A. ve Fortunati, L., (2006) 'ICTs and the human body: a social representation approach', in *New Technologies in Global Societies*, P. Law, Fortunati, L ve Yang, S. (ed.), World Scientific.

- Cooper, G., (2002). *The Mutable Mobile: Social Theory in the Wireless World, Wireless World: Social, Cultural and Interactional Issues*, içinde *Mobile Communications and Computing*, Brown, B., Green, N. and Harper, R. (ed.) London: Springer-Verlag.
- COST 248 Mobile Workgroup (1997), 'Mobile Telephony in Europe: Histories, Markets and modes of Use', in L. Haddon (ed.), *Communications on the Move: The Experience of Mobile Telephony in the 1990s*, COST 248 Report, Telia AB, Farsta, Sweden.
- Costa, E., (2016). *Social Media in Southeast Turkey*. UCL Press, London.
- Couldry, N., (2004). Theorising media as practice, *Social Semiotics*, 14:2, s.115-132
- Cowan, R.S., (1976). The "Industrial Revolution" in the Home: Household Technology and Social Change in the 20th Century, *Technology and Culture*, 17(1), s.1-23. doi:10.2307/3103251
- Crofts, T., Lee, M., McGovern, A. ve Milivojevic, S. (2015). *Sexting and Young People*, Palgrave Mcmillan: UK.
- Crow, B., Longford, M. ve Sawchuk, K., (ed.), (2010). *Wireless Spectrum: The Politics, Practices, and Poetics of Mobile Media*, Toronto: University of Toronto Press.
- Cumiskey, K. M ve Brewster, K., (2012) Mobile Phones or Pepper Spray?, *Feminist Media Studies*,12:4, s. 590-599
- Cumiskey, K. M. ve Hjorth, L., (ed) (2013). *Mobile Media Practices Presence and Politics The Challenge of Being Seamlessly Mobile*, Routledge, USA
- Curwen, P. ve Whalley, J., (2008). *The Internationalisation of Mobile Telecommunications: Strategic Challenges in a Global Market*, Cheltenham, UK
- Curwen, P., (2002). *The Future of Mobile Communications: Awaiting the Third Generation*, Houndsmill, Basingstone: Palgrave Macmillan,
- Çelik, B., (2007) *Addicted Bodies: Cellular Telephony, Melancholia And Individual Articulation in Turkey*, yayımlanmamış doktora tezi, McGill University, Montreal
- Çelik, B., (2009). "Rethinking the Technoscape and Contextualizing Cellular Telephony in Turkey" içinde *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı: 14. s.51-68
- Çelik, B., (2010). Türkiye’de Cep Telefonu, Melankoli ve Teknoloji, *Toplum ve Bilim*, 117,s.56-74.
- Çelik, B., (2011). Cellular telephony in Turkey: A technology of self-produced modernity. *European Journal of Cultural Studies*, 14(2), s. 147–161, <https://doi.org/10.1177/1367549410392267>
- Çelik, B., (2013). "Teknoloji İle Kimlik Mücadelesi: Kürt Gençleri ve Cep Telefonu", içinde *Sahanın Sesleri İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem*, Ergül, H. (ed.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, s: 257-277

- Çelik, B., (2015). 'The politics of the digital technoscape in Turkey'. In *Digital Transformations in Turkey*, Akdenizli, B. (ed.), Lanham, MD: Rowman & Littlefield, s. 256-274.
- Çelik, B., Özkaracalar, O.K. ve Gürses-Tarback, D., (2013). *Telefon ve Türkiye Modernleşmesi: Bir İletişim Teknolojisinin Osmanlı'dan Günümüze Toplumsal Tarihi* (1881-2010), Tübitak Sobag 110k032 no'lu Araştırma Projesi. ULAKBİM Veri Tabanı.
- Çelik, B.K., (2009). Rethinking the technoscape and contextualizing cellular telephony in Turkey, *Marmara İletişim Dergisi*, sayı 14, s. 51-68
- Çemrek, F. ve Filiz, Z., (2011). Tüketicilerin Ürün Tercihi: Cep Telefonu Tercihi Örneği, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13): 265-28.
- Çerezci, O., İşman, A, Öztürk, E., Kıyıcı, M., (2001). Cep Telefonlarının Çocuklar Üzerinde Sağlık Etkisi Milli Eğitim Bakanlığımıza ve Velilerimize Düşen Görevler. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, s.77-87.
- de Certeau, M., (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I*. Özcan, L. A. (Çev.). Ankara: Dost Yayıncılık.
- de Certeau, M., (2010). *Gündelik Hayatın Keşfi II*. Eroğlu, Ç. (Çev.). Ankara: Dost Yayıncılık.
- De Gourney, C., Tarrius, A., and Missaoui, L., (1997), 'The Structure of Communication Usage of Travelling Managers', in L. Haddon (ed.), *Communications on the Move: The Experience of Mobile Telephony in the 1990s*, COST 248 Report, Farsta, Sweden: Telia AB.
- de Reuver, Nikou, S ve Bouwman H., (2016), Domestication of smartphones and mobile applications: A quantitative mixed-method study *Mobile Media & Communication*, Vol. 4(3) 347– 370
- de Souza e Silva, A., (2006). Interfaces of Hybrid Spaces. In *The Cell Phone Reader: Essays in Social Transformation*. Anandam Kavoori & Noah Arceneaux eds. Pp.19-44. New York: Peter Lang Publishing
- Dede Özdemir, Y., (2014), Yeni medya Ortamlarında Akıllı Telefonlar Üzerine Düşünmek, XIX. *Türkiye'de İnternet Konferansı*. <http://inet-tr.org.tr/inetconf19/bildiri/9.pdf>
- Dede Özdemir, Y., (2015), İnternet Siyaseti Oluşturma ve 5651 Sayılı İnternet Yasasına Eleştirel Bir Bakış, *İlef Dergi*, 2(2), s. 81-103.
- Delaney, A., Burchielli, R., Marshall, S., Tate, J., (2019). *Homeworking Women*. London: Routledge,
- Di, M., (2013). A Case Study of the Mobile Microblogging Practices of Young Chinese Women in Hong Kong, içinde *Mobile Media Practices Presence and Politics*

The Challenge of Being Seamlessly Mobile, Cumiskey, K. M. ve Hjorth, L. (ed), Routledge, USA

- Dobashi, S. (2005). The Gendered Use of Keitai in Domestic Contexts, içinde *Personal Portable Pedestrian, Mobile Phones in Japanese Life*, Mizuko Ito, Daisuke Okabe, and Misa Matsuda (ed.), MIT Press: Cambridge, s. 219-236
- Donald, S. H., Anderson, T. ve Spry, D., (ed.), (2010). *Youth, Society, and Mobile Media in Asia*, London and New York: Routledge.
- Donner, J. (2016). *After Access: The Mobile internet and Inclusion in the Developing World*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Donner, J. ve Mechael, P. (eds.), (2013). *mHealth in Practice: Mobile Technology for Health Promotion in the Developing World*, London and New York: Bloomsbury.
- Donner, J., (2008). Research Approaches to Mobile Use in the Developing World: A Review of the Literature,” *The Information Society* 24, no. 3, s: 140-159;
- Donner, J., (2009). “Blurring Livelihoods and Lives: The Social Uses of Mobile Phones and Socioeconomic Development,” *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, 4, no. 1, s. 91-101
- Donner, J., (2015). *After Access: Inclusion, Development, and a More Mobile Internet*, MIT Press.
- Douglas, M. ve Isherwood, B., (1980) *The World of Goods: Towards an Anthropology of Consumption of Goods*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Dourish, P. ve Bell, G., (2011). *Divining a Digital Future: Mess and Mythology in Ubiquitous Computing*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Döring, N. ve Gundolf, A., (2006), Your life in snapshots: Mobile weblogs, *Knowledge, Technology & Policy*, 19 (1), s. 80-90
- Du Gay, P., Hall, S., Janes, L., Mackay H. ve Negus, K., (ed.) (1997) *Doing Cultural Studies: the Story of the Walkman*, London: Sage.
- Dutton, W., (2003). The social dynamics of wireless on September n: reconfiguring Access, içinde *Crisis Communication*, A. M. Noll (ed.), Lanham, MD: Rowan and Littlefield, s.69-82.
- Dündar, S. ve Ecer, F., (2008). Öğrencilerin GSM Operatörü Tercihinin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemiyle Belirlenmesi, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15 (1), s.195-205.
- Ergin, A., Uzun, U.S. ve Bozkurt, A. İ., (2014). Lise öğrencilerinin cep telefonu kullanma davranışları ve cep telefonları hakkındaki görüşleri, *Dicle Tıp Dergisi*, 41 (3), s. 542-547.

- Ergül, H., Gökalp, E. ve Cangöz, İ., (2009). *Yoksulların Günlük Yaşamında Medya: Eskişehir Bağlamında Bir Alan Araştırması*, Tübitak Sobag 107K400 no'lu Araştırma Projesi.
- Farley, T., (2005). Mobile phone history. *Teletronikk*, 4(3), s. 22–34.
- Farman, J., (2012). *Mobile Interface Theory: Embodied Space and Locative Media*, London and New York: Routledge.
- Farman, J., (2013). *The Mobile Story: Narrative Practices with Locative Technologies*, London ve New York: Routledge,
- Faulkner, W., (2001). 'The Technology Question In Feminism: A View From Feminis Technology Studies', *Women's Studies International Forum*, sayı.24, no. 1, s.79–95.
- Fischer, C., (1992), *America Calling. A Social History of the Telephone to 1940*, Berkeley: University of California Press.
- Fortunati L (1995) *The Arcane of Reproduction. Housework, Prostitution, Labor and Capital*. Autonomedia: New York.
- Fortunati L, Katz JE ve Riccini R (ed.) (2003) *Mediating the Human Body: Technology, Communication and Fashion*. Erlbaum and Associates: Mahwah
- Fortunati, L. (1997), 'The Ambiguous Image of the Mobile Phone', içinde *Communications on the Move: The Experience of Mobile Telephony in the 1990s*, COST 248 Report, L. Haddon (ed.), Farsta, Sweden: Telia.
- Fortunati, L. (2002). The Mobile Phone: Towards New Categories and Social Relations. *Information, Communication & Society*, 5(4), s.513–528.
- Fortunati, L. (2003). The Mobile Phone Between Orality and Writing. Bildiri, COST 269 Conference on *The Good, the Bad and the Irrelevant: The User and the Future of ICTs*, Helsinki, Finland. Eylül 3- 5.
- Fortunati, L. (2009) "Gender and the Mobile Phone," içinde *Mobile Technologies: From Telecommunications to Media*, G. Goggin and L. Hjorth (ed.), London: Routledge, s. 23–34.
- Fortunati, L. (2014). "Understanding The Role of Mobile Media in Society" , içinde *The Routledge Companion to Mobile Media*, G. Goggin and L. Hjorth (ed.), Abingdon: Routledge.
- Fortunati, L., Pertierra, R. ve Vincent, J. (ed.), (2012). *Migration, Diaspora, and Information Technology in Global Societies*, New York: Routledge.
- Frissen, V. (1995) 'Gender is Calling: Some Reflections on Past, Present and Future Uses of the Telephone', içinde *The Gender–Technology Relation: Contemporary Theory and Research*, K. Grint & K. Gill (ed.), Taylor & Francis, London, s. 79–94.

- Frissen, V. (1997) Gender, ITCs and Everyday Life: Mutual Shaping Process. bildiri COST A4, Brussels, EC.
- Frith, J. (2015). *Smartphones as Locative Media*, Cambridge, UK: Polity.
- Gant, D. ve Kiesler, S. (2002), Blurring the Boundaries: Cell Phones, Mobility, and the Line between Work and Personal Life, içinde *Wireless World: Social, Cultural and Interactional Issues in Mobile Communications and Computing*, Brown, B., Green, N. and Harper, R. (ed), London: Springer- Verlag. S.121-133,
- Geert, L. (2016), *Social Media Abyss: Critical Internet Cultures and the Force of Negation*, Polity Press.
- Gergen, K. (2002). The challenge of the absent presence, içinde Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance, J. E. Katz & M. Aakhus (Eds.), Oxford, UK: Oxford University Press, s. 227–241
- Gershuny, J. (2000) Changing Times: Work and Leisure in Postindustrial Society. Oxford University Press,
- Gill, R. ve Grint, K (1995), *The Gender-Technology Relation: Contemporary Theory and Research*, Taylor and Francis: UK
- Glutz, P., Bertschi, S., ve Locke, C. (2005). *The Thumb Culture: The Meaning of Mobile Phones For Society*. New Brunswick, NJ: Transaction
- Goggin, G ve Hjorth, L (2009), 'The Question of Mobile Media', içinde *Mobile Technologies: From Telecommunications to Media*, Goggin, G. ve Hjorth, L. (ed.) Routledge, New York, USA, s. 3-8.
- Goggin, G. (2005). Mobile Phone Culture And The Love Of Text Messaging, bildiri *The Annual Meeting of the Australian and New Zealand Communication Association Christchurch*, New Zealand 4-7 Temmuz, https://www.academia.edu/417672/Mobile_Phone_Culture_and_the_Love_of_Text_Messaging
- Goggin, G. (2006). *Cell Phone Culture: Mobile Technology in EverydayLife*. London: Routledge.
- Goggin, G. (2009). Adapting the mobile phone: The iPhone and its consumption. *Continuum: Journal of Media and Cultural Studies*, 23(2), s. 231–44.
- Goggin, G. (2012). The iPhone and communication. In *Studying Mobile Media: Cultural Technologies, Mobile Communication, and the iPhone*. <https://doi.org/10.4324/9780203127711>
- Goggin, G. (2014). Mobile Video: Spreading Stories with Mobile Media, içinde *The Routledge Companion to Mobile Media*, Goggin, G. ve Hjorth, L. (ed.), New York: Routledge, s. 146-156.
- Goggin, G. ve Duarte, F. (2017). Mobile Internet. içinde *Dialogues on Mobile Communication*, Adriana de Souza e Silva (Eds.), Abingdon: Routledge., s. 87-102.

- Goggin, G., Ling, R., ve Hjorth, L. (2015). "Must-Read" Mobile Technology Research: A Field Guide, içinde *Mobile Technologies*, New York: Routledge
- Goggin, G., ve Clark, J. (2009). Mobile phones and community development: A contact zone between media and citizenship. *Development in Practice*, 19:4-5, s. 585-597.
- Goggin, G., ve Hjorth, L. (2008). *Mobile technologies: From telecommunications to media*. New York: Routledge
- Gomez Cruz, E. ve Meyer, E. (2012). 'Creation and Control in the Photographic Process: iPhones and the Emerging Fifth Moment of Photography, *Photographies* 5 (2), s.203-211.
- Gordon ve de Souza e Silva, (2011). *Net Locality: Why Location Matters in a Networked World*, Malden, MA: Wiley- Blackwell.
- Gordon, J. (2006) *The Cell Phone: An Artifact of Popular Culture and a Tool of the Public Sphere*. In *The Cell Phone Reader: Essays in Social Transformation*, Anandam Kavoori ve Noah Arceneaux (ed.). New York: Peter Lang Publishing, s.45-60
- Gow, G., ve Smith, R. (2006), *Mobile and Wireless Communication*, Maidenhead: Open University Press.
- Gray, A. (1992) *Video Playtime: The Gendering of a Leisure Technology*, London: Routledge.
- Green, E. (2001) "Technology, Leisure And Everyday Practices", içinde *Virtual Gender: Technology, Consumption and Identity*, Routledge, London. s. 136-148.
- Green, E. ve Adam, A. (1999) 'Special Issue on Gender and ICTs'. *Information, Communication and Society* 2(4), s.399-583.
- Green, E. ve Singleton, C. (2007) Mobile Selves: Gender, Ethnicity And Mobile Phones In The Everyday Lives Of Young Pakistani-British Women And Men, *Information, Communication & Society*, 10:4, s.506-526
- Green, E. ve Singleton, C. (2009) 'Mobile Connections: An Exploration of the Place of Mobile Phones in Friendship Relations'. *The Sociological Review* 57(1), s.125-144.
- Green, E. ve Singleton, C. (2013), Gendering the Digital: The Impact of Gender and Technology Perspectives on the Sociological Imagination, içinde *Digital Sociology Critical Perspectives*, Orton-Johnson K., Prior N. (eds), Palgrave Macmillan: UK.
- Green, N. (2002), 'On the Move: Technology, Mobility, and the Mediation of Social Time and Space', *The Information Society* 18/4, s. 281-92.

- Gülmez, M. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Satın Alma ve Kullanımını Etkileyen Faktörler: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitelerinde Bir Uygulama, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24, s. 37-62.
- Gye, L. (2007). "Picture This: The Impact of Mobile Camera Phones on Personal Photographic Practices", *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies* 21 (2), s. 279-288.
- Habuchi, I. (2005) 'Accelerated reflexivity', içinde *Personal, Portable, Pedestrian: Mobile Phones in Japanese Life*, M. Ito, D. Okabe and M. Matsuda (ed), Cambridge, MA: MIT Press: s. 165-182.
- Haddon, L. (1997) Themes in Mobile Telephony, içinde *Final Report of the COST 248 Home and Work Group*. Stockholm: Telia.
- Haddon, L. (1998). "The Experience of the Mobile Phone," 14th World Congress of Sociology, *Social Knowledge: Heritage, Challenges, Prospects*, Montreal, 26 Temmuz-1 Ağustos,
- Haddon, L. (2000). "The social consequences of mobile telephony: Framing questions." In *Sosiale Konsekvenser av Mobiletelefoni: Proceedings fra et Seminar om Samfunn, Barn og Mobile Telefoni*, Ling, R., and Thrane, K. Kjeller (ed.), Telenor FoU, s. 2-7.
- Haddon, L. (2001). Domestication and mobile telephony, bildiri *Machines That Become Us Konferansı*, Rutgers Üniversitesi, New Jersey, US, 18-19 Nisan 2001, https://www.researchgate.net/publication/243783202_Domestication_and_Mobile_Telephony
- Haddon, L. (2003) 'Domestication and mobile telephony', içinde *Machines That Become Us: the Social Context of Personal Communication Technology*, J.E. Katz (ed.), New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, s. 43-56.
- Haddon, L. (2004a). *Information and Communication Technologies in Everyday Life*. Berg.
- Haddon, L. (2004b), 'Cultural Differences in Communication: Examining Patterns of Daily Life', bildiri *Mobile Communication and Social Change*, Seoul, South Korea, 17-18 October.
- Haddon, L. (2006). Empirical Studies Using The Domestication Framework, içinde *Domestication of media and Technologies*, T. Berker, M. Hartmann, Y. Punie, ve K. Ward (Ed.), UK: Open University Press, s. 103-123
- Haddon, L. (2011). Domestication Analysis, Objects of Study, and the Centrality of Technologies in Everyday Life, *Canadian Journal of Communication*, Vol 36 (2), s.311-323

- Haddon, L. ve Green, N., (2009). *Mobile Communications. An Introduction To New Media*. Oxford, UK
- Haddon, l., Mante-Meijer, E., Sapio, B., Kommenon, K-H, Fortunati, L., ve Kant, A. (2003) The Good, the Bad and the Irrelevant: The User and the Future of Information and Communication Technologies, bildiri COST269, 1-3, Eylül, Helsinki.
- Hamilton, J. (2003). Are main lines and mobile phones substitutes or complements? Evidence from Africa. *Telecommunications Policy* 27,s. 109-33
- Haraway, D. (1994) 'A manifesto for cyborgs: Science, technology and socialist feminism in the 1980s', içinde *The Postmodern Turn*, Seidman, S. (ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Haraway, D. (1999), "Modest_Witness @ Second_Millennium" içinde *The Social Shaping of Technology*, Mackenzie, D. ve Wajcman, J. (ed.), Open University Press: Buckingham, s.41-47
- Haraway, D. (2006), *Siborg Manifestosu*, (Çev.) Osman Akinhay, Agora Kitaplığı: İstanbul
- Hartmann, M., Rössler, P. ve Höflich, J. R. (2008). *After The Mobile Phone?: Social Changes and The Development of Mobile Communication*. Berlin : Frank & Timme
- Hayles, N. K. (1999). *How We Became Posthuman: Virtual Bodies In Cybernetics, Literature, And Informatics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Herman, A., Hadlaw,J. ve Swiss, T.(eds.). (2015). *Theories of the Mobile Internet: Materialities and Imaginaries*, New York: Routledge.
- Hine, C. (2000). *Virtual Ethnography*, London: Sage.
- Hinton, S. ve Hjorth, L. (2013). *Understanding Social Media*. London: Sage.
- Hjorth, L. (2009b), 'Domesticating new media: A discussion on locating mobile media', içinde *Mobile Technologies: From Telecommunications to Media*, Gerard Goggin ve Larissa Hjorth (ed.), Routledge: London, UK,
- Hjorth, L. (2005a). Odours of Mobility: Mobile Phones and Japanese Cute Culture in the Asia-Pacific, *Journal of Intercultural Studies*, 26:1-2, s. 39-55,
- Hjorth, L. (2005b) 'Postal presence: a study on mobile customisation and gender in Melbourne', içinde *Thumb Culture: Social Trends and Mobile Phone Use*, P. Glotz ve S. Bertschi (eds), Bielefeld: Transcript Verlag: s.53-66.
- Hjorth, L. (2009), *Mobile Media in the Asia-Pacific Gender and The Art Of Being Mobile*, Routledge: USA
- Hjorth, L. (2012). iPersonal: A Case Study of the Politics of the Persona, içinde *Studying Mobile Media: Cultural Technologies, Mobile Communication, and the iPhone*. Routledge

- Hjorth, L. and Kim, H. (2005) 'Being there and being here: gendered customising of mobile 3G practices through a case study in Seoul', *Convergence*, 11, s. 49–55.
- Hjorth, L. ve Arnold, M. (2013). *Online@AsiaPacific: Mobile, Social and Locative in the Asia-Pacific Region*, London and New York: Routledge.
- Hjorth, L. ve Cumiskey, K. (ed.) (2013), *Mobile Media Practices, Presences, and Politics: The Challenges of Being Seamlessly Mobile*, Routledge: New York
- Hjorth, L. ve Cumiskey, K. (eds.) (2013), *Mobile Media Practices, Presences, and Politics: The Challenges of Being Seamlessly Mobile*, New York: Routledge.
- Hjorth, L. ve Lim, S. S. (2012) Mobile intimacy in an age of affective mobile media, *Feminist Media Studies*, 12:4, s.477-484,
- Hjorth, L. ve Richardson, I., (2014). *Gaming in Social, Locative, and Mobile Media*, Basingstoke: Palgrave.
- Hjorth, L., Burgess, J. ve Richardson, I., (eds.) (2012). *Studying Mobile Media: Cultural Technologies, Mobile Communication, and the iPhone*, New York: Routledge.
- Hjorth, L., King, N. ve Kataoka, M. (eds.), (2014). *Art in the Asia-Pacific: Intimate Publics*, New York: Routledge.
- Horst, H.A. ve Miller, D. (2006). *The Cell Phone: An Anthropology of Communication*, Oxford and New York: Berg.
- Höflich, J. ve Hartmann, M. (eds) (2006), *Mobile Communication in Everyday Life: An Ethnographic View*, Frank & Timme, Berlin.
- Humphreys, L. (2007). Mobile social networks and social practice: A case study of dodgeball. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 13(1), s.341-360.
- Humphreys, L. (2010). Mobile social networks and urban public space. *New Media & Society*, 12(5), 763–778.
- Humphreys, L. (2012). Connecting, Coordinating, Cataloguing: Communicative Practices on Mobile Social Networks, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 56(4), s. 494–510
- Humphreys, L. (2013). Mobile social media: Future challenges and opportunities. *Mobile Media & Communication*, 1(1), s.20–25.
- Humphreys, L. (2018). *The Qualified Self Social Media and the Accounting of Everyday Life*, MIT Press.
- Humphreys, L., ve Evans, S. (2017). Mobile social networks, içinde *Dialogues on mobile communication*, de Souza e Silva, A.(eds.), Routledge: London
- Hynes, D. (2004) 'The role of computer courses in the domestication of the computer', içinde *Strategies of Inclusion: Gender in the Information Society, vol. III: Surveys*

of *Women's User Experience*, N. Oudshoorn, E. Rommes ve I. v. Slooten, (ed.), NTNU: Trondheim, s. 167-84.

Hynes, D. ve Rommes, E. (2006). Fitting The Internet Into Our Lives, içinde *Domestication of media and Technologies*, T. Berker, M. Hartmann, Y. Punie, ve K. Ward (Ed.), UK: Open University Press

Ishii, K. (2006). Implications of mobility: The uses of personal communication media in everyday life. *Journal of Communication*, 56(2), s346-365.

Ithiel de Sola Pool (1982), *Forecasting the Telephone: A Retrospective Technology Assessment of the Telephone*, Ablex Publishing.

Ithiel de Sola Pool (1990), *Technologies without Boundaries: On Telecommunications in a Global Age*, der. Eli M. Noam, Cambridge, MA: Harvard University Press

Ithiel de Sola Pool, (1976). *The Social Impact of the Telephone*, Cambridge, MA: MIT Press.

Ito, M. (2005), 'Mobile Phones, Japanese Youth and the Replacement of Social Contact', *Mobile Communications: Renegotiation of the Social Sphere*, R. Ling and P. Pedersen (ed), London: Springer, s. 131-148

Ito, M., Okabe, D. ve Matsuda, M. (eds) (2005) *Personal, Portable, Pedestrian: Mobile Phones in Japanese Life*, Cambridge, MA: MIT Press.

Jackson, S. ve Jones, J. (1998). *Contemporary Feminist Theories*, Edinburgh University Press

Jagun, A., Heeks, R. ve Whalley, J. (2008). "The Impact of Mobile Telephony on Developing Country Micro-Enterprise: A Nigerian Case Study," *Information Technologies and International Development* 4, no. 4, s.47-65.

Jarratt, J. ve Coates, J.F. (1990). Future use of cellular technology: Some social implications, *Telecommunications Policy*, Vol. 14, Issue 1, s. 78-84

Jarrigeon, A. (2012). Images in Mobile Uses: A New "Middle-brow Art"?, içinde *Images in Mobile Communication New Content, New Uses, New Perspectives*, Martin, C. ve von Pape, T. (ed.), Springer

Jørgensen, M.S., Jørgensen, U. ve Clausen, C. (2009), The Social Shaping Approach to Technology Foresight, içinde *Futures*, sayı:41, s.80-86

Karaaslan, İ. A. ve Budak, L. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Özelliklerini Kullanımlarının ve Gündelik İletişimlerine Etkisinin Araştırılması, *Journal of Yasar University*, 26 (7), s. 4548-4571.

Katz, J. E. (1991). *Connections: Social and Cultural Studies of the Telephone in American Life*, Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Katz, J. E. (2005) Mobile Communication and the Transformation of Daily Life: The Next Phase of Research on Mobiles. içinde *Thumb Culture: The Meaning of Mobile*

- Phones for Society*. Peter Glotz, Stefan Bertschi, ve Chris Locke (ed) New Brunswick & London: Transaction Publishers, s.171-182.
- Katz, J. E. (2008). *Handbook of Mobile Communication Studies*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Katz, J. E. (Ed.). (2003). *Machines That Become Us: The Social Context Of Personal Communication Technology*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Katz, J. E., ve Rice, R. E. (2002). The Telephone As An Instrument Of Faith, Hope, Terror And Redemption: America, 9-n. *Prometheus* 20(3), s.247-53.
- Katz, J., ve Aakhus, M. (eds) (2002), *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Keep, D. (2014), Artist with a Camera-Phone: A Decade of Mobile Photography, içinde *Mobile Media Making in an Age of Smartphones*, Berry, M. ve Schleser, M. (ed.), Palgrave Macmillan US.
- Kimmel, M. (1993). "Invisible Masculinity", *Society*30(6), s.28-35.
- Klein, H.K. ve Kleinman, D. L. (2002), "The Social Construction of Technology: Structural Considerations" *Science, Technology & Human Values*, sayı. 27 No. 1, s. 28-52
- Kopomaa, T. (2000), *The City in Your Pocket: Birth of the Mobile Information Society*, Helsinki: Gaudemus.
- Koskinen, I. (2007) 'Managing banality in mobile multimedia', *The Social Construction and Usage of Communication Technologies: European and Asian Experiences*, R. Perttierra (ed.), Singapore: Singapore University Press, s. 48-60.
- Kücklich, J. (2005). "Precarious Playbour: Modders and the Digital Games Industry", *Creative Gamers Seminar*, University of Tampere, Finland
- Kvale, S. (2007) *Doing Interviews*. London: Sage
- Lacoe'e, H., Wakeford, N., Pearson, I. (2003). A social history of the mobile telephone with a view of its future. *BT Technology Journal*, 21, s.203-211.
- Lally, E. (2002) *At Home with Computers*. Berg: Oxford.
- Lambert, A. (2013) *Intimacy and Friendship on Facebook*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.,
- Lange, K. (1993). "Some Concerns about the Future of Mobile Communications in Residential Markets, içinde *Telecommunication: Limits to Deregulation*, Christoferson, M. (ed.), Amsterdam: IOS Press, s. 197-210.
- Lasén A. ve Casado, E. (2012) Mobile Telephony and the Remediation of Couple Intimacy, *Feminist Media Studies*, 12:4, s. 550-559

- Lasen, A. (2004), "Affective Technologies: Emotions and Mobile Phones," *Receiver*, s.11-32.
- Lasen, A. (2002): A comparative Study of Mobile Phone Use in London, Madrid and Paris, Digital World Research Centre, University of Surrey,
- Lasen, A. (2005). Understanding mobile phone users and usage, içinde *Wireless Future Studies*, Gosset, P. (ed.), Vodafone Group R&D. [https://www.researchgate.net/publication/237417266 A comparative study of mobile phone use in London Madrid and Paris](https://www.researchgate.net/publication/237417266_A_comparative_study_of_mobile_phone_use_in_London_Madrid_and_Paris)
- Latour, B. (2004), On Using ANT for Studying Information Systems: A (Somewhat) Socratic Dialogue, içinde *the Social Study of Information and Communication Technology Innovation, Actors, and Contexts*, Chrisanthi Avgerou, Claudio Ciborra, ve Frank Land (ed.), Oxford University Press: New York.
- Latour, B., (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford UP.
- Lee, D.H. (2005) 'Women's making of camera phone culture', *Fibreculture Journal*, 6, <http://journal.fibreculture.org> (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2018).
- Lefebvre, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (I. Gündüz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1968).
- Lefebvre, H. (2010a). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2010b). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II*. I. Ergüden (çev.). İstanbul: Sel yayınları.
- Lemish, D. ve Cohen, A. (2005) 'On The Gendered Nature Of Mobile Phone Culture İn Israel', içinde *Sex Roles*, sayı. 52, no. 7/8, ss. 511–521.
- Levinson, P. (2006). The Little Big Blender: How the Cellphone Integrates the Digital and Physical, Everywhere içinde *The Cell Phone Reader: Essays in Social Transformation*. Kavoori, A. ve Arceneaux, N. (ed.), Peter Lang, USA
- Licoppe, C. (2004), "'Connected" Presence: The Emergence of a New Repertoire for Managing Social Relationship in a Changing Communication Technospace', *Environment and Planning D: Society and Space*, 22, s. 135–56.
- Lie, M. ve Sørensen, K. H. (1996) 'Making technology our own? Domesticating technology into everyday life', *Making Technology Our Own? Domesticating Technology into Everyday Life*, M. Lie and K. H. Sørensen (ed.), Scandinavian University Press: Oslo.
- Lievrouw, L., ve Livingstone, S. (2006). Introduction to the updated student edition, içinde *Handbook of New Media: Social Shaping and Social Consequences*, Lievrouw, L. ve Livingstone, S. (ed.), London: Sage.

- Ling, R ve Campbell, S. W. (2011). *Mobile Communication : Bringing Us Together And Tearing Us Apart*. Transaction Publishers, New Brunswick, N.J
- Ling, R ve Typhina, E. (2017), *Mobile Communication*, içinde *Dialogues on mobile communication*, de Souza e Silva, A. (ed), Routledge: London
- Ling, R. (1997). “One can talk about common manners!': the use of mobile telephones in inappropriate situations.” içinde *Themes in mobile telephony Final Report of the COST 248 Home and Work group*, Haddon, L. (ed.) Stockholm: Telia.
- Ling, R. (1998). “The technical definition of social boundaries: Video telephony and the constitution of group membership.” içinde *Blurring Boundaries: When Are Information and Communication Technologies Coming Home?*, Kant, A., ve Mante Meier, E. (ed.), Stockholm: Telia, s. 107–130.,
- Ling, R. (1999). “Traditional fixed and mobile telephony for social networking among Norwegian parents.” içinde *The 17th International Symposium on Human Factors in Telecommunication*, Elstrøm, L. (ed.), Copenhagen: TelElanmark.
- Ling, R. (2000). “The impact of the mobile telephone on four established social institutions.” bildiri *ISSEL2000 Conference of the International Society for the Study of European Ideas*. 14–18 Ağustos, Bergen, Norway.
- Ling, R. (2004). *The Mobile Connection: The Cell Phone's Impact on Society*. Morgan Kaufmann.
- Ling, R. (2008). *New Tech, New Ties. New Tech, New Ties*. MIT Press: London
- Ling, R. (2012). *Taken for Grantedness, The Embedding of Mobile Communication into Society*, MIT Press: Cambridge
- Ling, R. and Yttri, B. 2002. Hyper-coordination via mobile phones in Norway, içinde *Perpetual contact: Mobile communication, private talk, public performance*. Katz, J. and Aakhus, M. (eds.) Cambridge University Press, Cambridge.
- Ling, R. ve Donner, J. (2009). *Mobile Communication*, Politiy Press: UK
- Ling, R. ve Horst, H. (2011). “Mobile Communication in the Global South,” *New Media & Society* 13, no. 3, s.363-374.
- Ling, R., ve Lai, C. (2016). Microcoordination 2.0: Social Coordination in the Age of Smartphones and Messaging Apps. *Journal of Communication*, 66(5), s. 834-856.
- Ling, R., ve Pedersen, P. (ed) (2005), *Mobile Communications: Renegotiation of the Social Sphere*, London: Springer.
- Ling, R., ve Yttri, B. (2002), ‘Hyper-Coordination via Mobile Phones in Norway’, *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, in J. Katz and R. Aakhus (eds), Cambridge: Cambridge University Press.

- Livingstone, S. (2007). On the material and the symbolic: Silverstone's double articulation of research traditions in New Media Studies. *New Media & Society*, 9(1), s.16–24.
- Livingstone, S. (2005) The Meaning of Domestic Technologies: A Personal Construct Analysis of Familial Gender Relations, içinde *Consuming Technologies: Media and Information in Domestic Spaces*, Hirsch, Eric and Silverstone, Roger (ed.), Routledge, London, UK
- Lobet-Maris C. (2003). Mobile Phone Tribes: Youth and social identity, içinde *Mediating the human body: Technology, Communication and Fashion*, Fortunati L., Katz J. E., Riccini R. (ed.), New York, NY: Lawrence Erlbaum; s. 93–102.
- Lohan M ve Faulkner W. (2004). Masculinities And Technologies: Some Introductory Remarks, *Men Masculinities*, 6, s.319–29.
- Lunt, P.K. ve Livingstone, S. (1992). *Mass Consumption And Personal Identity: Everyday Economic Experience*. Buckingham, UK : Open University Press.
- Mackay, H. (1997) 'Consuming communication technologies at home', içinde *Consumption and everyday life*, H. Mackay (ed.), Sage Publications: London, s. 261–94.
- Mackenzie, D., ve Wajcman, J. (1999). Introductory essay: the social shaping of technology, içinde *The Social Shaping of Technology*, Mackenzie, D., Ve Wajcman, J. (ed.), Open University Press: Buckingham.
- Madianou, M. ve Miller, D. (2012). *Migration and New Media: Transnational Families and Polymedia*, London and New York: Routledge.
- Mansell, R. ve Silverstone, R. (eds) (1996) *Communication by Design: The Politics of Information and Communication Technologies*. Oxford University Press: Oxford.
- Martin, M., (1991). *Hello, Central?: Gender, Technology, and Culture in the Formation of Telephone Systems*. McGill-Queen's University Press.
- Marvin, C. (1988). *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. Oxford University Press
- Marvin, C. (1988). *When Old Technologies Were New: Thinking About Electric Communication in the Late Nineteenth Century*. New York: Oxford University Press.
- Matsuda, M. (2009) 'Mobile media and the transformation of family', içinde *Mobile Technologies From Telecommunications to Media*, Goggin, G. ve Hjorth, L.(ed.), Routledge, UK
- McCracken, G. (1990). *Culture and Consumption: New Approaches to the Symbolic Character of Consumer Goods and Activities*. Indiana University Press: Bloomington.

- McGaw, J. (1982). Women and the History of American Technology, *Signs*, 7(4), s. 798-828.
- McLuhan, M. (1964) *Understanding Media*, New York: Mentor.
- McVeigh, B. (2003) 'Individualization, individuality, interiority, and the Internet', *Japanese Cybercultures*, N. Gottlieb and M. McLelland (eds), London: Routledge, s. 19-33.
- Mechael, P. (2008). "Health Services and Mobiles: A Case from Egypt", içinde *Handbook of Mobile Communication Studies*, James E. Katz (ed.), Cambridge, MA: MIT Press, s. 91-104
- Michael Argyle (2013), *Communicating by Telephone*, Burlington, VA: Elsevier.
- Mihalis, K. (2017). Gençlerde Akıllı Telefon Kullanımı ve Akıllı Telefon Bağımlılığı Sorunsalı: "Akıllı Telefon(Kolik)" Üniversite Gençliği, *Global Media Journal TR Edition*, 7(14), s. 328-359.
- Miller, D. (2013) *Tales from Facebook*. Oxford: Wiley.
- Miller, D., Costa, E., Haynes, N., McDonald, T., Nicolescu, R., Sinanan, J., Spyer, J., Venkatraman, S. ve Wang, X. (2016). *How the World Changed Social Media*. London: UCL Press.
- Miller, R. C. (2015), "*The Mobile Phone and You: Human Interaction and Integration with Mobile Technology*." Yayınlanmamış Master Tezi, Georgia State University. https://scholarworks.gsu.edu/anthro_theses/96
- Minaz, A. ve Çetinkaya Bozkurt, Ö (2017). Üniversite Öğrencilerinin Akıllı Telefon Bağımlılık Düzeylerinin Ve Kullanım Amaçlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt.9 Sayı. 21, s.268-286.
- Moravec, H. P. (1999). *Robot: Evolution From Mere Machine To Transcendent Mind*. NewYork: Oxford University Press.
- Morley, D. (1986), *Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure*, London: Comedia.
- Morley, D. (2003) 'What's "home" got to do with it?' in *European Journal of Cultural Studies*, 6(4), s.435-458.
- Morley, D. (2006), 'What's "Home" Got to Do with It? Contradictory Dynamics in the Domestication of Technology and the Dislocation of Domesticity' içinde *Domestication of Media and Technologies*, T. Berker, M. Hartmann, Y. Punie, and K. Ward (eds), Maiden head: Open University Press, s.21-39.
- Morley, D. (2007) *Media, Modernity and Technology: The Geography of the New*, London: Routledge.

- Moyal, A. (1992) 'The gendered use of the telephone: an Australian case study', *Media, Culture and Society*, 14(1), s. 51-72.
- Hüseyinoğlu, R., Zirek, E., Yasacı, Z. ve Razak Özdiñler, A. (2018). Dijital teknoloji kullanımının çocukların gelişimi ve sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *Addicta: The Turkish Journal on Addiction*, 5, s. 227-247.
- Mutlu, E. (1999). *Televizyon ve Toplum*. Ankara: TRT Yayınları.
- Ocaktan, E.M. ve Akdur, R. (2008) Cep Telefonu Teknolojisi ve Sağlık, *Türkiye Klinikleri J Med Sci.*, 28(1), s.58-65
- Okabe, D ve M. Ito. (2006). 'Everyday Contexts of Camera Phone Use: Steps Toward Technosocial Ethnographic Frameworks', içinde *Mobile Communication in Everyday Life: an Ethnographic View*, J. Hofflich and M. Hartmann (eds), Berlin: Frank and Timm.
- Oksman ve Rautiainen, (2003) Extension of the Hand: Children's and Teenagers' Relationship With the Mobile Phone in Finland, içinde *Wireless World. Computer Supported Cooperative Work*, Brown B., Green N., Harper R. (eds). Springer, London
- Olsen, J. (2009). "Mobile Phones and Health," *Scandinavian Journal of Public Health* 37 s. 1-3.
- Oscar, W. (2013). "Mobile News: A Review and Model of Journalism in an Age of Mobile Media." *Digital Journalism* , no. 1, s.6-26.
- Ömürbek, N.ve Şimşek, A. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Tercihlerinin Analitik Hiyerarşi Prosesi İle Belirlenmesi, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (1), s.116-132.
- Özaşçılar, M. (2009). *Cep Telefonu Kullanımının Sosyolojik Boyutu: Bireysel Güvenlik ve Günlük Hayattaki Yeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Özcan, Y. Z., ve Koçak, A. (2003). Research Note: A Need or a Status Symbol?: Use of Cellular Telephones in Turkey. *European Journal of Communication*, 18(2), s.241-254.
- Özen, Ş., Uskun,E, ve Çerezci, O. (2002). Üniversite Öğrencileri Arasında Cep Telefonu Kullanımı ve ElektromanyetikKirlilik Üzerine Bir Çalışma, *SAU Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6.Cilt, 2.Sayı, s.153-159.
- Park, W. K. (2005). Mobile Phone Addiction. İçinde *Mobile Communications: Renegotiation of the Social Sphere*, R. Ling and P. E. Pedersen (Eds.), London, England, s. 253-272.
- Pierson, J. (2005), "Domestication at work in Small Businesses" içinde *Mobile Communication and Society: a Global Perspective*, Castells, M., Fernandez-Ardevol, M., Qiu, J.L, And Sey, A., (ed.), Cambridge, MA: MIT Press. s.205-226

- Pike, R., ve Fischer, C. S. (2006). America Calling: A Social History of the Telephone to 1940. *Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie*. <https://doi.org/10.2307/3341014>
- Pinch, T.J. ve Bijker, W.E. (1984), The Social Construction of Facts and Artefacts: Or How the Sociology of Science and the Sociology of Technology Might Benefit Each Other, *Social Studies of Science*, sayı. 14, No. 3, s. 399-44.
- Plant, S. (1998) *Zeros and Ones*, London: Fourth Estate.
- Plant, S. (2002), 'On the mobile', at http://www.motorola.com/mediacenter/news/detail/0,1958,534_308_23,00.html
- Puro, J. P. (2004). Finland: A mobile culture, içinde *Perpetual contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, J. E. Katz ve M. Aakhus (Ed.), Cambridge, UK: Cambridge University Press. S. 19–29.
- Rakow, L. (1988) 'Women and the telephone: the gendering of a communication technology', içinde *Technology and Women's Voices: Keeping in Touch*, C. Kramarae (ed.), Routledge, New York, s. 207–228.
- Rakow, L., ve Navarro, V. (1993), 'Remote Mothering and the Parallel Shift: Women Meet the Cellular Phone', *Critical Studies in Mass Communication*, 10/2.
- Rakow, L.F. (1986), *Feminist Approaches to Technology: Implications for Communications Scholarship*, Illinois Üniversitesi: Rothschild.
- Rakow, L.F. (1992) *Gender on the Line: Women, the Telephone, and Community Life*, Chicago: University of Illinois Press.
- Rheingold, H. (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. Reading, Massachusetts
- Rheingold, H. (2002) *Smart Mobs: the Next Social Revolution*, Cambridge MA: Perseus.
- Rheingold, H. (2012). *Net Smart: How to Thrive Online*. MIT Press.
- Rieser, M. (ed.) (2011), *The Mobile Audience: Media Art and Mobile Technologies*, Amsterdam: Rodolphi.
- Roberts, J. A., Pulling, C., ve Manolis, C. (2015) I need my smartphone: A hierarchical model of personality and cell-phone addiction, *Personality and Individual Differences* 79, s.13-19.
- Roberts, J. A., YaYa, L. H. P., ve Manolis, C. (2014). The invisible addiction: Cell-phone activities and addiction among male and female college students. *Journal of Behavioral Addictions* 3(4), 254–265.
- Sager, I. (2012). *Before iPhone and Android came Simon, the first smartphone*. <http://www.businessweek.com/articles/2012-06-29/before-iphone-and-android-came-simon-the-first-smartphone> on November 26, 2012.

- Salih, S. (2002), *Judith Butler*, Routledge: London
- Sarwar, M., ve Soomro, T. R. (2013). Impact of Smartphone's on Society. *European Journal of Scientific Research*, 98(2), s. 216–226.
- Schegloff, E. A. (1979). Identification and recognition in telephone conversation openings. içinde *Everyday language: Studies in ethnomethodology*, Psathas, G. (ed.), New York, Irvington Publishers, s. 23-78.
- Selek, P. (2014). *Süriine Süriine Erkek Olmak*, İletişim Yayınları
- Shade, L.R. (2002). *Gender and Community in the Social Construction of the Internet*. New York: Peter Lang.
- Shade, L.R. (2007) 'Feminizing the mobile: gender scripting of mobiles in North America', *Continuum*, 21(2), s. 179–190.
- Sheller, M.ve Rendon, H. (2017), Mobilities, içinde *Dialogues on mobile communication*. de Souza e Silva, A.(eds.) Routledge: London, s. 51-66.
- Siapera, E. (2012). *Understanding New Media*. London: Sage.
- Silberman S (1999) Just say Nokia. *Wired*, September
- Silverstone, R. (1994) *Television and Everyday Life*. Routledge: London.
- Silverstone, R. ve Haddon, L. (1996) 'Design and domestication of information and communication technologies: technical change and everyday life', içinde *Communication by Design: The Politics of Information and Communication Technologies*, R. Silverstone and R. Mansell (eds), Oxford, UK: Oxford University Press, s. 44–74.
- Silverstone, R. ve Hirsch, E. (1992) Introduction, içinde *Consuming Technologies: Media and Information in Domestic Spaces*. R. Silverstone ve E. Hirsch (ed.), Routledge: London and New York, s. 1-15.
- Silverstone, R. ve Hirsch, E. (ed.) (1992) *Consuming Technologies: Media and Information in Domestic Spaces*, London: Routledge.
- Silverstone, R. (2006) Domesticating Domestication: Reflections on The Life of A Concept, içinde *Domestication of Media and Technology*, Berker, T., Hartmann, M., Punie, Y. ve Ward, K.J., (eds.). Open University Press, UK, s. 229-248.
- Silverstone, R., Hirsch, E. and Morley, D. (1990) 'Information and communication technologies and the moral economy of the house- hold', in (ed.) A.-J. Berg, *Technology and Everyday Life: Trajectories and Transformations*. University of Trondheim: Trondheim, pp. 13-46.
- Silverstone, R., Hirsch, E., ve Morley, D. (1992), 'Information and Communication Technologies and the Moral Economy of the Household', içinde *Consuming Technologies*, R. Silverstone and E. Hirsch (ed), London: Routledge, s.15–33.

- Simay, A. E. (2009). Mobile Phone Usage and Device Selection of University Students, *Symposium for Young Researchers*, 20-22, s. 185-193.
- Snickars, P. ve Vonderau, P. (eds.), (2012), *Moving Data: The iPhone and the Future of Media*, New York: Columbia University Press.
- Sørensen, K. H. (1997) 'Constructivism and the Analysis of Technology: A Pragmatic Approach to a Sociology of Technology'. Seminar Paper delivered at the Centre for Technology and Society, NTNU
- Sørensen, K. (2006), 'Domestication: The Enactment of Technology', içinde *Domestication of Media and Technologies*, T. Berker, M. Hartmann, Y. Punie and K. Ward (ed), Open University Press, s.40-61.
- Sørensen, M. L. S. (2006). "Gender, Things, and material Culture," içinde *Handbook of Gender in Archaeology*, S. M. Nelson (ed.), Berkeley: AltaMira Press, s.105-135.
- Spencer, L. ve R. E. Pahl (2006). *Rethinking Friendship: Hidden Solidarities Today*. Princeton, Princeton University Press.
- Steeves, H. L. (2005), "Feminist Teoriler ve Medya Çalışmaları", içinde *Medya, İktidar, İdeoloji*, (Der. ve Çev.: Mehmet Küçük), Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara
- Steinbock, D. (2003). *Wireless Horizon: Strategy and Competition in the Worldwide Mobile Market*, New York: AMACOM.
- Steinbock, D. (2005). *The Mobile Revolution: The Making of Mobile Services Worldwide*, London: Kogan Page
- Sterne, J. (2003), *The Audible Past Cultural Origins of Sound Reproduction*, Duke University Press: USA
- Sterne, J. (2006), The MP3 as Cultural Artefact, *New Media & Society*, Sayı, 8(5), s. 825-842.
- Stevenson, N. (2008), *Medya Kültürleri, Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*, (Çev.) Göze Orhon ve Savaş Engin Aksoy, Ütopya Yayınevi: Ankara
- Strasser, S. (1982). *Never Done: A History of American Housework*. Pantheon, New York, NY, USA
- Stromer-Gallery J. ve Wichowski A. (2011) "Political Discussion Online", içinde *The Handbook of Internet Studies*, Consalvo, M. ve C.Ess Malden (ed.), Wiley-Blackwell, s: 168-187.
- Şata, M. ve Karip, F. (2017). Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği-Kısa Versiyonunun Ergenler İçin Türk Kültürüne Uyarlanması, *Cumhuriyet International Journal of Education*. 6, s.426-440.
- Şata, M., Çelik, İ., Ertürk, Z., Taş, U.E. (2016). Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği'nin (ATBÖ) Türk Lise Öğrencileri İçin Uyarlama Çalışması, *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, s.156-169.

- Timisi, N. (1996), *Medyada Cinsiyetçilik*, T.C Başbakanlık Kadının Sorunları ve Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları: Ankara,
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost Yayınları.
- Torlak, Ö, Spillan, J.E., Harcar, T. (2011) "Young Consumers' Cell Phone Usage in Developing Market: The Case of Turkish Youth Market" *Journal of Marketing Development & Competitiveness*; 5(3), s. 47 - 67
- Townsend A.M. (2002) Mobile Communications in the Twenty-first Century City, içinde *Wireless World. Computer Supported Cooperative Work*, Brown B., Green N., Harper R. (ed). Springer, London
- Turkle, S. (1995) *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*, New York: Simon and Schuster.
- Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*, Basic Books: New York.
- Tutgun Ünal, A. ve Arslan, A. (2013). Devlet ve Vakıf Üniversiteleri Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Cep Telefonu Kullanım Sıklıklarının ve Marka Tercihlerinin Karşılaştırılması, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(1), s.1-19
- Türkay, A. (2011). *Satın Alma Davranışları Açısından Üniversite Öğrencileri Arasında Marka Bağımlılığının Önemi: Batı Akdeniz Üniversitesi Üzerinde Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Uzgören, E. , Şengür, M. ve Yigit, Ü. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Cep Telefonu Talebini Etkileyen Faktörler: Dumlupınar Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Uygulama, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14 (1), s.55-72.
- Uzun, R. (2013). "Teknoloji Merkezli Yaklaşımlar", içinde *İletişim Kuramları*, Erkan Yüksel (ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. s.107-126
- Van Dijck, J. (2007). *Mediated Memories in the Digital Age*, Stanford University Press
- Van Doorn, N., Van Zoonen, L., ve Wyatt, S. (2007) 'Writing from Experience: Presentations of Gender Identity on Weblogs'. *European Journal of Women's Studies* 14(2), s.143-158.
- Van House, N.A. ve Davis, M. (2005). 'The Social Life of Cameraphone Images.' bildiri *Workshop on Pervasive Image Capture and Sharing: New Social Practices and Implications*. <http://web.mit.edu/bentley/www/mobile/papers/vanhouse2005.pdf>
- van Zoonen, L. (1992). Feminist theory and information technology. *Media, Culture & Society*, 14(1), s. 9-29.
- van Zoonen, L. (2002) Medyaya Feminist Yaklaşımlar, içinde *Medya Kültür Siyaset*. S. İrvan (ed.), Alp Yayınevi: Ankara.

- Villi, M. (2013), Visual Mobile Communication on the Internet, Patterns in Publishing and Messaging Camera Phone Photographs, içinde *Mobile Media Practices Presence and Politics The Challenge of Being Seamlessly Mobile*, Cumiskey, K. M. ve Hjorth, L. (ed), Routledge, USA
- Vincent J., (2010). Living with Mobile Phones, içinde *Mobile Media and the Change of Everyday Life*, Höfllich J. R., Kircher G. F., Linke C., Schlote I., (ed.) Berlin: Peter Lang
- Vincent, J ve Fortunati, L. (2009) (der.), *Electronic Emotion. The Mediation of Emotion via Information and Communication Technologies*, Oxford: Peter Lang;
- Vincent, J. (2006), “Emotional Attachment and Mobile Phones,” *Knowledge, Technology, & Policy* 19(1), s. 39–44;
- Vincent, J., ve Haddon, L. (2018). *Smartphone cultures. Smartphone Cultures*. Routledge
- Vincent, J., Taipale, S., Sapio, B., Lugano, G., Fortunati, L. (Eds.). (2015). *Social Robots from a Human Perspective*, Springer International Publishing
- Wajcman, J. (2000) Reflections on Gender and Technology Studies: In What State is the Art?, *Social Studies of Science*, 30 (3), s. 447-464.
- Wajcman, J. (2002). Addressing Technological Change: The Challenge to Social Theory, *Current Sociology*, sayı. 50(3), s. 347-363.
- Wajcman, J. (2004) *Technofeminism*, Cambridge: Polity.
- Wajcman, J. (2006a). Techno Capitalism Meets TechnoFeminism: Women and Technology in a Wireless World, *Labour & Industry*, sayı.16, no.3, s. 7-20.
- Wajcman, J. (2006b). “New Connections: Social Studies Of Science And Technology And Studies Of Work”, *Work, Employment And Society*, Sayı 20(4), s. 773–786.
- Wajcman, J., Bittman, M. ve Brown, J. (2009), Intimate Connections: The Impact of the Mobile Phone on Work/Life Boundaries, içinde *Mobile Technologies From Telecommunication to Media*, L. Hjorth ve G. Goggin (ed.), Routledge: New York London .s.9-22
- Walker, A. J. (1996), ‘Couples Watching Television: Gender, Power, and the Remote Control’, *Journal of Marriage and the Family*, 58/4: s. 813–23.
- Wallis, C. (2013). *Technomobility in China: Young Migrant Women and Mobile Phones*, New York: New York University Press.
- Walsh, S. P. White, K. M. ve Young, R.M. (2007) Young and connected: Psychological influences of mobile phone use amongst Australian youth, içinde *Proceedings Mobile Media 2007*, L. Hjorth ve G. Goggin (ed.), University of Sydney. s. 125-134, <https://eprints.qut.edu.au/9753/1/9753.pdf>

- Ward, K. (2006). 'The Bald Guy Just Ate An Orange', içinde *Domestication of Media and Technology*, T. Berker vd., (ed.) Buckingham: Open University Press.
- Wellman, B. (2001). Physical place and cyberspace: The rise of personalized networking. *International Journal of Urban and Regional Research*, 25(2), s. 227–252.
- Wellman, B. (2002) 'Little boxes, glocalization, and networked individualism', içinde *Digital Cities II: Computational and Sociological Approaches*, M. Tanabe, van den Besselaar, P. and T. Ishida (ed) Berlin: Springer-Verlag, s. 10–25.
- Wellman, B., ve Gulia, M. (1999), 'Net Surfers Don't Ride Alone: Virtual Communities as Communities' içinde *Communities in Cyberspace*, P. Kollock and M. Smith(eds), New York: Routledge.
- Wilken, R. ve Goggin, G. (eds.) (2015), *Locative Media*, New York: Routledge, içinde *Mobility and Locative Media: Mobile Communication in Hybrid Spaces*, de Souza e Silva ve Sheller, M. (ed.), New York: Routledge.
- Williams, R. (2003) *Television: Technology and Cultural Form*. New York: Routledge.
- Wood, J. (1993), *Cellphones on the Clapham Omnibus: The Lead-Up to a Cellular Mass Market*, SPRU CICT Report No. 11, University of Sussex, Falmer, November.
- Woolgar, S. (2005) Mobile Back To Front: Uncertainty And Danger in The Theory-Technology Relationship, içinde, *Mobile Communications: Re-Negotiation of The Social Sphere. Computer Supported Co-Operative Work*, R. Ling ve P.E. Pedersen (ed.), Sropinger-Verlag: London.
- Wurtzel, A. H., ve Turner, C. (1977). What Missing the Telephone Means. *Journal of Communication*, 27(2), s.48-57
- Wyatt, S. (2008), Feminism, Technology and The Information Society Learning From The Past, Imagining The Future, *Information, Communication & Society*, 11 (1), s. 111–130

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

STGM SİVİL TOPLUM
KAYNAK GELİŞTİRME MERKEZİ
MERKEZİ DERNEĞİ

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

Bu yayın Avrupa Birliği'nin maddi desteği ile hazırlanmıştır.
İçerik tamamıyla Alternatif Bilişim'in sorumluluğu altındadır ve
Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

STGM SİVİL TOPLUM
KAYNAK GELİŞTİRME MERKEZİ
DERNEĞİ

ISBN: 978-605-80007-9-7